ISOPEL

ПРОСПЕКТ.

572
84
89 1/2

ІЛЮСТРОВАНЕ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Одинайцять лїт вже виходить у Львові літературно-наукова часопись „ЗОРЯ“, письмо двонедільне, призначене для наших родин. Які заслуги поклала „Зоря“ для словесности українсько-руської взагалї, а для читаючої нашої громади особливе — годї розводитись. Рівно-ж не треба блисше вияснювати сего, що ми усї повинні старатись про чим раз більший розвій тої поки-що одинокої у нас часописи літературної, тямлячи се добре, що супроти і найщасливійших здобутків політичних таки найважнїйші і найміродайнїйші для житя нашого і будуччини — суть наші здобутки словесні. Съвідомість наша національна, богацтво нашої словесности устної, якої не має ні один славянський нарід, величний поступ який ми зробили від недавних сорокових лїт, творча сила, якою пишаєсь кождий Українець-Русин, видний зріст нашої словесности помимо чималих перешкід ставлених їй з різних боків, — повинні нас загріти і одушевити: йти чим раз дальше і дальше.

„ЗОРЯ“ основана в 1880. р. проф. Ом. Партицьким, тїшила ся доси незмінною з кождим роком більшаючою прихильностю нашої публїки як в Галичинї, так і в Українї, — найлїпший знак, що вона відповідала своїй цїли і по найлїпшій можности вдоволяла справедливі вимоги загалу. Перейшовши в 1885 році на власність товариства імени Шевченка, письмо наше не покидаючись дотеперішної програми, старалось розширити свої рамки і свій горизонт, щоб гідно представити ся і добором праць і їх формою. Чи і о кілько се удалось редакції, лишаємо до осуду публїцї; жива духова і матеріяльна підмога, якої ми доси від неї дізнавали, єсть для нас запорукою, що йдемо по добрій дорозї.

Товариство імени Шевченка заєдно старалось, щоби „Зорю“ піднести і зробити вартнїйшою що до добору матеріялу, а тим способом вчинити її справдешним літературно-науковим письмом для родин. Та і тепер не жалує товариство нїяких заходів і великих коштів, щоби „Зорю“ ще улїпшити і поставити її на рівнї з иншими того рода письмами у високоосьвічених народів. І так **з новим 1891 роком Товариство імени Шевченка** заводить в „Зорі“ ту важну зміну, що сповняючи за[illegible]ьне і від кількох лїт поновлюване бажане, **перемінює „Зорю“ в часопись ілюстровану.** Так приздоблена „Зоря“ виходитиме як доси два рази на місяць [1 (13) і 15 (27)], **кожде число в збільшенім объємі 2½ аркуша.** Друковатись буде на сильнім, гарнім, добре сатинованім папери, новими, красними (як на отсім проспектї) для „Зорі“ навмисне відлитими черенками. Кожде число буде богато украшене ілюстраціями і численними вінєтками. Окрім того Товариство імени Шевченка постаралось для передплатників „Зорі“ о прекрасну артистично виконану **премію. Передплатники,** котрі до кінця лютого 1891 р. зложать цїлорічну передплату, **одержать безплатно прегарну акварелю, представляючу** славного кобзаря **Остапа Вересая, граючого пїд хатою на бандурі.** Премія, котрої фотографічну репродукцію містимо в отсім проспектї, вистачана 12 красками, обіймає 51 цтм. висоти, а 41 цтм. ширіни. Виконана в первороднім краєвім артистичнім закладї Шишпляка, становитиме справдешну окрасу наших комнат, поки що так убогих в образи о рідних сюжетах.

„ЗОРЯ“ буде містити в 1891 році оригінальні повісти, оповіданя, поезії, історію нашої літератури, розправи літературно-наукові, розвідки історичні, критичні оповістки, бібліографію, нові музикалїя, вістки з літератури, науки, штуки і театру, життєписи визначних наших дїячів, а також всячину. Мїж постійні відділи в „Зорі“ впровадимо з новим роком новий: „З теки гумористичної“.

„ЗОРЯ“ зъєдинила біля себе майже усїх наших письмовців, що доси не удалось ще ні одній часописи. І так в 1891 р. обіцяли запомагати „Зорю“ своїми працями Вп. пп.

Др Александрів Вол., Барвінський Ол., Бачинський Мих., Белей Ів, Білиловський Кес., Бобенко А., Борковський Олек., Верхратський Ів., Вербіцький Мик., Ганин-Буцманюк, Глібів Леон., Грицай Ол, Зубрицький Мих., Ільницький Вас., Ісаєвич С. Н., Карпенко-Карий, Катренко, Кобринська Нат., Кокорудз Іл., Конїський Ол., Кононенко М., Комар Мих., Коцовський Вол., Коцюбінський Мих., Кримський Хв., Куліш Пант., Лавінський С., Левіцький-Нечуй, Левіцький Ост., Лепкий Дан., Леся Українка, Лукич Василь, Др Лучаківський Вол., Лучаківський Кость, Масляк Вол., Манджура Ів., Мордовець Дан., Наталка Полтавка, Обачний Мих., Др Огоновський Ом., Павленко Сер., Пасїчинський Сид., Певний Т., Познанський Бор., Попович Ом., Потапенко Вяч., Пчілка Ол., Ревакович Тит, Ріленко В. Д., Самійленко Вол, Спілка Ів., Старицький Мих., Степовик О., Стодоленко, Др Смаль-Стоцький, Таїсич П., Тарасенко Ів., Устиянович Кор., Франко Ів., Федоренко Пет., Цеглинський Григ., Цьвіт М., Чайченко Вас., Щоголїв Як., Янчук Мик., Ярошинська Євг. і инші.

На рік 1891 маємо в нашій теці готові ось які праці літературні.

Повісти і оповіданя:

Івана Левіцького-Нечуя: Навіжена — повість.
Подоленка: За громаду — хроніка одного села на Поділю.
Ол. Конїського: Фотографії з сучасного альбуму — кілька оповідань.
Перебенді: Школярі — історичне оповіданє.

По перечитаню просимо передати знакомим.

Ол. Пчілки: Три ялинки — святочне оповіданє.
Вас. Чайченка: 1. Хата. 2. Каторжна. 3. Байда — оповіданя.
Євг. Ярошинської: Побідили — повість.
Ів. Франка: Без працї — казка.
Ів. Спілки: 1. У станового. 2. Мати. 3. Запорожцї визволяють своїх братів з неволї. 4. Колись і тепер — оповіданя.
Т. Певний: 1. Кудою йти? 2. Сон. 3. Моє рідне село Покручі — оповіданя.
Нат. Кобринська: Виборець — повість.
Мих. Обачного: На огнище проґресу — оповіданє.
Вяч. Потапенка: 1. Чабан — нарис. 2. Перша карна справа — оповіданє.
Хв. Кримського: Батьківське право — оповіданє.
Наталка Полтавка: Баба Яґа — з дітських споминок.
Сидоренка: Де та правда? ескіз з натури.

Поезії: П. Кулїша, К. Устияновича, Л. Глїбова, В. Сивенького, Олени Пчілки, Вас. Чайченка, Ганина-Буцманюка, Лесї Українки, Ів. Манджури, П. Таїсича, С. Лавінського, В. Д. Ріленка, М. Бачинського, дра В. Александрова, Днїпрової Чайки, Сер. Павленка, А. Бобенка, М. Кононенка, К. Ухача-Охоровича і т. и.

Розправи літературно-наукові:

Д-ра Ом. Огоновського: Історія руської літератури.
В. Чайченка: Популярні книжки на Україні.
Т. Реваковича: Листи Осипа Федьковича до Данила Танячкевича з років 1863 і 1864.
М. Комара: Ненадруковані байки В. Н. Забіли.
Дениса: Образки з Угорщини.
Д. Еварницького: Остров Хортиця на Днїпрі.
Василя Лукича: Кобзар Остап Вересай.
Бор. Познанського: 1. Проща. 2. Косовиця. 3. Грабовиця — картини з сільского українського життя.
Т. Певного: Штунда — історичний ескіз.
Ів. Верхратський: Два великани нашої мотильні.
О. Степовика: Рослини комахоїди.
Л-ка: Руспни в Добруджі.
М. Комара: Історія українського театру.
Василя Лукича: Нові українські твори драматичні.
Данила Лепкого: Про небіщиків після людових вірувань.

Житєписи: Ганни Затиркевички-Карпинської, Плят. Лукашевича, Д. Бортняньского, Олекс. Гаврилова і т. п.

Твори драматичні:

Карпенка-Карого: 1. Мартин Боруля. 2. Сто тисяч — комедії в 5 дїях.
Ол. Кониського: Журавель в небі — побутовий жарт на одну справу, — і Переполох — побутовий жарт.
Вяч. Потапенка: Грішниця — драма.

В кождім числї будуть осібні сталі віддїли: Бібліоґрафія. Музикалїя. Важнїйший матеріял літературний по періодичних виданях. Оповістки і критичні замітки. Література. Штука. Театр. Наука. Всячина.

ПЕРЕДПЛАТА

виносить для Австрії:

на цїлий рік 6 злр. на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.

для заграници:

на рік 6 рублїв або 12 марок

Передплату належить присилати тільки під адресою: Адміністрація час. „Зоря“ у Львові, ул. академічна ч. 8.

Адреса для Росії: Въ Администрацію журнала „Зоря“ — Львовъ [Австрія, Галиція], ул. академическая ч. 8. [Administration der Zeitung „Zorja“ Lemberg (Oesterreich, Galizien), Akademische gasse Nr. 8].

Товариство імени Шевченка, яко видавець, і вибрана з посеред него редакція, яко орґан виконуючий, починили — чого доказом повисші дані — усьо можливе, щоби одиноке у нас виключно літературно-наукове їлюстроване письмо для родин поставити на можливій висотї, а ниською цїною передплатною зробити его як найбільше приступним для всякого. „Зоря“ стає справдї найтаньшим і найприступнїйшим видавництвом їлюстрованим. Обовязком одже тепер наших патріотичних родин, для котрих „Зоря“ призначена, росповсюднювати її по усїх закутках нашої вїтчини. Нехай же всякий Русин-Українець, кожда наша родина, стараєсь придбати для „Зорі“ як найширший круг передплатників, бо живий удїл всїх, хто любить нашу преґарну мову, в піддержаню і розвою нашої часописи, яко орґану наших літературно-наукових змагань, являє ся конечностю нашого поступу. Тільки при численнім і живім удїлї наших Земляків, наших родин — зможемо вповнї відповісти нашим обовязкам і „Зорю“ повести ще до дальшого розвою.

Відкликуючись до патріотизму всїх Русинів, що бажають розвою рідної словесности, запрошуємо до передплати на рік 1891.

Товариство імени Шевченка.

Редакція час. „Зоря“.

08

1891.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН

видаване Товариством імени Шевченка

під редакцією

Василя Лукича

Одвічальний за редакцію: ВАСИЛЬ ТИСОВСЬКИЙ.

71681/12 (1891)

РІЧНИК ДВАНАЙЦЯТИЙ.

БІБЛІОТЕКА НАУКОВ. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

У ЛЬВОВІ, 1891.

З ДРУКАРНІ ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА,
під зарядом К. Беднарського.

Львівська Філія Бібліотеки АН УРСР

ЗМІСТ.

Стор.

I. Повісти.

Іван Левіцький: Навіжена . 1, 21, 41, 61, 101, 121, 141, 161 і 181.
Василь Чайченко: Соняшний промінь 201, 221, 241, 261, 281, 301, 321, 341, 361, 381, 401 і 421.

II. Оповіданя, повістки, фотоґрафії, образки, нариси і казки.

Олександер Кониський: Не попущу 4
Олена Пчілка: Три ялинки . 26
Т. Левний (Трохим Зіньківський): Кудою йти? . . 44
Данило Мордовець: „А я в попа обідала“ 82
Ні собі, ні людям . . 164
І. Спілка: Мати 106
Наталя Кобринська: Виборець 123 і 143.
Михайло Обачний: На огнище прогресу . . . 205 і 227
Вячеслав Потапенко: Чабан . 250
Іван Франко: Без праці 287, 309, 329, 349 і 367.
М. Кримський: Батьківське право 386
Василь Чайченко: Хата . . 441
Петро Голота: Страшна кара 461

III. Поезії

Леонід Глібів: Сьнігур та синичка 3
Білочка 107
Шелестуни . . . 167
Диковина 270
Пеня 366
Осип Федькович: Лукьян Кобилиця 9
Корнило Устиянович: Самсон 24
Мойсей 186
Пант. Куліш: Соловейко . 32
В. Самійленко: Ідеальний публіцист 32
Не вмре поезія . . . 143
Олена Пчілка: Переможець . 43
Іван Франко: Болячка . . 48
І. Бобенко: Зима I і II . 49 і 64
Марусі Заньковецькій . 204
До України . . . 227
По Італії 269
В. А—чу 347
М. К—чу 466
Володим. І. Масляк: Ей, коби то! 49
Зірка 287
Леся Українка: Сонет . . 64
Зоря 227
Розвага 286
Над морем . . . 348
До натури . . . 406
Жарко: Тарасови Шевченку 81

Стор.

Артистці М. К. Садовській (Тобілевич) на вічний спомин 307
Запорожець . . . 386
В хаті 426
Охрім Варнак: На той сьвіт . 82
Хоч далеко, так ходить легко 204
П. Сич: На спомин Тараса Шевченка. Соловейко . . 86
Т. Боднарищин: Я чоловік . 106
Ліс 106
Василь Чайченко: Кохання . 123
А. А—чу 346
Зрадник 424
Петро Голота: Скорбна дума 127
Степи 227
До долі 287
До Чайки 448
Цезар Білило: Старому кобзареви (В. Ст. Александрову) 149
Праведник . . . 386
Д. Кенир: Декому на догад . 164
А. Кримський: Весняна розмова 167
Василь Ріленко: З весною . 207
Ідея 307
Данило Млака: Люта доля . 207
Олександрови Барвінському 308
М. Загірня: На городі . . 207
Моє щастя ти в мене украла . 207
Я для краю свого працював 207
М. Шкоминенко: Наймитові думки 230
Вечір 269
Засватаній дівчині . . 287
Дітям 366
В дорозі 406
Чайка 426
„Час до праці, час!“ . 447
Осип Маковей: З хлопських образків 230
І я умію письмо . . 269
Олександер Колеса: При каменному затоні . . . 247
Сила любови . . . 426
В. Сивенький: Над руїнами . 286
Дніпрова Чайка: Роковини . 307
Іван Манжура: На Купала . 309
Первий сніг . . 406
Василь Лиманський: Олександру Я. Кониському! . . 327
З самотних сьпівів. На прогуляйках . . . 384
Олександер Кониський: З скорбних пісень Перебендї . 327
Іван Франко: Зівяле листє I—X 1328, 347 і 366.
Одарка Романенко: Сватання Мороза. Весїлле Мороза 329
Степан Руданський: Про бусла 377
Кость Ухач-Огорович: Осінь 384
С. Бердяїв: До України! . 386
В. Н. Забіла: Будяк . . 416

Стор.

Семенова кобила . . 437
П. Таїсич: Як-би-то! . . 448
*Марта * * **: Шкода . . 230
Грицько Коваленко: Пісьня . 466

IV. Твори драматичні.

Карпенко-Карий: Мартин Боруля, комедія в 5 дїях 127, 149, 167 і 187.
Сто тисяч, комедія в 4 дїях 407, 427 і 448.

V. Історія літератури руської (українсько-руської).

Др Омелян Огоновський: Історія літератури руської. Період новий. Проза:
Іван Левіцький-Нечуй . 10 і 32
Панас Мирний 49, 67, 107, 131, 152, 172, 191 і 208.
Іван Білик . . . 208
Федір Заревич . . 208 і 230
Володимир Барвінський 234, 253, 270, 292 і 311.
Наталь Вахнянин 314, 334 і 352.
Іван Франко 353, 371, 390, 411, 433, 451 і 467.

IV. Розправи з літератури, науки, історії, етноґрафії, історії природи, — і язикові.

О. Степовик: Рослини комахоїди . . 13, 55, 73 і 116.
Катерина Б. Про давню годину:
1. Грізний універсал . 17
2. Мати останнього гетьмана 74
3. Загадкові титули . . 74
Наум Срібнаренко: З наукових дослїдів . . . 40 і 118
Титко Ревакович: Листи Осипа Федьковича до Данила Танячкевича з року 1863 і 1864 і 115. 64
Іван Франко: Тарас Шевченко 86
Авторови статї „Галицькі вірші“ 355
Забуті вірші Ст. Руданського 377
Хванько Кримський: Леґенда про Шевченка 95
Борис Познанський: Проща 196 і 213
Василь Лукич: Авторови статї „Галицькі вірші“ . . 355
М. Комар: Ненадруковані байки В. Н. Забіли . . 416 і 437
М. Шкоминенко: Чайченко і Франко 396
А Хванько: Наша язикова скрута і спосіб зарадити лихови 472

Стор.

Ил. Кокорудз: Причинок до спору язикового . . . 471
Василь Чайченко: Додаток до замітки „Галицькі вірші“ 476

VII. Матеріяли до студій над Т. Шевченком.

Александер Конiський: На Шевченковій могилї 90
І. Комарівна: Дещо з житя Т. Г. Шевченка в Раїмі . 91
Василь Лукич Музика до поезій Т. Шевченка . . . 96
Польські переклади поезій Т. Шевченка . . 97
З. Лукич: Рідня Шевченкова I - IV . . . 94
Z: Рідня Шевченкова I—IV 94
Метрикова виписъ про родини й хрестини Шевченкові 97
Звістка за часи побуту Т. Шевченка в Раїмській фортецї 98
Садок Шевченків . . 98
Волод. І Масляк: Два портрети Т. Шевченка . . . 94
Шевченкові роковини 157 і 198
Хванько Кримський: Народна память про Шевченка. Лєґенда 96

VIII. Споминки, записки і матеріяли житєписні.

Олександер Конiський: Памяти Трохима Зїньківського-Певного 273
До історії українсько-руського письменства. Кілька слів про Василя Мову . 394
Волод. І. Масляк: З житя Вартоломея Шевченка . . 314
М. К.: Памятник на могилї І. Котляревського в Полтаві 317
Др. І. Т Гр—ич: Проспер Ґурський 360

IX. Житєписи.

Василь Лукич: Лєонїд Глїбів . 135
Артист: Марія Заньковецька 217
К—о: Омелян Партицький . 275
Іван Белей: Франтішек Ржегоржь 299

X. Оповістки і критичні замітки.

Василь Чайченко: Популярні книжки 15, 37, 53, 73 і 115.
З поезій Володимира Самійленка 79
Ілля Кокорудз: Два славні мужі, — і Серед ледоватого моря — В. Чайченка . 19
Моєму критикови — дра Ом. Огоновського . . 78
Сурка — Ів. Франка . 136
Квітка, літературний збірник — Вас. Лукича . 257
М. Комар: З поезій Володимира Самійленка . . . 56
Дівка-чорнобривка і сорок розбійників. Брат і сестра. Синенькі хустки. Одежай

Попович. Мати удова і три сини. Сестра і брат . . 177
Опытъ изученія малорусскихъ думъ — М. Лїсовського . . . 177
Казки і оповідання. Кіевская старина за 1890 р. 236
А. Хванько: В потї чола — Ів. Франка . . . . 56 і 75
А. Катран: Ілюстрована історія Руси від найдавнїйших до нинїшних часів — Ол. Барвінського . . . 215 і 235
Мусїй Ш-ко: Перший сніг — М. Кондратченка. Щетинник — Гр. Кернеренка. Малороссійскіе водевилы — Ф. А. Костенка. Кіївский ярмарок, або сім раз поганий — Н. П. Мирославського-Винникова. Москаль захоче, то й чорта обмороче — Ѳ. У. Чорноморець — І. Череватенка . . . 295
Чия робота важча? Кузьмина і Три бажання — В. Чайченка . . . 375
Чумак, або сироту і осїнне сонечко пригрїє — В. В. Вікторова — Пархомовича 376
В. Г-ко: Офорты Шевченка въ колекціи В. В. Тарновскаго 318
Василь Лукич: Просвѣщеніе въ Галицкой Руси — Ол. Конiського . . . 318
Руська Орнаментика — Антоніни Ливчаків . . . 418
А. Кримський: Кістяки Гольбайна. Образки галицького житя 478

XI. Нові твори драматичні.

Василь Лукич: Мартин Боруля, комедія в 5 діях . . Карпенка Карого . . 116
Зайдй-голова, драма в 5 діях Марка Кропивніцького 317
А. Кримський: Не поможуть чари, як хто кому не до пари, драма в 5 діях М. Янчука 176
В. Січовик: Сто тисяч, комедія в 4 діях Карпенка-Карого 416

XII. Література і музика.

Василь Лукич: Дрібні вістки 19, 58, 118, 158, 200, 218, 238, 278, 320, 340, 360, 399, 460.
Збірник поезій Волод. Самійленка 19
Наша преса . . . 39
З'їзд наших учених і письменників 99
Періодичні видання для дїтей і молодїжи . . . 94
Нове повне виданє творів Т. Шеченка . . . 158
Історія літератури руської дра Омел. Огоновського . 159
Руська школа і оповістка від редакції . . . 218
Переклади з нашої літератури 218

Безплатна премія „Зорі“
Остап Вересай . . . 279
Задля сьвятої земї — Севера-Кирчова . . . 279
Руська історична бібльотека Ол. Барвінського . 300
Збірник творів Трохима Зїньківського . . 340
Літературно-науковий збірник (Рідний зїльник) Василя Лукича . . . 340
Виданє творів Василя Чайченка 379
Ювілей Лєонїда Глїбова в Чернигові . . . 399
Рідний зїльник . . . 420
Ілюстрований калєндар тов. „Просьвіта“ на рік переступний 1892 . . . 440
Льв. Боян. Коза дереза М. Лисенка. Вітрогони Ост. Нїжанківського . . . 58
Музикалія [фортепіян на дві руки] 39, 99, 180, 219, 239, 279, 380, 400 і 440.
Дрібні вістки . . . 79
М. К.: Українські вірші А. Коцюбова 178
Олекс. Барвінський: Де дівають ся наші історичні памятники? 378
Стара руська брошура . 480
Олена Пчілка: Український марш 19
Вальс „Зіронька“ . . 99

XIII. Малярство.

Іван Белей: Малярство . . 216
Василь Чайченко Малюнки простолюдних московських книгарів на українськи сюжети . . 276 і 297
М. Неїжмак: Крайобрази В. Я. Гороновича на сегорічній виставцї в Одесї . 316
Націоналїзм в церковнім малярстві 420
Василь Лукич: Ілюстрована Україна 19, 58, 99, 178, 320, 399 і 480.
А. Кримський: Ілюстрована Україна 159, 238, 279, 379 і 440.

XIV. Театр.

А. Кримський: Трупа Деркача 58
Товариство М. Садовського 138
Театр Мирова-Бедюха . 239
М. Неїжмак: Трупа А. Саксаганського 99, 159 і 179.
—— Руський народний театр під дирекцією Ів. Біберовича 238 і 399
Василь Лукич: Рух наших театрів . 119, 219, 380 і 460.
Нові твори драматичні 219, 380, і 460.
Дрібні нотатки . . 119, 399 і 460
Театральні . . . 39 і 360
—— Конкурс
руські тво
М. К.: Сельнськ
Драматич
Купянськ

Стор.

XV. Посмертні оповістки.

М. Уманець: Г. Данилевський 17
Василь М[ова] . . . 274
Трохим З[іньківський] . 296
Максим Михаляк . . 480
Олександер Корсун . . 480
Василь Лукич: Др. Олександер Огоновський . . . 98
Трохим Зіньківський . 280
Василь Мова (В. Лиманський) 280
Володимир Лісковацький (Василь Тойсам) . . 208
Микола Кулцуняк . . 440
Василь Чайченко: Трохим Зіньківський 296
—— Франц Ксавер Мікльошіч 99
М. К.: Василь Пащенко . . 180
Олександер Потебня . 480

XVI. Листи.

Вісїм листів Осипа Федьковича з рр. 1863—1864 . 66 і 112
Два листи Тараса Шевченка з рр. 1840 і 1847 . . . 83

XVII. Біблїоґрафія.

Василь Лукич: а) книжки 20, 60, 100, 120, 140, 160, 180, 220, 240, 280, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440, 460 і 480.
б) періодичні видання 20, 60, 100, 120, 140, 160, 180, 200, 240, 280, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440 і 480.

XVIII. Лїтопись.

Смоленський: Сучасна лїтопись житя суспільного . . 456

XIX. Дїяльність руських товариств.

К. П.: Товариство імени Шевченка 199
Л. О.: Руська Бесїда у Львові 217
—— Руське товариство педаґоґічне у Львові . . . 419

XX. Всячина.

[Ч]еська кольонїя в Малій Азії 60
[Ме]льоґічні роскопи . . 60
[Ру]сини в Австрії . . . 400
[Ле]теки гумористичної 20, 120, і 220

XXI. Вистава в Празї.

—— Земська ювілейна вистава в Празї 298, 318, 338 і 358.
Денис: Прага і чеська вистава 1891 р. . . 378, 397 і 418
Н. К.: Спомини з прогульки до Праги . . 438, 455 і 477

XXII. Поясненя до ілюстрацій.

Хата Осипа (Юрія) Федьковича 18
Володимир Барвінський . . 57
Леонїд Іванович Глїбів . . 80
Памятник Володимира Барвінського 80
Зазив [до] . . . 98
Іван [Ми]Карий 117
[Ле]. . . 137
[Ле]. . . 178
[Това]ариства
[Ро]вський

Стор.

Боянъ“ 218
Василь Чайченко . . . 237
Олександер Коніський . . 339
Володимир Бонїфат. Антонович 359
Іван Гриневецький . . . 379
Марко Кропивніцький . . 419
Юлїян Лаврівський . . . 439
Мадонна Сікстинська пісьля Рафаеля 18
Франц Ксавер Мікльошіч . . 38
Танець Масарвів над озером Тамасетським . . . 39
Пара молодих з Угорського Броду на Моравії . . . 39
Парнас 117
Аврора — Рання Зоря . . 137
Татрянська ідільля . . . 138
Сом в обіймах Анаконди . . 199
Сьпів невольницї . . . 237
На острові Капрі . . . 238
Чеськи супруги Напрстки . . 260
Королївський павільон на чеській земській ювілейній виставі в Празї . . . 260
Жнива і молотьба збіжа в Дальмації 300
Старинний Львів перед роком 1630 277
Зачарована скрипка . . . 399
Адам Міцкевич 459

XXIII. Оповістки, подяки, заяви.

Подяка Леонїда Глїбова . . 158
Оповістка про загальні збори Товариства ім. Шевченка 160
Відозва Василя Лукича . . 160
Заява А. Кримського . . 240
Заява В. Чайченка . . . 340

XXIV. Переписки, анонси, поправки і додатки.

Переписка Редакції 20, 40, 120, 140, 200, 280, 300, 320, 460.
Переписка Адмінїстрації 20, 40, 60, 140, 160, 260, 280 і 360.
Оповіщеня про Ілюстр. Бібліотеку для міщан і селян і Дзвінок . . . 100 і 220
Поправки і додатки 80, 120, 320, 380, 400, 420 і 480.

Ілюстрації.

1. Володимир Барвінський . 41
2. Леонїд Ів. Глїбів . . . 61
3. Тарас Шевченко . . 81
4. Карпенко-Карий . . . 101
5. Олена Пчілка . . . 121
6. Данило Мордовець . . 161
7. Олександер Огоновський . 181
8. Марія Заньковецька . . 201
9. Василь Чайченко . . 221
10. Омелян Партицький . . 261
11. Марія Садовська . . . 301
12. Олександер Коніський . 322
13. Волод. Бонїф. Антонович . 341
14. Іван Гриневецький . . 361
15. Трохим Зіньківський . . 381
16. Марко Кропивніцький . 401
17. Юлїян Лаврівський . . 421
18. Франц Мікльошіч . . 21
19. Чеські супруги Напрстки . 241
20. Франтішек Ржегорж . . 281
21. Адам Міцкевич . . . 441

Стор.

22. Хата Юрія Федьковича в Сторонци на Буковинї . 4
23. На чатах — Шернера . 45
24. Памятник Володимира Барвінського — Р. Левандовського 65
25. Сьвітлиця для туристів на могилї Т. Шевченка — М. Коцюбінського . . . 84
26. Шевченко в домовинї — А. Сластьона 85
27. Зазив до походу (з гайдамаків) 88
28. Музиканти з Покутя . . 108
29. Відзнака „Львівського Бояна“ 2037
30. Русини Галицькі на виставі в Празї 2230
31. Вінець з карт візитових Русинів на могилу Шафарика 288
32. Гуцули вертаючі з Чорногори 325
33. Гуцули сплавлюючі дерево на Черемошу . . . 405
34. Пара молодих просить о благословеньство . . . 468
35. Нова доба 8
36. Сьвятковане трьох королїв у Словаків 8
37. Пара молодих з Угорського Броду на Моравії . . 28
38. Татрянська ідільля . . 128
39. Словаки з околиць Велеграду 248
40. Жнива і молотьба збіжа в Дальмації 288
41. Зачарована скрипка . . 385
42. В Татрах . . . . 40[1]
43. Мадонна Сікстінська пісьля Рафаеля . . . .
44. Парнас пісьля Рафаеля . 104
45. Похорон сьв. первомученика Стефана пісьля Цезара Маркані 205
46. Прославленє Матери Божої — Ф. Б. Доубка . . 445
47. Аврора — Рання Зоря . 125
48. Танець Масарвів . . 2[7]
49. Болячка . . . . 4[8]
50. Мавританка . . . . 6[8]
51. Весняна ідільля . . . 1[41]
52. Зима . . . . . [144]
53. Королївська сосна . . [105]
54. Ідеалїзм а натуралїзм . [7]168
55. Сом в обіймах Анаконди . [7]148
56. Сьпів невольницї — Г. Семірадського . . . 225
57. На острові Капрі . . 228
58. Старинний Львів . . . 268
59. В купелї 328
60. Вечір на дахах в Тунїсї . 245
61. На побережу . . . 348
62. У двійку 388
63. Іменини бабунї . . . 425
64. Нїдерляндка . . . 428
65. З над Рену 448
66. Нїч 465
67. Королївський навільон на чеській виставі . . . 245
68. Загальний вид вистави з входу 264
69. Брама головного входу . 284
70. Статуа короля Юр. Подебрада 304
71. Натхненє — Фр. Ґерґезеля 305
72. Чеська хата 308
73. Навільон [куховарень] . 365
74. Бальон на увязи . . . 368

Р. XII.

Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній.

1891.
У Львові
1 (13) сїчня.

Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Поодиноке число коштує 30 кр.

Ч. 1.

Передплатники, котрі до кінця лютого 1891 р. зложать цїлорічну передплату, одержать безплатно прегарну акварелю, представляючу славного кобзаря Остапа Вересая граючого під хатою на бандурі.

НАВІЖЕНА.

Повість Івана Левіцького.

I.

Молодий чиновник кишинівської контрольної палати Демян Антонович Ломицький по своєму звичаю роздяг ся по обіді і лїг одпочивати. Тонкий та сухорлявий, закутаний по шию в смугнасте, волохате укривало, він був схожий на довгу смугнасту й поцяцьковану гусїнь, що ростягла ся на листку на всю свою довжину.

— І спати хочеть ся, і чогось мене сон не бере, подумав Ломицький позїхнувши: сегодня, йдучи на службу, я стрів ся з... Марусею Каралаєвою і провів її до банку. Вона попрощалась зо мною і солїдною ходою пішла по сходах в банк, де вона має службу. Не весела її служба; мабуть така, як і моя в контрольній палатї. Шкода дївчини. А гарна дївчина: брови густі, як чорний аксамїт, губи повні, червоні, очи великі, карі, овальні; тип дївчини трохи сїльський; здоровьям тхне од її міцної фіґури; очи великі, трохи східні, але тихі, тихі і смирні: вона й характеру доброго...

Ломицький заплющив очи і силкував ся заснути, а сон його не брав. В його думцї знов майнули густі аксамітові Марусині брови, блиснув осьміх червоних, як коралї, уст, блиснули білі, чималі й рівні, ніби підрізані зубки, майнуло лице румяне, що так і пашіло здоровям...

— Гарна, здорова, моторна й тиха вдачею, і хазяйновита... Говорить помаленько і небагато і немало: саме помірно. Ненавижу я тих лепетливих дам, що дзиґорять, як ті сороки. Якось мінї важко на вуха, як хто дріботить язиком... От була-б мінї пара, подумав Ломицький: я знаю, що я трохи сподобав ся й. Та про що ми сегодня балакали з нею?

Ломицький почав дрімати. Віка стали важкі і неначе прилипали до очей. А сон все таки його не брав. Карі Марусині очи ніби дратували нерви, не сходили з думки, проганяли сон од його очей.

— Та про що ми з нею сегодня балакали? знов надокучала йому спокуслива думка: вона заінтересована жіночим питанням, але про це ми з нею говорили вчора в міському саду. Сегодня я спитав у неї, чи не буде для неї неприємно, коли я зайду до її матери і познакомлюсь з нею. Вона просила мене зайти коли-небудь на чай, ввечері, просто без церемонії. Піду сегодня!... Навіщо одкладати? Гарна дївчина. Треба хапатись, а то часом хто і вхопить.

Ломицький знов заплющив очи. Важкі віка стали ще важчі, стали неначе обковані залїзними обідками. Сон налягав. Дрімота скаламутила його мисли. Мисли почали плутатись.

— Піду завтра... Сегодня не піду. Спати дуже хочеть ся, подумав він.

Городський сад... Густі акації, зелений сьвіт в алеї... Палає сонце... Зза густих акацій видно широкі сходи, нові, чистенькі. Сходи високі проглядають через гілля акацій. Майнули в листї пташки... ні, не пташки: крила зелені... ні, зелена сукня Каралаєвої, неначе сплетена з дрібного листу акацій... В листї майнули чорні брови, червоні повні губи, блиснули ясні подовжасті карі очи...

— Чи сон, чи правда? чи це мінї сниться ся, чи я її і справдї бачу? плутала ся сонна думка молодого хлопця. Очи Марусині роздражнюють його нерви, неначе гладять по душі, сиплють тихий сьвіт з душі тихої, доброї та веселої. Ломицький росплющив свої невеличкі карі очи і вже не міг заплющити. Нерви розстревожились. Сон утік од його.

— Піду, сегодня піду! Навіщо одкладати. Ті очи манять мене до себе. Як хочеть ся мінї подивитись на їх! подумав Ломицький і раптом підвів ся і сїв на ліжку. Його довга, тонка, закутана в укривало фіґура, неначе переломилась і зігнулась по половинї.

Ломицький схопив ся з ліжка, налив вода в миску, вмив ся раз з милом, вилив воду, налив вдруге холодної чистої води і почав полоскатись та хлюпати водою в свої сонні трохи ліниві очи. Од хлюпання йшли одляски по-під стелею високої і трохи порожньої кімнати.

— Це ви другий раз вмиваєтесь? задзвенїв сріблистий голосок за дверима.

— А ви й бачите, Христино Степанівно? спитав Ломицький.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ИП. 2/463

— Я й через двері бачу! обізвалась Христина Степанівна: може ще й третій раз вмієтесь?

— Ні, доволі буде й двох, крикнув Ломицький.

— Вмийтесь і третій раз, бо я знаю, куди ви збираєтесь йти, задзвенів голос за дверима.

— Ба не знаєте?

— Ба знаю. Тричі вмивають ся паничі тоді, як до паннів ідуть в гості, та ще й таких паннів, котрих вони люблять. Чи правда моя? гукнула Христина.

— Отже вгадала... подумав Ломицький: знає добре людське серце.

— Отже й ваша правда! гукнув і собі Ломицький.

— Еге думаєте йти до Марусі? Знаєте, як у нас в Херсонщині сьпівають: „Гей Грицю до Марусі! Зараз, зараз приберу ся!“

— Од цієї Христини і в соломі не сховаєш ся з думками: і в голову і в думки загляне, подумав Ломицький.

— Як приберетесь, то зайдіть до мене на муштри. Я повітова сваха, і вам буду свахою. Прийдіть до мене на оглядини. А то знаєте, як буває у вашого брата? Причепурить ся спереду, а на спині, або і на голові пух, а зза коміра десь виглядає біла сорочка...

— Добре, зайду! гукнув Ломицький і почав прибиратись та причісуватись перед невеличким дзеркальцем, що стояло на вікні.

Через пів години Ломицький увійшов в гостинну свого хазяїна Бородавкина, що служив тоді в заліznодорожній канцелярії. В гостинній сиділа Христина Степанівна Милашкевичова, сестра Бородавкина. Вона була удова, і по смерти свого чоловіка, дідича з Катеринославщини, продала землю, жила з процентів свого капіталу, і як вольна птиця, перелітала з місця на місце: літом жила в родичів в селі, зимою пробувала то в Київі, то в Одесі, а найбільше жила в свого брата Бородавкина.

Христина Степанівна, висока й огрядна, повна на виду, сиділа на софі і вишивала українськими взірцями рушник. Взірці були широкі на цілу пядь. Вона нашила тих рушників десятків зо два на придане своїм небогам, котрі ще на припічку кашу їли, а одна лежала в колисці. Вона шила з нудьги, аби щось робити та не сидіти, згорнувши руки.

Ломицький увійшов і поздоровкав ся з Христиною. Христина встала.

— Нічого, нічого. Чисто вбрались. А поверніть ся кругом! Та проворнійше! І вже й панич! Якийсь сонний з вас панич, сказала Христина.

Вона вхопила Ломицького за плече, крутнула ним, а потім штовхнула його в плече.

— Чого в вас сонні очи? Треба було вмитись ще третій раз, сказала Христина.

— Та то вони в мене з роду сонні, сказав Ломицький, ростягуючи слова.

В Ломицького і справді були лінивi, ніби сонні очи. Була в його і сонна мисль. Важка клясична наука в гімназії вбила в йому енергію, стерла волю, зробила його вялим, апатичним, якимсь сонним чоловіком, з сонною мислю, з сонними думками. Тоді як він був на другому курсі в університеті, схопив ся полїцейський струс... Жандарми налетіли на квартири деяких студентів, перетрусили все до дна, зривали дошки в хатах, пороли подушки... Цей струс навів такий переляк на молодого Ломицького, що його нерви, його розум з того часу неначе одубіли... й закоцинїли... З того часу на всї сучасні питання він не обзивав ся. Якась передвчасна старість, стареча втома налягли на його нерви, на його мисли. Думи його ворушились мляво, боязко; розмова була обережна. Він говорив і неначе бояв ся, озираючись на усї боки. І тільки часами в його карих очах показувались останки енергії, мисли, котрі ще не замерли в йому і ніби дотлівали. З його чесної і правдивої натури неначе хтось висмоктав половину енергії, половину сьвіжих здорових дум, а другу половину покинув йому тільки задля того, щоб він був не більше як мертвим і слухняним орудником в чужих міцних руках. Живи, терпи, мовчи та дивись! поставила йому девізом школа й система. І він жив, мовчав і тільки дихав... Цю привілеґію мовчати та дихати тільки й зоставили йому...

— Вже й ви молодець. А ще до панни прибрав ся! сказала Христина: вам би скоком, боком та вибриком! Оттак о!

І Христина підібрала трошки руками сукню і вдарила тропака, а потім зробила кілька скоків козака легенько, плавко й ґраціозно, зовсім так, як танцюють молодиці та дівчата.

Ломицький осьміхнув ся і якось повеселїйшав. Христина вміла розвеселити самих невеселих і понурих людей.

— Але знаєте, що я вам скажу? сказала Христина: наберетесь клопоту, поки добуте свою царівну з зачарованого замку...

— Чому так? підняв голос Ломицький.

— Та так... сказала Христина: Маруся пречудова дівчина, але її мама... будете мати з нею багато клопоту.

— Та чого-ж так? спитав трохи з переляком Ломицький.

— Це така баба, в котрій сидить дві баби; сидять та одна другу за коси скубуть, сказала Христина.

— Не розумію вашої загадки. Переложіть її на звичайний людський язик, сказав Ломицький.

— Про цю бабу можна сказати так: коли вона каже: на дворі сонце сьвітить, то розумій, що йде дощ, сказала Христина.

— Це-б то вона неправдива людина?

— Зовсім таки брехлива. Бачте, до дочки збірають ся часто її молоді товаришки по ґімназії, її ліберальний кружок; читають деякі нові книжки, ліберальничають, говорять про жіноче питання. Стара наслухалась і їй здалось, що вона й сама молоденька, лібералка, бо вона і справді має себе за молоденьку. Знаєте пісьню:

Захотїла стара баба молодою бути:
Натикала за намітку зеленої рути...

— Знаю, знаю, сказав Ломицький.

— Оце-ж вона й є! крикнула Христина: вона на словах і лібералка, і нігілїстка, і сек, і тек, і овек, і в неділю до служби панчоху плете, а крадькома в церкві молебні та сорокоусти наймає. Каже, що читала і Дарвіна і Спенсера...

— Чи справді-ж читала? спитав Ломицький.

— Читала вона так само, як я. Тільки чула, як дочка читала. Що скажу вам, що вона вашого брата, мущину, ненавидить, бо встоює за жіноче питання...

— Не вже! аж крикнув Ломицький.

— А що злякались! Але-ж ви й мущина! Гей, ви! йдіть на приступ скоком-боком! коли це з вашим хистом, сказала Христина і знов штовхнула хлопця під бік: тільки памятайте про двох бабів в однієї баби... Приступайте до тієї, котру подужаєте.

— Оце ви мене аж налякали, сказав Ломицький і руки опустив.

— Поганий знак, коли баба злякала козака! сказала Христина.

— Але час мінї вже йти, сказав Ломицький: а може це ви говорили так собі, щоб пожартувати, бо ви таки любите жарти.

— Це-б то я брешу? Вибачайте, бо я інститутка, а інститутки-сьвятительки, а не брехуни, сказала Христина: йдіть вже, йдіть! Боже вам поможи вшіймати за роги та залигати того моднього хоч і старого Дарвіна, сказала Христина.

Ломицький вийшов од Христини Милашкевичевої і задумав ся.

— Хоч Христина й каже, що інститутки-сьвятительки, але, здаєть ся, ця сьвятителька таки любить брехнути на свою обихідку. Наговорила, наказала три мішки гречаної вовни, мабуть, щоб мене налякати. Вона каже, що я таки добрий страхополох...

Ломицький ішов, похиливши голову. Але він згадав, що побачить ся з Марусею, і його серце заграло. На дворі повівало ранньою весною. Було тихо й тепло, хоч іще були перші дні квітня. Небо синїло делїкатним ясним кольором, переходячим внизу понад горами в прозорий, опаловий цьвіт. Зза домів, зза стін виглядали гільки абрикосів, обсипані білим цьвітом, неначе пухом. Весняне повітря обливало сьвіжість в груди, веселило душу.

Ломицький розвеселив ся. Його серце, добре зроду, помякшало, подобрійшало. В чистому небі вила ся ціла хмара

сизих та білих голубів. Ломицький задивив ся на їх, по йому здавалось, що й голуби неначе раділи і грали в небі веселим летом!

Він прийшов до воріт Каралаєвої. Назустріч з фіртки вибігла собачка. Ломицький покликав її ласкаво і погладив по голові.

Він увійшов у невеличку гостинну. Гостинна була сьвітла, хоча небагато обставляна. Коло стіни стояло гарненьке піяніно. Над ним висіла старинна чудової роботи картина, привезена зза границі ще батьком старої Каралаєвої. На картині були намальовані Альпи. З гір ніби збігав потік, вишитий білим бісером. Під скелею був намальований млин з колесами. По боках тієї картини висіли портрети Моцарта та Бетховена. В гостинній було чисто, як у віночку.

Маруся сиділа на канапі і шила сорочку. Жмути білого полотна вкривали її коліна і спадали хвилями до долу. Сьвіт од вікна пронизував полотно і білі одлиски спиналисъ на чорняву головку, на румяні Марусині щоки. Зза білих хвиль ще яснійше блищали Марусині великі карі очи, чорні брови здавались чорнійшими, румяні губи — червонійшими.

Маруся встала з канапи і привиталась до Ломицького. Він узяв стілець і сів коло стола проти неї.

— От і спасибі Вам, Демяне Антоновичу, що ви прийшли. Посидимо, поговоримо. А я оце за роботою, сказала Маруся.

— Звичайне жіноче дїло. Я бачу ви не любите сидїти, згорнувши руки, сказав Ломицький.

— Нам не можна сидїти, згорнувши руки. Треба робити. Та я й не люблю дурно сидїти; без роботи нудьга бере, обізвалась Маруся, затягуючи нитку в ушко голки.

Ломицький озирнув ся кругом. На його повіяло спокоєм хатнього, домового життя. Стїнний годинник цокав десь в кімнатї за дверима одномірно. На столї перед Марусею були раскидані ножниці, катушки ниток, червоні пасма заполочи; валялись обрізки полотна. Через вікна було видно старі абрикоси, старі волоські горіхи в невеличкому саду.

— Оттут-би осїстись на все життя... подумав Ломицький. Марусина мати має хоч старий і невеличкий, але свій дімок, має садочок. Знаю, що вона позичила десять тисяч одному молдавському панови за чималі проценти... Маруся здорова, робоча, хазяйновита. Замкнув ся-б оттут в хатньому життї... Забув-би усякі громадянські, українські та соціяльні питання, ні в які соціяльні справи не вмішував ся... щоб мене нїхто не зачіпав. Знав-би свою службу, хоч і непріємну, і годив-би начальству... І жив-би собі з Марусею тихо, спокійно, ні до чого небезпешного не втручаючись...

— Чого це ви задумались? спитала в Ломицького Маруся.

— Це на мене повіяло спокоєм в вашому домі. Як у васьвітло та чисто, сказав Ломицький: яка гарна старинна карс тина! заграничьної давньої роботи? спитав Ломицький, дивлячись на швайцарський пейзажь чудової роботи в здорових рамах.

— Це ще мій дїд привіз зза границї. От покрутїть за ту ручку коло рамок. Механїзм заводить ся, як в годиннику, сказала Маруся.

Ломицький встав і завів механїзм. Вода з бісеру заворушилась і нїби потекла з гори в долину і впала під млинові колеса. Двоє колїс, виложені з ниток чорного бісеру, почали крутитись. Тихо без шуму падала вода з гір. В хатї стояло тихо, тільки годинник за дверима цокав одномірно. Ломицький почув, що ця тиша, ця мертвота дуже гармонїзує з його втомленими, пришибленими, змученими нервами, прибитими ще змалку втомою од великих лекцій, од мертвоти клясичних язиків, од суворої дісциплїни. Замерлі нерви потребували мертвого спокою.

— Ця картина — ідеальна емблєма мого життя: вода падає без шуму, колеса крутять ся без стукоту, млин меле без гуркоту. І дїло йде, і тихо, мертво... спокійно. А я люблю такий спокій; нерви не виносять турботи... Люблю, щоб ходили в хатї навшпиньки, позїхали, затуливши рота. Люблю такий квієтизм життя... хоч такий квієтизм недалечко од соціяльної смерти а може й од моральної, підказав розум Ломицькому... але... але... тепер так лучче, подумав Ломицький.

Ломицький кинув оком на мягке старомодне здорове крес ло, що стояло в кутку коло столика. На столику лежала розгорнута книжка. На книжцї лежав кістяний ніж. Кресло було помяте на сидїннї. Видно було, що тут хтось тільки сидїв що, встав і вийшов...

Там сидїла Марусина мати, Марта Кирилівна. Вглядївши в вікно, що до їх іде Ломицький, вона схопилась і втїкла в кімнату.

— Як-же вам подобаєть ся ваша скарбова служба в контрольній палатї? Мабуть не дуже весела: цифри та цифри та ще цифри? спитала Маруся.

Ломицький не зразу одказав Марусї. Він нїколи не одповідав зразу на питання не подумавши. Цю обережність в словах він постеріг ще на третьому курсї в унївєрситетї. Він ще тодї зрозумів, що треба говорити, оглядаючись на усї боки, що небезпешно говорити те, що думає чоловік, що має на мисли... І він сам не счув ся, як з обережного чоловіка став нещирим, а потім і хитрим, а вкінцї всього заранї вже зрозумів суття сучасного життя.

— Як скажу, що служба не подобаєть ся, то може це дійти до уха начальника. Коли служиш, то кажи, що любиш службу, бо не підеш в гору... А служба така, що з нудьги здуріти можна, подумав Ломицький.

— Нїчого собі... Служба по мінї, по моєму смаку й характеру. Я люблю математику. Люблю цифри. Це мене навіть забавляє.... сказав перегодя Ломицький. (Далї буде).

СЬНЇГУР та СИНИЧКА.

Сьнїгур, в гаю гуляючи
Синичку кохав,
І скачучи на дубочку
Любенько сьпівав:
„Биструшечко, вертушечко,
Синичко моя!
Чом не скачеш ти до мене,
Як до тебе я?“
Усьміхнула ся Синичка
І хвостиком верть:
„Нагадав хтось тобі лихо,
Як тій козї смерть!...
Нам з тобою, Сьнїгурику,
Під сьнїгом не жить, —
Буде мене в чужім краї
Ясне сонце гріть.“
Минуло ся теє лїто,
Настигла зїма,
Сидить Сьнїгур на дубочку,
Синички нема.
В гаю вітер повіває
І сьнїгом снує;
Сьнїгур сидить на дубочку
І плете своє:
„Биструшечко, вертушечко,
Синичко моя!
Чи згадуєш ти про мене
Як про тебе я?“
Підморгують вражі Галки:
„От-так, перетак!
Розійшло ся коханнячко,
Та — в ріпу, той — в мак...“
Обізвалась у лїщинї
Старая Сова:
„А що-ж, каже, на сім сьвітї
Усяке бува“.

* * *

Довело ся й мінї бачить:
Не в однім дворі
Оттакії точнісінько
Сидять сьнїгурі.

Леонїд Глїбів.

ФОТОГРАФІЇ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ.

I.

Не попущу.

На самісенького Михайла, скоро я встав, ще й до жадного ні до їдства, ні до питва не доторкнув ся, в хату до мене ввійшло дві людини: пониська бабуся в білій свитці і високий паробіка, убраний в прехорошу синю бекешу, облямовану сивим решетилівським смушком. Голова і твар бабусина закутані чорною каймистою хусткою: тілько й знати, що ніс та очи.

— Здоров єси, Леську! промовила сьміливо та голосно бабуся, пильно дивлячись на мене: добра тобі возами на всю твою господу чесну! пізнаєш? Я трохи зумив ся: що воно за люде? так рано, так сьміливо.... придивляю ся пильнійше.

— Ні, кажу, не впознаку.

— Може тим, що хусткою закутала ся немов черниця та, каже бабуся: а це, лишень роскутаюсь, може й пізнаєш.

З сим словом бабуся скинула хустку.

— А ну, каже, пізнавай.

Ні! не вгадаю: бачу — стареньке, маленьке, хоч з жменю забери, личенько; поморщене воно наче яблуко печене; бачу темно-сині очи великі, широкі вії, чорні дужковаті брови; чую серцем, що се людина знайома; душею вгадую, що людина приязна до мене, вгадую, та не пізнаю хто вона.

— Щож? і тепер не впознаку? допитусь ся бабуся.

— Ні.

— Ой ой! мовила бабуся; хитаючи привітно-докірливо головою: бодай тебе, Леську, в жито головою; як лицяв ся колись, та женихав ся з Настею Бобківною, так і пізнавав, а тепер, бач і не впознаку.... воно й те сказати, не вчора се було; 35 років — не одне літечко; тоді у Насті волос не сьвітив ся, та й у Леська на голові місяць не сяяв....

— Так чи вже-ж отсе, справді ва, Настя Бобківна? спитав я, дивуючись.

— А ти-б думав хто? вона-ж! та самісенька Настя, що в батька-неньки була Бобківна, а тепер пожаль ся Боже! вдова Семенчиха, а отсе мій синок — Макарко: не вважай, що він такий гомило, віку він ще молодого; з весни девятьнадцяте літечко йде....

— Ну, так!... не сподівав ся! от вже правду сказано: гора з горою.... Та чого-ж ми стоїмо? Сідаймо.

Сіли.

Дивлю ся на Настю і в голові у мене думки одна по одній натовпом встають; молодощі з гроба піднімають ся; спомини огрійливою цівкою по жилах переливають ся, серце молодіє, дух бадьорить ся, і здасть ся наче я скинув з плеч тридцятилітню важку-преважку торбу життя, наче мині тепер 20 років віку і стоїть перед очима у мене наше село, а посеред його срібно-блакитний став, заквітчаний широким лепеником, та гонким очеретом, а за ними — кучерявим вербоюом; через став гребля, обсаджена розлогими вербами; в ставу поринає блідий місяць; на греблі водяний млин; колесо — шугає буцім з ковша срібні бризьки; у млині гуде каміня, а ген у пастовні Нестора Малюги витинає соловейко.... Я повагом рушаю по греблі та вивожу:

„Пожурились славні Запорожці
В превеликому жалю,
Що не знали вклонити ся
Которому царю...“

А в тім кінці греблі за дорогою біля воріт Корнія Бобка дівочий звінкий голос веде:

„Вже місяць по небу похожає,
Щось мого любчика й досі не має...“

То Настин голос; то пісьня про мене; то Настя вийшла до мене, то вона мене дожидає. Я ще голоснійше беру горою:

„Вклонили ся Турасові
Та його не взнали...“

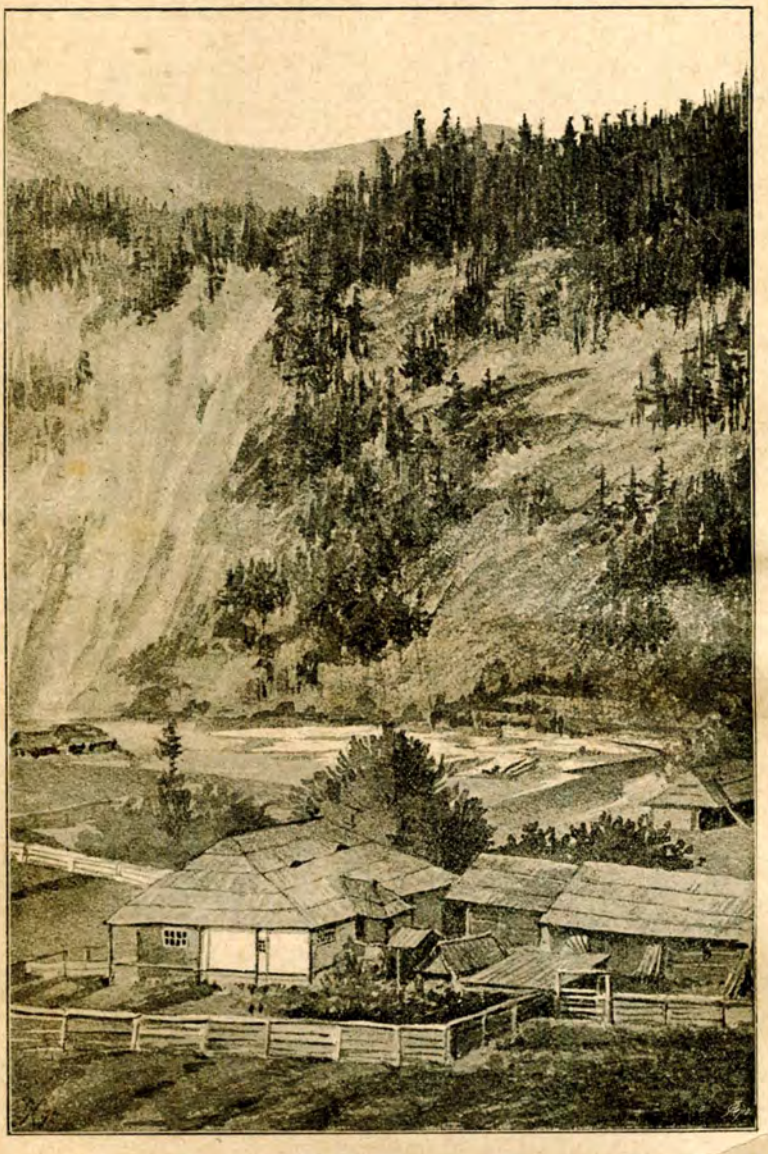

Хата Юрія Федьковича в Сторонци на Буковині.

От я і біля Насті.

— Горличко!

— Лебідоньку!

Цмок! цмок!... Луною покотили ся по ставу поцілунки....

— Годі тут! ходім в садок, до пасіки.

А в пасіці божа птиця, втомившись за день, тихесенько гомонить; зелена трава-мурава на повен рот пье сьвіжу росу, а квіточки весняні повитикали свої голівки в гору, дишуть сьвіжими пахощами, та позирають на нас, як ми з Настею під старезною липою стоїмо приторнувшись та очима розмовляємо.

— Лихо мене невсипуще до тебе прикотило, перебила мої спомінки Настя. Мині здало ся, що ктось линув до мене на голову цебер холодної води.... я аж здригнув... Шкода стало! чому-б Насті не помовчати було з своїм „лихом“ ще хоч з годиночку! нехай би моє старе знесилене серце ще покоювало в теплому пахучому мителю спомінок молодого віку; нехай би душа моя ще чаркувала з тієї ідилії весняної, що, мовляв: „Минуло ся, не верне ся....“ Так ні-ж! треба було їй перебити; забігти невперейми і нагадати мині, що не пристало на шестому десятку в жмурки грати ся....

— А ти-б, Насте! Лихом об землю — відповів я.

— Так би воно й було, коли-б те лихо гемонське мене саму щипало, а мого Макарка не займало....' а то.... Ти тілько послухай.

І Настя почала мині оповідати:

Земських начальників у зїмку у нас позаводили. Мабуть чув про се і знаєш. Отож і в наше село прислано того земського. До чого й на що ті „земські“, про те заневне не скажу: Люде про те всяко кажуть-говорять. Одно верзе, що знов до кріпацтва повертатимуть, та вже всіх опріч панів, да попів, так би то щоб і козаків у путо, і міщан на приколінь, а найпаче жидову на налигач.... Другі знов блягузакають, що ніби то от-от війна всесьвітня скуйовдить ся, та така страшенна, якої ще й сам Сьвятий від віку не бачив.... та ото-б то заздалегідь усіх людей муштровати. Може й так.... коли-б не так, так на щоб отих земських з самих тілько воляків ви-

Мадонна Сикстинська після Рафаеля.

бі[illegible]н-же мирові судьді були, так усї з людей звичайних тихцем своє дїло правили; а земські не так: при шаблюцї; їде ві[illegible]аж земля гуде: Шиновані колеса гуркотять; коні, аж троє їх, тілько чхи! чхи!! бразкильця, наче в пигана на бубонї; дзвоник, наче те щеня вищить, погонич несамовито гукає, немов його Анпшпер доганяє; а сам той земський присвистує....

Отож і наш земський з військових: таким він дударем по селу похожає, та до всего йому дїло, до всего придивляєть ся: і до суховерхої верби, і до багнюки; сьмітника навіть не мине.... що до людей так він їх і розсужує, і напучує і мушт рує; а коли де, крий Боже, прокинеть ся пожежа, він і там перед веде, голосно-преголосно так репетує: „Води давай! води давай!“ Істино кажу тобі, Леську: без його, без отого земського, й вода не осьвятить ся.... На Маковія звичайно сьвятили у нас воду: він і тут заходив ся порядковати кому з людей стояти попереду, кому позаду; усїх жмикрутів поруч себе.... Думали: чи не заходить ся він і за попа правити; паламарча наше так те, звістно недоросле ще, не тямило навіть кому кадило подавати: чи попови, чи земському?

Еге!... так отож люде, кажу тобі, всяко гомонять, а суще нїхто тобі не скаже, не вгадає до чого й про що оті земські. Післав Господь теля, та не вгадають люде, яке воно на масть: З одного боку руде, з другого гнїде, а навкруги перісте.... Приняли ми його; як же-б й не приняв! Сказали нам, щоб „молебствіє“ служили; — ми і від того не відказні і всї пішли до церкви! Сказано: щоб по молебню проповідь була з острахом; ми й проти того не змагали ся; думка така: нехай і воно не завадить, та проповїдь і не наше дїло; то вже питома, попівська справа.... Отець Тихон промовляв, люде слухали. Я хочь дуже близько стояла біля отця Тихона, а гаразд не зрозуміла, що там він так довго балакав. Він у нас говірний, аби йому почати тільки, а вже буде що слухати.... Тілько і всего запало в мою голову: „Скілько то разів, каже, я напучував вас: схаменїть ся, покайте ся, а то й не счуєтесь, як прийде тато в ночи; а ви мене не слухали ся, от тепер вам перець з хріном під самий ніс! видихайте на здоровячко.... І навіщував отець Тихон; тепер справдї видихаємо, та ще як! бодай би нїхто хрещений такого не діждав.... Отожь, мабуть по черзї, чи хто його розбере, як — довело ся і нам з Макарком видихати!... Під різки мого Макарка засудив!... Чи чув ти, Леську! таке зроду-віку!... Ти тілько роскинь своєю лисою головою, та поміркуй коло сего слова „під різки....“ Як воно тобі здаєть ся?

Настя аж стенула ся і на годиночку замовкла, дух перевела. Знати було, що у неї на серцї вельми защимiло. А Макарко сидїв похнюпившись і мяв у руках шапку.

— Парубка, одинчика мого під різки! та се-ж на цїле село, на цїлу губернію, на цїлий сьвіт такий сором, що його і в десять лантухів не вбгати!... говорила далї Настя. — „Чуєш, Леську: імкни собі: під різки! та йому, себ то Макаркови, тодї з під різок хіба тілько в лотоки — беркиць сторч головою. Йому-ж тодї серед миру й просьвітку не буде; люде очи висьміють; жадна дївка не гляне на його, оком не скине, не то що!... звістно: хоч би й на кого: шмальцьованний, битий!... Нї, нї! до сього я не попущу! Швидче менї скрізь землю провалити ся!... Макарко у мене один як пучка; було їх девятерко, та Господь побрав до себе; а мінї лишив єдиного тілько мізинчика на втіху мінї на старости лїтах!... А він, отой земський, бач! коло чого заходив ся! щоб мою втїху єдину під різки! не діждем! не попущу! не дам! хоч що, а не дам, сама ляжу, а не дам.... Бить-купить!... бити людей не те що сьмітники чистити!... Не дам!... хіба з під мене, з під мертвої його витягнуть, а живцем — не дам!!

Настя аж ногою тупнула і вдарила себе рукою по грудях. Старі очи у неї горіли, іскрячись наче темної ночи осінньої у голодного сїроманця.

— Ти скажи мінї, Леську, чи можна бити різками прилюдно, чи не можна? спитала знов у мене перегодом Настя. Коли то те було, зараз ще після волї, отець Тихон вичитував нам, що цар заказав різки.... І правда: з того часу на нашому селї нїхто й не чув про ту погань; люде забули ся, що вони й на сьвітї є, а земський, бач, що вигадав! хіба-ж може се бути, щоб річка на зуспіт потекла?

— Одначе Насте, ти мінї досї ще не сказала за що-ж отсе Макарка твого під різки? Чим він прошпетив ся?

— Скажу, стрівай, не втече.... та бач свого зразу не можна... Він не то, щоб прошпетив ся, а так тілько.... попустовав трохи по хлопячи, звістно — дитина. До всего того лиха рунiй привів; коли-б не той рунiй, то, певна річ, нїчого-б сего й не було; а то бач, чого той рунiй накоїв!... Не скажу я тобі, де Макарко взяв той рунiй.... Де ти, Макарку, на його розжив ся?

— Та де-ж!... я вам казав вже: у щетинника виміняв — відповів Макарко, не підводячи очей.

— Ну, нехай і в щетинника! гостець йому з його щетиною.... Виміняв і виміняв, аби не вкрав. Виміняв і бавить ся собі: воно-б й байдуже, коли-б земських не було; а то біжить раз земський, а Макарко саме тодї на зустріч йому товар гнав до господи, — товару у нас чи маленько, може десятків зо три буде. Жене собі, аж чує гуркотить, брязкотить земський; він тодї як рупоне в того рунія!... Земський порівнявшись: „Стій!“ та до Макарка:

— На що ти, вражий сину, моїх коней лякаєш?

— Я, каже до його Макар почтивенько, не лякаю.... хіба самі вони злякали ся.

— А на що-ж ти в трубу граєш?

— Се я до худоби, щоб тїкала від вас.

— Хіба-ж я вовк?

— Нї, не вовк, а начальство наше; а мене ще в школї напучували, щоб начальство шанувати і честь йому віддавати.... так я й худобу до того привчаю, щоб тямила вона: коли начальство їде, так щоб розбігала ся геть і дорогу давала.... Чи так я кажу, Макарку? — повернула ся Настя до сина і ледві примітно всьміхнула ся.

— Та не як же як так — відповів Макарко і всьміхнув ся на повен рот.

— От і добре, коли так; а то память у мене стає, наче те решето....

Земський й догадав ся, що Макарко на глум його бере; догадав ся, та ба! не можна присїкати ся; звелїв йому тілько, щоб більше нїколи йому не трубив; але-ж на вус собі намотав, та з того часу, наче той кіт за мишками, і сочив мого Макарка, щоб, бач, поквитовати ся за того рунія.... А Макарко мій сторожкий: зараз і собі спостеріг; та — „гуси до дому, вовк за горою!“ і закинув того рунія. І гаразд би було; так би та оскома у земського й присохла, коли-б не надав нам нечистий другої халепи. Під самісеньким селом коло самої царини завів баштан якийсь чоловічина.

— Та не чоловічина, мамо, а лопацон кажіть, — перебив син неньку....

— Ну бо, Макарку, бач який ти: навіть в чужій хатї змагаєш ся зо мною; він хоч і лопацон, та вже нїхто більш, як людина; вже він не тхір рудий....

— Таки кажіть, мамо, гірше тхора, — знов перебив Макарко.

— Ось ну-бо, Макарку, вгамуй ся; я-ж тобі мати, а не земський, то й не годить ся перебивати. Ну, поросли на тому баштанї динї. Динї, сам Леську знаєш, річ ласа, та ще такі гранасті, та запашні; примів би очима їх їв.... Що-ж! купить би; купилом Бог нас не обидив, та, кажуть люде: „не таке смачне куповане, як нажироване.“ А хлопцї — скрізь хлопцї: раз, що до ласощів охочі, а вдруге, молода кров шибає їх погарцювати, та подратовати дїдка-сторожа на тому баштанї.... Отут, в отсему дїдку і вся сила нашої халепи.

Дїдуган той давно в нашому селї. Звідкіля він взяв ся, не докажу; зайда тай годї; по наймах ходить; торік пасїчникував у отця Тихона; не пустив би його отець Тихон на баштан, коли-б була в зімку пасїка йому не перемерла. Дїдок той Гаврило, на прізвище чи Дубина, чи Тичина; — такий щирий та дбалий, що вже в кого стане, так, немов собі — дбає.... Другого такого дбахи трудно знайти. Віком він за мене геть старїйший, кажуть на девятий десяток йому береть ся; ти-б казав, що люде такого віку давнiють ся, часом — дитинять ся. Еге! глянув би ти на Гаврила, та подивив ся-б який він движкий, який дебелень! іде, так не то що не плутає ногами, а так бадьоро, немов до герцю вигожає. Тілько й вади йому, що трошки гунавий і невиглас, та на дихавицю

часом хорє. Але чудна та дихавиця у його: завжди проки-дається ся, коли Гаврило в їстві не побережеть ся: а він на лихо собі, чоловічина проїсний: сяде до страви, аж тремтить та їсть: доки ти ложку простудиш, — він увесь полумисок висьорбає. А про те дідусь благий, гомонливий такий, хоч трохи й гордун; жидів не долюблює. Отсе коли в неділю, чи в сьвято яке, за теплої погожої години сяде собі на горбку, збере біля себе дітвору і точить з нею ляси про всячину.

Посіли оті капосні дині; хлопці наші саме на Ільлю, гулящий знаєш день, згуртовали ся тай гайда по дині. Спершу височили, що Гаврило на горбку небо оглядує; думка у них така: не спостереже дід; а про те й не в догад їм, що з горбка той баштан дідови, немов на долоні. Зайшли вони від царини, та в рів і полізли, і допластовали ся до динь; вибірають ще що лїпшого; бач, по хазяйськи, щоб зеленцю не нівечити. Вони-ж вибірають, а Гаврило гомонить на горбку з дітворою, а з баштана очей не зводить. Спостеріг, та тюпцем-тюпцем з горбка, а дітям казав сидіти, не рушати з місця, та дожидати доки він гурків їм принесе... Чи бачиш який хитруган!... підкрав ся нищечком; от-от би схопити якого з хлоп-ців, та поскорив ся, не до гички як ревіне: „Ага! лови!!“ А він, знаєш, який у нас горлач! супроти його гортані і Макарів рупій, наче та пискавка, або щеняче вищання... Хлопці в ростич; дід за ними; от-от наздожене Макарка... а воно дивись, яке собі глевтяковате та оберемкувате... Макарко як повернеть ся зненацька лицем до діда; дід його за згруди; а він діда в груди.... дід беркиць горонїж!.. От і все... Макарко й не похвалив ся мині про таку пригоду... А вранці — Гаврило до мене в хату!... Так і так, росповідає, бадилом, що в руках було у його, трясе, махає; твар йому аж наше, — лютує... Ну, я бачу, що Макарко не по людськи вчинив: нехай би він тікав, нехай би й виривав ся, а пхати стару людину та ще в груди — гріх і сором!.. Я діда посадовила; чарочку йому, другу; горілочка трапила ся пянкувата; Гаврило мій зараз помякшав, за трейтьою помирили ся, четвертою й мирову запили....

Отож і все! і про дині ті ми забули ся і гудина з тих динь вже давно погнила, аж ось, на тобі! На тім тижні, в понеділок суне десятник:

— Де твій Макарко? питаєть ся: подавай його нам.

— На що вам його? до прийому йому не йти, він одинчик у мене.

— Не до прийому, а в четвер щоб на суд ставив ся.

— На який суд? за що?...

— Не наше діло... нехай сам приходить, а то на суноні приведемо.

— Нї, думаю собі, швидче тебе з круга сонця зведе, ніж ти мого Макарка поведеш, він і сам втрапить....

Думаю так, одначе чую щось мині у душі мулко; вранці до старшини:

— По якому праву мого Макарка тягнете на суд?

— По такому, каже.

— По якому, по такому?

— По такому, що нам звелено....

— Хто вам звелів?

— Земський...

— За що?

— Щоб по чужих баштанах динь не вибірав.

— Ігій! голови ваші повстяні! хто його позиває?

— Не наше діло, спитай ся у земського; наше діло слухати ся начальства: сказав судити і судитимемо... а ти, стара, порадь лїпше Макарови доброхіть завтра ставати на суд; а до земського не турбуй ся, і підошов старих не три....

— Коли-б, думаю, тебе об суху землю попотерло.... побачимо завтра, який там у вас суд буде....

Вертаєть ся мій Макарко з суду з того: глянула: Мати Божа!.. наче в хмару він закутаний....

— Що Макарку?

— Під різки...

— Що-що?.. кого під різки?

— Вже-ж не кого, як мене...

— За ті погані дині? тебе? Макарку!

— І за дині, і за рупій, і за те, що діда пхнув...

У мене й руки похололи; тремчу уся; сама не стямила ся, як свитку на себе, та до земського.

Допустив; питаєть ся: чого мині треба?

— Хіба не знаєте, кажу, чого: за що мого сина під хлосту: хто його позивав?

Він як грімоне на мене:

— Я!!! от — хто!!

Я так і присїла та тілько нищечком про себе: сьвят, сьвять, сьвят! А він вдруге, ще голоснїйше:

— Я!!! чуєш!!

Я швидше до одвірка, щоб не впасти. Отсе, думаю, не з старшиною! хотїла хрестити ся, а він до мене, пучком мині під самим носом киває, та з погрозою, що сили є, гукає:

— Коли-б ти не такого віку, я-б і тебе попорськав, щоб ти знала, як дітей треба доглядати та напучувати! Хіба не ти його, отакого розбишаку, вигодовала? Чому не вчила старих людей шанувати?.. Таких матїрок в Сібір!!!

Тут вже я не встояла на своїх ногах, та і покотила ся... обняла йому ноги та:

— Милуйте і жалуйте!

Він тоді, ну реготати з мене; аж заливаєть ся... кров би з його горяче лила ся....

Мовчала я, ледві-ледві підвела ся; ледві-ледві промовила:

— Чи не можна-б на мого Макарка, замісць хлости, пеню грошима?

— Не можна! хлоста на майдані перед волостю... Геть!

— Та от ми тепер до тебе... Подумай Леську! чи вже таки не можна визволити ся з під хлости? Я нїчого не пожалїю, усієї худоби рішу ся; усієї землї позбуду ся, скрізь доступлюсь, аби його не били... На йому-ж досї нїчия рука не була; а то-б то катия рука поганитиме мою дитину!! Мати Божа! Покрівонько сьвята!... Нї, нї! Леську, як собі хоч, а перескоч; я сего не попущу... Чого-ж мовчиш? кажи: яка твоя думка?

Я сказав свою думку.

— Так се-ж що воно таке? немов би то те, що з ніг Гаврило, з голови Данило, а по свитині — нїби баба Горпина... Ти мині просто скажи: чи катуватимуть, чи нї?

— Ви, мамо, озвав ся Макарко, забули сказати це того, що вам писар казав: ми, каже він, його — се-б то мене — по закону....

— Ат, цить ти, мовчи, — перебила його мати. „По закону!“ наче я дурнїйша за всїх... Коли-б по закону, нехай би вже. А то, наче я не сама була, не своїми очима баччла, як оте жиденя Сурчине били.... не по закону, а шануючи Бога сьвятого, сонечко ясне і сю господу чесну, по тілу били, а не по закону....

Я не втерпів, засьміяв ся; хоч то був гіркий, тяжкий і пекучий сьміх....

А Настя мовила далї:

— Нехай би він сам покоштував по закону; тоді-б я подивила ся, як він смакує... Та цур йому! нам своя виразка свербить... Міркуй, Леську! як знаєш, а я сказала, що не попущу, і не попущу!... Пиши хоч до царя; я доступлю ся... пиши! обцирклюй їх усїх, та на всї боки.. усе спиши мині; а вже я знайду стежку!... а не знайду, — сказано: сама ляжу під хлосту, а хлопця не дам; на шельмования його не попущу. Так і знай!...

О. Я. Кониський.

НОВИЙ РІК

При нинїшнім новім роцї щож Вам пожелати?
От, чей вже раз усьміхнеть сл заплакана Мати!

ЛУКЬЯН КОБИЛИЦЯ.

Поема О. Федьковича.*)

Було колись в Буковинї
Добре було жити,
Не знали ми, що то біда,
Та що то тужити.
При кобзинї зійшла днина,
При скрипонцї нічка,
А вна собі молоденька,
Як у траві чічка,
У батенька у Степана,
В Волощини неньки
Пробувала. Не спиняли;
Що багло серденько,
Що хотїла, те й робила:
Гуляти — гуляла,
А хотїла рано встати,
То рано вставала.
А хотїла попіснати
В шовкових перинах,
То ненечка старенькая
На пальцях ходила,
Журила ся, молила ся
Двері підливала...
На острішку вють голуби, —
Вона їх вмовляла:
Не гудїте голубочки
На побитій хатї,
Не будїте мою дочку
В тисовій кімнатї,
Бо я знаю, коли маю
Донечку будити....
— — — — — —
Не плач серце Буковино!
Що-ж мусиш робити,
Коли така уже доля
Твоя на сім сьвітї...
Батько помер, неньку вбили,
А сироти-дїти
Розібрали добрі люде
Нїби то за своє:
Одну Турчин, другу Москаль,
Тебе, серце моє
Буковино, ...
Повів Німець.....
В свою глуху Німеччину —
Головонько бідна!
Тай запродав Ляшкам-панкам
У другу неволю...
Буковино, серце моє,
Лишенько з тобою!
— — — — — —
Шумить, летить наш Черемуш
Кровавий у море,
А могили берегами
Чорнїють як гори.
Кого Ляхи замучили,
Кого утопили,
А хто не ждав, поки втопя,
Сам скочив у хвилю.
Сумно зарув наш Сокільський,
Голосить Сучава:
Сини мої нещасливі,
На що ваша слава,
На що думка козацькая,
Батьківськая доля,
Коли усї погинете
У ляцькій неволї...
Сперли лїси, сперли пашу,
Дров нї хворостини,
Ваші жінки, ваші дїти
Від студенї гинуть.
А із під вас поточились
Кровавії ріки —
Сини мої, сини мої
Пропали на віки!
На віки-сте запродані
У паньску неволю,
А нїкому заступитись
За праведну волю.
Заступив ся Юрій Гінда —
Нема го на сьвітї;
Заступив ся Поколїя —
Пішов в землю гнити.
Обізвав ся Кобилиця:
„Гори мої сині,
Або я вас виратую,
Або за вас згину!“
Стоїть місяць серед неба,
Нїкому не сьвітить,
Русалоньки не виходя
На береги грітись;
Тілько сови посїдали
Собі на коморі
Та хто зна що між собою
По тихо говоря.
Може собі нагадують
Як то колись було
На волоській Буковинї?
Було та минуло!
А може вони говоря
Про руські соколи:
Чи будуть ще гнїзда вити
На тім Довгім полї?
Сьвятий знає, — я не знаю —
Сердечко щось мліє —
Ходїм лїпше подивитись,
Що в Плоскім ся дїє.

Сидить Лукьян конець стола
На руки схилив ся,
Сидя кругом депутати,
Кождий зажурив ся.
Вернули ся сеї ночи
Вони аж із Відня, —
І там нема порадоньки
Головонько бідна... — — —
А ті гори буковинські
Марно пропадають.
Нехай пропадають, нехай погибають,
Коби тутки вигиб увесь руський рід!
Так тамки тихенько панове гадають.
Та риють великий, великий нам гріб.
Копайте, панове! Копайте здорові!
Хто яму копає, собі і копає.
Не тому могила, кому ї зробили,
А тому, кого в ню відтак поховають... — — — —
А самі ся подивимо,
Що наш Кобилиця
Молоденький поробляє
Та що єго гості
Депутати собі дїють
В хатї на помостї.
Скочив Лукьян із за стола:
— А сором бо, брать,
А сором бо журити ся

*) Поема ся, один з красних творів буковинського поета Осипа Федьковича, написана була ще під конець 60-их років, мабуть в 1866 або 1867 році, і доси звістна тілько з рукописних списків. Друкуємо єї з деякими конечними пропусками тепер, в треті роковини смерти єї автора, сповняючи сим акт пієтизму для єго музи, котрої найхарактерійша може дитина не повинна довше оставатись укрита від широкої громади. Текст поеми переписав для нас ласкаво п. Іван Франко (за що складаємо єму щиру подяку) з хоронячого ся у него рукописного збірника пісень народних, до котрого прилучені й дві поеми Ф-ча: „Новобранок“ і „Лукьян Кобилиця“. Збірник писаний 1867 року. — *Редакція.*

У гуцульскій хатї!
Наші батьки не журились,
Тай нам ще не конче
Журити ся! Наша правда
Велика як сонце!...
Ану хлопцї, ану живо
Коня осїдлати
Менї мого вороного!
Що буде, те й буде,
А я їду в Угорщину
До міста до Буди.
Угри волю добувають,
Добудуть і нашу.
А ви стада воронії
Женїте на пашу.
А як прийдуть з Угорщини
Вїд мене вам вісти,
Тогдї треба пани братя,
На коники сїсти...
А тепер ви з карим стадом
В зелені дібровн!
Поки верну з Угорщини,
Бувайте здорові!

* * *

Пасе стадо воронец
Шовкову отаву.
А пасучи заірзало
За гуцульсков славов.
Бо втямилось дожидати
З Угорщини вісти.
Чи ще не час леґіникам
На коники сїсти.
Чи час, чи нї — а хто се зна?
Сьвятий може знати!
Ходїм ми лиш, пани братя
Стада допасати.

Исторія литературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[12. Иванъ Левицкій-Нечуй.]

(Дальше.)

Слабшою вôдъ „Бурлачки“ є повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-ыхъ рокôвъ вѣку XIX., написана пôдъ заголовкомъ „Старосвѣтськй батюшки й матушки“. Типами сихъ батюшокъ и матушокъ поставленй тутъ Степанъ Прокоповичь зô своєю дружиною й Мельхиседекъ Симашко зъ жôнкою Мартою. Се люде простй, безъ науки, але тямущй, що побутомъ своимъ зближають ся до житя громадянъ, своихъ щирыхъ приятелѣвъ. Въ двацятыхъ рокахъ выбирала собѣ панъотцѣвъ громада, котра бôльшь уважала на людяну вдачу нѣжь на науку кандидатôвъ. Однымъ изъ епиґонôвъ старосвѣтскихъ батюшкôвъ являє ся въ сѣй повѣсти Харитôнъ Мосаковскій. Вôнъ вчивъ ся дома въ батька-попа и въ дяка, а на священика екзаминувавъ єго духовникъ въ Лаврѣ. Вôдтакъ бувъ вôнъ дякомъ въ Карапишахъ. Але громадяне въ Вôльшаници по смерти єго батька выбрали єго попомъ для свого села, дарма, що зъ трьохъ старшихъ єго братôвъ два були священиками, а одинъ діякономъ. Той-то Харитôнъ сватавъ ся до Онисѣ, дочки Степана Прокоповича, священика въ селѣ Чайкахъ. И отъ, дѣвчина горда, розумна й енерґична прихилилась еерцемъ до тихого й смирного Харитона, та дала гарбуза чванливому Маркови Балабусѣ, що скôнчивъ реторику й фильософію въ Кіѣвскôй академіи. Вôдтакъ Балабуха поѣхавъ у Хохôтву до отця Терлецкого, у котрого були чотыри панны на выданю. Они-жь нехтували поповичами, тому що ихъ мати була шляхоцкого роду. Але академистъ вôдваживъ ся лицятись до найстаршои дочки Терлецкого, Олесѣ, гарнои панны зъ аристократичными манєрами. Незабаромъ вôддавъ митрополитъ Балабусѣ парафію въ Вôльшаници, заки тамошній титарь зъ двома дѣдами заявили владыцѣ, що на ту парафію выбрали Харитона Мосаковского. Коли-жь Балабуха оженивъ ся зъ Олесею и ставъ попомъ, то Вôльшанецкй парафіяне не хотѣли его пріймити, по-за-якъ єго не выбрали. Тому-то владыка вôддавъ ту парафію Мосаковскому и вôдтакъ стара Прокоповичка вже не боронила Онисѣ, йти за-мужь за Харитона.

Опôсля Балабуха ставъ священикомъ въ Богуславѣ и благочиннымъ (деканомъ). Житє єго зъ Олесею не було щасливе. Се була велика кокетка, що любила тôлько бавитись, а не дбала зовсѣмъ про домашнє хозяйство. До неи женихавъ ся то Хохôтваньскій оконом Баньковскій, то становый Ломачевскій, поки она пристрастно полюбила молодого офицера вôдъ гусарôвъ, Казанцева. Сердега Балабуха писавъ зъ нудьги свôй діяріюшь, а Олеся що-недѣлѣ справляла вечерницѣ для гусарôвъ. А вже-жь Казанцевъ поглузувавши зъ романсовои попадѣ, кинувъ єѣ въ корчмѣ въ лѣсѣ, а самъ повѣявсь Кіѣвскимъ шляхомъ укравши жидôвочку Хайку.

Зъ-годомъ-перегодомъ Онися Мосаковска ставала клекôтливою и лайливою. Коли-жь она разъ вразила жôнку Балабухи, то сей ставши протопопомъ ставъ Мосаковскому чи-мало досолювати. Балабуха приѣхавши въ Вôльшаницю, примѣтивъ якйсь непорядки въ церквѣ. За все дôсталось отцю Харитону, и немало карбованцѣвъ посыпалось въ протопопску кишеню. Тôлько-жь що протопопъ выѣхавъ зъ двору, приѣхавъ столоначальникъ духовного правленія, Крискентъ Харлямпієвичь Млынковскій зъ чотырма дочками. Вôнъ мавъ жалуваня на рôкъ пôвтораста карбованцѣвъ, а въ хатѣ въ него було сѣмь дочокъ та два сыны. Щобъ не поморити голодомъ сѣмьѣ, Млынковскій ѣздивъ по священикахъ, найпаче по старосвѣтскихъ, у котрыхъ книги не були дуже справнй и на котрыхъ сердивъ ся протопопъ. Вôдъ нихъ бравъ вôнъ багато „провизіѣ“ и лишавъ у нихъ своихъ дочокъ на зиму. Знавъ же вôнъ, що Онися роздратувала протопопшу, про-те задумавъ вкинути ѣй у хату двѣ дочки, а якъ знайде ся мѣсце, то й три, або всѣ чотыри. И сидѣли довго у Мосаковскихъ двѣ дочки Млынковского; они „готовй були жити у нихъ хочь и до смерти“, але Онися просто безъ церемонiѣ сказала паннамъ, що имъ часъ ѣхати далѣй до свого родича.

Харитôнъ уже постарѣвъ ся и почавъ слабувати. Ажь ось приѣхавъ въ Вôльшаницю архіѣрей, викарій митрополита. Въ церквѣ назвавъ вôнъ Мосаковского дуракомъ, старымъ простакомъ, казавъ здôймити зъ него рызы й рясу, и заборонивъ єму служити службу. Бѣдный батюшка прійшовши въ хату впавъ на лôжко й за мѣсяць умеръ. Се бувъ останній батюшка, выбраный громадою. Митрополитъ зôставивъ за сиротами парафію, и зъ дочкою Онисѣ, Надезею, посватавъ ся семинаристъ Петро Завиновскій. Але зять не мôгъ погодитись зъ кле-

кôтлнвою тещею и перейшовъ на иншу парафію. Вôдтакъ Онися выпросила у митрополита парафіѣ для меншои дочки, Палазѣ, котру посватавъ семинаристъ Василь Лопатиньскій. Перегодя покинула она дочку й поѣхала до сына, щó був пономъ. Онися все старѣлась и ставала сердитѣйша та злѣйша.

Мѣжь-тымъ Олеся коверзувала по-своєму: Балабуха ставъ байдужнымъ и складавъ у своєму діяріюши вѣршѣ „О прелютôй женѣ змiѣ“. Вôнъ уже й не сердивъ ся на гулящу жôнку-неробу и пивъ за-любки мôцный пуншь. Олеся тягалась за кавалєрами до сивои косы. Вразъ зô своєю дочкою Настею любовалась она красою Чеха Гануша, щó вчивъ музики у Шмидта, директора Миронôвскои фабрики; ба, она стала такою ентузіясткою супроти гарного того бльондина, що разъ сказала Балабусѣ: „Вже чи сердь ся, чи не сердь ся, а вôнъ менѣ страхъ якъ сподобавъ ся!“ Ѣй самôй заманулось учити ся на фортепянѣ и вôдтакъ призналась Ганушеви, що безъ коханя не може жити! Легкодушна мати позавидувала Настинôй красѣ и молодости! -- Мѣжь тымъ бажала она, щобъ зъ єи дочкою женивъ ся Ґуставъ, сынъ того директора. Але-жь сего молодика вподобала собѣ такожь пристаркувата Олеся и подумала собѣ разъ ось-щó: „Гарного зятя буду мати! Прийду до дочки въ гостѣ, хочъ надивлю ся на його, хочь обôйму, — а може коли й поцѣлуюсь по праву матери!“ (стор. 384)[1]). Ба, нерозумна мати не соромилась подати дочцѣ ось-яку практичну науку: „Жизнь для того, щобъ пожити на вѣку въ смакъ и повеселитись на широкôй воли!“ (383).

Авторъ не закôнчивъ свого оповѣданя про побутъ Онисѣ й Олесѣ. Про Онисю пише вôнъ, що она все живе та живе, неначе про неѣ смерть забула, — що она морочить и своихъ и чужихъ (330). Вôдтакъ про Олесю Балабушиху розказуе авторъ ось-щó: „И теперь (на семому десяткови лѣтъ) она любить веселу молоду компанію: цѣлй вечеры дивить ся, якъ танцюють та бавлять ся молодй паничѣ та панны, — слухаѣ музику та все читаѣ романы“... (стор. 405).

Сей литературный твôръ Левицкого-Нечуя не ѣ повѣстію: мы назвали-бъ єго етноґрафично-побутовыми картинками, щó вызначують ся прикметами реального писаня. Авторъ бажавъ змалювати „старосвѣтскихъ батюшкôвъ и матушокъ, и щобъ ихъ стать зъобразити бôльше пластично, поставивъ противъ нихъ репрезентантôвъ „новôтныхъ“ попôвъ и попадь, себъ-то Балабуху й єго жôнку Олесю. Головными дѣячами въ сѣмъ писаню суть отже два противопоставнй типы: Харитôнъ Мосаковскій зъ Онисею й Балабуха зъ Олесею. Коли-жь авторъ вдачу Мосаковскихъ зъобразивъ вѣрно й природно, то характеристика Балабухъ ѣ лишь въ частинѣ вдоволяюча. Батюшка Марко Балабуха ѣ бôльшь пассивнымъ нѣжь дѣяльнымъ, мѣжь-тымъ коли у єго дружины Олесѣ добачаѣмо вдачу сентиментальио-романтичну, яка мало лицюѣ и новôтнôй матушцѣ. Олеся пригадуѣ намъ Зосю въ повѣсти „Причепа“, тôлько-жь тая матушка ѣ ще бôльшь романсова вôдъ легкодушнои жôнки Якима Немѣшковского. Вôдтакъ побôчь реминисценцій зъ „Причепы“ въ „Старосвѣтскихъ батюшкахъ и матушкахъ“ являють ся такожь деякй натяки на „Кайдашеву сѣмью.“ Онися бо, постарѣвшись, була вельми клекôтлива й сердита, та любила допѣкати своѣй сѣмьи такъ, що своєю вдачею стала она подекуды похожа на стару Кайдашиху.

До красшихъ картинокъ въ сѣмъ писаню належать ось-якй: 1. Выборы нового священика въ Вôльшаници (стор. 1—2). 2. Отець Степанъ Прокоповичъ въ пасѣцѣ екзаменуе академиста Балабуху, а опôсля показуе єму въ церквѣ образы (23—24). 3. Балабуха вôдъѣзжаѣ вôдъ Онисѣ зъ гарбузами (37 - 38). 4. Харитôнъ Мосаковскій приѣзжаѣ въ гостѣ до Прокоповичѣвъ (38—40). 5. Марко Балабуха сватаѣ ся до Олесѣ, дочки новôтного батюшки Терлецкого (58—61; 73—76). 6. Народнй обряды на весѣлю Онисѣ (125—129). 7. Мосаковскій, послухавши рады жôнки, посылаѣ благочинному Балабусѣ фиру горшкôвъ (149; 161—162). 8. Мосаковскій полудуе въ поли рядомъ зъ орачами (182). 9. Столоначальникъ духовного правленія, Крискентъ Млынковскій, зъ чотырма дочками у Мосаковскихъ въ гостинѣ (292—293; 305). 10. Архіерей въ Вôльшаници (307—308). 11. Онися Мосаковска жалкуе ся архіереви, що вбивъ єи чоловѣка (309). 12. Олеся Балабушиха зъ дочкою въ крамѣ жида Волька (345- 346) и и. — Але-жь находять ся въ сѣмъ творѣ такожь деякй злишнй, або й неконче доладнй картинки, якъ примѣромъ отъ сй: 1. Отець Мельхиседекъ на хрестинахъ у Мосаковскихъ показуе гостямъ школярскй штуки й проявляе смѣшнй вытребеньки (184; 197—200). 2. Мосаковскій ѣде въ каретѣ, щó єѣ купивъ у Баньковского (274). 3. Прокôпъ, божевôльный наймитъ Балабушинъ (305—306). 4. Онися бѣ рôзкою сѣльскихъ хлопцѣвъ, щó крадуть грушки й яблука въ єи садку (329), и д. и.

Повѣсть „Старосвѣтськи батюшки й матушки“ не ѣ отже творомъ одноцѣльнымъ, щó єго авторъ написавъ бы пôсля пляну, обдуманого наперед. Але тй поодинокй картинки етноґрафично-побутовй, щó поставляють ся побôчь себе ладомъ симметричнымъ, мають все-таки стойнôсть художницку, бо вже-жь зъ головныхъ контурôвъ портретôвъ можна спôзнати, що ихъ нарисувавъ мистець не-абы-якій.

* * *

У своихъ повѣстяхъ малювавъ авторъ такожь побутъ черцѣвъ, щó вôдъокромились вôдъ свѣта й позабулись народныхъ святощій. Найпаче бажавъ вôнъ зъобразити тыхъ черцѣвъ, що забувши идеалы колишнихъ аскетôвъ и громадскихъ дѣячѣвъ попались въ байдужнôсть и моральну мертвоту, ба й любувались въ низькихъ пристрастяхъ. Тому-то въ оповѣданю „Афонськй пройдисвѣтъ“[1]) вводить вôнъ насъ въ одинъ Кіевскій манастырь, де мѣжь иншими черцями жили Паладій, Тарасій, Ісакій и Єремія. Отець Паладій бувъ зъ ученыхъ и сподѣвавъ ся стати игуменомъ або й архимандритомъ. Въ манастырѣ жилось єму гараздъ: вôнъ пивъ добре горѣлочку, приймавъ гостинцѣ вôдъ сѣльскихъ молодиць, а въ вечерѣ любивъ перелічувати свои карбованцѣ. Отець Тарасій — се великій чистюкъ, щó любить чепурити ся. Колись выгнали єго зъ бурсы, а вôдтакъ бувавъ въ москаляхъ. Теперь же зъ молодыми діяконами все говоритъ про червонй ланиты одной вдовицѣ, щó жила

[1]) „Зоря“. IX. У Львовѣ 1888.

[1]) „Афонськй пройдисвѣтъ“, се-бъ-то пройдисвѣтъ зъ Афонськои (атонськои) горы. Про монастырѣ на Афонськой горѣ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, VII. 1886; стор. 30.

недалечко вôдъ манастыря. Оба-жь отцѣ, Исакій и Єремія, скупй якъ жиды, мають грошѣ й ходять въ старôй рясѣ и латаныхъ чоботахъ. Они вдають себе хитро-смиренныхъ, щó нѣбы-то жахають ся суєты свѣта.

До церкви того манастыря приходивъ пройдисвѣтъ несосвѣтенный. Вôнъ бувъ Грекъ и звавъ ся Христофоръ Хрисанôвичь Копронидосъ. Довго блукавъ вôнъ по селáхъ на Украинѣ: продававъ кипарисовй хрещики та образки, чотки, — продававъ темнымъ селянамъ камѣнцѣ нѣбы-то зъ Єрусалима, священу воду нѣбы зъ Йордана, ладанки вôдъ усякихъ хорôбъ, навѣть пальмовй гôльки, нѣбы освященй на вербну недѣлю въ Єрусалимскому храмѣ. Тй-жь камѣнцѣ вôнъ збиравъ на березѣ Днѣпра та инших рѣчокъ, а святу воду набиравъ въ пляшечки просто зъ криниць та зъ ставкôвъ.

Той-то афонський пройдисвѣтъ дававъ на манастырь дрóбнй жертвы й казавъ, що є купцемъ на Хрещатику. Вôнъ пôзнавъ ся швидко зъ тыми чотырма черцями й ставъ ихъ приятелемъ, коли ихъ угостивъ у себе на богатôй трапезѣ. Опôсля вмѣвъ вôнъ выдурити чи-малй грошѣ вôдъ Паладія, Исакія и Єремія, обѣцявши платити имъ высокй проценты. Вловивши тй три осятры въ афоньску мрежу, пройдисвѣтъ задумавъ ще спробувати отця Тарасія. Але се бувъ „москаль добрый“, — треба було иншои принады на сю зубату рыбу. Одначе й сей здоровый осятръ заплутавъ ся въ мрежу, якъ побачивъ у Копронидоса чудову дѣвчину. Отця Тарасія такъ заслѣпила та райска птица, що вôнъ другого дня вôддавъ пройдисвѣтови свои грошѣ на векселъ. Копронидосъ выловивши осятрôвъ кинувъ ся ловити дрóбну рыбу. Вôнъ уже не запрошувавъ до себе на трапезу ієромонахôвъ, Паладія, Исакія, Єремію та Тарасія, а затягавъ до себе на чарку горѣлки ієродіяконôвъ та простыхъ черцѣвъ. Одначе ловитва пройдисвѣта була не велика; — тому-то задумавъ вôнъ, уже йти пôдъ другій манастырь. — Трохи зъ-годомъ тыхъ ієромонахôвъ брала нетерплячка: они ждали, не могли дôждатись термина, щобъ забрати проценты. Коли-жь наставъ той часъ, то Паладію, Исакію и Єремію сказавъ пройдисвѣтъ, що не бравъ вôдъ нихъ грошей, опроче заявивъ имъ, що черцямъ не можна нѣ давати, нѣ брати нѣякихъ векселѣвъ. Хитрый Грекъ давъ имъ въ дарѣ Єрусалимску пальмову гôльку, камѣнець зъ Вифлеємского вертепа, ладанку зô святыми мощами... Але-жь супроти Тарасія брала єго самого тревога; вôнъ знавъ, що сей чернець не калугеръ, а чистый москаль, що мôгъ бы пройдисвѣтови провалити голову. Коли отже приходивъ часъ, платити проценты отцю Тарасію, то Копронидосъ, змѣнивши своє прôзвище, выбравъ ся пôдъ другій манастырь, ловити рыбу. Якъ Тарасій увôйшовъ въ кватиру пройдисвѣта, то хата єго стояла пусткою.

„Афоньскій пройдисвѣтъ“ є бôльше шкицомъ, нѣжь оповѣданемъ, тому-що тутъ розказує ся бôльше про побуть черцѣвъ, нѣжь про житє сего-жь пройдисвѣта, зъза чого єго характеристика не є выкôнчена. Шкицомъ уважає ся такожь беллєтристичный твôръ п. з. „Приїзджій“ Левицкій-Нечуй оповѣдає тутъ про двохъ [illegible], що жили въ Шендарôвцѣ. Кузьма Коваль и Гуляй були вôдъ-малку великй приятелѣ. Гуляй [illegible] за порадою до Коваля: люде говорили, що [illegible] вчає до Кузьмы розуму позычати. Кузьма зъ [illegible] живъ, якъ рыба зъ водою. — Коваль бувъ чоловѣкъ розумный та трудящій, Гуляй овдовѣвши трохи розпивъ ся и розледащѣвъ. Коваль порадивъ єму, взяти жôнку розумну та робочу, вбогу вдову Устю. Та отъ, жидъ Шмуль спонукавъ Гуляя, легкимъ способомъ добувати грошей: зъ-першу намовлявъ єго, скрывати краденй рѣчи въ себе въ клуни, опôсля-жь посылавъ вôнъ Гуляя зъ сыномъ Василемъ и зъ другими злодѣями: кого красти, а кого продавати крадене добрó. Трохи-перегодя пôдмовивъ Кузьма свого сына, обôкрасти церкву, бо ось, мовлявъ, Шмуль тôлько набиває грôшми кишенѣ, а имъ обомъ мало щось зъ того перепадає, — ледви выстачає на горѣлку. Гуляй украв у Коваля обценьки и давъ ихъ сынови, щобъ мôгъ опоратись изъ своимъ дѣломъ. Але крадѣжь въ церквѣ швидко выявилась. Коваль впôзнавши свои обценьки догадавъ ся, що се Гуляй украв ихъ въ єго кузни, и вôдтакъ пôшовъ вôнъ до свого приятеля та хитрощами дôзнавъ ся, що въ Гуляя є скраденй ассигнаціѣ. Посадили Василя й Кузьму въ холодну, а потôмъ вôдвезли въ тюрму въ повѣтовый городъ. Старый Кузьма просидѣвъ тутъ пôвтора року та й вмеръ, а Василя выслали на Сибирь въ каторжну роботу на двацять лѣтъ.

Сей твôръ называє Костомарôвъ хорошимъ оповѣданемъ и каже, що авторъ списавъ єго, знаючи добре побутъ простонародный. Тôлько-жь по думцѣ Костомарова оповѣданє не є повне й уважає ся бôльше шкицомъ („наброскомъ“), нѣжь твôромъ выкôнченымъ[1]). Правдою реальною вызначують ся тй частины повѣстки, въ котрыхъ зъображають ся вôдносины Кузьмы й Василя до Шмуля й до Устѣ, щó була мачухою Василевою. Менше вдатно розказує авторъ про хитрощѣ Коваля, коли вôнъ заманувъ Гуляя до шинку, хотячи дôзнатись, чи справдѣ въ него є грошѣ.

* * *

Коли Левицкій-Нечуй въ попереднихъ своихъ повѣстяхъ зъобразивъ уже всѣлякй типы украньскои суспôльности: селянъ, мѣщанъ, ремѣсникôвъ, панôвъ, чиновникôвъ, учителѣвъ, попôвъ, черцѣвъ, то въ дальшôмъ писаню намагавъ вôнъ переробити давнѣйшй темы, а то подекуды за-для того, щобъ доторкнутись питань сучасного економичного побуту, або щобъ высказати яснѣйше провôднй думки, якихъ вôнъ дотôль не мôгъ проявити. Сюды належать повѣсти: „Пропащѣ“ и „Надъ Чорнымъ моремъ“.

Засновкомъ акціѣ въ повѣсти „Пропащѣ“ є питанє економичне. Черезъ поле, черезъ землю покидає парубокъ убогу дѣвчину, котру любить, — черезъ поле хоче бѣдна мати выдати свою дочку за богатого вдôвця. Ось и змѣстъ сеи повѣсти:

Въ мѣсточку Степовцяхъ надъ рѣчкою Росавою Маруся Качуриха прожила свôй вѣкъ за панщины въ бѣдѣ, не маючи поля. Єи чоловѣкъ Васнль ткавъ на варстатѣ полотна, а она бѣдкала ся побивала ся зъ сыномъ Захаркомъ та зъ дочкою Лукиною. Та не мôгъ батько вывчити сына ткати полотна, бо ослѣпъ ще до волѣ; вôдтакъ Захарко служивъ у пана. Якъ же настала воля, то Маруся заробляла на дѣтей у жидôвъ, изъ-за чого люде подражнили єѣ жидôвскою наймичкою. Аж ось до єи гарнои дочки Лукины стало свататись двохъ женихôвъ: Климъ Хаврусь, удовець, щó бувъ десяцкимъ при волости, и вбогій парубокъ Уласъ Прохоренко. Вôд-

[1]) „Вѣстникъ Европы“, 1882. Томъ I., февраль въ статьи „Задачи Украинофильства“; стор. 893—894.

такъ подобавъ собѣ Лукину також приятель Уласа, Иванъ Радивиловскій, що служивъ у благочинного за возьного й погонича. Стара Маруся тягнула руку за богачемъ Хаврусемъ й говорила ему, що Лукина чей знає, якъ трудно вбогому жити на свѣтѣ. Але Хаврусь казавъ Маруси, що коло ви городу тыны трѣщать вôдъ парубкôвъ. Все-жь любивъ вôнъ Лукину й бажаючи зъєднати собѣ матѣрь, мовивъ вôнъ до неи: „Буду волосным, то й твому сынови выкрутимо частку поля!“ (стор. 17)[1]). И здавалось Маруси, що вже наставъ кôнець ви бѣдѣ. Та отъ, Лукина не хотѣла, щобъ Хаврусь славъ до неи старостôвъ, заявляючи рѣшучо, що за него не пôйде за мужь. Не помогло нѣчого, що мати говорила дочцѣ: „Уласъ не має поля, заробляє хлѣбъ; — вôнъ ледащо, його мати дурна, плаксива та лѣнива.“ Лукина не хотѣла й слухати про сватанє Хаврусъ. Она полюбила щиро парубка палкого, Уласа Прохоренка — Коли Уласъ бувъ ще хлопцемъ, то по смерти батька громада вôдобрала поле, тому-що мати не змогла єго оплачувати. Вôдтакъ Уласъ зôставъ ся бєзъ поля зъ самымъ городомъ. Якъ-же Лукина не хотѣла одружитись изъ Хаврусемъ, то мати зъ сыномъ намагали силою вôддати єѣ за старого вдôвця, у котрого було чотырохъ сынôвъ. Мѣжь-тымъ Уласъ впевнявъ Лукину, що ви нѣколи не покине й що другои не буде сватати. — „Забожись, заприсягнись передъ небомъ!“ сказала тогдѣ Лукина. И забоживъ ся Уласъ та й перехрестивъ ся до-схôдъ сонця.

Трохи-перегодя ставъ вôнъ на паньскôмъ ланѣ жати поручь зъ якоюсь дѣвчиною, ба, Лукина видѣла, якъ вôнъ єѣ обôмавъ и цѣлувавъ. Вôдтакъ Уласъ сказавъ бѣдноѣ Лукинѣ, що на весну она собѣ й иншого полюбить. „Бувай здорова, чорноока, але не чорноброва!“ гукнувъ вôнъ и пôшовъ собѣ стежкою. У Лукины запоморочилась голова. — „Боже мôй! Я пропаща на вѣки!“ крикнула она, пôднявши руки до неба. Опôсля пôшла она до криницѣ, де побачила ту дѣвку, до котрои лицявъ ся Уласъ. Она була чорнява, але стара, погана, кирпата. Лукина довѣдалась вôдъ неи, що ви батько богатый, що въ него поля доволѣ. И подумала собѣ безталанна Лукина: „Черезъ поле, черезъ землю покинувъ мене Уласъ! Въ моєи матери нема поля!... Хиба-жь не черезъ поле моя мати хоче мене вôддати за старого Хаврусъ?... Нема правды и въ моєи рôднои матери!“ (стор. 27—28). Потôмъ прибѣгла она до ставка и зъ кручѣ хотѣла скочити въ воду. Та отъ, шутливый Иванъ Радивиловскій не давъ ѣй довершити свого намѣру. Вернувшись до дому Лукина сказала матери: „Теперь, мамо, берѣть мене та про мене й втопѣть! Нехай, про мене, Хаврусь шле до мене старостôвъ, бо Уласъ має вже другу милу!“ (стор. 29) Другого дня прийшовъ Хаврусь изъ старостою, Иваномъ Занудою, що бувъ шляхтичемъ та й писаремъ въ сахарни. Якъ они вже выходили, то въ сѣни вступивъ Иванъ Радивиловскій зô своимъ старостою. — „Опôзнились, пане Радивиловскій!“ — гукнувъ Зануда насмѣшкувато, — „прийшли хиба для того, щобъ дôстати гарбуза!“ И ось добряга Радивиловскій и его староста пôшли зъ Хаврусемъ, вышити въ него на радощахъ могоричь.

Того-жь тыжня заручивъ ся й Уласъ зъ поганою Гапкою, дочкою козака-лѣсовика Дударенка. Хоча-жь у Хаврусъ були великій достатки, хочь єго поставлено головою волости, то Лукина не могла бути щасливою, бо не любила старого чоловѣка Хаврусь купувавъ жôнцѣ гостинцѣ, але не мôгъ собѣ зъєднати ви серця. Лукина все ще любила Уласа, ба й вôнъ думавъ про неѣ. Коли-жь разъ Хаврусь посперечавъ ся зъ жôнкою и гнавъ ся за нею, то она нѣбы стратила розумъ, — вбѣгла въ хату матери, вхопила на полици сирники й прибѣгла до Уласового двору. Тôлько-жь щô она запалила солому въ загатѣ, то зъ-за хаты выскочивъ Уласъ и кинувъ ся гасити огонь. Збѣгли ся люде: прибѣгъ и Хаврусь зô старою Марусею. Уласъ впôймавъ Лукину й державъ за руки. Она-жь стояла блѣда, якъ смерть, и не пручалась. Вôдтакъ призналась, що хотѣла спалити свого ворога (се-бъ то Уласа), та що потôмъ спалила-бъ и Хавруся! — Єѣ вôдвели въ волость и занерли въ холодну; другого-жь дня вôдвезли єѣ въ Канѣвъ и вкинули въ тюрму. Тутъ сидѣла она три мѣсяцѣ, и вôдтакъ выпустили єѣ на волю. Судъ постановивъ, що Лукина невинна.

Вернувшись до Хавруся, Лукина ходила якъ нежива: въ неи нѣбы замерло серце, замерла душа. Опôсля стара Маруся Качуриха оженила свого Захарка й перейшла жити до Лукины. Та отъ, ви дочка почала бѣгати до корчмы, вôдтакъ бродила по людяхъ и тôлько надъ вечôръ верталась до дому пяненька. Климъ Хаврусь мовчавъ и терпѣвъ. Але й Уласъ шукавъ порады въ корчмѣ, — вôнъ тѣкавъ вôдъ своєи жôнки й почавъ зновъ приставати до Лукины...

Въ повѣсти „Пропащѣ“ є багато вельми вдатныхъ реальныхъ картинъ, але суть и зайвѣ балаканя та зайвыи сцены, якъ ось примѣромъ тота, де зъображає ся шутливый Иванъ Радивиловскій, що въ нового головы волосного Хавруся ѣсть поѣдомъ сырѣ вареники (стор. 37). Пропащими въ сѣй повѣсти суть Лукина й Уласъ, що вважають ся головными дѣячами. Характеристика Лукины була-бъ зовсѣмъ вдатна, коли-бъ психичный процесъ передъ катастрофою бувъ переведеный консеквентно. Та отъ, Лукина каже, що любить Уласа, та що за него вôддала-бъ усе на свѣтѣ, а незабаромъ, бѣжучи до его хаты, кричить она: „Вороже! черезъ тебе я терплю и терпѣти-му муку цѣлый вѣкъ! Ты, Уласе, збавивъ моє щастє!“ (стор. 43). Очевидячки такѣ наглѣ перемѣны въ души Лукины не могли вôдбуватись. Також не можна выправдати Уласа, котрый щиро любивъ гарну Лукину, и, нѣ-сѣло нѣ пало, оженивъ ся зъ поганою Гапкою, а опôсля зновъ думавъ про Лукину. Въ загалѣ авторъ умѣє писати по-мистецки, коли здоймає картины зъ зовнѣшнихъ проявъ суспôльного побуту, але не всюды зъображає вдатно психичный процесъ въ рѣшучихъ моментахъ житя головныхъ дѣячевъ. (Дальше буде).

Рослини комахоїди.

Розмова О. Степовика.

В розмові „Про рух рослин“*) було виказано різних форм руху рослин. Всі ci рухи мають велику рослини, але вони зовсім ні для кого не шкодливі, ок мухоловки, котрими вона захоплює комах. Отся то і належить до гурту тих рослин, котрі своїми рухами шими способами здатні не то що захоплювати комах,

[1]) Додатокъ до XIV. рочника „Правды“ за рôкъ 1888; томъ I.

*) Дивись „Зоря“ 1890 року Ч. 19 і 20.

і годувати ся ними; від чого сї рослини і зовуть ся комахоїдами. Сїх рослин налїчують тепер чимало, але ми зупинили ся поки що тільки на чотирьох, найбільше цїкавих.

I.

До сього гурту належить маленька травяна рослина; що росте звичайно на торфових багнистих низинах — росянка чи росичка круглолиста (Drosera rotundifolia L.), прозвана так через те, що на її круглих листочках вбачають ся, нїби, маленьки крапельки роси, що вилискують ся на сонцї, немов справдї роса. Стебло сїєї рослини кінчаєть ся пучечком білих квїточок і буває заввишки не більше чевертої частини аршина, листочки її стелять ся по над землею, їх всього від 2 до 6, мало розвилистий корінець не більше одного цаля — зовсїм, здаєть ся, мирша рослина, а тим часом вона дуже згубна для комах. І справдї, придивляючись до росянки, ми побачимо на її листочках чимало комашок вмираючих або вже померших, а коло самої рослини пороскидані і самі трупи їх. Щож було причиною їх смерти? Певне ся маленька, як здаєть ся, невинна рослина. Але як вона їх згубила і на віщо їй потрібна смерть комашок? Ті блискучі кропельки, про які було згадано, дуже зрадливі: своїм блиском, а може й запахом, вони принажують до себе комашок, котрі, не чуючи лиха, спокійно сїдають на листочки рослини, але тут-то й починаєть ся лихо: бідолашні комашки зараз прилипають до тих кропельок, починають борсатись, але ще більше липнуть і незабаром вмірають, бо ті липучі кропельки, налипаючи до комашок, закривають дихальця, що по боках їх тіла, від чого комашки неминуче гинуть. Відки-ж беруть ся сї згубні крапельки? Придивляючись до листочків росянки, можна завважати на поверху їх маленьки ниточки з головками на кінцї — отсї то головки або так звані залозки і випускають з себе отой липучий сік (теч). Таких ниточок буває середнїм лїком на кожному листочку коло 200. Коли на листочку нїчого не має, всї ті ниточки зовсїм непорушні, але нехай тільки сяде яка комашка, як всї вони зараз же починають ворушити ся, метушити ся і то не тільки ті, до яких приторкнула ся необачна комашка, а навіть і всї останнї, які єсть на листочку: всї вони, вихиляючись до того місця, де сїла комашка, притуляють ся до неї і кожна додає до гурту свою крапелиночку згубного соку. Маючи таку здатність до руху, сї ниточки дуже схожі на вусики чи сосальця або манки різних творів, як от полипів або комах, а через се зовуть ся те-ж сосальцями чи манками. Захоплювання манками починаєть ся незабаром або в ту-ж мить, як тільки що сїло на листочок, а кінчаєть ся не зараз, а в протягу часу від 1 до 5 годин або й більше. Обхопивши свою здобич, манки тримають її від 1 до 7 днїв і тоді тільки знов одхиляють ся назад. Дуже цїкаво, що вони не завжди і не всї однаково обертають ся в один бік, а так неначе розмірковують куди треба прямувати: коли разом попаде дві комашки, то одні манки нахиляють ся до одної, другі до другої, гуртуючись таким побутом коло двох осередків. Наглядача страшенно вражає така дивна ява: так наче він вбачає перед собою живу твар, котра обхоплює свою здобич так або інак, як їй зручнїйше.

Який же механізм сього руху, себ-то від чого ті манки починають рухатись? Се, мабуть, буває так само, як і у мімози, від переміни напруги манків з одного і з другого боку: коли напруга з обох боків однакова, — манки стоять спокійно, а коли з одного боку напруга меншає — вони зараз же нахиляють ся в сей бік під впливом переважної напруги з другого боку. Переміна-ж сїєї напруги залежить, певне, від того, що сік витискуєть ся з кліточок одного боку в кліточки другого. І справдї: коли манка схиляєть ся, звичайний червоно-гарячий колїр її переміняєть ся, на угнутій стороні робить ся яснїйшим, а на опуклій темнїйшим; се саме від того, що частина соку з угнутої сторони перелилась на опуклу. Від чого-ж витискуєть ся сік? Можна гадати, що тут має силу здатність кліточок стискуватись, а в такім разї сік неодмінно повинен витискуватись.

Але може таке захоплювання комах буває в такому незначному числї, що про се не варто й мовити? Е, нї? раз якось взято було на пробу без вибору 12 росянок, то на більшій половинї листків знайдено було комашки або останки їх, на однїй рослинї на всїх листках була здобич, а на другій була й чималенька дичина — польовий коник, котрого тримали два листочки разом.

Коли-ж справдї росянка захоплює чимало комах, то вже з сього можна бачити, що се захоплювання має для рослини велику вагу. Се довело розвідачів до питання: чи не годуєть ся комахами ся рослина? Почали робити проби і годувати сю рослину тими або иншими речами, покладаючи їх невеличкими шматочками на листки рослини. Коли ся річ була поживна, н. пр. комашка яка, шматочок мяса, яйця, крапелька молока або-що, тодї манки швидко нахиляли ся до неї і випускали сік; коли-ж річ була не поживна, як от шматочки вугля, скла, дерева, паперу то-що, тодї й манки або зовсїм не нахиляли ся або-ж нахиляли ся помалу, мов неохоче, і потім незабаром піднїмали ся, неначе розуміючи, що шкода заходу, а разом з тим і соку випускали дуже мало. Такий перебір справдї вражаючий: так в однїй пробі поклали на листок росянки роздавлену муху, а на другий листок поклали такий же шматочок паперу, — муха зараз же була захоплена, а над папером тільки через 24 години стулили ся деякі манки; коли-ж зняли папірець, а натомість поклали шматочок мяса — вони зараз же стулили ся. Коли-ж покласти таку річ, що разом і поживна і соковита и рідка, тодї настає таке розятрення, що весь листочок згортаєть ся на взір чашечки, неначе дбаючи про те, щоб не випустити своєї здобичі.

Бачучи таке перебірання рослини, таке розрізнення річей поживних і неживних, розвідачі почали ще більше упевняти ся, що се має притоку до харчування рослини. Щоб добути ся правди, треба було зробити проби, що дїєть ся з різними річами, коли їх покласти на листки росянки. Проби сї дали надзвичайно цїкаві наслїдки: показало ся, що сік росянки зовсїм нїчого не чинить з такими речами, на які не має сили і жолудковий сік творів, н. пр. на шматочки дерева, корка, крохмалю, рогових речей то-що; коли-ж поклали шматочки білка, мяса, клею і хряща, то вони через два-три днї зовсїм порозпускали ся і потім помалу зникали, втягуючись манками, а як налили крапельку молока, то росянка випустила стільки соку, що він навіть аж стїкав, а молоко почало зсїдати ся, а годин через вісїм зовсїм розпустило ся і було поглинуте рослиною. Але що найдивнїйше — рослина справляєть ся навіть з кісткою: хоч і богато їй мороки з нею, хоч манки днїв з десять працюють, стулившись над кісткою, але в решті вона зовсїм зникає — спочатку тратить свої неорґанїчні частини і робить ся такою мягкою, що її легко проколоти голкою, а потім і орґанїчні частини розпускають ся і бувають поглинуті рослиною.

Таким побутом дізнали ся, що сік росянки має таку-ж силу, як і жолудковий сік творів, що вони мають однакову вдачу: він перше всього має силу проти гноїння, а разом з тим підчас розятрення листка робить ся кислим і сим саме набуває собі силу розпускати в собі деякі речі. Щоб довести про першу вдачу соку росянки, брали зовсїм однаковісїнькі шматочки мяса, білку, сиру то-що і клали їх одні на вохкий мох, а другі на листок росянки, то перші дуже загнивали ся, псували ся і покривали ся цвілью, а другі, що були на листку росянки, за ту-жь саму годину не загнивали ся, а потім роспускали ся і втягували ся рослиною. А що до квасової вдачі соку росянки, то вона доводить ся лакмусовою папіркою, котру завжди сік росянки красить в червоний колїр, так саме як і кожна кислота (квас). Сік росянки тодї тільки не кислий, коли на листку нїчого не має; коли-ж буде яка здобич, тодї він зараз же набуває собі вдачу жолудкового соку і випускаєть ся вдосталь, так саме, як у творів випускаєть ся жолудковий сік, коли в жолудок попаде їжа.

Таким побутом здатність росянки годувати ся комахами і деякими иншими речами на певне дознана. Сік її принажує комах, затримує їх, бо він дуже липучий, і за тим розпускає їх в собі. Яку-ж вагу мають для рослини ті манки? Вони те-ж затримують, захоплюють здобич, але найголовнїйша їх сила в тім, що вони випускають отой сік, а потім залозками втягують в себе оту поживну речину, що йде на їжу рослині. Таким побутом, кожний листок росянки для бідолашних комашок єсть нїби зраденька пастка з принадою.

Та чи користне-ж для росянки таке харчування? Щоб упевнитись в сій справі, брали де-кільки однаковісіньких росянок з одного ґрунту і ставили їх під скляні ковпаки, але одних годували, покладаючи їм на листочки шматочки мяса, а других — ні. Що-ж вийшло? За однакову годину у перших розвило ся в $1^1/_2$ раза більше квіткових черешків і в $2^1/_2$ рази більше насіння, ніж у других, і взагалі вони були здоровійші і більші, ніж ті, котрі годували ся тільки своїм корінням з ґрунту. Тепер і ясно, яким побутом росянка з своїми миршавими корінцями може жити на такому ґрунті: ґрунт їй потрібен найголовнійше для того, щоб вкоренити ся і втягувати звідти вохкість а останню поживну їжу дають їй повітря і бідолашні комахи. (Дальше буде).

Популярні книжки.

I.

Як то всяке віда, нова українська літуература виразно відзначаєть ся демократичним напрямком. Інакше й бути не могло. Почалась вона на мові занедбаній, котру одкинув осьвічений люд і котра держала ся за того у самого народу. Тим то перші письмовиці українські повинні були забалакати по народньому не самими словами народніми тільки, а й сюжетами та фарбами, ба навіть і ідеями, од народу узятими. Де-які з московських критиків (а у нас Закревський) виводили з того, що така література й істніти не може: де-ж таки мужицькій літературі істніти! Бідолашні ці добродії ніколи не думали, як вони гірко помиляють ся[1]) і як виразно виявить ся їх помилка. Але цю помилку зрозумів і побачив усякий, хто здолав дивитись на справу без передсудів та забобонів традиційних, у той час, як визволений мужик уступив на шлях до суспільного життя. Тодї виявилось, що те, що вважано за ваду, мусить стати ся новою потугою до тієї сили, котру має в собі література.

Але усе-ж перші твори українські писали ся не для народу, а для інтеліґенції. Тільки-ж так не могло бути далі. Мужицька література повинна була послугувати мужикові. І ось, поруч з такими книжками, що хоч і писані були для інтеліґенції, але зрозумілі й гарні були й народові, зъявляють ся й такі, що вже просто їх цьому народові й призначувано. Уже Квітка пише свої „Листи до любезних земляків“; правда, ці листи, з-за своєї тенденції, були такі, що могли-б і не зъявляти ся. Але-ж вони важливі иншим: вони висували наперед новий пріпціп, нову ідею; ся ідея — була ідея народньо просьвіти, народньої літератури.

Ідея ця не могла вмерти. І вона незабаром виявила ся в тих „Грамотках“, — „Метеликах“ та инших виданнях, що з'являли ся у 50-х, 60-х роках і далі. Тепер ще ідея має цїле право горожанства не тільки в „мужицькій“ українській, а і в кожній иншій літературі.

Але-ж... кому змететь ся, а нам усе скрутить ся. Так стало ся й тут. За сто років, що вже їх затого прожила українська література, ми не маємо й ста добрих українських книжок для народнього читання[2]). Діло йде дуже тихо, дуже невдовольняюче.

Нїчого й казати, як у цьому винні ті несьвітські обставини, у котрих стоїть українське слово на Україні. Де вже тут добре вести справу народньої літератури, коли нашу мову з шкіл витурено, а наші книжки нищить цензура так, що тільки дивуєш ся, — куди вона складає усі ті куни з руконисів, що заборона і назад не верта. (Я вже й не кажу про те, що релїґію та науку нам цїлком заборонено: мусимо жити пяничниками та неуками). Але-ж, з другого боку, мусимо сказати й те, що й самі ми в цьому винні: мусить згодити ся українська інтеліґенція з тим невикрутним фактом, що вона виявляла мало енергії, робить уривками, недбало. Ся недбалість виявила ся і в справі народньо-просьвітньої літератури. Роблено у нас досї то те то се, а коло де-чого дуже важливого навіть і не думано захожуватись. Опріче де-кількох Кулїшевих „метеликів“, котрих уже давно нїде не здобудеш, ми не маємо затого нїяких дешевих видань белєтристичних спеціяльно для народнього читання. У Квітки, у Гребінки, у Гулака, у М. Вовчка та инших знайдеть ся багато де-чого такого, що так саме й просить ся у народнє видання, але-ж його не видано. Далї в нашій у б о г і й літературі єсть напр. дві дуже добрих книжки з фізики, а нема нїчого з ботаніки, з химії та з мінералоґії; єсть дві книжки про діфтеріт, а за того нїчого нема про другі хвороби, — хоч видима річ, що було-б краще мати усього по одній, нїж одного двоє, а другого нїчого. А рідна історія? Були часи, коли вона могла появити ся з сьвіт на Україні, але-ж не появила ся...

Усе це доводить, що не маємо ми нїякого пляну, нїякої системи в своїй діяльности. Я зовсім не хочу сказати, що треба встановляти, скільки та яких саме книжок треба написати для народнього читання. Я тільки хотїв сказати, що треба мати якесь критеріюм на те, щоб робити більш-менш систематично, — а тільки систематична робота і єсть справжня путяща робота. Ось про се нам і хочеть ся тут побалакати. Ми не насьмілюємось нїяк брати на себе важке дїло — розвязати це питання, встановляти це критеріум. Нам хотїло ся-б тільки висловити де-які гадки свої про сю річ, маючи надїю, що й вони може на-ві-щось здадуть ся тим більш знаючим теоретично і п р а к т и ч н о, людям, що заходились-би рішати се дуже важливе нам питання. Тільки надїя на це дає мині сьміливість висловити оці свої невеличкі та уривкові уваги.

II.

Буваючи проміж селянами та додивляючись до того, які книжки проміж їх ходять, можна постерегти дивну з першого погляду річ: у к р а ї н с ь к и й н а р о д н е з н а у к р а ї н с ь к о ї к н и ж к и.

Така дивна річ склала ся зовсїм не тим, що народ не хоче читати, не чита, — навпаки: як що рівняти часи за двадцять років з нашим часом, то мусимо сказати, що народ чита чимало і чита охоче. Але що чита? Мужик не купує книжок у книгарні тим, що не може їх там купувати. А не може того, що запевне й не зна він, що по містах (найбільш губернських) істнїють сї книгарні. Та хоч-би й знав, то міст з книгарнями в Росії так трохи, що величезні райони не мають їх зовсім. Як що ми скажемо, що така напр. величезна губернія, як Херсонська (1.306·38 кв. миль), котра більша од Швайцарії, Данії, Болгарії, Бельгії, Віртемберґу, Саксонії[1]), має книгарні тільки в чотирьох містах та як що зважимо, що ці міста (Херсон, Миколаїв, Одеса, Елисавет) стоять по краях ґуберній (напр. Елисавет од Херсону — 230 верстов), — то цїлком зрозуміємо, яково незручно або й просто неможливо селянинові купувати книжки по книгарнях, хоч би він їх і знав.

Але-ж він чита, — то десь мусить-же купувати книжки. І він справдї їх купує, але не по книгарнях, а од тих агентів (офень), що розносять книжки од московських „лубочників“ по всїх селах у Росії. Ми вже казали де-що про цих „лубочників“[2]), але мусимо тут ще про їх нагадати.

Московські книгарі — „лубочники“ видають книжки спеціяльно для народу, звичайно невеличкі та звичайно в багатьох примірниках (найменше 12.000). Сї книжки оті „офени“ розносять тисячами по селах у всїй Росії і продають по дуже дешевій цїні — звичайно аркуш у 16 карток — 3 коп. Народ розкуповує їх, і се досї єдина спеціяльно народня література. Які-ж ті люде, що пускають сей „духовний хліб“ у народ?

Ось коротенька життєпись одного з таких діячів. Великорусс, мужичий син, до 19 років жив дома на селї, письмен-

---

[1]) Од цїєї помилки не втїк і Білинський. З властивою йому безапеляційністю балакав він про таку річ, котрої зовсім був несьвідомий: засуджував на смерть укр. літературу та проповідував, що про мужика писати нема чого, а також і про мужичі твори (див. його рецензію на книгу Костомарова про нар. поезію, де він каже, що Костомарів написав книгу слів).

[2]) Мушу перестерегти читача, що балакатиму я тут про Україну, а Галичини не займатиму затого зовсім. А се тим, що, поминувши вже инші причини ми, Україщі, в причин од нас залежних і незалежних, дуже мало знаємо з цього погляду Галичину.

[1]) Списки насел. мѣстъ Россійской Имперіи XLVII. Херсонск. губ. Спб. 1868.

[2]) Зоря, 188[illegible], число 2.

ний не був. Девятнайцяти років, у личаках, прийшов він у Москву і, маючи тільки 20 копійок у кишені, почав там на вулицях торгувати цибулею, потім торгує ковбасами, колачами та иншими. Нарешті здобуває поганенький інструмент, починає різати на лубї малюнки і продавати їх. Дїло пішло, і незабаром він мав грошенята і навчився ледві-ледві підписувати своє прізвище. Потім почав продавати, а далї й видавати книжки для народу. Тепер він московський купець, має величезну камяницю, велику штампарню (літоґрафію), книгарню та инше[1]). І такі ці видавцї всї: осьвіти нїякої і самі грошові інтереси. Можна тепер зрозуміти, які книжки вони видають, маючи на бачности тільки одно: яко мога більше надбати грошей. Ось де-кільки заголовків таких книжок: „Наука о томъ, какъ деньги занять и не отдать“, — „Всѣ фокусы рукъ: какъ въ карты играть и не проигрывать“, — „Чертъ въ карманъ, или вѣдьма на цѣни“, — „Воръ яшка“. Стрівають ся й книжки росийсько-патріотичні, в котрих прославляєть ся все московське або й не московське робить ся московським; стрівають ся й такі нїсенїтниці, в котрих навіть не можна розібрати — про що воно пишеть ся, що там і до чого. Уже з цього самого видко, що се за книжки: забобони, прославлення шахрайства, потурання диким інстинктам темної маси, роспусту, безморальність та денаціоналїзацію несуть вони у народ. А народ їх купує, новабившись на дешеву цїну, на малюнки на обгортках та на кричущі заголовки. Пишуть ці книжки усякі люде, але у всякому разї не такі, що дбають про народню осьвіту: їм аби одержати 3 або 4 рублї за аркуш друку, а иноді й менш, бо ось що кажуть сї письмаки про одного такого видавця: „Се найскупїйший за всїх видавців: тільки два рублї за аркуш платить, більш нїяк не дасть. — Я, — каже, — і без вас переберусь, — дуже мінї вас треба! Звелю своїм прикащикам: вони не згірш од вас напишуть! — І що-ж би ви думали!... От-же й справді велить своїм прикащикам складати книжки! А вони ледві-ледві письма знають!“

Укупі з книжками продають по селах і дешеві, звичайно фарбовані, малюнки. Добір сюжетів такий саме, як і в книжках: се або які безсоромні малюнки, або росийські ґенерали, або й зовсїм яка нїсенїтниця. Вплив їх на народ такий саме як і книжок[2]).

Книжок таких іде у народ безлїч. З багатьох таких книгарів сам тільки Ситин, на пр. „дѣлаетъ оборотъ“ на 300.000 рублїв на рік!

Як що додати тепер, що українських книжок для народнього читання дуже мало, а й з тих, що суть, ще менш іде в народ, — то можна зрозуміти, яке лихо коїть на Українї своїми книжками оця орда з московських книгарів. Лихо це дуже велике: народ не зна української книжки, не зна, що та мова, котрою він балака, істнїє в книжках, і як що стріне українську книжку, то дуже дивуєть ся, збентежуєть ся і не розуміє, що воно таке, бо вважає, що книжки можна писати тільки мовою панською (так здебільшого зве народ на Українї росийську мову). Нам не раз та й не двічі доводилось бачити, як приймає селянин-Українець українську книжку: він спершу навіть мов-би боїть ся її і, у всякому разї, не вважає її за свою. Сьому пособляє ще одна річ: правопис.

Вважаємо, що українська мова повинна мати свій український правопис; на нашу думку так звана „кулїшівка“ (з деякими одмінами та додатками, що пороблено в їй потім) найвідповіднїйший українській мові правопис; але-ж мусимо сказати те, в чому довело ся вневнити ся не одним роком гіркого досьвіду: в справі росповсюджування народньої книжки „кулїшівка“ нам пошкодила.

Склало ся се диво таким побитом. Увесь український народ, як і вся інтелїґенція, вчить ся у московській школї по московських граматках. Письменна людина з малечку звикає до росийського правопису. А як народ у нас чита погано, важко[1]), то усяка одміна в правописові утрудня йому читання і одпиха од книжки. Читач з народу звик до **ъ**, а найголовнїйше до **и** (яко **і**) та **ы**, і ось йому дають книжку без **ъ**, в котрій він чита **и** не як треба, а по московськи, яко **і**. Се так його вража, здаєть ся таким важким, що він не вважа українську книжку з таким правописом за свою і не хоче її читати. Хай не думають, що одмінний правопис річ така легка до зрозуміння нашому народові. Знов кажу: не один рік і не в одному місці і не один раз доводилось стрівати оце з'явище, оцю нехіть до кулїшівки і мати змогу і час вневнити ся в цьому. Росийський уряд, що заборонив кулїшівку і примусив наших українських письмовців друкувати з **ъ** та з **ы**, саме тим наблизив до народу українську книжку і пособив нам в справі популярізації української ідеї в народї[2]).

Так ось, все вище згадане зробило те, що книжка українська нашому народові затого невідома, а книжка московська, дякуючи московським книгарям (я не кажу вже про урядові репресалії) широко гуляє по Українї і, укупі з школою, судом, церквою та вкупі з власною нїкчемною помоскаленою інтелїґенцією, вневняє народ, що істнїє тільки моя русская (чи — панська), а що та мова, що вони, Українці, балакають нею, то не мова. Видима тепер річ, що саме мусимо насамперед ми зробити в справі народньої літератури: мусимо вернути український народ до української книжки. Це зробити не важко, хоча й не дуже легко. Народ не зна української книжки; але взнавши, залюбки її чита. Шевченків „Кобзар“, Квітчина „Маруся“, Марькові Вовчкові оповідання, Левіцького такі речі, як „Баба Параска та баба Палажка“, „Кайдашева сїмя“, „Дві московки“ та инші примушують плакати або сьміяти ся, або думати селянського читача, котрий взнав українську книжку. Але-ж цього мало. Ми, минаючи вже урядові утиски, маємо проти себе могутного ворога — московських книгарів. Щоб побороти його, щоб зробити українську книжку відомою, любленою, рідною серед нашого народу, мусимо пустити у народ багато, дуже багато українських книжок. Кажучи просто: мусимо „зробити“ свою „лубочну літературу“, — се-б то мусимо книжки зробити дешеві, видавати їх з малюнками і придбати тим чи иншим способом змогу росповсюджувати їх по селах такими-ж аґентами, як і московські книгарі і у найможливо більшій скількости примірників. Тільки так борючись можемо сподївати ся переваги[3]). Та й час це вже зрозуміти, коли самі московські книгарі зрозуміли, що український народ потребує української книжки, і почали видавати збірники українських пісень (уже вийшло 5 чи 6), малюнки з українськими сюжетами (хоча з московськими підписами; нам відомо більш 10 малюнків) і навіть українські оповідання, хоч і крадені[4]). Вони нївечуть мову, нївечуть пісні, — але хто-ж винен? Вони бачуть, що треба української книжки і видають, — чого-ж ми сидимо?

Скажуть: де-ж його одразу візьмеш стільки книжок, коли їх нема? Раз те, що, як я вже казав, ми і у старих наших письмовців маємо багато де-чого такого, що давно могло-б піти у народ; а друге: коли не маємо, то треба написати.

Робити доведеть ся багато і — найголовнїйше — швидко. Але-ж, скажуть, швидка робота матиме той поганий вплив, що книжки не будуть такі гарні, яких-би може бажало ся.

---

[1]) „Русская Мысль. 1887, IX. Изданіе и распространеніе народныхъ книжокъ.

[2]) Треба ще додати, що ті-ж книгарі пускають у народ багато книжок та малюнків змісту релїґійного (життя сьвятих здебільшого), але раз те, що вони складають ся так саме, як і вище згадані, а друге — і найважнїйше — всї мовою московською писані. (Мусимо одначе зауважати, що з де-якого часу у „Лубочника“ друкують свої книжки Л. Толстой і Т-во. Звісно, це вже иншого розбору книжки.)

[1]) Інакше й бути не може: чужа мова, чужі вчителї роблять те, що дитина відразу запоморочуєть ся і через кільки років енергічного „обрусѣнія“ стає дурнїйшою або й зовсїм дурною. Додивляючись до того, як читають письменні українські селяне найпростїйшу книжку (не кажу вже московську, а й українську), просто дивуєш ся, бачучи, як страшенно не розуміють вони того, що читають. Тільки тим, що „обрусѣніе“ задурює голову і понижує ступінь розумової сили, і можна вияснити собі ту надзвичайну тупість, котра виявляєть ся серед народу, здавна одмітного своїми інтелєктуальними власностями. Маємо право сказати, що „обрусѣніе“ не тільки деморалїзує народ український, але й робить з його отару з дурнїв.

[2]) Я знаю, що проти того, що я зараз сказав, протестуватиме чимало земляків; але-ж я не теорію вигадую, а констатую дїйсний факт, котрий краще не ігнорувати, а скористувати ся з його.

[3]) Це зрозуміли й Москалї. Бажаючи провести на село свою книжку, Л. Толстой і Т-во пішли у спілку до „лубочника“ Ситина, і він видає тепер їх книжки, яко „лубочні“.

[4]) „Зоря“, 1882, ч. 2. Замітки критичні. Нові укр. книжки Б. Вільхівського.

А я скажу: і не треба неодмінно, щоб вони були зовсім гарні. Звісно, було-б добре, як-би кожна українська книжка для народнього читання була перлою літературною; але коли сього не можна досягти одразу, то мусимо вдовольняти ся і звичайними річами. Не лякайте ся: кожна ваша книжка буде усе-ж краща од книжок московських книгарів — згадайте лиш, хто у їх пише книжки. Аби книжка була писана гарною зрозумілою мовою, була цікава та не антіморальна, то й досить. Нам заборонено наукові книжки — погано, але-ж і московські книгарі їх не друкують; але-ж нам заборонено тако-ж і релігійні книжки — це ще поганійше, але що-ж робити? Працюймо коло того, коло чого можна: даваймо казки, поеми, повість, оповідання, але даваймо *багато* та дбаймо, щоб ішли вони в народ, а не лежали по книгарнях. Не лякаймо ся, знов кажу того, що треба давати багато й скоро. Се не така вже неможлива річ: злаштувати перерібку чи переклад, зредагувати який народній твір для видання зможе усяка осьвічена і хоч трошки кебетлива людина (я вже не кажу про справжні таланти, котрим можливо й більш). Як що таких людей знайшлось-би на Україні 50 (не вже не знайдеть ся? Адже тільки у чотирьох остатніх альманахах — *Рада*, *Нива*, *Складка*, *Степ* — налічимо з півсотні літературних іменнів), і кожен дав-би по дві книжечки на рік, то за яких пять років *мали-б ми пятьсот книжок для народнього читання*!!

Ся „література“ матиме одну мету — *привчати* народ до української книжки; у той час, як такі книжки, як Шевченкові, Вовчкові, Кулішеві, Левіцького та инших твори привчатимуть народ *любити* цю книжку.

Ось з цього погляду нам, — така наша думка, — треба радіючи вітати кожну і найдрібнійшу книжечку, котра здатна для народнього читання і котру проведено на село, хоча-б книжечка ся і не вдовольняла тим чи иншим літературним вимогам, — вітати тим, що ця поганенька книжечка дорогий борець за право істніння української літератури, се піонер, що уторовує він позаросталий, непротоптний шлях до сьвітла національного самопізнання. (Конець буде).

Про давню годину.

I. Грізний універсал.

Либонь не дуже ми помилимо ся, сказавши, що з проміж усіх українських гетьманів Іван Скоропадський був найнікчемнійший. Кохавши щиро Україну, бажавши їй волі й добробиту, не мав він ні розуму ні хусту, щоб боронити при лихій годині інтереси свого любого краю. Бувши з роду предоброю людиною, мало кому зміг він зробити справжнє добро, й не раз гарні його заходи обертали людям на безголовя лихі гетьманські прибічники або жінка його Настя. Про її верховодство своїм чоловіком і досі живе ще на Вкраїні прислівя: „Іван несе плахту а Настя булаву.“ Чимало є ще переказів та побрехеньок, що ясують препростий гетьманьский розум та його конешну нездатність до того великого діла, яке силоміць доручила йому вередлива доля. Частенько, кажуть, замісць гетьмана універсали підписували прості канцеляристи; частенько підсували до підпису ясно вельможному такі листи, що потім, читаючи, довго реготала уся Україна. Але не раз траплялося й так, що сам ясновельможний власною рукою утне, мовляв, до гапликів!... Один, н. пр., полковник репортував, що засудив на смерть жінку за вбийство чоловіка; разом з тим прохав гетьмана ласкаво прийняти на ралець живого лиса. Ясновельможний своему полковникові одписав: „собаці собача смерть, а за лиса дякуємо.“ Другого разу ченці з якогось монастиря скаржили ся Скоропадському, що сусіди їхні, мірошники, велику їм шкоду роблять. Гетьман післав мірошникам грізний універсал такими словами: „Ви, мелники, колдуєте, а свята обитель плаче! як ухоплю вас за шіяку та візьму ломаку та потягну вас як собаку....“ — та отак, все на аку, цілісінький аркуш списав (див. Історію України Маркевича том II.) Обидва згадані тут листи Скоропадського не довели ся нам: чи згинули по казенних архівах, чи згнили по чердаках у потомків козацької старшини, нема відома. За те зберіг ся другий грізний універсал того-ж таки хімерного гетьмана універсал не менше цікавий як і перший. Надрукований він був у „Черниговських Відомостях“ 1858 року Ч. 15. Але часопись ся давно вже стала такою великою бібліографічною рідкостю, що ачей шановні читачі не поремствують на мене, коли я тут цілком виписшу тую перлину гетьманского красномовства. Ось вона:

„Его Царского Пресвѣтлого Величества войска запорожскаго гетманъ Иоанъ Скоропадскій.

„Тобѣ... сыну Василю Салогубу нехай буде вѣдомо ижъ доносилъ намъ жалобливе панъ Антонъ Трофимовичъ, сотникъ сребряньскій, же ты изъ своей мужицкой глупости поважившися легце нашъ рейментарскои указъ подъ зарукою тѣсячи талярей, по жалобѣ єгожъ пана сотника, предъ симъ въ позовномъ листѣ до тебе выраженныхъ, не тилько овецъ ему по уговору не оддалесь, але и перед судъ войсковый енеральный до насъ въ обозъ не сталесь, зачѣмъ пакетъ умислене посылаючи отъ боку нашего посланного приказали ему конечне тебе, якъ собаку, за шѣю взявши и въ колодку забывши, примкнуты до обозу, где за такую свою упорчивость и противъ зверхности нашей неповиновеніе не тилько тую тисячу талярей безъотпустне заплатишъ, але и знатного кіевого каранья не увойдешъ, деклярuемъ непремѣнно. Данъ въ обозѣ подъ Самарою августа 11 року 1711. — Звишъ меннованний гетманъ рукою власною.“ *Катерина Б.*

Г. Данилевський.

[Посмертна згадка.]

8-го студня сього року умер в Петербурзі редактор „Правительственнаго Вѣстника“, звісний в Росії писатель, наш земляк Г. Данилевський. Російське письменство, а разом з ним і Україна, котрій небіжчик присьвятив частину своєї праці, понесли в особі його чималу втрату. Данилевський був родом з давнього козачого роду, що ще за часів Хмельницького осів ся на вільних колись степах теперішньої Харківщини; родив ся він в 1829 році в селі Данилівці, Харківської губернії і свої дитячі літа прожив на селі; там же, серед роскішної природи і простого селянського життя одібрав він первістне виховання і осьвіту. В передмові до перекладу українських казок він каже: „Більшість сих казок я чув від своєї няньки Горшини і її чоловіка Ониська. Казки сї дуже вражали мене. Бувало вже всї казки переказані, сьвічка потухла, всї поснули, а мінї все чуєть ся жалібний голос рибки — колишньої красуні-хуторянки, грюкотить по лісу страшна кобиляча голова, шепочуть ся степові трави, сопілкою голосить душа зарізаної дівчини, сьпіває Івашко, котрого хоче з'їсти відьма, а з кутка виглядають роги лукавої кози-дерези або вуха хитрої лисички-сестрички... Любив я сї казки, нагадуючі життя наших хуторів“ Не дивно-ж, що таке дитинство лишило по собі глибокі борозни, котрих не затерло до краю нї дальнійше чуженародне виховання, нї тяжкі пригоди і громадські обставини життя, що силоміць відривали його від народнього ґрунту. Шкільну осьвіту одібрав він спершу в московськім дворянськім інституті, а потім в Петербурському університеті, скінчивши котрий, він пішов на службу по міністерству народної осьвіти, але незабаром після севастопольської халепи, коли в Росії повіяло повольним духом, він кинув службу і подав ся в рідну Харківщину, де нові реформи відкривали широке поле для безпосередної служби народові, і, треба правду мовити, чимало він працював, служачи по виборам то в крестянському комітеті, то гласним або членом земської управи, то мировим судьею, доки новий реакційний дух не поневічив сьвітлих ідеалів такої служби. В кінці 60-тих років він кинув земську службу і подав ся в адвокатство, а незабаром опинив ся редактором офіціяльної ґазети „Правительственный Вѣстникъ“. Свою літературну дїяльність він почав, як трохи мабуть чи не всї писателї, віршами. Критика неприхильно обізвала ся на перші його проби, але він не занехав свою кобзу. Дитячі спомини викликали і нагадували йому чудові образи української фантазії — і от з'явили ся його „Украинскія сказки“. Більшість

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21463
Львівська Філія бібліотеки

сих казок щиро народні і тільки де-які скомпоновані на взір народних. Казки переказані віршами, зо всіми подробицями, присловками і всім народнім українським кольоритом, як от н. пр. українські казки Бодянського, тільки не народною, а російською мовою. Казки сї мали далеко більше успіху, ніж перші його лїричні вірші, тай досї навіть казки Данилевського в числї любих дитячих книжок. Пізнійше Данилевський взяв ся за оповідання з народного українського життя. Жвавість оповідання, добре знаття народнього побуту, правдивість і разом цїкавість фабули і щира прихильність до народу, які він виявив в цїлому ряді своїх оповідань, котрі видав особливою книжкою під спільним заг. „Слобожане“, зразу звернули увагу на Данилевського і незабаром імя його осягнуло поважне місце посеред російських повістярів. Особливу цїну мали більші його лїтературні працї — се романи з життя степової України: „Бѣглые въ Новороссіи“, „Бѣглые воротились“ і „Новыя мѣста“, котрі наче відкрили публїцї новий сьвіт з життя „біглих“, безталанних заволок, що втїкали від панської неволї на широкі степи чорноморські, та різних пройдисьвітів, котрі шукали поживи в новому, незалюдненому, але богатому краю. Під кінець свого віку Данилевський вдав ся до історичного оповідання і роману і тут брав сюжети найбільше з українського життя, як от в оповіданню „Екатерина II на Днѣпрѣ“, романї „Мировичъ“, повісти „Послѣдніе запорожцы“ та инших, але в історичному жанрі він не пішов дальше звичайних російських романїстів. По українськи він, здаєть ся, нїчого не писав. Певне, що відома всім тяжка доля нашого письменства так саме відірвала Данилевського від рідного ґрунту, як і багатьох инших, не менше талановитих земляків. Мині особисто відомо, що Данилевський, принаймні в 60-х роках, цїлою душею горнув ся до українства. Він один з перших поміж харківського панства одгукнув ся на думку Костомарова про потребу народної осьвіти на народній мові і разом з Закарою і Бантишем збірав гроші на видання малоруських науових книжок для народу. Свої сімпатії до українства він навіть доволі гостро виявив в двох статях: „Кто наши обвинители. Украинскій вопросъ и его враги“ (*Современное слово* 1862 — 157) і „Аванпосты темной арміи. Украинское дѣло и его враги“ (*Очерки* 1863 — 48 і 50), де під своїм тодішнім псевдонімом „А. Скавронскій“ сьміло виступив на оборону українства від інсінуацій московських централїстів. Не менше теж визначують ся його українські сімпатії і в збірнику його „Украинская старина“ (Харків 1866), котрий єсть і тепер дуже цїнною книжкою для кожного Українця. Тут маєте докладні біоґрафії Сковороди і Квітки-Основяненка і дуже богато матеріялу до історії народної і вищої осьвіти в Слобідській Україні. Сього, здаєть ся, до волї, щоб забезпечити небіжчикови вдячну память земляків і разом з нашим народом промовити над сьвіжою його могилою: „Нехай над ним земля пером!“ *М. Уманець*

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

1. Хата Осипа Юрія Федьковича.

В тім місяци обходимо треті роковини смерти славного нашого поета, незабутного кобзаря зеленої Буковини — Осипа Юрія Федьковича (ум. в Чернівцях 31. грудня ст. ст. 1887 р.). Годї нам розводитись про значінє Федьковича не тілько для Буковини, але взагалї для українсько-руського письменства; се найкраще задокументував той факт, що твори поета ще за життя його однаково прихильно зустріли Русини і в Галичинї і на Українї. Великий знавець серця людського і життя народного, Федькович між галицькими Русинами початку рр. 1860-их перший почав протоптувати стежку щиро народному письменству реальному і по сюжетам і по живій мові народній. І не марне-ж такий письменник як Турґенев в повістях Федьковича побачив „жерело живої води“. А в своїх чарівних пісьнях Федькович першим і досї одиноким в письменстві нашому сльозами-словами горячими висьпівав горе рекрутчини, завівши таким робом до письменства артистичного оден парість лїтератури устної народної — пісьнї рекрутські. В тих пісьнях поет стоїть вельми блисько до пісьнї народної, а інодї зливаєть ся з нею. Та не тілько творами, але й житєм своїм, своєю практичною дїяльностю, Федькович є у нас пісьля Шевченка найкращим заступником мужицтва, найлїпшим показом того, на яку вижину людського чутя і чесної роботи громадської може і мусить стати наш мужик, стілько віків неволений, кривджений, аби тілько блиснуло йому яснїйше сонце волї, осьвіти і широкого людського вихованя!...

Щоб звеличити память Федьковича подаємо в тім числї нашої часописи єго доси ще недруковану поему „Лукьян Кобилиця“ і „вид єго хати в селї Сторонци на Буковинї“, котрої фотоґрафію в роцї 1867 переслав був поет в доказ приязни Ом. Партицкому з таким ось віршом:

О тут я, брате мій, родив ся,
О тут діточий вік згуляв,
О тут я плакав и молив ся
И під могилу поховав,
Що було серцю до вподоби;
О тут і сам в студенім гробі
Покладу бідну голов' спать
І тут му Бога з неба ждать!...

О. Ю. Федькович.

Та не сповнили ся бажаня єго, бо хата відтак перейшла в чужі рукі, а він сам помер в Чернівцях і там єго похоронили.

В дальших числах зачнемо друковати єго листи до о. Данила Танячкевича з років 1863 і 1864 з ширшими поясненями д. Т. Реваковича.

2. Мадонна Сикстинська пісьля Рафаеля.

Рафаель Санціо, недостигнений до нинїшного дня в своїм роді маляр, уродив ся (у великодну Пятницю) 12. Марця 1483. р. в містї італїйскім Урбіно. Отець єго був малярем і він удїляв синови першу науку малярства. Та видячи в 15-лїтнім молодици незвичайну спосібність, поручив єго дальше образованє славному тогдішному артистови, Петрови Вануччі з Поруджії. Молодий ученик не то що переймив скоро спосіб мальованя свого учителя, та й самого єго перестиг. Дух творчий Рафаеля, спосібність і пильність були незрівнані, бо се був правдивий ґеній; тому-ж не дивниця, що мимо короткого житя видав так богато чудових творів. Рафаель умер в 37 роцї житя в Римі, а тїло єго зложено в давнїйшім пантеонї, а нинїшнім костелї „Santa Maria Rotunda“.

Образ єго Мадонна Сикстинська, дїло чудовои красоти знаходить ся в первовзорі в галерії образів Дрезденських. Враженє, яке він справляє на зрітелю, не дасть ся описати, та виступає оно в цїлій силї, коли ся єму довше з увагою приглядати. Матер Божа з дитятком на руках здаєть ся немов зачудована, а блеск святости сяє з її лагідного лиця. Надземска її стать окружена хорами ангелів; у стіп її клячить Папа святий Сикстус і свята Варвара, що указуючи Пречистій Дїві крізь розсунену заслону сьвіт земский неначе просять ласки і благословеня для нього. Два ангелики, підперши малесенькі борідкі, глядять весело і безжурно в сьвіт крізь отворене вікно небесне.

Оповістки і критичні замітки.

Два славнї мужѣ. І. Иванъ Ґутенберґъ. II. Джемсъ Ґарфільдъ. Написавъ В. Чайченко. — Львів 1890. Книжочка тов. „Просвѣта“ Ч. 124. Стор. 84 в 16-цї. Цїна 20 кр.

В першім оповіданю про житє Івана Ґутенберґа представив автор коротко і популярно історію розвою способів писаня від найдавнїйших Індіян і Ґриптіян, що все рили на камени, аж до винайденя штуки друкарської Ґутенберґом. Вкінци-ж наглядно і зрозуміло пояснив, як тепер друкують книжки. Річ сама для селян і міщан вельми цїкава і поучаюча. Заслуга-ж автора в тім, що з'умів цїлу річ суху вбрати в форму плинного, живого оповіданя, повного різних епізодів, і тим способом зробити її для читачів принадною. — В другім трохи довшім оповіданю описав Чайченко для всїх цїкаве

житє Джемса Ґарфільда: як він, походячи з убогої, хліборобської, американської родини, через великий талант і охоту до науки серед фізичної різнородної праці і заробітку, щоби удержатись, (робив у теслі, столяря, ходив полоти, дрова рубати, був матрозом і т. п.), по скінченю найвисшої школи се єсть коледж в Уілямстоун став учителем, а відтак директором інституту в Айрамі, як він потім, коли вибухла війна в Американських Сполучених Державах о визволенє невільників Неґрів, пійшовши на війну, зістав полковником, яку заявив в критичних хвилях відвагу, хоробрість і сприт, як вибрано єго спершу сенатором у конґрес, а вкінци 1880 р. оголошено єго президентом Північно-американських Сполучених Держав. — Оповіданє се не тілько подає людови богато відомостей про Джемса Ґарфільда, про політичні, суспільні і культурні відносини Американців, про війну о визвободженє Неґрів, але має також педаґоґічну вартість. Нарід вичитає, як витревалостю, чеснотою, правостю і власною працею можна добути-сь свого щастя, слави і значіня. Наш люд любить таке читати: так житя Сьвятих, як і таких славних мужів; прочитавши оповідає один другому, або і бавить тим ціле своє товариство. З опису житя таких людей набирає він гарту в своїм злиденнім житю.

Середъ ледоватого моря. Оповѣданє. Написавъ В. Чайченко. — Львів 1890. Книжочка тов. „Просвѣта“ Ч. 122. Стор. 48 в вел. 16-ці. Ціна 15 кр.

Автор подає народови в формі оповіданя вельми цікаві відомости ґеоґрафічні про північне ледовате море, єго природу, як також етноґрафічні — про мешканців надморської північної Росії, їх виправи на ледовате море за китами і — о їх пригодах морських. Думаю, ніхто не може нїчо мати против подаваня людови такої духовної страви, в котрій може занізнати ся з чужими, віддаленими краями, морями, людьми способами їх заробітків, получених часто з найбільшими небезпеченствами. Але ще дальше піду. Того рода оповіданя, як „Середъ ледоватого моря“, не тільки розширяють відомости люду, але підносять і побуджують єго фантазію, відривають єго на часину від щоденщини, а уносять єго — погуляти думками своїми, по далеких морях, придивитись сьмілим, повним трудів виправам робітних людей.

Ів. Кокорудз.

Література і штука.

Дрібні вістки. З новим роком мають бути на Україні подані в цензуру 1-ий том словаря українського і 1-ий том словаря росийсько-українського від А—З. — З друкарні товариства імени Шевченка появив ся 1-ий том нового видавництва: „Библіотека рускихъ класиковъ для молодежи школьной“, — котрий обіймає: „Повѣсти О. Федьковича. Часть І. Зладивъ Михайло Пачовскій“. В сій першій части, котра вийшла коштом і заходом шкільного радці В. Ільницкого, поміщено вступну замітку від видавця, коротку згадку про житє Ос. Ф., і оповіданя: — Дністрові кручі, Стрілець, Побратим, Три як рідні брати, Хто винен і Серце не навчити. При кінци книжки додано пояснене слів малозвістних. Ціна тому (стор. IV + 78 + 2 нен. 8°) тілько 25 кр. — Яко додаток до новель Ів. Франка „В поті чола“, появились саме тепер: „Передне слово“ написане М. Драгомановом, — і „Відривок з листу Ів. Франка до М. Драгоманова (XVI стор. 8°). — З новим роком почне виходити у Львові що днини в нашій мові додаток до урядової ґазети львівської під заг. „Народня часопись“. Доси появились 2 оказові Числа.

Збірник поезій В. Самійленка. На усіх книгарських полицях в Київі появилась дуже замітна книжочка під заг. „Зъ поэзій Володимира Самійленка“. Есть се невеличкий, бо заледве 47 стор. (12°) обіймаючий збірник поезій вельми талановитого поета нашого, в котрий увійшли поезії: 1. Ґеростратъ — монольоґ у трьох сценах. 2. Грішниця. 3. Найдорожша перлина. 4. Пісьня. 5. Шкода. 6. Ельґії. 7. Зорі. 8. Дві планети. 9. Весною. 10. Неневність. 11. Пташки. 12. Горе поета. 13. Пригода. 14. Патріота Іван — і поезія в прозі: 15. Казка про смутного чоловіка. Поезії під 3, 7, 9—12 були друковані в нашій „Зорі“, а „Геростратъ“ — окремим виданем у Львові. — Книжочка надрукована на великовім папери, гарненькими черенками, чистенько і без похибки, — а ціна їй тілько 20 коп. Щиро витаючи отсе роспочате видане творів, що суть справдешною окрасою нашої літератури, дожидаємо нетерпеливо дальших частин. В слідуючім Числі подамо критичну оцінку „Збірника“.

Ілюстрована Україна. *„Нива“ зъ р. 1890:*

„Запорожскій сторожевой пунктъ“.

„У корчмы“ — село Черкасская-Лозовая, Харьковской губ. — С. І. Васильковського (Ч° 18).

Талановитий пейзажист Сергій Ів. Васильковський виводить найчастійше в своїх малюнках житє Запорожців, або видів Харківської ґуберніі і сусїдуючих з нею місцевостей.

Перший образ представляє Запорожців, що розложились на вартовім пунктї; біля них стоять коні. Вартовий пункт то чотири стовпи, поверх котрих покладені дошки, а в них застромлений шпиль, щоб в разї тревоги заложити вязанку сїна чи соломи і запаливши давати знак сусїдним пунктам: спертий стовп з щеблями, по котрих вартовий козак на гору, на дошки.

„У корчмы“. Перед коршмою стоїть віз, біля него ясновельможний, до котрого выйшов коршмар з чарочкою горівки; коло тину стоять мужики і раду радять...

Автор тих образів, наш земляк, вихованець Петербурської академії художеств зразу звернув на себе увагу своїм талантом, і після 9-го побуту в академії, одержав в 1885 р. за програму з пейзажної живописи перший золотий медаль, почім єго назначено пенсіонером на 4 роки. Яко пенсіонер він працював особливо в Парижи, звідки присилав на виставу петербурські чимало цікавих праць, головно видів різних місцевостей Франції і Гішпанії.

„Идиллія“ — І. С. Галкина (Ч° 19).

Заходяче сонце залило золотими лучами широку ниву, на котрій здалека видно два вітрові млини, ярко осьвічені вечірною зорею. По вузкій стежці серед колося, що ледви хилихаєсь, йдуть поруч себе до дому нарубок і дівчина, вертаючись з пільних робіт, — ідуть не спішучись, любуються чудовим літним вечером і тільки деколи перекидують ся словечком, немов-би боялись нарушити чарівну тишину околишних піль.

„Окрестности Харькова. Куряжъ“. Картина Васильковського (Ч° 20). В. Б. Антоновичъ (Ч° 21).

Василь Лукич.

МУЗИКА.

Український марш. В Криму, в г. Евпаторії (по нашому — Козлові) трафилась менї сеї осени дуже приємна несподіванка. На городському бульварі близько моря, для розваги численної публіки, оркестр грав різні пьєси; йшли вальси, уривки з опер, більше чи менше відомих; далї почали ся марші. Задовольнивши ся тою музикою, я подався з бульвару до своєї домівки; снїжу собі в нумері, — а в відчинене вікно все доносить ся гук музики. Раптом чую — так виразно залунав мотив „Гей не дивуйте, добрії люде...“ Далї пішли переходи все того-ж мотиву, але все в темпі маршу, — та такого-ж енергічного й гарного! Іду я мерщій знов на бульвар,

питаю в музик, по скінченій грі: — „Що се ви таке грали?“ — Малоросийський марш. — „Чия-ж се композиція?“ питаю. — Ольховського. — „Щож, се нова яка річ?“ — Ні, кажуть, ми вже років два граємо сей марш. — Похвалила я композицію й пішла надзвичайно втішена. Не маю себе за знавця музики, однак скажу, що давно я не чула такої свіжої й порываючої штуки, як сей марш! Мотив народної пісні, на який написано марш („Гей не дивуйте...“), увійшов у збірник М. Лисенка і став широко звістний на Україні, — але от знайшла ся спасенна душа, що скомпонувала й марш на сей мотив, котрий надаєть ся до того як не можна більше. Однак композиція п. Ольховського либонь нігде не друкована: питала я про неї в Одесі, — нема, дивила ся в катальогах київських нотних маґазинів, — теж нема. Було-б дуже цікаво почути яку дальшу звістку в сій справі. *О. Пчілка.*

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукичь).

Зъ поэзій Володимира Самійленка. Частына перша. Року Божого 1890-го. — Київ 1890. Стор. 47 і 1 нен. 12°. Ціна 20 коп.

Різдвяна ніч опера коміко-лірична в IV діях і 5 картинах Лібретто зложив М. Старицький. Музика М. Лисенка. Накладом тов. „Руска Бесіда“. — Львів 1890. Друкарня тов. ім. Шевченка. 64 стор. 16°. Ціна 30 кр.

Квѣтка илюстрованый літературный збóрникъ выдавъ Василь Лукичь. Накладом товариства „Просвѣта“. — Львів 1890. Друкарня Шевч. 128 + 4 нен. 8°. Ціна 30 кр.

Повѣсти О. Федьковича. Часть I. Зладивъ Михайло Пачовскій. [Библіотека рускихъ класикóвъ для молодежи школьнои. Томъ I]. Коштомъ и заходомъ В. Ильницкого. — Львів 1890. Друк. Шевч. VIII + 78 стор. 8°. Ціна 25 кр.

Руска справа въ галицкóмъ соймѣ року 1890. Накладомъ „Народнои рады“ у Львовѣ. — Львів 1890. Друк. Шевч. 32 стор. 8°

Не Богъ а присяга вбиває! Правдива пригода зъ життя пяницѣ. Написавъ А. Павенцкій. [Выдавн. народ. Книжочка 11 за мѣсяць Листопадъ]. — Львів 1890. Друк. Щ. Беднарского. 30 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Житє св. о. Николая, Архіепископа Миръ Ликійскихъ, Чудотворця. Написавъ Сельскій душпастырь. [Выд. пар. Книж. 12 за мѣсяць Студень]. — Львів 1890. Друк. Щ. Бедн. 31 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Шесте звычайне генеральне собраніе „Народнои торговли“ во Львовѣ. — Львів 1890. Друк. Ставр. 25 стор 4°.

Собраніе сочиненій (полное) Н. Златовратскаго. Въ двухъ томахъ, съ предисловіемъ и портретомъ автора. Изданіе редакціи журнала „Русская мысль“. — Москва 1890. Ціна за 2 томи 3 руб.

Н. Н. Каразинъ. **Съ сѣвера на югъ.** Путевыя воспоминанія стараго журавля. Иллюстровано авторомъ (6 хромолитографій, 5 фототипій и 99 рисункóвъ въ текстѣ). — Петербург 1890.

Проф Ос. Первольфъ. **Славяне,** ихъ взаимныя отношенія и связы, томъ III: Славянская идея въ политическихъ и культурныхъ сношеніяхъ Славянъ до конца XVIII вѣка: часть I: Западные Славяне. — Варшава 1890 р. XIII + IV + 262 стор. Ціна 1 руб. 50 коп.

Fr. von Hellwald. **Die Welt der Slawen.** Berlin, Verein für deutsche Literatur, 1890. — Стор. III + 411 в 8-ці. Ціна 6 марок.

Важнійший матеріял літературний по періодичних виданях:

Правда [Випуск X. за мѣсяць грудень 1890. Стор. 225–304]. Боротьба, побитовий роман. Частина I. — Дон Жуан, поема Льорда Байрона, переспів П. О. Кулїша. — Тарас Шевченко в свѣтлї европейської критики — Трохима Зьвіздочота. — З недрукованих поезій Ю. Федьковича. — Вісти з Москви. — Починки нової доби в національно-политичнім життю галицьких Русинів. — Загальні збори „Народнього Дому“ у Львові. Сучасна хронїка. — Переписка редакції і оповіщеня на окладцї. [Редактор „Правди“ Павло Кирчів у Львові, ул. Академічна ч. 8].

Зеркало [1890 Ч-а 13–24]. **Поезії**: Политика на власну руку (13). Въ мѣшку не вкрыєсь шило (19). Объединителям (23). По зборах Народньої ради (24). — Павла Думки: Дармоїдам (13). Василя Т.: Коби... Думка віршомаза і Розлука (13). Она (14). Згода (16). А. Хванька: З Гейне — До тебе на білї плечі... і Як ти можеш спать безжурно (14). Даніла Мекелити: Щира любов (15). Любоміра Селянського: Новим пророкам! і Невдячний сернюк (16). Заклята палата (20). Амана Мардохея: З лїрики і Геврека (16). Поєдинок (19). Растїте і множіте ся партії рускі (20). Романс африканський і Чому нам сумно (23). Не догодиш (24). Середущого: Радуй ся Мать-Україно (18). Мотиля: Теорія а практика (18). В. Конїна: З Гейне — Пісьня продукати і Скажи, хто випадав дїлить нас (19). Шершеня: Тепер інакше і Слово а дїло (19). Е. Я. Л.: Земляком (22). Залуквича: Льоїчно (24). Наколесника: Доля жінки (24). [Редактор „Зеркала“ Володимир Левіцький у Львові, ул. Баторія ч. 24].

Дѣло [1890 Ч-а 239—289]: „Моєму критикови“. Відповідь А. Пипинови на его статью: „Особая исторія русской литературы“. Написав Др Омелян Огоновський (Ч-а 265—266 і 268—271). Про жидівське крамарство — Сави Сливичя (276, 279, і 282—283). Ройтів шиб. Образок з галицької каліфорнії — Степана Пятки (288–289). [Редактор „Дѣла“ Іван Белей у Львові, ул. Баторія ч 24].

З теки гумористичної.

Любов правди. Вірітель: „Я думаю, що вже крайний час, щоби-сьте менї довг заплатили“. Довжник: „Даруйте, але того місяця не можу ніяким чином“. Вір.: „Але-ж, змилуйтесь, те саме казали ви менї минувшого місяця“. Довж.: „Ну — і чи може не додержав слова“?

Панї до нової куховарки: „Так ти кажеш, що всьо можеш зготовити?“ Кух.: „Та вже-ж“. Панї: „Одначе, нам і не треба яких незвичайних страв. В нас най і просто, аби смачно“. Кух.: „Ну, за смак я вже не ручу, але зготовити, геть усьо зготую“.

Жидівська несовістність: Молодий чоловік заїхав до заїздного дому на ночівлю, а вільної кімнати й не знайшло ся. Жид-ґосподар передложив ему переночувати в білярдовій кімнатї, на столї замість ліжка. Вранцї він подав рахунок: „За десять годин гри на білярдї — 5 карбованців“.

Виясненє. Донечка: „Татусю, що таке псіхопатія?“ Тато: „Псіхопатія — се... гм... гм... се наука про песї хороби“.

В театрі на опері „Різдвяна ніч“. Один: „Не можу наслухати ся, так чудово сьпіває сегодня Кл.“ Другий: „Ет! як би що моїй жінцї її голос, то й вона-б так само одсьпівала“.

На базарі. „Як ти сьмієш, мужичко, штовхати ся?! я полковниця!“ — „Велика моцїя-полковниця! Я й сама шевчиха!“

Засада: „Ви яких пересьвідчень?“ — „Я? Комуніст. Я, бачите, держу ся тої засади: що твоє, то моє, а що моє, то не твоє“.

Пожилець: „Але-ж бо, пане ґосподарю, далї я не зможу у вас жити: дивіть, як вода капотить зо стелї!“ Ґосподар: „Протїкає воно так... Але чи-ж можна тепериньки обійти ся без протекції?“ *А. К.*

Переписка редакції.

Вп. пп. П. Голота, В. Масл., Євг. Яросл., Нат. Кобр., Ів. Верхр, Кор. Уст. і Ом. Поп. Спасибі — одержали. — **Вп. Цим.** у Луб. Годї — непридатне. — **Вп. Катер. Б....,** і **д. автора** вістки про вкраїнську кольонїю в Брусї просимо подати редакції свої адреси.

На дотичні запитаня відповідаємо: Редакція держить ся тої засади, що статю зачинає містити доперва втодї, коли її цїлу має в своїй теці, з давнїйшої практики виходили різні неприємности.

Ч. 5., що вийде 1 (13) марця с. р., хочемо присьвятити памяти Т. Шевченка. Уклінно просимо всїх наших Вп. письмовців, щоби дотичні статї зволили надсилати редакції найдальше до 20 нов. ст. лютого с. р.

З тим числом розсилаємо проспект на „Зорю“ в р. 1891. — і запрашаємо до передплати, котру просимо скоро надсилати, щоби можна означити наклад.

Відповідає за редакцію: **Василь Тисовский.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарского.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 15 (27) сїчня. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 2.

НАВІЖЕНА.

Повість Івана Левіцького.

(Дальше.)

Він усе поглядав на двері. Ждав, що от-от двері одчинять ся, і вийде Марусина мати. А двері не одчинялись. В кімнаті було тихо, але Ломицький духом чув, що там хтось притаїв ся, хтось дише, навіть тихесенько позіхає, закривши долонею рота.

Маруся вийшла в кімнату засипати чай. Вона знов вернулась в гостинну і причинила за собою двері. За дверима хтось тихесенько чаланав по хаті... А Марусина мати не виходила.

Маруся знов вийшла і винесла два стакани чаю і поставила на столі один стакан для себе, другий перед Ломицьким. Ломицький ждав, що стара от-от вийде в гостинну з стаканом чаю. А вона не виходила.

Вже і чай випили. Поговоривши в двох з Марусею, Ломицький почав задумуватись. Розмова рвала ся. А стара чалапала по кімнаті тихенько, крадькома, і все таки не виходила.

— Може моя сьвятителька і правду казала... погано... подумав Ломицький.

— Ви любите музику та сьпіви? — спитала Маруся в Ломицького.

— Любив колись... і тепер люблю.... — обізвав ся Ломицький.

— Я трохи граю і вмію сяк-так сьпівати. Ви любите українські пісьні? Я їх багатенько вмію сьпівати, — сказала Маруся.

— Люблю. Коли ваша ласка, то засьпівайте, — обізвав ся Ломицький.

— Ви сами Українець і, здаєть ся, херсонський, земляк моєї мами? — спитала Маруся.

— Еге, — сказав Ломицький.

— Ви певно інтересуєтесь українською літературою. В кружку моїх товаришок деякі зацікавились українськими книжками. І я читаю їх, бо й я Українка, тільки мійська. А ви любите українські книжки? — говорила Маруся, щоб чим небудь зацікавити в розмові Ломицького.

— А чом-же! — обізвав ся Ломицький.

Ломицький мав українські книжки, але при людях ніколи не говорив про свої національні українські симпатії. Він навіть не клав тих книжок в своїй кватирі на видноті на столі, або на етаржці, а ховав їх в комоду. Як тільки заборона з Петербурга карала українську літературу, Ломицький тоді навіть не купував їх, а ті, що мав в себе, ховав ще глибше в комору.

Маруся одчинила піяніно, сїла і просьпівала чистим альтовим голосом кілька українських пісень. Ломицький трохи

розворушив ся, повеселійшав. Очи його стали жвавійші, ясніші. Він встав і пересів на стілець, що стояв коло пяніно. Маруся трохи розчервонілась. Вона трохи соромилась сьпівати. Віка впали на очи. Довгі чорні вії лягли обідками на румяні щоки. В Ломицького серце заворушилось. Симпатія прокинулась. Він легенько зітхнув.

Маруся встала і знов сїла на канапі. Ломицький поглядав на двері в кімнату. Двері не одчинялись. За дверима було тихо, як в могилї.

Ломицький встав і почав прощатись. Маруся провела його в прихожу і навіть вийшла за ним у двір.

— Моя мама не зовсім здорова сегодня... В неї ще зранку болить голова... Приходьте-ж до нас частійше! — сказала Маруся Ломицькому і сьміливо подала йому руку ще й потрясла його за руку.

— Спасибі вам... Зайду, зайду до вас, — обізвав ся Ломицький одчиняючи хвіртку.

— Та не гайтесь! Заходьте частійше! — гукнула до його Маруся з порога.

— Гарний хлопець і мінї подобаєть ся: тихий, спокійний, добрий, трошки блїдий, але лице неначе виточене з мармора, трохи не класичне... думала Маруся, вертаючись в сьвітлицю; шкода, що мама його не бачила! Цїкаво було-б знати, чи сподобаєть ся він мамі? А мамі таки трудно підійти під смак: вона чогось все не хвалить мущин, а найбільше паничів. Чомусь вони їй неначе спротивились...

II.

Маруся вернулась в гостинну і сїла шити, але робота не йшла їй на думку. Нитка в руках плуталась, затягалась в узли. Марусині думки лїтали десь инде... неначе сьтїдком пішли за молодим хтопцем.

Вона згорнула полотно і вийшла в столову. Мати сидїла на стільци коло стола і пила чай з сухарцями.

Марусина мати, Марта Кирилівна Каралаєва, була середних лїт, доволї висока, з рівним тонким станом. Довгообразе трохи узьке лице було сьвіже, усе румяне, неначе налите кровью. Навіть руки і довгі суховаті пальці були червонуваті. Невеличкі гострї карі очи блищали гострим блиском. В їх сьвітив ся і розум і сьміливість і часами проглядали іскри хитрощів і досьвідченого кокетства. На голові в неї подекуди білїли ніби срібні нитки і вона дуже намащувала над чолом коси помадою, щоб затаїти ті перші прикмети дохожалих лїт.

Маруся сїла проти матери за столом і налила собі стакан чаю. Їй вже не хотїлось чаю, але в неї була думка поговорити про Ломицького з ким небудь, і більше од усього з матїрю.

Мати одначе пила чай, їла сухарцї і мовчала. Сухарцї хрущали: білі дрібні густі зуби швидко і проворно працювали. Вона пила чай і не дивилась на дочку.

— Оце несподіваний гість загаяв мінї трохи часу. Думала, сегодня скінчу роботу та й не скінчила... — почала Маруся.

Марта Кирилівна мовчала і якось нервно хапала сухарцї з кошика та ніби хапалась їх класти в свої дрібні мишачі зубки. Ще швидче заходились зуби коло сухарів, неначе вони хапались допивати чай, хапались кудись іти.

Замовкла й Маруся і пила чай мовчки, поглядаючи на матїр. Вона й собі взяла сухар з кошика і почала помаленьку його їсти, заливаючи чаєм, хоч їй зовсім не хотїлось їсти. Вона скоса кидала очима на матїр. Мати дивилась в куток, на образи, і її гострі очки якось неспокійно бігали.

— Я сегодня йшла до банку і встрілась з деякими своїми товаришками. Нас догнав Ломицький та й провів до самого банку... — знов почала Маруся і підвела на матїр свої овальні, ясні й щирі, як у дитини, карі очи. Мати нервно вхопила сухарець з кошика і трохи вже не занихалась ним. Сухарець заскрипів в зубах, неначе десь під помостом хрущала зубками енергічна миша. Очи в Марти Кирилівни стали ще гострищі, ще неспокійнїйші.

Марта Кирилівна все таки не обзивалась і словом.

— Чи мама дуже голодна, чи хапаєть ся кудись йти в гості... Чогось не говорить... — подумала Маруся.

Допивши стакан чаю і потрощивши усї сухарцї, Марта Кирилівна встала і промовила:

— Поїдь лишень на базар, та набери сахару, чаю, рижу, манних крупів, гвоздичного перцю, лаврового листу, бо це все вже в нас повиходило. Чогось мінї їсти заминулось... Щось би я їла та й сама не знаю що.... Хочеть ся мінї котлєтів з горошком. Візьми там в крамницях трохи мяса на котлєти та не забудь ся вхопити з фунт зеленого горошку.

— Не про те мама говорить, про що мінї треба... — подумала Маруся.

Прозаїчна розмова матери зовсім не потрапляла в поетичний тон, який дзвенів в душі молодої дївчини.

— На тобі карбованця. Мої гроші усї вийшли. Решту доклади своїми, — сказала мати і подала дочцї карбованця.

Марта Кирилівна мала своїх десять тисяч карбованців, котрі дав в придане її батько, херсонський поміщик. Вона позичила їх за чималі проценти одному поміщикови Молдаванинови, а сама більше жила на доччині гроші, зароблянї на службі.

Маруся побігла на базар і незабаром вернулась з провізією. Внесла вона ті закупки в невеличку комірчину, дещо поскладала на полицях, дещо повисипала в слоїки, позавязувала, потім позмітала пил з полиць, поставила слоїки на полицях і, впоравшись, вийшла до матери в гостинну.

— Скажи, дочко, куховарцї, щоб сїкла мясо на котлєти та варила горошок. Щось мінї їсти хочеть ся. Та лучче піди сама в пекарню та доглядай сама. Куховарка мабуть закохалась, бо все пересолює страву та перешікає та пересмажує.

Маруся надїла білий хвартушок і пішла в пекарню. Вона дивилась за всїм в домі, сама провадила хатне ґосподарство, ще й на службу ходила. Мати не любила роботи і більше любила байдикувати та папіроси курити, або швендяла по гостях.

Маруся пішла в пекарню, а Марта Кирилівна одчинила заскляні двері і вийшла в садочок.

Старі абрикоси стояли в цьвіту, неначе обсипані білим, трошечки рожеватим пухом. Товсті бруньки каштанів поналивались і лисніли, неначе обмазані сиропом. Вечір був тихий та теплий, неначе майський. Синє чисте небо на заході сьвітилось, аж лисніло. Червоненькі дрібні хмарки розсипались в небі, неначе дрібний білий лист, облитий рожевим сьвітом. Щось дївоче, молоде, непорочне сьвітилось в небі і ворушило мрії в душі.

— Коло моєї Марусї вже вьють ся роєм паничі на вечерах. А цей Ломицький прийшов до неї в гості, певно закохав ся в Марусю... Може буде сватать, — думала Марта Кирилівна ходячи по саду між пахучими абрикосами.

Марта Кирилівна задумалась, і йдучи по доріжцї, зачепила головою гільку абрикоси. Білі листочки розсипались, обсипали Мартині плече й лице. Сьвіжий весняний цьвіт впав на гаряче лице і неначе покропив його холодною росою. Марта Кирилівна почула те делїкатне безпосередне доторкання весни: воно роздратувало її нерви, розбудило дрімаючі мрії.

— Ще чого доброго причепить ся, буде сватати Марусю... А як вона вийде заміж? Я тоді зістанусь в хаті одним одна, як билина в стену. А Маруся в мене всю ґосподарську роботу робить і книжку часом мінї читає в зимні довгі вечори, і засьпіває пісень, і заграє. А коли зостанусь сама, пропаду з нудьги... Зятя я не прийму до себе в хату, бо... бо...

Щоки в Марти Кирилівни спахнули. Її лице стало червоне як півонія. Очи запалились і заблищали. І дух весняний, і дївочий чистий кольорит неба, і недавня візита молодого гарного хлопця розбудили в її серцї незамерлі дрімаючі інстинкти жіночої душі, незадоволяного жіночого серця, розбудили дрімаючу гарячу потребу палкої натури, потребу любити, вгамувати пал своєї натури, невдоволяної в свій час.

— І знов весна! і знов весна! час мрій! час кохання! Навіщо вона дратує мене, будить мої думи, моє серце? Був і мій час, та минув, думала Марта Кирилівна, ходячи по садку: і я любила і була-б щаслива, та не судилось мінї щастя. А як його любила! Його одного, Бичковського. Але він був бідний, незначний урядник. Батько спротивив ся, не видав мене за його. Трапив ся Каралаєв, заможний чоловік, на доброму урядовому місци. Я намовляла Бичковського викрасти мене, була готова втікти з ним на край сьвіта, а він

побояв ся бідноти, не схотів... Нікчемний, підлий страхополох! І я зломила своє серце через його, мусила забути його, вийшла за Каралаєва. Каралаєв прогайнував богато мого добра і вмер. Зосталась я молодою удовою. Замовкло моє серце. Чи замовкло-ж, чи замерло? І знов весна! і знов весна!.. І в моїому серці ще не осінь... Марта Кирилівна важко зітхнула і сіла на лавці.

— Ні, не замерло серце! Час мій ще не минув. Через нікчемного Бичковського я зненавиділа мущин... і ненавиджу їх... і мушу признатись сама собі... люблю їх; чи то я тільки перед людьми показую, що ненавиджу мущин; і перед дочкою треба проповідувати ворогування до паничів, натякати про їх зрадливість, про легкоту їх серця. Вона молода, пійме віри мінї досьвідченій. Може вона не схоче іти заміж, і я до смерти житиму з нею, до смерти житиму в спокої, без усякої тревоги, клопоту... А серце все таки чогось ворушить ся, чогось бажає. Це мабуть од весняного повітря та од цего цьвіту абрикосів. А може тим, що я їсти хочу... Коли-б котлєти швидше смажили. Цей паскудний ідеалїзм серця все мене тревожить тодї, як я їсти хочу. Ох! коли-б хто добрий трапив ся... коли-б я кого полюбила.

Марта Кирилівна сидїла на лавці, схилила голову й думала. Скляні двері на маленькій терасї одчинились. Маруся в білому хвартусї вийшла з дверей, рівна станом, сьвіжа, як спіла ягода, з червоними повними устами. Мати глянула на дочку, і її взяла заздрість, що молода дочка тільки що починала жити й любити.

— Мамо, вже горошок і котлєти готові, гукнула Маруся: йдіть вечеряти!

Мати аж кинулась і встала з лавки.

— Оце розносила ся з вечерою! На дворі така поезія, зовсїм майська. Зараз іду! Накривай стіл та став тарілки, гукнула Марта Кирилівна.

Вона сїла за стіл і, зачувши дух сьвіжих котлєтів та горошку, зовсїм забула про поезію і уплїтала котлєти на ввесь рот.

Другого дня перед вечером Маруся знов сидїли в гостиннїй шити сорочку. Марта Кирилівна сидїла коло вікна в мягкому креслї і читала книжку. Попід вікнами майнув Ломицький. Марта Кирилівна поклала книжку на кругленький столик і вийшла в столову. Ломицький увійшов в гостинну і привітав ся до Марусї. І знов вони балакали в-двох, як і попереду, в-двох випили чай. В кімнатї було тихо і трохи мертво. Маятник годинника цокав рівно, монотонно. За дверима хтось ходив, обережно ступаючи неначе на вшпиньки. Хтось позїхав придавляно, вдержно, неначе бояв ся сполохати мертву тишу. Ломицький поглядав на розгорнуту на столику книжку, на кїстяний ніж, що лежав на книжцї. Він догадував ся, що тут коло столика тільки що сидїла Марусина мати; „тут була, вертїла ся, та не знаю де дїла ся“, — думав він словами пісьнї.

Маруся примітила, що він поглядає на столик, на книжку, на слїди недавнього материчного пробування в гостиннїй, примітила, що він задумав ся, похилив голову й замовк. Вона сїла за піянїно, трохи погpала, потім засьпівала пісьнї. Вона ждала, що мати вийде до гостя хоч на часок. А двері не одчинялись: мати не вийшла.

Ломицький почав прощатись. Маруся знов випровадила його аж у двір, аж до хвіртки і просила заходити до неї і вибачити, що мати не вийшла, бо в матері голова болить.

— Якась чудна голова в твоєї матери: коли я прийду, то в неї все голова болить, — подумав Ломицький, прощаючись з Марусею.

Маруся вернулась в гостинну смутна й задумана.

— Мати зумисне вийшла з гостинної, вглядївши в вікно, що йде Ломицький. Вона має щось на умі. Це неспроста. Що це за знак? Чи вона вередує, чи сердить ся? Я й досї нїяк не одгадаю, що за людина моя мати. Вона часом дуже лїберальничає в розмові зо мною, з моїми товаришками: здаєть ся, її розум з охотою вписає нові гуманні прінципи. Але часом... часом закрутить такого старосвіцького веремія, що я нїчого не розберу... — думала Маруся.

Вона вийшла в столову. Мати пила чай, трохи насупивши тонкі густі чорні брови, мовчала і не глянула на дочку.

Маруся довгенько помовчала, а таки не втерпіла, щоб не поговорити з матїрю.

— Мамо, чого ви втїкли од Ломицького? — спитала вона в матері: — може вам не подобаєть ся, що я приймаю своїх гостей та ще й паничів?

— От і вигадала! — обізвалась Марта Кирилівна: нїби я коли забороняла тобі приймати твоїх гостей? Ти вже доросла людина, ти на службі. Маєш право ходити сама, куди хочеш, знатись, з ким хочеш. Я не деспотка і не якась там придурковата старомодня аристократка, що держить дочок трохи не в заперї і не дає їм волї. Ти сама добре знаєш, що я людина лїберальна.

— Я це знаю. Але... але все таки я примічаю, що візити цего молодого хлопця вам чогось не зовсїм... не зовсїм...

— От і не зовсїм! Неправда твоя! Я не вийшла до його, бо трохи неначе нездужаю. Так чогось полїнувалась балакати з ним, — сказала мати і все таки не підвела очей і не глянула на дочку.

— Коли сказати щиру правду, то я не зовсїм люблю компанїю молодих паничів. Дорослі, поважні мущини — то зовсїм инча річ. То люди досьвідчені, з розумом, з енергїєю. З ними є про що поговорити. Чоловік в сорок, або в сорок пять лїт — от вінець сьвіта, вінець сотворіння. А тих молодих легкодухів я... не люблю. В їх в голові тільки балї, панни, танцї та усяке чортовиння, — сказала Марта Кирилівна.

— Та цей Ломицький, мамо, зовсїм не з таківських. Він не дуже любить балї і, здаєть ся, й танцює тільки кадриль тай годї! — сказала Маруся.

— Ногами може і танцює тільки кадриль, а думкою певне чеше канкан. Усї молоді такі; всї вони вітрогони, легкодушні. В їх уся натура ще клекотить, як окріп в казанї. Ти їм не дуже ними віру. Я їх добре знаю, — сказала мати, і якось хитро глянула на дочку. — От хоч-би й цей твій гість. Двічи приходить в мій дім з візитою ввечері, убраний в якийсь купий піджак, а не в фрак; трохи не в халаті...

— Але-ж ви мамо не старомодня людина! певно на це не дуже вважаєте.

— Воно так! Я на це не вважаю. Мінї це все одно, але він повинен вважати; він повинен! Все-ж таки він знає, що я не мїщанка якась там, а херсонська поміщиця, з панського дому, мала землї, мала панщанних. Він все таки повинен знати честь. А мінї? Мінї про все байдуже.

Дочка тільки плечима здвигнула.

— Чи не має мама для мене на приміті когось вже немолодого, — подумала Маруся й замовкла. Вона примітила роздражняний тон в розмові матери і замовкла.

— От компанїю твоїх молодих товаришок я люблю. Зійдуть ся до тебе, читають сучасні книжки, говорять про сучасні їдеї. Це мінї до мисли, бо я сама людина з сьвіжою головою, з молодими сьвіжими думками. А ті молоді паничі...

Марта Кирилівна тільки рукою махнула і встала.

— До вечера ще далеко. Ти-б лучче прочитала-б мінї трохи Спенсера. Чогось я лучче розумію, як ти мінї читаєш, — сказала мати і вийшла в гостинну.

Маруся вийшла й собі сьлїдком за матїрю, сїла на канапі і почала читати, а часом і роз'яснювати деякі незрозумілі для матери місця... Але мати зовсїм не слухала: вона дивилась на стелю і позїхала, злегка придержуючи рот, щоб дочка не примітила. Спенсер був для неї новою модою.

III.

Ломицький вбрав ся і був готовий йти на чай до Марусї.

— Мабуть не бреше Христина. Щось є! Може й справдї Марусина мати чудна. Двічи був я в Марусї, двічи бачив сьлїд її матери в гостиннїй, а стара неначе все втїкає од мене. А забіжу я до Христини та поговорю.

Ломицький увійшов в гостинну Бородавкина. В гостиннїй нікого не було. З одчиняних дверей обізвалась Христина.

— То ви, Демяна Антоновичу, — гукнула Христина з своєї кімнати.

— Я, — обізвав ся Ломицький.

— Правда, маєте до мене дїло? А я й знаю яке! Ідіть

сюди в мою кімнату, бо будемо говорити секрети — гукнула Христина.

Ломицький увійшов в Христинину кімнату. В Христининій хаті неначе жив якийсь бурлака в спідниці. Усе було роскидане, усе лежало не на своєму місци. На столі валялись книжки, голки, заполочь. На ліжку валялась сукня, аксамітове пальто, усе в пуху та в пірьї. Вишивані роскішні рушники висїли на ліжку, валялись на подушках. Кругом Христини на килимі валялись обрізки полотна, якісь шматочки, клаптики матерії, висмикані нитки канви. Христина ніби сидїла в якомусь кублї, як нечепурна квочка в гнїздї в обичайцї.

— Сїдайте та росказуйте! Як-же вас привітала стара Каралаєва? — спитала Христина.

— Хто його знає, як.

— Чи не розібрали, чи що? Це можна було зразу бачити. Ой ви! кваша ви, а не панич!

— Та я її й досї не бачив, — обізвав ся Ломицький.

— Не виходить? — крикнула Христина.

— Не вийшла. І я її й досї не бачив, сказав Ломицький.

— Погано. Молоду вніймали, а стару трудно вніймати. Вніймайте і будете козак! докажете слави! — сказала Христина.

І Ломицький росказав Христинї про свої візити і про свої догади, що стара Каралаєва просто втїкає з гостинної, як він заходить до Марусї.

— Еге, ви йдете попід вікнами дому, як заходите до Марусї? — спитала Христина.

— А вже-ж попід вікнами, бо так приходить ся, — сказав Ломицький.

— То то й ба! А як іще раз будете йти, то не йдїть попід вікнами, та закрадьтесь тихенько в хвіртку, щоб і собака не гавкнула, та в прихожу, та шусть в гостинну! Тодї може і вніймаєте стару птаху в гнїзді. Вона любить сидїти в гостинній коло вікна в креслї та ловити очима гав у небі, — сказала Христина.

— Може й ваша правда, — обізвав ся Ломицький.

— Не може правда, а зовсїм таки правда! — гукнула Христина. — Хитрий ви, та не зовсїм: не зугарні ви, як я бачу, ловити дичину. Памятайте, що нашого брата нелегко ловити: готуйте добрі сїльця та западеньки. Стара Каралаєва хитра й досьвідчена птаха з поливяним носом.

— Вже й ви наговорите? — обізвав ся Ломицький.

— А що? обідив ся, що його будуща теща птаха з поливяним носом? Поживете — побачите і згадаєте Христину Степанівну.

— Дай, Боже, щоб не прийшлось згадувати.

— Оттуди к' дїдьку! Це добра дяка! Нехай, мов Христина Степанівна вбрешеть ся! Ой, ви!

І Христина без церемонії махнула на Ломицького вишиваним рушником, зачепила його по голові, роскудлала волося і обсипала його голову й плечі повитяганими з взірця нитками канви.

— Та й пустуєте-ж ви! Зовсїм обліпили мене нитками!

— От тепер ви гарні! Так і йдїть з візитою до Каралаєвої! Але невже ви оце ходили до Марти Кирилівни в оцьому куценькому піджаку? — спитала Христина.

— А тож! А хіба що? — спитав Ломицький: — молода Каралаєва сказала мінї, щоб я заходив до неї просто на чай ввечері.

— То молода, а то стара! Не забувайте і про стару. І першу візиту робили ви в цьому куцому убраннї? — спитала Христина.

— Нї, першу візиту я робив в чорному сюртуку.

— Гм... Памятайте, що в Каралаєвій сидить дві баби: одна лїберальномодня, а друга старомодня консерваторка. Ви в куцому піджаку зробили візиту Каралаєвій новомодній, а тепер робїть візиту Каралаєвій старомодній в фраку, в білій краватцї і докончє зранку. Ця візита буде для вас безпечнїйша. Може тодї вона й вийде до вас, — сказала Христина.

— Може й справдї так... А в якім-же тонї говорити з нею і чи в лїберальному, чи в консервативному? — спитав ся Ломицький.

— Для цього майте вже свій хист. Стару Каралаєву сам чорт товкачем в ступі не вдучить, — сказала Христина і зареготалась.

— Гм... Але й ви вже дуже по сїльский говорите! — сказав Ломицький і задумав ся.

— Дуже щиро? В мене, що на умі, те й на язицї. А ви в неділю приберіть ся, причепуріть ся і втнїть візиту не степову, чумацьку, а европейську. Та минайте вікна! Та крадькома, навшпиньки до тієї птахи!

— Спасибі вам за раду, — сказав Ломицький і почав прощатись.

— Потрівайте-ж, я обскубу з вас оте біле піря, що в вас на голові та на плечах, — сказала Христина і почала оббірати нитки канви з його голови та плечей.

Ломицький послухав Христинової ради, вернув ся в свою кватиру, зоставивши свою візиту до неділї. (Далї буде).

САМСОН,

Високі Філїстим палати
Обвив із фтіміяму дим,
Покрили добичі богаті
І цьвітів весняний килим.
А через дим, а через хмари
Музику чути, чути сьпів
І крик торжеств богатирів
І голос жерстяной фанфари
І мідяной літаври стук.
А всьо в один зливаєсь згук
Буйний, протяжний, величавий
Згук роскоші, побіди, слави.

Поза кедровими столами
Сидять вельможі філистинські
І пють сріберними чарками
Вино солодке кипарийське;
А рої бранок яснозорих,
В обгортках, з біссусу прозорих,
Гостей всїх рожами вінчають
І сладострасно, під музику,
Вертять ся звоями, гуляють
І будять сьміх і роскіш дику.

Шалений пир. Но хто-ж се там,
Окритий брудними шматами,
Стоїть марний, понурий сам
Похилений поміж стовпами?...
Із уст єго прорвав ся стогн.
Хто сей чужинець? то Самсон.
Самсон, Самсон той витязь божий
Сильнїйший над сильнїйших всїх,
Борець за правду против ложи
І местник кривди всїх своїх.

Однак єго рука страшенна
Не гряне громом на врагів —
Єго дух божий опустив —
Він опяничений, він темний,
В неволї у своїх врагів...
Без мисли ясної, без сили,
В кутї смиренно він стоїть —
Собою торжество красить
Врагів, котрі єго зловили,
Зловили в постели гнусній,
В волові ярма запрягали
І гордости своїй бутній
На глум і збитки проживляли...
Глухий на глум, зневаги повний,
Послушний ласкавим врагам
Сьпіває їм думки любовні
І висьміває себе сам.

ТАНЕЦЬ МАСАРВІВ.

Над озером Тамасетським.

Пісьля власноручного рисунку Дра Еміля Голюба з посьлїдньої єго виправи.

„Самсоне! псе невірний, хаме!
Скажи: коли нас будеш бити?
Коли нас знов спалиш огнями?
Ти похвалявсь, нераз, сердитий,
Що всїх нас виріжеш до лаби.
Не хочеш більше? вже-сь не годен?
Ти вже зніжащів і лиш баби
Єдино ласий і голоден?
Нехай же й так буде... дівчата!
Бабій сей хоче жінки ще —
Накиньте-ж на єго плече
З паршивого теляти кожу
А хвіст, як берло, няй тримає
І посадїть Далїлю гожу
Єму на буйволові вязи,
Нехай ним править, поганяє.

Дівки сплеснули у долоні,
Роздав ся заглушаючий
Крик, регіт, виск по всьому домі
І всї а всї гуляючі
Погнали бутїйом к' Самсону.
Самсон чув всьо. В єго душі
Глубоко застрягла зневага...
Роздерла в ньому близни всї
І великанска пімсти спрага
В болях збудила ся у нїм.
У нему щось преображалось
Щось задрожало, хвилювало...
Лице єго горі піднялось
А з темних челюстей з під бров
Кипучая сльоза пролялась
Поляла ся струєю кров.

Що сталось з ним? Єще нїколи
Самсон, як виріс, не ридав...
Се божий дух, дух сили, волї
На него із небес вступав
І підлеє пятно неволї
З чола сумного утирав.
І він піднявсь, земля здрожала...
Уста єго псалом шептали,
Лице мінило ся, сьвітило,
Грудь піднималась широченна
І руки, велита, страшенні
Розперлись о стовпи з всей сили.
А філїстини остовпіли...
І тихо, тихо в домі стало,
Як в гробі тихо. Подали ся
Під силов велита стовпи,
Основа дому потрясла ся;
А серед празничної товпи
Крик заревів одчаяний
І в одній хвилї дім цїлий
На землю рунув. Закопало
Гонителя, що люд допгав
І грузом забило неволю...

Дрожить земля, небо палає,
А з під димів, огню і крови
Душа Самсона виринає
Могучі крила простягає,
І пісьнь сьпіває вічной слави:
„Блажен хто вмре в борбі кровавій
Хто вмре для своєго народа,
Хто вмре для правди і свободи!“

Радівці 10 марта 1890.

К. Н. Устиянович.

Три „ялинки“.

(Сьвяточне оповіданє Олени Пчілки.)

Пані Єлена Ґодзянко, значна жителька ґуберського міста, запросила дітей своїх близших знайомих до себе на „йолку“, се-б то на домове сьвято, з різдвяною розвагою, убраною ялинкою, чи quasi ялинкою-сосонкою, котру однак всї уперто називали „йолкою“. Для кожної семьї, з котрої були запрошені дїти, сї запросини значили перше всього, що для тих дїтей треба було справити нове убраннє, або принаймні як найлїпше одсьвіжити давнїйше.

Звичайно, краще було таки не поскупитись та справити нове; так зважила пані Марія Р., котра зараз-же набрала своєму Жоржу аксаміту на курточку; так зважила й пані Лїдія К., котра сказала шити для своєї Льолї убранєчко з рожевого атласу; так зважила й пані Софія С., купивши готову „принцеску“ з блакітного сюра для своєї Марусї й синїй матроський уборець для свого Аркаші. — Инші-ж пані обійшли ся тілько одсьвіженнєм костюмчиків своїх дїтей, але навіть те одсьвіженнє требувало также значних жертв; доволї наприклад сказати, що пані Катерина Б. віддала перешити для своєї Олїчки своє-ж таки канаусове, добрісіньке, „матїне́“, а пані Юлія М. віддала для убрань двох своїх „куколок“ таке кружево, котрим вона навіть дуже дорожила.

Се — ко́шти; а клопоти? тая річ без-ваги, однак дуже й дуже тяжка! Хіба їх мало було тих клопотів для всїх матерей?...

Однак з певностю можна сказати, що зо всїх матерей запрошених дїтей найбільше хочай не коштів, але клопотів і турботи завдали запросини пані Ґодзянкової — єї швачцї, пані Конюшинській, що жила у неї річно, з своїм хлопчиком Михасем. Отже власне того Михася й волила кликнути пані ґосподиня.

Сталось се так: Конюшинська убірала ще перед обідом сосну за помочею ґувернантки й покоївки, — бо тож таки клопоту мало ся доволї з тим чіплянням сили всяких лакоминок, цяцьок, з прилїплюваннєм сьвічечок, з краянням кольорового паперу і т. і. Аж се увійшла пані, роздивилась на коробки з меншими й більшими цяцьками й забавками, дала де-який роспорядок, потім поручивши Конюшинській, щоб все було як слїд і сказавши, що вона прийде згодом побачити, чи все гаразд, пані вже одходячи додала: „Ви, Конюшинська, можете привести й своєго Михася увечері, нехай він подивить ся!“ — Конюшинська збентежилась, аж почервонїла, втїшно й вдячно схилилась і тільки промовила: „Коли ласкава пані позволяє“... й більше нїчого не могла сказать; врешті шкода було-б і говорити щось більше, бо пані, не слухаючи одповідї, була вже за порогом, прошумівши своїм шовковим убраннєм далї.

Перша отже думка в Конюшинської, коли вона прийшла до притомности, була така: у чому-ж то вона поведе свого Михася?!... Чи ладити вишневенький суконний уборець, чи прати лїтній блакітненький?... „Ах, моя годиноньо! і щоб було пані сказати те слово хоть за день, хоть вчора, а то... що його в сьвітї зладиш у такий короткий час?! Ну, та вже, якось-то треба звинутись!... Швачка втїшно усьміхнулась і зручно та жваво докінчала убіраннє сосни.

Ну, хвалити бога скінчено! Батечку, скілько-ж-то начіпляно всього! сила!!... Але нема часу роздивляти ся, гав ловити, треба бігти в свій закамарок, та якийсь лад Михасеві давати!

— Михасю! — гукнула Конюшинська, прийшовши в свій покоїк: — чуєш ти, пані казала, щоб тебе привести увечері подивити ся на ялинку! От то вше диво побачиш, моя дитино!

Михась, головатенький хлопчик з великими сїрими очима, покинув різати якогось папірця й дивуючись слухав матїр.

— Що? — попитав він далї, — то ви мене поведете туди?

— Поведу, поведу, моя дитино, от тілько треба спорядити тебе! — одповідала Конюшинська, вже одчиняючи шафку. Отже розглядївши Михасеву одежину, вона прийшла до того переконання, що про суконний вишневенький уборець нема що й думать, бо він був за перші днї свят зовсїм заплямлений

і ще більше здавав ся стареньким ніж був; зоставало ся вигладити літній уборець парусиновенький (ще-ж то щастя, що він був випраний з осені!) Конюшинська повертала в руках на всі боки ту блакітненьку курточку. Ет, нічого собі, зійде!... міркувала вона: — ясненьке собі, чистеньке... Звичайно, не якийсь там виставний убір, як от у тих паненят будуть, але деж їй сполувати ся з панами, та ще з такими!... Аби пристойненько.

Конюшинська хутенько розігріла желїзко й стала в своїй таки хатині гладити той парусиновий уборець.

Михась стояв коло стола й хоть мати прогоняла його („щоб він не опік ся“) — пильнував ту працю, спершись на локоть.

— От причепурю тебе, та й підеш! — мовила мати: — подивиш ся на все, пані дасть тобі гостинця!

— Щож вона менї дасть? — питав хлопчик.

— А от певне дасть цукерків, цяцьок, що поздіймають з ялинки, а може й більшого якого гостинця дасть, забавку яку або що...

Нарештї Конюшинська хутенько убрала Михася в те приготовлене для него убраннячко, обсмикувала на Михасеві то штанцї, то курточку, а при тім почала його навчати: — ти-ж гляди, моя дитино, шануй ся! поводь ся чемненько, та звичайненько! стоятимеш коло мене, а як панї покличе, то підеш, як дадуть гостинця, то гарненько подякуй! Ох там такі гарні єсть, стоять під ялинкою, власне для подарунків куплені!

— Які-ж вони?

— Всякі, всякі!... Єсть коники, ляльки, різні забавки в скриньочках, звірі всякі! Ох, там єсть одна коза, така чудова, — шерсть на ній правдива й великі золоті роги!!

— То менї буде! — покликнув хлопчик: — я хочу ту козу!

Конюшинська в-голос засьміялась: — А якже! Так-то для тебе й приготивили!

— Я хочу!...

— Диво, що ти хочеш! Але-ж, моя дитино, не можна так!... Кращі гостинцї — то для своїх дїтей, або може для гостей дадуть, ну а тобі... тобі панї що-небудь инше дасть!

— Що?

— От, може коника, або москалика якого...

— Я не хочу коника й москалика! я хочу козу!... Михась тупнув ніжкою і готовий був заплакати.

— Ей, моя дитино, не будь бо таким!... — вмовляла мати: — ну, врештї я ще-ж не знаю, що тобі панї дасть, може щось гарне!...

— Ох сказано! — міркувала сама собі мати: — не може воно забути ся колишнього! воно таки памятає, що колись і гостинчики воно мало і все іначе було!...

Конюшинська умовкла й сама поринула у спогадах того кращого „колись“ (однак ще такого недавнього!), як вона була жінкою телеґрафісти, — правда невеликого, але все-ж... мав ся такий-сякий достаток і з того достаточку вона завше могла увірвати й на обновочку й на гостинчик для свого одинчика, Михася коханого! Звісно, не те, що тепер у наймах злиденних! Куди тут про гостинцї думать!... Хвалити Бога, що хоть притулок єсть та харч, а плати хоть би ставало на черевики, та на сорочку (з дитиною пак дорого не платитимуть!)... От, коли-б Господь дав хоть виплатити довг кумові, що поміг їй, як зосталась нещасною удовою...

— Ну, Михасю! вже убраннячко тобі готове. А тепер сядь, скинь менї свої чобітки, я тобі почищу!

Мати чистить чобітки, так то вже пильно, а Михась, у самих панчішках телїпає ніжками, пустує з подушками на ліжку. От і чобітки готові, аж поблискують, такі вичищені! навіть латочок, що наставлені з боку, зовсім не знати!

Ну, тепер мити руки, та умивати, причісувати, чепурити Михася. Але та справа не так-то легко давалась.

— Стій бо, стій, моя дитино! — гукала раз у раз Конюшинська: — Ей, який бо ти!... От, зараз, зараз!... Ах, отсей вихрик на тїмї, ніяк його не можна причесати!... Ну, вже!

Михась умитий, причесаний, у білій сорочинї. Конюшинська подивилась на него, підвівши йому видок, — і такий він здав ся їй гарний, той Михась, що вона аж поцїлувала його в щічку і в обоє очка! — Ей, нехай там ті паненята будуть собі й убрані та вистроєні, а далеко їм до Михася! — тож то оченьки зовсім як зорі! а устонька? а весь видочок? Ох, ти-ж моє малюваннє! — покликнула вже в-голос Конюшинська, знов цїлуючи свого вродливчика.

Далї Конюшинська швиденько нахопила щось таке на себе, поправила убраннє на голові й вийшла з кімнати, держучи за руку Михася.

От і сьвітлиця... Ненько моя!! Сосна вже палає сьвічечками, дїтей уже впущено, вони ходять кругом дерева, старші гості те-ж стоять громадою. Гомін, гук... А які-ж всї повбірані, матїнко! Правда, то-ж тілько спочатку буде для дїтей забава, а потім буде баль для всїх. Але-ж і дїти, дїти — які повбірані куди, куди!..

Злиняле парусинкове убраннєчко Михасеве здалось Конюшинській ще злиденнїйшим... Вона щільно притулила до себе Михася, держучи його за плече, та стоячи у дверях від прихожої, звідки дивили ся на ялинку инші слуги. Та що-ж, Михасеві видно все звідсї.

— Бачиш, моя дитино? — питає вона хлопчика: — бачиш ти, скільки цяцьок висить, бачишь яка зьвізда у горі!

— Бачу: — одказав тихо Михась; очка йому були широко розкриті, все личко повне уваги й дивування, — аж ротик трохи розкрив ся...

А дїти все ходять, та ходять кругом дерева; на дївчатках коливають ся куценькі спіднички, сяють широкі пояси та банти в косках і на кучерях; хлопчики те-ж ходять такими ґалянтними кавалєрами, поблискують високими чобітками, у инших чупринки те-ж позавивані в кучері...

„А де-ж то наша панночка Юльця?“ шукає очима Конюшинська: — „А, онде-ж вона йде в парі з якимсь хлопчиком. Нїчого, платєчко гарненько лежить!.. Славна дївчинка!.. О, глянула, усьміхнула ся!.. Бачиш, Михасю, Юльця тобі киває, — о знов! що за мила дитина, вона таки має прязнь до Михася! Де-ж, раз у раз прибігає грати ся. Коли-б не проганяли ті ґувернанки, то все-б і сиділа в моїй хатї! Прибіжить: — „Панї конюшинська, що ви робите? дайте, я вам буду машину крутити! А Михась де? що він робить?“ — і почнуть у двох видумувать. У себе скільки забавок має, а з Михасем найлїпше бавить ся, — от чим небудь собі! щось ріжуть, кроять, малюють крейдою... Славна дитина! Кажуть, капризна дуже, як що схоче, то щоб по єї було, а однак серце добре має!

О, вже роздають подарунки.

Михась дивить ся. Якісь панї трохи заступили йому столик з подарунками і він не бачить, як саме дає панї гостинцї, але потім він бячить, як инші дїти виходять з гостинцями на сей бік сьвітлицї й показують їх старшим. Он дївчинка понесла ляльку, а он хлопчик поніс барабана й шаблю, а другий он несе слоня, — о, держить у руках, а слонь головою хитає! який гарний!..

Гостинцї роздавано, вони приходили до решти. Так, до решти! Панї ґоспидиня поглянула по хатї прижмуреними очима: кому ще не дано гостинця, — здаєть ся всї вже мають? А, ще он дїтям слуг — треба дати. Вона кликнула дївчинку Дворецького; тая Сонька, в рожевому барежовому убранї, що так бахмато на ній лежало, — незґрабною ходою, соромлячись пішла до панї; вернула ся з пакунком цукерців і з каміннною лялькою, втїшно всьміхаючись; на батьковому обличї теж з'явив ся чемний і вдячний усьміх,

Аж от чутно: — Конюшинська! нехай іде ваш хлопчик! — Се сказала панї; слїдом за тим хтось-то зблизька переказує швиденько ті слова: — Конюшинська! нехай іде хлопчик!

— Іди, Михасю, йди!.. рантово мовить Конюшинська, взявши хлопчика за руку, а далї злегенька попхнувши його вперед, самого. — Михась пішов. Ось він коло самої панї; панї набірає в кошичок цукерків то-що, а Михась дивить ся, — трошечки з'під лоба, але дуже уважно. Що се? підійшла Юльця, а у неї на руках велика лялька і — коза з золотими рогами!

— Візьми! се тобі! — говорить Михасеві панї Ґодзянко і подає йому паперовий кошичок, доволї великий, з різними солодкими річами, на верху лежить сивенький мячик з червоним паском.

— Я не хочу сего! я хочу козу! оту! — говорить Михась, озираючись на козу в руках у Юльці.

Пані спьятилась. — Що таке? — мовить вона примушуючи себе усьміхнутись: — Коза Юлїна, я дала Юлї, а тобі от мячик і конфети, тут богато всего!.. Бери-ж, більше нема гостинців, уже всі роздані!..

Конюшинська чує, що Михась щось таке говорить з панею, — тільки не можна добре розібрать, бо в сьвітлиці гомонять, ходять. Аж от... Господи сьвятий!! що то таке?! Конюшинська бачить, як пані скінчивши мову простягла кошичок до Михася, а Михась, — нещаслива годино!! — відштовхнув того кошичка і вибив його з рук у пані!!..

Цукерки, золоті горіхи розсипались на підлогу, а мячик, сьмішно підскочивши покотив ся теж по тій блискучій долівці. Хтось то скрикнув, хтось засміяв ся... Конюшинська не тямлячись (вона чула тільки, як горяча хвиля облила їй серце!) кинулась уперед, схопила Михася за руку, далї стала підбірать розсипане.

— Лишіте сеє! — гукнула пані, гнївна: — слуга прибере! Іван, прибери тут! А вам, Конюшинська, не треба було приводити сюди вашого хлопчика, коли він у вас такий не ґречний!..

Сьвіт потемнїв у очах в Конюшинської. О! чом краще не вдарив на неї грім, чом вона не провалить ся крізь землю, разом з тим всїм!!

— Простіте, пані!.. Боже мій! що-ж се з ним таке!.. іди, бридка дитино, іди звідсї! — мовить Конюшинська і з пекучими слезами, що закрутились у неї в очах, рвонула Михася за руку.

Але Михась упер ся на місці й реве: — я хочу козу!.. я хочу козу!!..

— Іди, іди, бридкій хлопчисько! — мовить Конюшинська спотвореним голосом: — іди, я тебе забью!!..

Вона тягне Михася зо всеї сили — і так простує крізь юрбу, з обличєм теж спотвореним досадою й соромом. Перед нею одступають ся з гнївними, або презирливими покликами, з огидливою осторогою, у найменшім разї з холодним усьміхом.

Старий слуга, щоб скорій закінчила ся та неможливо-прикра сцена, приспів на поміч Конюшинській і схопив Михася за другу руку. Але вже бувши близько порога, Михась все-ж таки правив своє, майже не тямлячись:

— Я хочу козу з золотими рогами! — ридав хлопчик: — ко-зу-у-у! ко-зу-у-у!!..

Конюшинська уже не говорила нїчого, тілько обличє єї спотворювало ся все більше, та шарпала вона Михася все міцнїйше.

Пара молодих з Угорського Броду на Моравії.

Аж от вона чує дитячий голосок: — Михась! чого ти хочеш? козу? Пані Конюшинська! на що ви його тягнете?!

Так гукала маленька панночка Юля, прилучившись до тієї дивачної ґрупи. Конюшинська оглянулась на неї й вириваючи з єї рук Михасїв рукав, сказала голосом тремтячим від слїз: — Не руште його панночко! він бридкий, паскудний хлопчисько!..

— Але на що ви його тягнете? — гнївно покликувало дівчатко: — з якої речі? чуєте, лишіте, його!! Михасю, ти хочеш отсю козу?

— Отсю!.. одповів хлопчик, хлипаючи, і вирвавши од матері руку, простяг єї до дівчинки, що держала в одній руцї ляльку, а в другій козу з золотими рогами.

— Не слухайте його, панночко! він здурів, він сам не тямить, чого хоче! нехай іде звідсї!!.. провадила Конюшинська.

Але дівчинка поглянула на козу, потім на ляльку, потім

знов довшим поглядом на козу, далї мовила: — Ну... на тобі козу! я оддаю тобі! мама менї подарувала, але нехай буде твоя, коли ти так дуже хочеш!..

— Ай, панночко, що се ви?.. одстороняла єї руку Конюшинська: — як можна!..

— Яке ваше дїло не дозволять, коли я віддаю?! палко гукала дівчинка: — Бери, Михасю!

Михась ученив ся за козу. Конюшинська раптово одбірала у него ту забавку, щоб хто не подумав, що вона хоче скористувати з нерозумного капризу дитини-Юлї.

Почув ся в товаристві сьміх, але веселїйший, де-хто покликував, указуючи на Юлю: — Яка добра дитина! — яка великодушність! скажіте з-ласки, яка великодушність!.. Ті поклики вельми стїшили серце панї Ґодзянко і вона вмішала ся теж:

— Дайте-ж йому спокій, Конюшинська! гукнула вона: — лишіте йому козу! коли Юля йому віддає, то нехай буде йому!

Ті панїні слова, звичайне, положили кінець усїй справі з Михасем. І слуга й Конюшинська його випустили — і він тепер міг обома руками притулити тую жадану козу до своїх грудей, що тремтїли ще від недавнього ридання.

— Не сьмійте-ж його тягти! — правила Юльця: що-ж се таке, всї бавлять ся, він ще нїчого не бачив, а ви його тягнете! Пустїте його. Ходїм, Михасю, я тобі все покажу!

— Ай, панночко!.. — мовила Конюшинська, розставивши руки, — але обличє єї все більше й більше прояснялось, приймало вираз примиленння й втїхи. — Та хіба-ж він стоїть того? — говорила вона, утираючи Михася; потім-же, дивлячись у слїд Юльцї, що повела з собою хлопчика за руку, Конюшинська, стуливши руки на грудях, промовляла тілько: — Ангол!.. ангол!.. анголятко!.. Боже мій, що-ж то за добре дитя!..

Гості те-ж не переставали в-голос вимовляти хвалу Юльцї, говорили самій панї Ґодзянко про „великодушний вчинок“ єї дочечки. Панї Ґодзянко мило усьміхалась, щось одповідала. Чули ся веселі жарти; прикра сцена скінчила ся так забавно!...

Бавились дїти, бавили ся старші дивлячись на них.

Онде й він, Михась! Конюшинська бачить здалека, як маячить його темна чупринка, та виднїє його ота парусиновенька курточка проміж панинятами, все поручь із Юльцею. „Коли-б він знов чого не зброїв!“ прокидаєть ся думка в Конюшинської. Але нї! Михась втїшений, спокійний. В одній руцї він носить свою кохану золоторогу козу, в другій кошичок — либонь з цукерками. Либонь теж Юльця дала!.. „Сказано дїти!“ говорить уже Конюшинська ключниці, стоячи біля порога: — „ну що з ними зробиш?.. дїти!“...

Конюшинська не бачить, як далї інші панї скрива поглядають, що той хлопчик у облїзлій парусинковій курточцї просвіщаєть ся проміж їх дїтьми; вона не чує, як одна панї мовила другій:

— Ну, одначе, де-ж се видано! запросити дїтей і разом з ними пустить до гурту дїтей служанок! Бог знає що!..

Одначе перша частина вечера, забава дитяча, скінчила ся. Дїтей забірали.

Юльця, дійшовши з Михасем до порога, де його дожидала Конюшинська, сказала на прощанє хлопчикови: — Я завтра прийду до тебе, зробимо вкупі сїдло для кози!..

Один з лисих кавалєрів нишком торкнув другого, почувши ті слова, й мовив сьміючись: — Чуєте, вже тепер семилїточки назначують стрївання, — rendez-vous! O tempora!...

II.

Минуло лїт з десять, коли не більше... Панночка Юльця стала вже великою панною, з довгою косою, з чудовим гнучким станом. Всї хочай знаходять, що манєри у неї трохи різкі, однак мусять признать, що сама вона дуже „інтересна“.

Отже й знов зустрічаємо єї таки на вечері у єї мами, панї Елени Ґодзянко, на Різдвяних сьвятах. Знов пак вечер з „ялинкою“; звичайно „ялинку“ врядили вже не для панни Юлії, а для менших єї сестричок, однак вона відграває на тому вечері дуже видну ролю, — з веселим усьміхом метушить ся коло ялинки, жартує з сестрами, з гостями, — єї те-ж бавить вся та блискуча оруда! І сьмішно й забавно!

А гостей богато. Власне проміж гостями говорять, що справи панї Ґодзянко стоять поганенько, — ну а про те вечер „як слїд“ і запрошених богато.

Юля має чи мало свого товариства, молодих (і старших) панночок, молодих (і старших) кавалєрів; з панночками вона привітна, ходить з ними під руку, весело розмовляє, з панічами теж весела, одначе поводить ся так, що ніяк не можна постерегти, котрий же їй до серця припав?..

В сьвітлицї йде справа жваво. Гостинці дїтям вже роздані, але на ялинці ще горять сьвічечки. — не догоріли. З'являють ся деякі гості, що приїхали без дїтей і через те могли прибути на вечер пізнїйше.

В господї панї Ґодзянко єсть один гість, котрий одначе не вважає себе гостем панства Ґодзянко, — се молодий Михась Конюшинський. Так, молодий бравий хлопець, з чорними, зовсїм таки замітними вусами, — деж пак, він уже студент першого курсу університету! Отже Михайла давненько відпущено на сьвята, але він, щоб заробити копійчину, сидїв на приватних лекціях і отсе тілько на три днї вирвав ся, щоб одвідати свою матїр, оту швачку, що все жила в господї панства Ґодзянко. Власне сего вечера прибув Михась з поїзду до дому, чи вже й сам він не знає, як йому називати той закамарочок, де мешкає його мати...

Михась так багато, багато росказує матері, — про університетські справи, про нове товариство, про все, про все. Конюшинська слухає все з однаково втїшним усьміхом; часом вона навіть не гаразд чує, що саме розповідає Михась, — якось забула початок, — але все усьміхаєть ся, бо все бачить перед собою того найкращого в сьвітї Михася!

Конюшинська теж розповідає Михасеві де-що: між иншим сказала, що як раз у них сего вечера баль, — урядили ялинку для дітей. Клопоту стілько було їй, у двох з панною Юлею! — А що-ж панна Юля зовсїм велика? скілько-то років я єї не бачив, либонь 4? — А так!... о, вже велика панна, — на виданню! Гарна така! А знаєш, вона й тебе кликала на вечер! бо я там, пораючись з нею біля ялинки, сказала їй, що сподіваю ся тебе сегодня; а вона й каже: — „А! то нехай конечне приходить у вечері, — я хочу побачити, який він!“

— А що-ж, хіба справдї пійти? — питає Михась.

— Як хочеш, моя дитино!... Воно-то може ніяково, так одразу... там гостей багато!...

— Чорт їх бери! а я хіба не гість? мене панна Юльця кликала! — жартував хлопець.

— Та кликала то кликала!... Як собі хочеш... Тілько що там всї при такому парадї, а ти... Ну, та воно правда, що в студентській одежі можна всюди пійти... Коли вже схочеш туди, то я тобі почищу твого кафтання, огляну, може де-що направити треба.

Конюшинська вже шукала на грудях голки.

— Еге-ж, еге! — мовив хлопець, скидаючи з себе каптанець, — ось тут у мене в кишенї й ґудзик єсть, одірвав ся, то вже там пришийте! та чи нема у вас часом бензини? — трошки-б почистити.

— Е, нї, моя дитино, як можна?! буде чути!! Я от теплою водою повитираю плями!

Коли Михась, одягшись у свій форменний сурдут, зачісував у-гору своє буйне хвилясте волосє, — Конюшинська, знов застромлюючи голку на грудях, дивилась на него з любим усьміхом і думала: — Ей, куди тим миршавим панічам до мого Михася, — сокіл, орел!

Товариство саме ходило й стояло жвавими громадками, як увійшов у сьвітлицю Михась. Він увійшов сьміло, але мимоволї спятив ся, побачивши якими здивованими поглядами було його зустрівано на путї. Він поглянув, збентежений, перед собою й побачив панї Ґодзянко. Подав ся до неї („треба-ж перше всего повітать ся з панї-ґосподинею!“). Михась підійшов до неї зовсїм близько, але панї Елена так прижмурила на него очі, немов зовсїм не пізнавала його. — Конюшинський! — мовить Михась. Але панї Ґодзянко ще вище піднесла голову й ще більше прижмурила очі, немов ще менше пізнавала його, коли він назвав себе. Нарештї мовила: — А!.. яким ноби-

том?... Сегодня приїхав! — одповів Михась. — Вибачайте! — сказала панї Ґодзянко, так і не подаючи йому руки (дарма що Михась був простяг свою), далї заботко одійшла до стола своєю гарною ходою. Там, нахилившись до одної своячки, убраної повновидої панї, ґосподиня стала їй щось говорити з якимсь прикрим виразом лиця.

Михась зістав ся серед хати у досить „дурному становищі“, оглянувсь на бік і посмикуючи собі пальцї прилучив ся до громадки мужчин, що стояла коло стїни. Але й тут оглянулись на него так, що у него вже зовсїм виразно ворохнула ся думка: „Якого біса я сюди приїшов!“...

Аж от з другого кінця сьвітлиці його побачила панна Юлїя — і, кинувши якийсь жарт вкупі з усьміхом одному панові, з котрим розмовляла, подала ся легко й привітно до Конюшинського.

— Михась?! — мовила вона, подаючи руку: — Здорові! ви мене не пізнаєте?...

— Юля?... нєсьміло мовив Михась, бо справдї ледві пізнавав дївчину: — Панна... Юлїя? — поправив ся він: — тепер пізнаю!

— Так! так! цїла Юлїя стала із Юльцї! ха, ха! Про те я дуже рада, що ви спершу назвали мене давнїйшим іменем, не дармо ви — друг моїх дитячих лїт! От і я назвала „Михась“, бо далебі... якось чудно назвать по іншому, та й не знаю добре! Ну, що-ж я дуже змінилась?

— Дуже! врешті нї... та сама!

— Ха, ха, ха! якже так?... А от ви то страшенно переминились!! Але врешті правда, що як придивить ся, то зараз можно пізнать, найпаче як заговорите!...

— Одначе ви мене пізнали ще мовчазного?...

— А!... Спершу, я просто догадала ся, що то ви, по убраню, не знаю ще по чому... Ну, отже знала од вашої мами, що ви приїдете!...

— Власне, мама сказала менї, що ви кликали мене, а то я був би не приїшов... Тілько через те й приїшов!

— Кликала, я кликала!... І коли ви власне *через те тілько* приїшли, то я тим більше рада! Ну, ходїте-ж, я буду вас приймать, *свого* гостя! Ходїмо до ялинки! Ми уже скілька років не сьвяткували вкупі при нїй!... А колись, памятаєте, як весело було, в дитячі лїта?... Ах, памятаєте, як одного разу з вами цїла „драма“ була при ялинцї? як ви були страшенно розплакали ся?

— А! як-же!... Се тодї, як ви втїшили мене козою з золотими рогами?

— Ну, бо власне через неї-ж і плач був! ха, ха, ха!

— Так, так! А ви тодї показали надзвичайну великодушність, ха, ха! Одначе, признайтесь, вам таки шкода було тієї кози?

— Ну... звичайно шкода!... Але тим краще для вас повинно здаватись... бо коли-б менї зовсїм не інтересна була та коза, та яка-ж би тут була „великодушність“, *жертва* для вас?

— Звичайне!... Значить, ви спосібні на жертви, — принаймї можна сказать, що *тодї* були спосібні їх робити!

— А тепер ви в тім не певні?

— Не певен!

— А!... добре, що принаймї щиро сказано!... Одначе ви зовсїм не знаєте вашого *зрослого* друга дитячих лїт, а тим часом, може я й тепер спосібна на жертви, з тою різностю, що тепер би чинила їх *сьвідомійше*, нїж тодї!

— Дуже хотїв би тому вірити... панно Юлїє!

— Ну, ну, гаразд, — пане Михасю! Одначе, яке-б вам „приношенє“ зробити тепер? Щось не бачу достойного вас, — бо вже майже все поздїймали з ялинки. Ну, врешті пошукаймо, от ще де-які ласощі вісять. Ось нате, беріте! поживляйтесь! Ви-ж мій гість!

Панна Юлїя жваво зривала з соснових гілячок позосталі лакомники, цукерки то-що й надавала їх Михасеві повну жменю.

— Ну, спасибі, — буде!... говорив Михась, — ато Бог знає що про мене подумають, про мою жадність!

— А що вам за дїло до того, що про вас думатимуть? Нехай думають, що хотять!... Ну, та коли ви вдовольнились, то й годї, — золотих кіз нема, ха, ха!... Ну, а тепера сядемо й ви менї роскажете все, все, — що ви робите, що ви думаєте!...

— Добре! А ви менї теж роскажете?

— Роскажу! Врешті я не маю богато чого росказувать: не роблю я нїчого, але думаю богато. Ну, тепер росказуйте ви.

Молода пара товаришів дитячих лїт сїла одсторонь, при вікнї. Одначе великі вазонові квіти не зовсїм прикрили їх: гості, як мужчини, так дами, зглядали ся раз-у-раз в той куток і навіть обережно шептали одно одному питанє, з яким то студентом (инші казали „патлаєм“) розмовляла панна Юлїя? й чого се вона „всамотнила ся“ з ним у куточок! Панї Ґодзянко стерпіла скілька питань про „того студента“, далї постерігши, що повновида своячка зовсїм гнївно здвигує плечима, поглядаючи на Юльцю й на того „сина швачки“, підійшла до дочки й мовила:

— Послухай, Юлю, ти надто звичайна до одних гостей, але разом з тим занадто незвичайно поводиш ся против инших: ти зовсїм залишила й своїх приятельок, і все товариство!

— Ах, мамочко!...

— Я тебе прошу, Юля! — з притиском закінчила панї Елена, відходячи далї.

Юлїя незабаром встала, мовивши Михасеві:

— Ну, ви-ж втїкайте, я ще до вас вернусь!...

Коли вона прилучилась до гурту панночок, одна зараз же попитала єї:

— Хто-то такий той „студентик“, з котрим ти сидїла?

— Конюшинський, — одказала Юля.

— Конюшинський? що таке Конюшинський? — перепитала гостя.

— Друг моїх дитячих лїт! — одповіла усьміхаючись Юлїя.

— Як-то?

— Так, він син нашої швачки, котра у нас живе з давніх лїт. Мовлячи тее, Юльця почула, що почервонїла; їй стало досадно, і на злість тій красцї вона додала: — Він дуже розумний і дуже гарний хлопець. Я дуже рада, що з ним зустріла ся!

— І ти хочеш поновити дружбу дитячих лїт? — саркастично спитала гостя.

— Вже й поновила! — одказала Юля, дивлячись у той бік, де сидїв Михась.

— Подивіть ся! — говорив їй Михась, знов здибавши її, десь біля пянїно: — подивіть ся, що ви менї дали в числї ваших дарунків!

— Що? — дивуючись попитала Юля.

— Таку штучку, котра стоїть либонь ще більше від кози з золотими рогами! подивіть ся!... усьміхнувши ся збаламучений, він показав їй на рожевій стяжечцї вироблене з цукру — палаюче серце!

— Ах, дивіть ся справдї!... проказала Юля, й почервонїла; хотїла зігнати краску, засьміявшись, але почервонїла ще більше й сказала тілько:

— Ото!... я й не зауважила!...

— Дарма!... я все таки сховаю! Знатиму, що й тепер дістав од вас подарунка не аби-якого! ви його не жалуєте?...

— Нї!... одказала дївчина, чого-ж я маю жаловати!

— Панно Юлїє! — позвольте вас просити на кадриль, — перервав ту розмову один з ґалянтнїйших кавалєрів.

Незабаром Юлїя знов підійшла до Михася й сказала йому:

— Послухайте, я завтра прийду в кімнату до вашої мами, а ви менї покажете ту книжку, що ви говорили.

— Дуже добре! То я буду дожидати вас!

— Отсе так гарно! — мовив один панок з гучним іменем, а „миршавою“ постатею, почувши ту неосторожну розмову.

— Панночка з хорошого дому назначає стріванє швачиному синові!

— Се все ґімназічне вихованє! — відповіла панова бесїдниця.

— O tempora!... покликнув панок, трагі-комічно закотивши очі.

III.

Минуло пять років. Була знов зима, були знов Різдвяні сьвята...

Пані Конюшинська йшла улицею. Вона дуже покращала за той час, дарма, що похудла. Але чого-ж пані Конюшинська, замість того, щоб тілько ще більше постаріти, мала покращати?! Ай, Боже мій, та тож бо була не стара Конюшинська, а молода, — жінка Михасева, пані Юлія! Так, колишня панна Юлія Ґодзянко вже два роки як стала дружиною Михайла Конюшинського. Як то могло стати ся, що опріч того цукрового серця вона віддала йому, „шваччиному синові“, й своє горяче та „благородне“ серденько? — Отак, стало ся!... Панна Юлія таки намогла ся й поїхала до висшої науки (в той самий город, де учив ся „Михась“), і там те дівоче серденько, зовсім не питаючись у самої панни Юлії, перейшло до Михася. А тут трапилась велика біда, котрої однак давно було сподівано: маєток пані Олени Ґодзянко зруйновав ся до решти; пані Олена, турбуючись та шукаючи ратунку, близько й далеко, занедужала й померла. Рідня, не ратувавши маєтку, хотїла принаймні вратувати „честь імени“ Ґодзянко і всїма силами противила ся одружінню Юлії з Конюшинським, просто не хотїла слухати про те, тим більше, що Юлії трапляв ся такий сусїд-жених, за котрого вона коли-б вийшла, то була-б „найпершою особою“ в околиці. Але Юлія вийшла за Конюшинського... Зневажена, ображена рідня одвернулась од неї й „постаралась забути“ її.

І от Юлія вже два роки живе в тім забуттї... Їй приходить ся круто, вона „бігає по лекціях“, (Михась не має жадної посади, а ще тілько готуєть ся до магістерського екзамену), однак Юлія не думає опускати свою гарну головку, а ще мовби упертійше підводить її; (власне повновида тьотя тілько що зустріла ся з нею на улиці й навіть здивувала ся, як „зухвало“ пройшла вона поуз неї!).

Пані Юлія йшла хутко. Вона поспішала до дому. Завтра новий рік і вона де-що купила для дому — і для своєї Галочки, котрій як раз на Різдво минув рік. О, пані Юлія несе їй гарну забавку, — цілу ялинку (зроблену з дротів та зеленого паперу). Ялинка, ціла убрана, куплена за піврубля! Се злиде́нність, мізерія, — звичайно! — але-ж бідне дитятко не бачило ще нїякої ялинки і кращої для неї не можна купити... А се все-ж таки поді́ба ялинки, на нїй висить скілька цяцьок, якіхсь пташок, дутих з воску, золотенька зьвіздочка на вершку, пять сьвічечок можна засьвітить... Засьвічувати треба вже при Галюнї, бо куди-ж її сховаєш, коли всего одна хата!... Ет, то дурниця! засьвітить ся при нїй!

— Михасю! подивись, що я принесла! — гукала Юлія: — Галочка спить?...

— Спить, спить! якось заснула: я тут добру роботу мав з нею!... нянька пішла прати чи що... Ну, покажи, покажи, що ти там купила! Що се — ялинка?!

— Ялиночка для Галюсї... вона буде така рада!...

— Скілько дала?

— Піврубля... та ще окроме золотих горішків за 10 копійок купила, всего 60 копійок...

— Ей, Юлю, Юлю!.., тож то два обіди... А у нас же... чи зосталось у тебе що-небудь з тих трех рублів, що́ від брошечки мали ся? чи вже мій дзиґарчик піде „в пранє“?...

— Ей, не журись!... От менї напевне обіцяли Покровські віддати за музику на сих днях...

— Знаю я те „днї!“... Несправима ти у мене! завждї побіжить і щось таке купить!

— Ну, ну, кажи, кажи! „панські привички“?.. ха-ха-ха!... ціла убрана ялинка за піврубля!... от так „панство“! ха-ха-ха!!... ха-ха-ха!!... сьміялась Юлія, надаючи на плече Михасеві.

— А по „вашому“ як? принаймні півсотнї?.. Ой, ой, як же у моєї миленької пані руки померзли! бідні, бідні ручки!...

Михась почав одігрівати поцїлунками червоні ручки своєї жіночки; вона вирвала їх і жартуючи холодила йому лице, шию.

— Бачиш! бачиш! — примовляла вона, — коли-б була справжня пані, то хутній би собі рукавички купила за ті гроші!

— Коли-б була справжня пані, то не була-б моя! — мовив Михайло, обіймаючи Юлію, та обкручуючи кругом себе по хатї.

— От тож то, що таки справжня пані, сьміялась Юлія. бо волю без рукавичок ходити, нїж у піврублевих рукавичках, таке дебеле, тверде, фе!... Буде з мене муфточки!

У ліжечку прокинулась дитина й почала плакати. Юлія метнулась до неї, мовлячи дружинї: От бач, ти своїми гирзами Галюню розбудив!!... Вставай, вставай, моя любочко, я тобі ароруту на кашку купила! будемо зараз варити!... І ще щось мама принесла, — цяцю, цяцю! Михасю, серце, прикрий ялинку хусткою, — нехай я вже тодї покажу, як Галюня розбуркаєть ся, наїсть ся! Прикрий-бо, Михасю!

— Ай, Господи Боже мій!... мовив Михась, що був уже знов сїв за книжки. Одначе прикрив якинку.

Кашка зварена й з'їдена з приправою маминих поцїлунків.

— От як раз і добре, — вже й смеркло! — гукала Юлія: — тепер ми будемо дивитись на ялинку, засьвітимо її! Глянь, Галюню! яка цяця!

Дитинка, побачивши ялинку, з тими тремтячими пташечками, широко одчинила свої очка, потім сама затремтїла вся, загукала, рвала ся близше.

— Подивись, подивись, Михасю! яка вона рада! — мовила Юлія, заглядаючи в очка Галюнї й сама тїшучись тією втїхою. — Боже мій! яке-ж воно раде!... От так піврублева ялинка! яку втїху достачила!

— Хоть все-ж таки занадто вже мало цяцьок! — мовив Михась, — нї цукерків, нїчого!...

— Нї кози з золотими рогами, правда? ха, ха, ха!

— Стрівай, стрівай!... Я зараз почеплю ще одну цяцьку, дуже цїкаву! стрівай!... Михась одійшов на бік, нахилив ся до якоїсь-то скриночки й почав у нїй шпортатись, перекидати!

— Щож там у тебе єсть? може свою медаль почеплиш?

— Нї, не медаль!... єсть у нас цяцька не згірше медалї!... О, бачиш ти сеє?

— Що?... цукерочок?... Ах, невже?!... Ах, невже се те серце?... воно у тебе досї є?!...

— Так, се те саме серце, що ви менї, моя панї, дали привселюдно, при всему вашому чесному товариству, — памятаєте?...

— Михайло теліпав за рожеву петельку нїжненьке біле палаюче серце. До него простягалась рука Юлїїна, але він не давав.

— Нї, стрівайте, передам як слїд, у „потомственное владѣніе“. О, диви ся, Галко, се єсть серце твоєї мами! Ось де воно опинилось, на твоїй піврублевій ялинцї!

Михась почепив цукрове сердечко й дивив ся на Юлію. Вона не витерпіла, торкнула рукою сердечко, подивила ся зблизька й кинувши погляд на Михася, знов дивила ся на ту давню цяцьку, що тихенько теліпалась, така тендітна на папіровій гілочцї, посеред тих грубих цяцьок. Пять сьвічечок горіло тихим полумєм... Скілько спогадів!... у думцї Юлії мимо волї вставала сьвітлиця, велика сосна, вся обвішана цяцьками, сьвітло, що́ одбиваєть ся од сьвічечок у великому фамільному сьвічадові (де то воно?...). Людно, гомін, утїха...

— Може аж тепер жалуєш того дарунку? — питає Михайло, показуючи з усьміхом на палаюче серденько.

— Нї! — одказала Юлія без усьміху: — нїколи не жалую об тім, що роблю!

— Скілько жертв повела за собою отся необдумана жертва!

— Власне, ся була необдумана, навіть не гадана, але всї инші були обдумані й гадані. Ти знаєш, що я здавен була спосібна на жертви для тебе, ледащо!... Вільною рукою Юлія торкнула чуприну Михайлову. — Я тілько рада, дуже рада, що ти сховав... отсе... серце... Подвійно рада!... дурниця... „сантіментальність“... а однак (Юлія пригорнулась до чоловіка) ти сховав і я дуже рада сему... Опріч того — провадила вона, — отся маленька штучка так нагадала менї все... все... всїх моїх, маму... Ах, все... все!...

— Еге! що се? плакати?... Нї, сего не можна, не можна! Галочко, торкай, шарпай маму, щоб вона не сьміла плакати!

*

— Ну, ну, божевільний! — одбивала ся Юлія, сьміючись з блискучими слезами в очах: — як можна так шарпати дитину за ручки!

Вони сплелись у щільну ґрупу всї троє, осьвічені тихим сьвітлом маленької ялинки.

Михайло й Юлія заговорились. Татко посадив Галочку на стіл, щоб вона краще побавилась.

Аж ось він скрикнув: — Ой лихо! де-ж моє серце?! нема, їй Богу нема!!

— Певне Галя схопила! може до долу кинула!

— Ой ні, нема! де-ж воно?...

— Е, не шукай! — вона з'їла його!!

— Та невже?!

— Далебі! ось тілько крихітка зосталась! ха-ха-ха!... для тебе!

— Ах, вона-ж капосна дитина!

— Ха-ха-ха!! — Ха-ха-ха!... сьміялась Юлія; сьміяв ся теж Михайло, тілько Галюня дивила ся ясними здивованими очками, мов би хотїла сказати: — Чого вони сьміють ся? Хотїли шукать якоїсь алєґорії, то нехай же буде алєґорія — до кінця!

А маленька ялиночка все сяяла тихим сьвітлом...

Волинь, Луцк. 1890 р. Листопаду 20-го.

Соловейко.

Його нїколи на полї не чути,
А сад що-дня сьпіваннєм ісповняє.
Про те він і на сьвіт родивсь, щоб бути
Утїхою душі, що́ споминає
Про тихий рай в тихі свої мінути,
Як серце в любих мріях оддихає.

Легесенький, малесенький, боїть ся
Буйного вітру на широкім полї.
Нехай буяє з вітром инша птиця,
Ненаситна в своїм жаданнї волї;
Він мовкне, никне, знїтившись таїть ся,
Як серце кволе в нещасливій долї.

Затихне вітер сонечко засяє,
Солодким духом рози подихають...
Поетом він з гнїздечка вилїтає, —
Пісьнї красу їх пишну вихваляють.
Душа про давнє щастє споминає,
І райські мрії серденько сповняють.

П. Куліш.

Ідеальний публїцист.

Він пише сьміливо, не боячись нїкого...
Слабого.
Усе що вказує йому його натура...
Й цензура.
Він може написать філїпіку завзяту...
За плату.
Він скаже що згола порядки всї лихії...
Чужії.
Що стогне ввесь народ, тяжким забитий горем...
За морем.
Він біди згадує країв усїх нещасних...
Крім власних.
Він пише як зробить, щоб став багатшим кожний...
Вельможний.
Він хоче, щоб народ од малку міг навчатись...
Вклонятись.
Він прагне, щоб і пан придбав потрібні зна́ння...
Здирання.
Не вміє він брехать і дурно гроші дерти...
По смерти.

В. Самійленко.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[12. Иванъ Левицкій-Нечуй.]

(Дальше.)

Въ повѣсти „Надъ Чорнымъ моремъ“ авторъ доторкнувъ ся пытаня суспо́льно-національного на Украинѣ зъ такимъ пієтизмомъ для народныхъ святощій, зъ такимъ яснымъ означенємъ провідныхъ думокъ въ патріотично́мъ змаганю землякі́въ, що сей тво́ръ уважає ся неначе програмовымъ писанємъ въ нашо́й просвѣтно-національно́й литературѣ. Коли Радюкъ въ повѣсти „Хмары“ являє ся декляматоромъ либеральныхъ речей безъ яснои програмы въ дѣяльности патріотично́й, то Комашко въ повѣсти „Надъ Чорнымъ моремъ“ є консеквентнымъ дѣячемъ, що́ прямуючи зъ самовѣжею до вытыченои меты хоче свои просвѣтно-національнй змаганя довести до путя́.

Батько Виктора Титовича Комашка державъ рыбальску ватагу на Днѣстровому лиманѣ, а во́нъ самъ ставъ учителемъ ґимназіѣ въ Кишиневѣ. Се бувъ щирый народовець-демократъ, котрый голосивъ смѣливо ось-якй принципы: „Чоловѣкъ безъ національности, якъ дерево безъ кореня: воно зачучверѣє та й засохне“... „Нашь украинській націонализмъ — то свобода, проґресъ, гуманно́сть. Це націонализмъ новый, а не старый; во́нъ выступає зъ великою толєрантностію до инчихъ народо́въ та усякои вѣры, стає за масы, за народъ“... „Націонализмъ — то вѣчна форма, въ котро́й буде зъявлятись и рости людське життя на земли“.... „Космополитизмомъ часто въ насъ покрываєтьсл лѣнивство та апатія, щобъ выкрутить ся одъ дѣла, одъ працѣ для свого краю“ (стор. 117)[1]). „Наше дѣло культура, просвѣта и добробытъ нашого краю, культура украинського языка, литературы“ (стор. 259).

Супроти сего патріота-націонала ставляє авторъ космополитку Саню (Олександру) Навроцку, дочку одного совѣтника канцеляріѣ въ Кишиневѣ. „Ради принципа космополитизма“ давала она лєкціѣ въ Кишиневско́й женьско́й школѣ жидо́вско́й. Ось-якй думки проявляла она, придержуючись космополитичного напряму суспо́льного: „Поетокъ мѣжь нами нема, мы люде позитивнй“ (115)... „Націонализмъ часомъ провадить до темныхъ проявъ, до воєнщины, до Бисмарко́вщины“... „За народъ повинна я стати; але я встоюю и за вѣчнй гуманнй идеѣ добра, правды, просвѣты. Цй принципы вселюдськй и всесвѣтнй, — тымъто я й космополитка!“... [„Націонализмъ — дѣло давне, старе, — черезъ него выходить то́льки колотнеча мѣжь народами й державами“ (117).

А вже-жь супроти переконуючихъ сло́въ Комашка, котрый бажавъ погодити идею національности зъ правдивымъ космополитизмомъ, не могла встоятись Саня На-

[1]) „Зоря“, XI., 1890.

вроцка изъ своєю „космополитичною плутаниною“ и проте обôзвала ся она до Комашка: „Правда ваша, правда! Я чую, що мои пересвѣдченя ще не зовсѣмъ твердй, неясній!“... Она почула, що пôдъ нею ґрунтъ космополитизма захитавъ ся (134).

Комашко полюбивъ Саню й бажавъ зъ нею одружитись. Она-жь була нервова й палка, и зъ-першу любила тôлько душу й розумъ Комашка, але перегодя дôзнавшись близше про єго характеръ, покохала єго щиро. Все-жь таки сказала єму разъ, що бôльшь вôдъ усього на свѣтѣ любить свободу. „Пôду я за-мужь“, мовила она, „пôде сѣмья, господарство. Прощай тодѣ выща наука й педаґоґія“ (194). Трохи-перегодомъ повѣнчались они обоє въ Кишиневѣ. Але прямодушный и либеральный Комашко не мôгъ жити въ спокою. Чи-мало ворогувавъ проти него ґимназіяльный учитель Фесенко, щó такожь бувъ собѣ вподобавъ Саню Навроцку. Се бувъ карієровичь, щó смѣявъ ся рôднôй мовѣ украиньскôй и серіозныхъ науковыхъ книжокъ нѣколи въ руки не бравъ. Вôнъ-то ставъ шкодити репутациі Комашка, ба, анонимнй листы на сего народовця полетѣли й по высшôй инстанціи. И отъ, саме тогдѣ, коли Комашко розказувавъ своєй жонѣ Сани плянъ своєи литературнои роботы, покликавъ єго до себе директоръ ґимназіѣ. Сей-то педаґоґъ кинувъ ся на Комашка зъ отъ-симъ докоромъ: „Вы въ ґимназіи силкуєтесь пôдняти й розвити особистôсть, говорите скрôзь про право людськои особистости, хочете розвити самостôйнôсть характеру, енерґію, волю й розумъ въ молодыхъ людяхъ... Вы идеалистъ, мрѣйникъ! — въ васъ тенденціѣ небезпечнй... Вы прочитали въ однôй клясѣ урывокъ зъ украиньскои думы про Хмельницького, — вы пишете въ галицькй журналы, пренумеруєтесь на ихъ. Вы не на мѣсци въ нашôй ґимназіи. Переходьте на пôвнôчь, а якъ нѣ, то васъ силою переведуть надъ Бѣле море!“ (307). — Вôдтакъ жандармы трусили Комашка: забрали украиньскй книжки й ноты; потôмъ арештували єго й безъ суду й судового допыту вывезли надъ Бѣле море. Саня-жь поѣхала на высшй курсы въ университетъ.

Минуло чотыри роки. Комашка вернули зъ Архангельскои ґуберніѣ, бо на єму не знайшли нѣякои провины. Саня тымъ часомъ скôнчила педаґоґичнй высшй курсы и стала учителькою въ одному мѣстѣ надъ Чорнымъ моремъ въ паняньскôй школѣ, а потôмъ завела свою приватну ґимназію для панночъ. Комашко-жь вернувшись въ рôдный край, мусѣвъ жити приватными лєкціями й приватною службою.

Крôмъ сихъ двохъ головныхъ дѣячѣвъ зъображено тутъ авторомъ ще кôлька иншихъ типôвъ. И такъ на другôмъ плянѣ картины стоять Надя Мурашкова, приятелька Санѣ, й Грекъ Аристидъ Целабросъ. Надя, дочка Грекинѣ Зоѣ Поликарпôвны, була космополитка й служила въ банку. Въ банку служивъ такожь Аристидъ Целабросъ, сынъ приятельки Зоѣ. И сподѣвалась Зоя, що Целабросъ буде сватати Надю, але вôнъ морочивъ дѣвчину своими любощами, а мѣжь-тымъ женихавъ ся до Матроны, жôнки збанкрутованого помѣщика, Серґія Бородавкина, а вкôнци оженивъ ся зъ одною богатою Молдавянкою. Нещасна Надя взяла собѣ вôдтакъ мѣсце въ народнôй школѣ въ однôмъ украиньскôмъ селѣ надъ Днѣстромъ и стала націоналкою. Черезъ рокôвъ два втратила она мѣсце въ школѣ й пôсля того десь нѣбѣ счезла. Четвертого року вернулась до матери й сказала, що служила народови. Єи щастє минуло, серце вмерло, здоровє впало; — на весну поховала Зоя свою дочку.

Надя вдачею своєю є вельми симпатична, мѣжьтымъ коли Целабросъ являє ся пройдисвѣтомъ безхарактернымъ. У него були „грецкй практичнй, матеріяльнй инстинкты“. Колись бувъ вôнъ радикаломъ, а вôдтакъ ставъ гратись въ космополитизмъ.

На третѣмъ плянѣ картины стоять мѣжь иншими Фесенко и совѣтникъ канцеляріѣ въ Кишиневѣ Харитôнъ Кириловичь Навроцкій зъ жôнкою Раисою й дочкою Манею. Той-то Харитôнъ Навроцкій бувъ батькомъ Санѣ, — жôнка-жь єго була мачухою сеи єго дочки. Фесенко дôзнавшись, що въ Навроцкого є грошѣ, ставъ свататись до Манѣ, дармá що вôнъ єѣ не злюбивъ. Маня-жь выросла „трохи черничкою“, по-за-якъ мати перейшла мѣру въ моральнôй едукациі дочки. И повѣнчавъ ся Фесенкв зъ Манею, зажадавши векселѣвъ на 25.000 карбованцѣвъ. Вôнъ пôшовъ швидко въ гору, хочь бувъ негодящимъ педаґоґомъ. Вôнъ стоявъ за мертву форму въ ґимназіи, за сувору дисциплину, а шпіонство на товаришѣвъ завершало дѣло.

Головна дѣя вôдбуває ся въ Одессѣ надъ Чорнымъ моремъ, куды важнѣйшй особы сеи повѣсти приѣхали задля морскихъ купелѣвъ. Авторъ змалювавъ тутъ гарну картину полуденного неба, и вôдтакъ ґалєрію своихъ образôвъ зъ побуту просторои нашои батькôвщины прикрасивъ ось-тымъ оригинальнымъ творомъ. Хоча-жь ся повѣсть є цѣнна за-для своєи тенденціѣ, то все-жь мало въ нѣй акціѣ. Мôгъ бы такожь хто закинути сему творови неясноть въ думкахъ Санѣ, котра позбувшись свого космополитизма все-ще дивилась на подружє якъ на запону свободы; — мôгъ бы хто вважати се дивовижнымъ, що она повѣнчавшись зъ Комашкомъ опустила єго, коли єго заслано надъ Бѣле море, и поѣхала на высшй курсы въ университетъ, — але, нѣгде правды дѣти, психольоґичнй процесы въ житю головныхъ дѣячѣвъ уважають ся все слабшою стороною повѣстей Нечуєвыхъ. Можна такожь се запримѣтити, що въ повѣсти „Надъ Чорнымъ моремъ“ не проявляє ся вже та свѣжôсть думокъ и пластика образôвъ, яку добачаємо въ давнѣйшихъ повѣстяхъ автора, одначе й въ сѣмъ творѣ деякй типы, примѣромъ типъ Харитона Навроцкого и єго дочки Манѣ, зъобразивъ авторъ справдѣ по-мѣстецки.

Въ казцѣ „Два Браты“ хôснувавъ ся авторъ переказами простонародными, тôлько-жь закрасивъ ихъ кольоритомъ образôвъ поезіѣ орієнтальнои.[1])

* * *

На основѣ украиньскои поезіѣ народнои написавъ Левицкій свôй „ескизъ украинськои миѳольоґіѣ п. з. Свѣтоглядъ украинського народа“. Про основу й форму давныхъ нашихъ миѳôвъ пише тутъ авторъ ось-що: „Украиньскій народъ одинъ зъ менчихъ сынôвъ въ сѣмьи индоевропейськихъ народôвъ. Ще його миѳолоґія не розвилась гараздъ, якъ дуже ранє христіянство въ Кіевѣ, дуже рання византійська христіянська просвѣта захопила и спинила єѣ въ самому процессѣ розвитя, повернула духовну жизнь украинського народа на инчу стежку й занапастила багато цѣкавого для науки въ украиньскôй миѳольоґіи. Для насъ теперь зостались тôлько урывки зъ дав-

[1]) Въ 1. числѣ „Зорѣ“ 1891. р. редакція стала друковати повѣсть Ивана Левицького п. з. „Навѣжена“.

ньои миѳольоґіѣ, щó дôйшли до нашого часу въ устахъ народа. Але не зважаючи на те, що христіянськй доґматы и христіянська мораль уже ввôйшла въ народню жизнь, ще й доси мѣжь народомъ не згинуло давнє поганство. Воно ще й доси держить ся въ жизни народа: въ обрядахъ и звычаяхъ, въ колядкахъ, щедрôвкахъ, веснянкахъ, купальскихъ пѣсняхъ, въ весняныхъ играшкахъ, въ приказкахъ, забобонахъ и лѣкахъ сѣльскихъ знахорокъ. Основа давньои украинськои миѳольоґіѣ така сама, якъ у всѣхъ арійськихъ народôвъ: то були небесній зъявища, котрй бôльшь одъ усего вразили фантазію и мысль народа"... „Форма, въ якй складала ся давня украинська миѳольоґія, були реальній образы, взятй на земли... Всѣ образы для своєи религіѣ давній Украинцѣ мусѣли брати зъ природы, котра обгортувала ихъ жизнь зъ усѣхъ усюдôвъ, якъ и всѣ народы зъ давныхъ давенъ въ своєй миѳольоґіи переносили попередъ усего землю на небо"...[1])

Авторъ дѣлить сей ескизъ на три части. Ось и змѣстъ сихъ частей: I Свѣтлй боги: Богъ Господарь, богиня Сонце, богиня Зоря, богиня Хмара, богъ Громовикъ-воинъ, Громовикъ-пастухъ, Громовикъ-хлѣборобъ, Громовикъ-ловчій, богиня Весна. Весняній играшки, Купайло, Коляда. Темній зимовй силы. Страсть и смерть свѣтлыхъ богôвъ. Рôздво Сонця. — II. Русалки й мавки, полѣсуны й польовики, домовики, дѣдьки, доля и злиднѣ, вѣдьмы й вѣдьмаки, упирѣ й вовкулаки. — III. Метаморфозы. Створѣня свѣта й мирове дерево. Слѣдъ дуализма. Створѣня чоловѣка.

Хоча въ сѣмъ творѣ є багато такихъ розвѣдокъ, котрй вважають ся гипотезами й супроти критики не можуть устоятись, примѣромъ розвѣдки про Громовика-воина, Громовика-ловчого, про богиню Весну и т. и., то все-жь подавъ авторъ цѣнный матеріялъ до дальшихъ студій миѳольоґичныхъ.

Мѣжь статями ґеоґрафичными й етноґрафичными вызначує ся „образокъ зъ подорожи" п. з. „Въ Карпатахъ". Авторъ навѣстивши Галичину въ лѣтѣ 1885. р. бувъ кôлька тыжднѣвъ на купеляхъ въ Щавници, зъвôдки вôдбуваръ вандрôвки въ Карпатахъ то пѣшки, то возомъ. Просторо описує вôнъ верхи Татръ и розказує про свою гостину въ Шляхтовѣ, „останнôмъ руско-украинськôмъ селѣ". Туды поѣхавъ Левицкій зъ галицкимъ Русиномъ Ф. Б(ѣлоусомъ), щó „бувъ высланый Поляками за патріотизмъ на далекій мазурскій край". Вôнъ-то пріѣхавъ у Щавницю „не лѣчитись водами, а такъ собѣ трохи розважитись та погуляти на горахъ."[2])

Вкôнци годить ся спôмнути, що историчній писаня Левицкого суть вельми популярнй, изъ-за чого галицкорускй селяне й мѣщане читають ихъ за-любки. Въ сѣчни 1891. р. прославъ авторъ выдѣлови товариства „Просвѣта" у Львовѣ свою рукопись п. з. „Руина на Украинѣ. Украинськй гетьманы Дорошенко, Многогрѣшный та Самôйловичь."

* * *

Левицкій-Нечуй выдвигнувъ ся на вершину литературнои славы найпаче своими повѣстями. Меншу стôйнôсть проявляють три драматичнй єго творы: 1. Маруся Богуславка. 2. На Кожумякахъ. 3. Голодному й опеньки мясо. — Пишучи оперету (въ чотырьохъ дѣяхъ) п. з. „Маруся Богуславка" авторъ корыстувавъ ся народною пѣснею про сю дѣвку-бранку, щó бувши попôвною попалась въ турецкій полонъ и зъѣднала собѣ ласку въ пана турецкого та на великдень потай сего пана освободила 700 козакôвъ, котрй вже 30 лѣтъ загибали въ неволи.[1]) А вже-жь по словамъ пѣсни не хотѣла Маруся вернутись до батькôвъ, бо вже потурчилась, побусурменилась для роскошѣ турецкои, для лакомства нещасного.

Въ оперетѣ-жь Левицкого Маруся є дочкою богатои вдовы, сотничихи Настѣ Богуславихи. Въ пєршôй дѣи бачимо весѣльнй обряды на весѣлю Марусѣ, щó йшла замужь за Василя Тетерю, козацкого полковника. Вбѣгає козакъ и зъявляє страшну звѣстку, що въ Богуславѣ Татаре. Коли-жь на сю вѣсть всѣ вжахнулись, то крикнувъ грôзно Тетеря, що нѣчого лякатись! Нехай хлопцѣ зъоружають ся, а вражй сыны втѣкнуть ажь за синє море. Але-жь Татаре вбѣгають въ хату й хапають дѣвчатъ та й Марусю. — Въ другôй дѣи вôдбуває ся козацка рада. Старый гетьманъ Томило каже, що козаки обѣцялись Туркамъ, не зачѣпати Татаръ. Але рôдъ Богуславчинъ и Тетеря бажають крôвавои пôмсты. Козазакамъ треба вôйны, треба молодого й завзятого гетьмана. Тому-то старй козаки спонукують раду, вôддати бунчукъ и булаву Байдѣ, щó завдавъ жаху Туркамъ въ Царгородѣ й орломъ лѣтавъ по Чорному морю. Ажь ось входить Настя Богуславиха въ чорнôй одежи й просить-благає козакôвъ, щобъ ратували єи дочку Марусю, котру захопили Татаре. И каже Байда Насти, щобъ не плакала, бо козаки доженуть Татаръ, вôдберуть бранцѣвъ и зруйнують все погане царство. Вôдтакъ заявляє Настя, що сама знайде свою дочку й покарає ножемъ проклятыхъ своихъ ворогôвъ. — Третя дѣя вôдбуває ся на березѣ Босфора въ саду Юсуфа пашѣ биля єго дворця. Маруся, найстарша й любима жôнка Юсуфова, забула про Тетерю, котрого вбито на вôйнѣ, й любить теперь Юсуфа и двоє своихъ дѣтей. Але-жь не може забути своєи матери и своєи Украины. До неи приходить богомолка й каже, що була въ Меццѣ й Мединѣ. И въ сѣй-то богомолцѣ пôзнає Маруся свою матѣрь; та отъ, Настя Богуславиха проклинає свою дочку, котра стала жôнкою нечистого Турка, ворога Украины, и забула вже Христа й Украину! Зворушена мати кидає ся на єи дѣтей зъ ножемъ, але Маруся, обороняючи ихъ каже, що она Украинка и Христіянка. Та не вѣрить мати єи словамъ, бо ось коло палаты стоить страшна тюрма, въ котрôй сидять гетьманъ Байда, братъ Марусѣ Панасъ и козаки, щó за Украину бились зъ Татарами. — „Коли ты не зовсѣмъ потурчилась", каже мати дочцѣ, „коли въ тобѣ ще живе украинська душа, украдь ключѣ одъ тюрмы у Юсуфа, одôмкни тюрму, выпусти козакôвъ на волю, а свого поганого Турчина, нашого заклятого ворога, тричи проколи оцимъ ножемъ!" (стор. 52)[2]). И вôдповѣдає матери Маруся, що вôддасть ѣй свою душу, выпустить невольникôвъ-козакôвъ, але не може вбити свого Юсуфа, бо она єго жôнка, мати єго дѣтей. Коли-жь мати заявила, що Запорожцѣ швидко сюды прибудуть, що она обѣцяла выкинути имъ на березѣ знакъ, якъ уже буде все готово,

---

[1]) „Світогляд українського народа"... У Львові, 1876; стор. 3—4.

[2]) „Въ Карпатахъ". Образки зъ подорожи. („Руско-украинська Бібліотека". N° 11. Львôвъ, 1885. Накладомъ Евгенія Олесницкого; стор. 27—28).

[1]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Кіевъ, 1874. Томъ I., стор. 230—235.

[2]) „Маруся Богуславка". Оперета в чотирьох діях. Київ, 1875.

то Маруся вôдповѣла, що мати запалила пôмстою ѥи серце, — нехай гинуть ѥи й Украины вороги! — Въ четвертôй дѣи бачимо тюрму въ Царгородѣ, що въ нѣй сидять козаки. Двери тюрмы вôдчиняють ся и входять двѣ женщины, — се Настя и Маруся Богуславка. Они выймають зъ-пôдъ одежѣ ключѣ й пилки: вôдмыкають и перепилюють козакамъ кайданы. Вôдтакъ Настя кладе на столѣ паску й роздаѥ козакамъ квѣтки. Козаки радѣють радостію и спѣвають великоднѣ та весняны пѣснѣ. Въ другôй картинѣ сеи дѣѣ видно Босфоръ, Царгородъ и часть Юсуфового саду. Починаѥ ся турецке свято Рамзанъ. Незабаромъ Маруся побачила изъ скелѣ Запорожцѣвъ, що плыли до берега й спѣвали пѣсню. Тогдѣ Настя и Маруся побѣгли до дверей тюрмы й выпустили невôльникôвъ-козакôвъ. Ажь ось Запорожцѣ кидають ся на палату Юсуфову и пôдкидають пôдъ неи огонь, дарма що Маруся ихъ зупиняѥ, бажаючи ратувати своихъ дѣтей; опôсля-жь боронить она Юсуфа вôдъ напасти Запорожцѣвъ, одначе они ѥго вбивають. Потôмъ каже Байда товаришамъ запалити весь той кутокъ въ Царгородѣ та й тѣкати на Украину. Настя йде до човна й веде за руку Марусю, котра безъ памяти ступаѥ за нею и сѣдаѥ въ човенъ. Наразъ выскакуѥ она й бѣжить черезъ садокъ до своихъ дѣтей. Але мати не хоче сама вертатись до дому. — „Або ѣдь зъ нами, або губи на смерть оттутъ свою матѣрь, що знайшла тебе й за моремъ!“ кликнула Настя Богуславиха. Прибѣгають яничары й вбивають Настю, котра призналась, що то она навела имъ гостей зъ Украины за нещастѥ своихъ дѣтей, за нещастѥ Украины. Вкôнци Маруся, побачивши, що матѣрь ѥи вбито й що горить палата, де були ѥи дѣти, бѣжить на скелю й кидаѥ ся въ море.

Отъ и змѣстъ сеи опереты, котра ѥ творомъ лирично-драматичнымъ зъ закраскою романтичною. Хочь авторъ не писавъ сеи опереты по правиламъ драматургіѣ, хочь деякѣ ситуаціѣ суть неимовѣрнѣ, примѣромъ ява Настѣ Богуславихи на радѣ козацкôй (Дія II. выхôдъ 3. и 4.), то все-жь характеристику сеи женщины нарисовано вдатно, мѣжь-тымъ коли супроти неи типъ Марусѣ являѥ ся блѣдымъ. Изъ-за того Настя ѥ головною героинею въ сѣмъ драматичнôмъ творѣ, а Маруся уступаѥ ся на другій планъ картины, освѣченои искрявымъ кольоритомъ неба полуденного. Въ загалѣ Маруся ѥ нерѣшимою саме тогдѣ, коли наближуѥ ся катастрофа. Сказавши матери, що бажаѥ загибели своихъ ворогôвъ и ворогôвъ Украины, та що вôдъ матери не розлучить ся до смерти, она боронить Юсуфа вôдъ нападу Запорожцѣвъ и кидаѥ матѣрь, бо „приросла до сіѣи землѣ, до своихъ дѣтей.“

Въ мѣщаньскôй комедіи „На Кожумякахъ“ показуѥ авторъ, що мѣщане украиньскѣ зведуть ся на безпутѥ, коли стануть чѣпатись паньскихъ вытребенькôвъ, а не набудуть такои просвѣты, яка вôдповѣдаѥ ихъ суспôльнымъ вôдносинамъ въ батькôвщинѣ. Головною особою въ сѣй комедіи ѥ Евфросина, дочка Кіѣвского мѣщанина Сидора Свиридовича Рябка. Батько Сидора мявъ шкуры на передмѣстю Кожумякахъ и ѣвъ зъ того хлѣбъ, але вôнъ самъ маѥ крамницю на Подолѣ. Сидôръ каже жôнцѣ Ивдокіи, що дочцѣ треба багато грошей, бо „вони“ (се-бъ-то Евфросина) не простѣ, — вченѣ: недурно-жь вчились ажь три мѣсяцѣ въ пансіонѣ. Але хочь вередливôй и погаенькôй Евфросинѣ уже часъ ити за-мужь, то трапляють ся все якѣсь недоладнѣ люде: то негарнѣ, то безъ грошей, хочь и гарнѣ, то не дуже розумнѣ. Ажь ось почавъ до Рябкôвъ ходити цилюрникъ Свиридъ Ивановичь Гострохвостый, паничь-чистюкъ, що́ знавъ ся не тôлько зъ семинарскими басами, але й зъ митрополичими. Вôнъ думавъ оженитись зъ Евфросиною за-для того, що она богата, а зъ цилюрнѣ не було ѥму хôсна. Вôдтакъ сказавъ вôнъ собѣ, що, якъ зъ Рябкôвною одружить ся, позакидаѥ бритвы й буде купцемъ. Та отъ, у Сидора побачивъ вôнъ гарну Оленку, дочку Горпины Корнієвны Скавичихи, що́ була сестрою Ивдокіѣ и торгувала яблуками. Коли-жь вôнъ небавомъ опôсля въ ночи на улици цѣлувавъ ся зъ Оленкою, то Горпина надыбавши ихъ, кинулась зъ мокрымъ рядномъ на „проклятого брехуна“, що́ глузуѥ ся надъ бѣдными сиротами й зводить зъ ума бѣдну Оленку. Гострохвостый радъ-не-радъ мусѣвъ обѣцяти Горпинѣ, що оженить ся зъ ѥи дочкою.

Трохи-перегодя приходить вôнъ до Евфросины, котра вже довѣдалась про ѥго заручины зъ перекупкою. Она хоче ѥму пôмститись за таку обиду й приймаѥ ѥго лежачи на канапѣ, якъ колись приймала мадамъ у пансіонѣ свого вусатого капитана. Евфросина вôдзываѥ ся до него зъ презирствомъ и каже наймичцѣ Химцѣ накурити пахощами, бо такъ и тхне вôдъ него на всю хату гнилыми кислицями, якъ вôдъ тѣтки Горпины. На ѥи крикъ вбѣгають ѥи родителѣ, але она не хоче имъ на пытаня вôдповѣдати й каже, щобъ батько йшовъ собѣ въ кôмнату спочивати, а свою матѣрь высылаѥ въ пекарню.

Вертливый Гострохвостый не мôгъ розпрощатись изъ своими надѣями на Рябкове срѣбло-золото, бо Волько та Берко не давали ѥму спокою, пристаючи зъ векселями за довги. Тому-то хотѣвъ вôнъ конче укоськати вражену Евфросину и ставъ передъ нею смѣятись изъ мѣщаночки, що́ зъ кошичкомъ ганяѥ по городу та кричить: „Сюды яблучокъ, сюды солодкихъ!“ (стор. 83)[1]). Вже-жь ѥму не такои треба жôнки, якъ Оленка, бо вôнъ знаѥ ся зъ не-абы-якими людьми: въ него бувають вченѣ люде, бувають усѣ митрополичѣ басы. Коли-жь вôнъ упавъ передъ Евфросиною на-вколѣшки й запевнявъ ѥѣ, що безъ неи не може жити, то подала она ѥму свою руку, а опôсля Сидôръ и Ивдокія сказали, що кращого вôдъ него жениха не хочуть для дочки.

Вже молодята обмѣнялись перстенями, вже поприходили зъ гôстьми и митрополичѣ басы на весѣлѥ, якъ ось вбѣгла прожогомъ въ ворота Горпина саме-тогдѣ, коли Евфросину й Гострохвостого Сидôръ благословивъ святымъ хлѣбомъ передъ вѣнцемъ. Горпина стала выкрикувати на Гострохвостого, зовучи ѥго пройдисвѣтомъ, цѣлосвѣтнымъ брехуномъ, поганцемъ, сибирнымъ, що́ дуривъ ѥи дитину. Вôдтакъ не хотѣла пустити ѥго до вѣнця. Прибѣгаѥ й Оленка, и жалкуючись на Гострохвостого, що́ йде вѣнчатись зъ иншою, каже, що любить ѥго несамовито й вôдтакъ кидаѥ ся ѥму на шию. Але Гострохвостый вôдпыхаѥ ѥѣ вôдъ себе, и нещаслива дѣвчина падаѥ мовь нежива на землю. Незабаромъ стало моторошно пройдисвѣтови: Евфросина наплювала ѥму въ очи й казала ѥму геть выноситись зъ двору. Напосѣлись на него й батьки Евфросины, а Горпина стала кричати: „Въ тюрму його, въ москалѣ! Обголить йому лоба, та въ арештанты! Въ Сибирь його! въ каторжну роботу!“ — Тогдѣ подумавъ

[1]) „На Кожумякахъ“. Мѣщанська комедія на 5 дѣй. Друге выправляне выдання. Київ, 1887.

собѣ Гострохвостый, що пропали золото й срѣбло, та що завтра продадуть єго цилюрню. Ба, ось приходять оба жиды, Берко та Волько зъ векселями й тягнуть зъ собою Гострохвостого до суду.

Про сю комедію писавъ Микола Костомарôвъ, що она вызначує ся гарными комичными прикметами, та що годило-бъ ся поставити єѣ на сценѣ.[1]) Вôдтакъ Н. И. Петровъ запримѣтивъ, що предметъ комедіѣ взявъ авторъ изъ тои суспôльности, зъ котрои займавъ темы своихъ комедій такожь россійскій драматургъ Островскій. Рôзница-жь, по думцѣ Петрова, є тôлько тота, що героѣ комедіѣ Левицкого суть Украинцѣ, и що всѣ ихъ змаганя й дѣла являють прикметы украиньского характера та мѣсцевого Кіѣвского побуту.[2]) Коли-жь Костомарôвъ похвально выразивъ ся про литературну стôйнôсть сеи комедіѣ, то редакція „Правды“ сумнѣвалась, чи справдѣ написавъ єѣ авторъ „Причепы“ и „Двохъ Московокъ“, поза-якъ въ першôмъ выданю сего драматичного твору не выставлено имени автора. Редакція зове сю комедію чудною. По єи думцѣ нема тутъ комизму нѣ въ характерахъ особъ, нѣ въ ихъ дѣяхъ, коли не вважати комизмомъ мѣщаньскѣ лайки, сварки й питє горѣлки.[3]) — Мы-жь думаємо, що въ „Правдѣ“ не-въ-мѣру остро оцѣнено сю комедію. Вже-жь бо сварливыхъ сценъ въ нѣй небагато, а впрочôмъ клекôтливѣ лайки суть зовсѣмъ природнѣ въ устахъ перекупки Горпины, котра могла справдѣ обидити ся, що чваньковатый Гострохвостый зводивъ зъ ума єи дочку. Радше можна се запримѣтити, що характеристика Евфросины нарисована подекуды карикатурно, та що хоры и діяльоги мѣщанъ Подольскихъ и Старогородскихъ въ 1. и 2. выходѣ другои дѣѣ являють ся злишними ба й непотрѣбными. Природными й вдатно змальованими вважають ся типы мѣщанина Сидора Свиридовича Рябка, єго жôнки Ивдокіѣ Корніевны й перекупки Горпины Корніевны Скавичихи. — Вôдтакъ по нашôй думцѣ мѣщанська комедія „На Кожумякахъ“ може ще встоятись супроти перебôрчивои критики, мѣжь-тымъ коли мѣщанська комедія-водевиль на двѣ дѣѣ „Голодному й опеньки мясо“ є справдѣшньою фарсою, котра не може йти въ парѣ зъ тымъ драматичнымъ творомъ.

* * *

Литературну дѣяльнôсть сего письменника оцѣнивъ Костомарôвъ ось-якими словами: „Левицькій, якъ писатель, що посвятивъ свою дѣяльнôсть зъображеню простонародного побуту, займає одно зъ першихъ мѣсць мѣжь письменниками сего рода въ Россіи, и велика шкода, що имя єго, крôмъ Украины, мало звѣстно публицѣ иншихъ частей россійского государства. Мы цѣнимо высоко творы такихъ письменникôвъ, якъ Д. Григоровичь, П. Мельниковъ, А. Потѣхинъ, Г. Успенскій, и другихъ, що спеціяльно выучують и по-художницки зъображають побутъ, звычаѣ й обычаѣ великоруского люду зô всѣми вôдтѣнками мѣсцевои мовы. Але нѣхто зъ тыхъ талановитыхъ письменникôвъ не выводивъ Украинця у своихъ творахъ... А вже-жь Украинець, зъображеный говорячимъ по великоруски, не буде типомъ правдивымъ, тому-що єго мова має багато питомыхъ прикметъ, вôдносячихъ ся до єго жизни, котрыхъ не може понять великорускій читачь, незнаючій украиньскои мовы, єи силы, ляконизма й гумора. Хочь талантъ Гоголя бувъ великій, однакъ въ єго типахъ украиньскихъ знатоки вôдкрываютъ чи-мало такихъ чертъ, що проявляють недостачу правды... Украину треба зъображати зô всѣми прикметами єи питомои народности, и про-те зъ народною мовою.“[1])

Иванъ Левицкій-Нечуй є справдѣ однымъ зъ найзнаменитшихъ письменникôвъ украинськихъ. Єго повѣсти суть неначе многоцѣнній жемчуги въ скарбôвни просвѣтнои нашои святынѣ. Они мають въ загалѣ высоку литературну стôйнôсть изъ-за того, що крôмъ реальнои правды добачаємо въ нихъ такожь принципъ національный. Вже-жь у своѣй статьи „Сьогочасне литературне прямованнѣ“ вказавъ вôнъ на конечнѣ прикметы украиньского беллѣтристичного писаня, проявляючи мѣжь иншими ось-якѣ свои думки: „Першій принципъ кожнои новои литературы — то принципъ р е а л ь н о с т и... Мы далеко стоимо одъ того ультра-реального погляду на литературу, що литература повинна бути простою копіѣю натуры, простою фотографіѣю, та й годѣ... Художникъ повиненъ бути въ своихъ творахъ дзеркаломъ громады, але дзеркаломъ высокои цѣны, въ котрому-бъ одбивалась жизнь правдива, але обчищена й гарна въ естетичному поглядѣ, добре спорядкована й згрупована, освѣчена вышою идеею, и щобъ була при тому жива, якъ сама жизнь“... „Другій принципъ сьогочасныхъ нашихъ литературъ, — то принципъ н а ц і о н а л ь н о с т и... Разомъ зъ языкомъ украинська литература, окрôмъ формы, повинна бути національною и своимъ змѣстомъ, вона повинна выявити психичный украинській національный духъ та характеръ... Украинська литература выявила въ собѣ широку горячу фантазію, глибоке нѣжне серце, тиху задуму, смѣхъ зъ слѣзми, гуморъ... Окрôмъ психичного характера украинська литература выявляє й соціяльный духъ націѣ, котрый дуже одрôзняє єѣ одъ инчихъ европейськихъ та славяньскихъ націй. Глибокій демократизмъ пронизує украиньску жизнь одъ самого початку украиньскои исторіѣ до останнихъ новыхъ часôвъ... Окрôмъ національного психичного та историчного характера украинська литература повинна выявити въ собѣ ще одну національну прикмету: власный народный громадскій та сѣмяный характеръ... Особôбсть на Украинѣ дуже розвита: не тоне нѣ въ громадѣ, нѣ въ сѣмьи“... „Третій принципъ — то принципъ н а р о д н о с т и въ литературѣ... Вôнъ складаєть ся зъ кôлькохъ елѣментôвъ. Першій елѣментъ — се народный языкъ, якимъ говорить народъ, чи, просто сказати, мужики... Другій елѣментъ народности въ литературѣ — се епичнѣ та лиричнѣ формы народнои поезіѣ... Третій елѣментъ — то самый духъ народнои поезіѣ“...[2])

Всѣхъ сихъ трьохъ принципôвъ придержує ся Левицкій-Нечуй, пишучи свои повѣсти; про-те єго творы вызначують ся природною правдою, горячою любвою до рôднои батькôвщины й всякими прикметами народнои поезіѣ. А по-за-якъ „нема на свѣтѣ Украины, не має другого Днѣпра“[3]), то й украинська литература проявляє такій питомій прикметы, якихъ не мають найновѣйшій литературы иншихъ народôвъ славяньскихъ. Изъ-за того ультра-реальный напрямъ не може вважатись природнымъ

[1]) „Вѣстникъ Европы“. Томъ I, февраль, 1882; стор. 894.

[2]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“; стор. 401.

[3]) „Правда“, VIII. 1875; стор. 645—648.

[1]) „Вѣстникъ Европы“. Томъ I, февраль. 1882; стор. 895.

[2]) „Правда“. Часть литературно-наукова. Рочникъ XI. 1878; томъ II; стор. 13—32.

[3]) Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празѣ. 1876; II; стор. 65.

розвоємъ литературы украиньскои. Понявъ се добре Левицкій-Нечуй и змалювавъ суспо́льно-національный побутъ Украины такъ вѣрно, що єго повѣсти суть неначе фотографіями, закрашеными кольоритомъ живымъ и природнымъ. Иванъ Левицкій є письменникъ напряму реально-національного, — напряму такого, якій є природнымъ выслѣдкомъ вдачѣ народа украиньского. Тому-то имя єго звеличить ся въ исторіи нашои литературы дотóль, докóль Украина буде вважати ся серцемъ цѣлои Славянщины.

(Дальше буде).

Популярні книжки.

(Дальше.)

III.

Кажучи про нагальну потребу такої „лубочної“ народньої літератури, ми, звісно, вважаємо її тілько дочасною і думаємо, що її мусить заступити книжка иншого розбору, котра не тільки-б привчала народ до українського друкованого слова, але також несла-б у народ осьвіту, пособляла-б народньому самопóзнанню, — така книжка, котра відповідала-б уже більш-менш усім вимогам літературним. Нема одначе ніякої рації думати, що т е п е р мусимо дбати тільки про те, що я назвав „лубочною“ літературою, а писання иншних книжок одсувати на далі: і те, і те мусить іти паралѣльно. Ось тут-то й треба помислити проте, що саме писати та видавати для народнього читання. Де може здобути народ просьвіту? На Україні, в народній школі, він вивчить ся тільки читати та писати по московському; в Галичині дїло стоїть краще. Але усе-ж і там, і тамъ народ у школї не придба осьвіти, — він придба тільки спосіб до її здобування — письменність. Придбати-ж хоч трохи осьвіти він може тільки читанням. Ось з цього погляду дуже важливим буде, те, що саме давати мемо читати народові. Заневне не саму белєтристику та поезію, а й наукові та утілітарного змісту книжки. Держучі в голові те, що книжка наша — то єдиний провідник осьвіти у народ, повинні будемо згодити ся, що мусимо дати йому не нарізні, хоч-би й гарні, книжечки, а с і с т е м а т и ч н о д і б р а н у б і б л і о т е к у, прочитавши котру, людина з народу стала-б хоч на перший ступінь загальної просьвіти. Треба, що-б у цій бібліотеці було усе, що треба для такої початкової загальної просьвіти, од котрої можна було-б перейти до просьвіти вищої.

Ось на підставі чого думаємо ми, що встановити що́ саме повинні ми, написати й видати для народу — річ дуже важлива і нагально потрібна.

Але перш, ніж казати про це, мусимо сказати де-що ще й про форму книжок, про мову. В російській літературі Лев Толстой висловив в цій справі цїлком правдиву думку. Він вимага од народньої книжки, щоб вона була писана такою мовою, кора у с я, б е з в и н я т к і в, була-б зрозуміла читачеві з народу.

Слова ці важливійші, ніж може спершу здати ся. Ми, люде з інтеллїґенції, так звикли до літературньої будови в мові, до богатьох умовних та фіґуральних виразів, що вони увійшли в нашу розмовну мову і зробили ся нам цїлком рідними і зрозумілими. Зовсім инше треба сказати про народ. Він літературньої мови не зна, і всї ті хитрощі мовні, котрими квітчаємо ми книжню мову, йому цїлком не зрозумілі. Усякі окраси та метафори (як що їх узято не з уст народніх), усякі втручені та додаткові предложения (речения), довгі періоди, богато заменників замість іменників та инші аксессуари літературньої мови завсїгди утруднятимуть народові розуміти книжку. Хай краще мова буде уривкова, коструба́та, але проста.

Друге: в літературній мові дуже богато слів та виразів, котрими визначають ся розуміння абстрактні — з таких слів, хоч-би вони були й суто-українські, народ, не звикши до абстрактного думання, ніколи не розуміє тих, котрі називають речі, більш-менш не близькі до народнього сьвітогляду. Як що ви хочете вияснити народові яку абстрактну річ, то будьте певні, що тільки тодї можете сподївати ся, що він вас розбере, як ви цю абстракцію одягнете в форми конкретні, поставите перед їм образ.

І нарешті третє: Ми, Українцї, звикли до російської мови так саме, як Галичане до польскої та нїмецької, і наша літературния мова не в самій лексіцї, а і в конструкції дуже підлягла тут російському виливові, а там польскому та нїмецькому. Ми сього не помічаємо, але се помічає народ, як чита наше писання, бо всього чужого він не розуміє.

Таким побитом мова в народній книжцї мусить: а) бути можливо простою, без ніяких штучних окрас; не мати в собі богато слів, що наменовують речі абстрактні і в) бути суто-українською як у лексіцї, так саме і в конструкції.

Як що мова в книжцї вдовольнятиме усім оцим вимогам, то можна заневне сказати, що це наближить книжку до народу дуже значно, і ми не будемо тодї бачити того сумного з'явища, яке часто стрічаємо тепер: прочита читач з народу книжку, що на наш погляд і талановито написана, і розумна і каже, що не зрозумів; і вже тільки догадаєш ся, чом не зрозумів: мова через лад уже літературна та на московський кшталт. [Навіть найкращі українські популярні книжки, такі напр., як „Де що про світ Божий“ грішать тією літературщиною — в цьому, на наш превеликий жаль, довело ся нам вневнити ся, доглядаючи ся до того, як розуміють їх читачі з народу.)

IV.

Тепер ми дійшли нарешті до того змісту, котрий мусимо давати в книжках для народнього читання. Але-ж найсамперед, здаєть ся нам, треба зробити одно: навчити народ поважати книжку. Тільки тодї можна сподївати ся, що читач покористуєть ся з книжки, коли він поважатиме її яко книжку, коли він розумітиме значіння й вагу книжки, яко продукту духової дїяльности людської. А всяке зна, що народ зовсім інакше дивить ся на книжку. Відомо, що всяку не фізичну працю народ затого й не вважа за працю: він, звикши до кріпáвого поту працювати за шматок хлїба, бачить працю тільки в натружених руках і не хоче признати її в напруженій голові це з'явище цїлком натуральне, їнакше й бути не могло. З одного боку те, що народ не розумів, як можна працювати розумом, а з другого — дуже довго бачив, що ті, котрі казали, що працюють їм, належали до иншого розбору людей, до тих людей, котрі одрізнялись од народу мовою, одежою, звичаями і — що найголовнійше — соціяльною ролею у громадському життї — одразу кажучи — були п а н а м и, на котрих мужик повинен був робити; а тут ще й ті виходьки з народнього кола, що́, помазавшись „просвѣщеніемъ“, кидали рідну ниву, йшли на лекшу — писарську, чи ще яку — працю і зневажали те коло, з котрого вийшли, гордували тією працею, од котрої одкинулись. Усе це повинно було мати вплив на народ і воно його мало: цей вплив виявив ся у тій великій одрізненности проміжд о п а н о м та м у ж и к о м, котру й досї вбачаємо всюди, а також і в тому, що народ досї не зве працею працю розумову, а значить і не поважа її. І досї народ зве п а н о м усякого, хто не робить фізичної роботи та носить сурдута, — а де-ж таки видано, щоб пани робили? Ось через віщо й продукт розумової роботи — книжка — мусимо це признати — здобула собі досї не великої шани од народу. Народ поважа книжку релїґійного чи морально-навчаючого змісту, але поважа не яко книжку, а яко виклад релїґійних та моральних правд; народ трохи може поважа й книжку законів, але знов тільки тим, що це — закони. Що-ж до усякої иншої книжки, а найбільш до книжки, що містить в собі поезію чи белєтристику, то народ і досї вважа таку книжку за забавку. Хто придувляв ся до того, як чита народ, той заневне помітив, що він не цїкавить ся знати, х т о написав книгу, бо на його думку нема й потреби ніякої знати того чоловіка, що вигадує усякі забавки.

Але-ж, скажуть нам народ чита ці забавки, купує навіть їх, тратячи на те свої дорогі гроші — чи не доводить-же це иншого, того саме, що народ п о в а ж а книжку? От-же ні! Народ купує євангелію, чи молитовник, щоб навчити ся релїґії; що-ж до усяких иншних книжок, то він їх так і купує,

яко забавку — так саме, як купує він цукорки, чи инші ласощі, купує горілку. Факт сам по собі нїчого не доводить, бо важливо не те, що факт істнїє, а те, що саме, які причини дають йому истнїти. А причини тут саме такі, як ми казали. Так воно єсть, але так не повинно воно бути. Треба, щоб народ навчився поважати книжку, і тоді тільки вона дасть йому стільки користи, скільки справдї може дати. А що-б це було, треба, нам здаєть ся, вияснити народові ролю, яку має книжка в людському життї, вплив, який вона робила и робить на людське життя, користь, котру мають од неї люде, — кажучи коротко — *мусимо вияснити народові, що таке лїтература і познайомити його з нею.*

Еге, покажімо читачеві з народу, відкіль з'явила ся потреба писати, як вона зреалїзувала ся; росповідаймо йому исторію книги — вона досить цїкава, — вияснїмо йому значіння друкарства; тодї балакаймо з народом про зміст у книзї: хай він взна, що чоловіцтво живе *ідеями* — вияснїмо це йому на ідеї христіянській, порівнявши її з ідеями в инших релїгіях; хай він зна, що *слово* єсть форма для ідеї, а книжка єсть спосіб до росповсюджування тих ідей міждо міліонами людей на безлїч років, — поставмо йому й тут попереду усїх прикладів довічню книгу — євангелію, але не забудьмо й инших; візьмемо хоч такий близький до народу, і тим зрозумілий йому, приклад, як вплив книжок на знесення крїпацтва, обмежувавшись у своєму прикладі хоч-би тільки рідною літературою (для Украïнцїв — зачепивши й росийську); вияснїмо йому значіння таких річей, як Шевченкові твори в той час, як мужика вважано проміж „панами“ мало-мало не за товарину. Нам здаєть ся, що народ зрозуміє усе це і — сподіваємо ся — побачить, що книжка має право на далеко більшу повагу, нїж він досї думав.

Але-ж цього мало. Вияснивши народові що таке нація, як треба любити свій край, свій народ[1]), росповідайте йому, що кожен народ має своїх розумних та талановитих людей, а цї розумні люде свої розумні думки, од котрих була людям добро та користь, пускають книжками між люде; що коли таких розумних людей у якого народу буде більш, то й народові буде краще, бо мати ме він розумних учителїв, та що навіть і другі народи поважатимуть цей народ більш, бо й вони од його розумних людей позичатимуть розумні думки (покажімо це яким прикладом — хоч-би про те-ж крїпацтво); виведїмо з цього, що народ має право і повинен радїти усїм тим книжкам, що понаписувано на його мові, пишати ся їми; росповідаймо, що у кожного народу свої книжки своєю мовою писані і що кожен народ справдї вважа їх за свої народні гордощі — і таким побитом доведїмо нашого читача до того, щоб зрозумів він, *що таке лїтература.*

Тодї побалакаймо з їм про літературу докладнїйше, але берімо річ широко, не одкидаючи й науки; вияснїмо йому значіння книжок релїгійних, наукових, поетичних. Про останні особливо побалакаймо, щоб народ зрозумів, що инша казка має більш ваги, нїж инша „правда“, що „Кайдашева сїмья“ або „Баба Параска та Палажка“ — річ, по своєму значінню, така саме серіозна, як і „Маруся“ Квітчина або „Гайдамаки“. Покажемо нарешті на невикрутну для людини потребу поезії на тому, що самже народ, не маючи книжок, мусїв, щоб вдовольнити свою духову потребу, скласти свої твори — свої казки, леґенди, пїсьні, думи.

Познайомивши с тим, *що* таке література, мусимо перейти до рідної літератури до її історії. Росказуючи історію полїтично-суспільну, роскажемо й історію украïнської літератури. Покажемо, що зробила література в ті часи, як заводилось христіянство, потім в часи борні з унією, нарешті в новий час. Не балакаймо про богато письменників, щоб не заморочити незвиклої голови богатьма ймення̀ми, — але-ж зробімо так, щоб такі імя, як Котляревський, Гулак, Квітка, Гребінка, Кулїш, Шевченко, М. Вовчок, Левіцький, то *що* — зостали ся в читачевій голові. До цього загального огляду рідної літератури додамо нарізними книжечками новійші життєписи цих письменників з повнїйшим розбором їх значіння; нарешті видаймо для народнього читання кілька хрестоматій наших клясиків.

[1]) Про се буде далї.

Як що ми все це зробимо та як що додамо кілька звісток і про чужі літератури, — бо навіть кілька біоґрафій чужих письменників (таких, як Діккенс, Борнс, Томас, Гуд, В. Гюґо), то нам здаєть ся, ми коли не навчимо народ поважати книжки, то все-ж зробимо чимало в цьому напрямку. А те, що народ почне поважати книжку, яко продукт розумової дїяльности, зробить і те, що він почне поважати цю розумову дїяльність. А з того часу, як се зробить ся, як народ признає в інтелїґентній людинї такого робітника, як і мужик, з того часу буде початок кінцеві — кінцеві тому ворогуванню, що й досї істнїє проміждо „паном“ та „мужиком“[1]).

(Конець буде).

Василь Чайченко.

Наші ілюстрації.

І. Франц Ксавер Мікльошіч. [Стор. 21.]

Фванц Ксавер Мікльошіч єсть сином народу словенского. Родивсь він в Долїшній Стирії коло Лютомира 20. листопада 1813 р., до шкіл ходив в Вараждинї і Марибори, а університетски наукі відбув в Градци, де, одержавши степень доктора фільософії, став професором. Небавом схибнувсь з тої дороги, вучив ся прав, став доктором тої галузи наук університетскіх та вступив до адвоката на практику. Бувби може й оминувся з своїм званєм, колиб не єго краян, знаний слявіст Копітар. Той заохотив молодого Мікльошіча навернути назад і віддатись славянський фільольоґії, бо запримітив в нїм незвичайний талант до студій на поли славянської фільольоґії і горяче замилованє до наук язикословних.

Яко урядник придворної библіотеки в Відни написав він рецензію на порівнуючу граматику індоевропейських язиків Боппа, а небавком появилась єго праця: Radices linguae slovenicae veteris dialecti. Праці тї молодого Мікльошіча звернули загальну увагу ученого сьвіта і єго іменували небавом професором старосл. язика на університеті віденськім, а за тим посипались на него дальші гідности: в р. 1851 став він членом віденської академії наук і деканом фільос. виділу, 1853 р. ректором університету, 1861 р. з волї цїсаря доживотним членом австр. палати панів, 1863 р. членом научної ради, а в р. 1864 піднесено єго в стан лицарский. Під єго рукою працювало чимало молодежи славянської, з поміж котрої не оден, хочь єму може й не на руку було учити ся в Відни, їхав туди лиш тому, щоби у Мікльошіча вивчити ся славяньскої фільольоґії, ба й слухачі инших предметів фільософічних, а навіть досить часто богослови, правники і медики походженя славянського виписувались радо на єго лекції, хочь, що правда не много користав з єго науки нефаховий, бо професор опирав єї вже на спорих готових підвалинах, котрі студент мусів собі придбати вже заздалегід. Взглядно найбільше число слухачів достарчала єму молодїж руська, потім сербська, значно менше — але все взглядно — слухали єго Чехи, а найменше Поляки з поміж славянської молодежи. Русин и Серб втягав ся в тую науку скорше, як инший, бо вже змалку привикло єго ухо до церковного літурґічного язика, око до кирилиці, тим самим отже і граматика язика староболгарського, або як єго Мікльошіч зве старословенського, не наносить Русинови чи Сербови або Болгаринови тілько трудности при вивченю, що Чехови або Полякови. Наші галицькі і бубовинські учені мужі як Осадца, Торонський, Дячан (тепер в Росії), Калужняцкій, Гладилович, Лучаківскій, Ленкій, Онишкевич, Смаль-Стоцькій, се ученики славного професора Мікльошіча.

Численні а основні праці єго рознесли славу єго на весь сьвіт, попередників своїх на тім поли науки лишив він дуже далеко за собою, а не зараз и не легко дібєсь якій епіґон до таких добутків наукових, щоб міг стати поровень з Мікльошічом, не зараз осягне хто другий тих заслуг, що він. Язикив

[1]) Мусимо додати, щоб не подумав хто чого иншого, що ми не кажемо, що самі книжки дєведуть до дакого результату; ми говоримо тут про книжки тільки яко про один з *наймогутнїйших* способів досягтя його.

славянськіх и неславянськіх вивчив ся він дуже много, а щоб вслухатись в звуки деяких з них подорожував по Італії, Греції, Німеччині, Франції, Дальмації. Єго порівнуюча граматика язиків славянських есть ділом монументальним, она придбала єму славу на весь сьвіт і на всї грядущі віки.

З серед дуже довгого ряду єго праць літературних, історично-літературних, лексикальних и граматичних, котрих вичислене занялоб тут занадто много місьця, згадаємо лиш про Vergleichende Lautlehre der slav. Sprachen, бо в тім ділї сказав неупереджений а глубоко ученій лінґвіст, основний знаток всїх славянських язиків і їх прикмет та такий же знаток і нашої руcько-украінської мови, що она есть для себе окрема самостійна мова, рідна і дорідна сестричка инших мов, що становлять родину славянську а не причінка чужої, як голосять баламути а за ними збаламучені. Супроти ясного а рішучого виводу того ґеніяльного ученого нехай мовчать лїлїпути. Дійшов він на дорозї сумлїнної а глубокої науки до того пересьвідченя, яке приносить кождий Русин-Украінець з собою на сьвіт, а до яви дійде кождий, хочь би і не Русин, котрий пізнасть нашу бувальщину, прикмети и вдачу нашого народа и порівнає єго з кождим небудь иншим славянським народом.

II Танець Масарвів, над озером Тамасетським. [Стор. 25.]

Масарви — то племя мешкаюче по степах і лісах в західній і північній области Бечуанській. Бечуани держать Масарвів за своїх невільників, уживають їх собі за слуг, чабанів і ловців, але обходять ся з ними далеко людянійше, ніж Замбеські племена з своїми невільниками. Бечуанин свого невільника не продасть, а в Замбезї невільник есть просто торговим товаром. Найлюбійше занятте Масарвів — то лови, і они знамениті ловці. Ниві вживають уже ручниць замість давнійших луків з затроєними стрілками. Проживаючи в лісах, живлять ся убитою звіриною, хоч часом, як хибне звірина, споживають й ростини та овочі.

Образок (на стор. 25) представляє танець Масарвів в Тамасетськім лїсї, як єго наскіцував собі славно-звістний подорожник Чех д-р Голюб. Жінки, приспівують і плескають до такту, а старці, чоловіки і парубки, повоти посуваючись на перед, вигинають ся, скачуть, розводять руками, стараючись при тім наслїдувати всяку звірину. Чужинця танець Масарвів займає лише на коротку хвилю, бо нема в нім виразу чувства, яке дасть часом замічати у танцівників деяких диких народів...

III. Пара молодих з Угорського Броду на Моравії. [Стор. 28.]

Між словаками моравськими є кілька осібних типів: жінський, що сусїдує з Волохами, угорсько-бріґський, Подлужаки з під Ґодокина (Göding) коло Відня, Бржецлавяне и др. Подлужак запускає свій чорний волос, і за нїщо в сьвітї не дасть єго обстричи. Угробродець носить свій русий волос коротко. Є ріжницї в строю, мові, обичаях. На нашім образку бачимо молоду пару з під Угорського Броду: тоненькі рукавці з широкими рукавами, по них суконна вишнева або зелена кордулька, украшена лелїткою, коротка спідниця і фартух, на ногах легенькі чижми. Стрій мужчин гарнїйший: штани блакитні, вишивані шнурами, коротка вишивана кордулька з мосяжними ґузиками і високі по колїна чижмы. В обходженю Угробродцї привітливі і жваві.

ЛІТЕРАТУРА і ШТУКА.

Наша преса. Мы Русини маємо свою пресу тілько в Галичинї і на Буковинї, де на нашій мові виходить разом 16 ґазет [в Галичинї 12 — з тих 11 видають самі Русини, а 1 („Народна часопись“) видає правительство — на Буковинї. — 4]. В Галичинї виходить у Львові: 1) „*Дїло*“ — часопись політична. Річник 12. Виходить що днини в форматї folio; яко додаток появляєсь 6 разів на місяць „Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей“. Передплата на рік 18 злр. (для заграниці 24 злр.). Редактор Іван Белей. Адреса редакції: улиця Баторія ч. 24. 2) „*Правда*“ — місячник політики, науки і письменства. Виходить що місяця 15 (27) в 4—5 аркушів 8°. Передплата на рік 5 злр. (для заграниці 8 злр.). Редактор Павло Кирчів. Адреса редакції: ул. Академічна ч. 8. 3) „*Зоря*“. 4) „*Батьківщина*“ — часопись політична для народу. Річник XIII. Виходить що тижня в пятницю 4°. Передплата на рік 4 злр. (для заграниці 4 руб. або 10 франк.). Редактор Адв. Др Кость Левіцький. Адреса редакції: ул. Корняктів ч. 1. 5) „*Дзвінокъ*“ — письмо ілюстроване для науки і забави руських дїтей і молодежи. Річник II. Виходить 2 рази на місяць 4°. Передплата на рік 4 злр. Редактор Волод. Шухевич. Адреса редакції: ул. Чарнецького ч. 25. 6) „*Зеркало*“ — ілюстрована ґазета гумористично-сатирична. Річник III. Виходить 2 рази на місяць 4°. Передплата на рік 4 злр. (для заграниці 5 злр.). Редактор: Волод. Левіцький. Адреса редакції: ул. Баторія ч. 24. 7) „*Учитель*“ — письмо педаґоґічно-наукове, орґан руського товариства педаґоґічного. Річник II. Виходить 2 рази на місяць, у вел. 8-ці. Передплата на рік 3 злр. Редактор Теофіль Грушкевич. Адреса редакції: ул. Вірменська ч. 27. 8) „*Часопись правнича*“ — письмо для теорії і практики. Річник III. Виходить 4 рази на рік книжками по 4 аркуші 8°. Передплата на рік 3 злр. (для заграниці 4 руб.). Редактор Адв. Др Кость Левіцький. Адреса редакції: ул. Корняктів ч. 1. 9) „*Народ*“ — орґан руcько-украінської радикальної партії. Річник II. Виходить 2 рази на місяць 4°. Передплата на рік 4 злр. (для заграниці 5 рубл., 12 франк., 10 марок або $2^1/_2$ доляра). Редактор Іван Франко. Адреса редакції: ул. Академічна ч. 22. 10) „*Душпастирь*“ — письмо церковне. Річник III. Виходить 2 рази на місяць 8°. Передплата на рік 3 злр. Адреса редакції: пляц св. Юра ч. 5. 11) „*Народна часопись*“ — додаток до Ґазети Львівської (урядової). Річник I. Виходить що дня 4°. Передплата на рік 5 злр. 40 кр. Редактор Адам Креховецький. Адреса редакції: ул. св. Антона ч. 4. — В Бережанах виходить: 12) „*Посланникъ*“ — письмо церковно-народне. Річник III. Виходить 2 рази на місяць 4°. Передплата на рік 2 злр. Редактор о. Л. Джулинський. Адреса редакції: Лабшин, почта Бережани. — На Буковинї виходять в Чернівцях: 13) „*Буковина*“ — часопись політична і наукова. Річник VII. Виходить що другого Четверга 4°. Передплата на рік 3 злр. Редактор Сильвестер Дашкевич. Адреса редакції: Чернівці, ул. Петровича ч. 4. 14) „*Ілюстрована бібліотека для молодьжи, мѣщанъ и селянъ*“. Річник VII. Виходить раз на мѣсяць в брошурованих книжках 8°. Передплата на рік 1 злр. Редактор Омелян Поповичъ. Адреса редакції: ул. Петровича ч. 4. 15) „*Добрѣ рады*“ — часопись ґосподарська. Річник III. Виходить раз на місяць 8°. Передплата на рік 1 злр. 50 кр. Редактор Іван Данилевич. Адреса редакції: Рогізна, почта Садагора. 16) „*Руска школа*“ — часопись науково-педаґоґічна. Річник II. Передплата на рік 2 злр. Редактор Др Смаль Стоцький. Адреса редакції: ул. Петровича ч. 4. — Опріч повищих ґазет видають ще: Ординаріят митроп. львівський „*Архіепархіяльній вѣдомости*“, а Ординаріяти перемиський і станіславівський, кождий окремо, періодичне письмо „*Вѣстникъ епархіи*“. Ґазети під 2, 3, 9 і 13 друкують ся фонетичним правописом, инші — етимольоґічним.

Василь Лукич.

МУЗИКА.

Музикалія. а) фортепян.

М. Лисенко. [Означені * доси недруковані].

Op. 2. Suite en G sur les thèmes d l' Ukraine. Complet. Ц. 1 р. 80 к.

Op. 2. № 1. Preluda (Хлопче молодче, який ти ледащо) 60 коп.
„ „ № 2. Couranta (Помалу малу, братіку, грай) 45 коп.
„ „ № 3. Toccata (Пішла мати на село) 45 коп.
„ „ № 4. Sarabanda (Сонце низенько, вечір близенько) 30 к.
„ „ № 5. Gavotte (Ой, чия ти, дівчино, чия ти) 45 коп.
„ „ № 6. Scherzo (Та казала менї Солоха прийди) 45 коп.
Op. 4. Шумка-козак. Scherzo arrangé pour le piano a 4 ms. — 1 руб. 65 коп.
Op. 5. 1-ere Grande Polonaise en As — 1 руб. 50 коп.
Op. 6. Valse brillante — 1 руб. 20 коп.
Op. 7. 2-de Polonais de Concerten G. — 1 руб. 50 коп.
Op. 8. Rhapsodie sur des thèmes d l' Ukraïne. Grand morceau de Concert — 1 руб. 50 коп.
Op. 9. Nocturne en B. moll.*
Op. 10. Deux chants sans parolles. E moll. B moll. — 75 коп.
Op. 11. Scherzino.*
Op. 12. Le Rêve „На солодкім меду“ — мрія. 90 коп.
Op. 13. „Образки з колишнього“. Nocturne.*
Op. 14. Deux Mazurkas.*
Op. 15. Barcarolle, 75 коп.
Op. 16. Première Sonate en La mineur.*
Op. 17. Deux valses: № 1. Valse mélancolique, 75 коп.
№ 2. Valse de Concert.*
Op. 18. Шумка-думка. 2-me Rhapsodie d l' Ukraine, 90 коп.
Op. 19. Nocturne Cis-moll, 90 коп.
Op. 20. Trois morceaux. Fragment épique.* (Далї буде).

☞ Згадані музикалїи можна дістати в Київі: „Книжный и музыкальный магазинъ Болеслава Корейво. Кіевъ, Крещатикъ № 35, — а деякі в Ставропигійській книгарни у Львові.

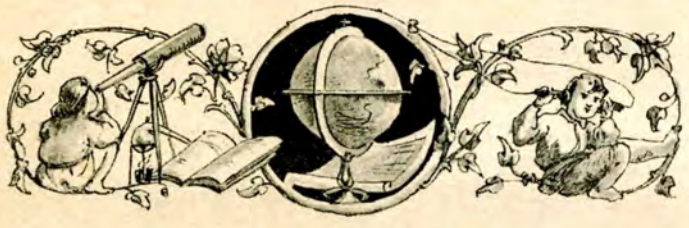

НАУКА.

[Виставка рубінів в французькій академії наук. Фремі і Вернель. Витворюванє рубінів в Парижи. Ювілєри в страху].

В остатних часах всї ґазети, а особливо наукові, були переповнені відкритєм Коха. Се відкритє відсунуло на другий плян усї питаня, що́ займають ученний сьвіт. Сего одначе не можна сказати про справозданє Фремі, котре викликало незвичайний інтерес в французькій академії наук. Засїданє академії на сей раз мало зовсїм незвичайний вид. На середині був поставлений стіл, на котрім лежала скринька, щільно закрита чорним сукном, що вельми інтриґовало дуже численну публіку присутну в салї. Коли засьвітили ґаз і відкрили скриньку, побачила в нїй публіка тисячі рубінів різної величини і кольору. Скриньку окружили академіки і з незвичайним інтересом приглядались сїй виставі коштовних камінїв та звернули усю свою увагу на розсипані перед ними рубіни. Само собою розуміє ся, що їх інтерес викликувала не краса рубінів, а їх походженє: всї ті рубіни були штучні, з виємкою одного, взятого навмисне тільки для порівнаня, і з огляду на свої оптичні прикмети, кольор, блеск і твердість оказались однаковими з натуральними. Рубіни вийшли з лабораторії звістного хеміка Фремі, директора паризького музея, і служили ілюстрацією для справозданя, зробленого ним академії від себе і від свого помічника Вернеля. Можливість штучно витворювати рубіни доказали сї ученї ще два роки тому назад, але втогдї вони могли похвалитись тільки дуже дрібними каміньчиками. Цїле завданє одже лежало в тім, щоби винайти спосіб — після вподоби збільшувати їх розміри. В тім зглядї остатні два роки не минули дармо: в 1888 р. найбільша величина рубінів, витворена в лабораторії Фремі, була 7 мілїґрамів; тепер він представив в академію рубіни величиною 75 мілїґрамів, то єсть удалось ему витворити рубіни десять разів більшої величини, нїж перше. Се удалось осягнути головно збільшенєм часу кристалїзації тої маси, з котрої витворюють ся рубіни. Перше кристалїзація тривала найбільше 24 годин, а тепер від 4 до 7 днїв; таке збільшенє часу кристалїзації збільшило обєм витворюваних кришталів десять разів. Тому-то з великою правдоподібностю можна сподіватись, як се чинить справоздавець, що дальше збільшуванє часу кристалїзації дасть і відповідний приріст рубінам. Опроче нїчого не перешкаджає продовжати кристалїзацію через кілька місяців а навіть через цїлий рік, але се можна зробити вже не в лабораторії, а на заводї, в наслїдок чого Фремі і думає продовжати свої дослїди в ширших розмірах на склянім заводї Анера. Що до скількости рубінів, котрі одержує ся із звістної скількости складових частин, то вона більша, нїж можна було сподіватись: з пяти кільоґрамів складових частин одержує ся три кільоґрами рубінів, величини кождий кришталь 75 мілїґрамів. Більшість кришталів чисто рожеві, але трафляють ся і ґранатові, а суть і синї, котрі загально зовуть сафірами. Деякі кришталї виглядають неначе сплав рубіна з сафіром і мають один бік рожевий, а другий синїй. Різні відтінки рубінів подибують ся, опроче, і в природї, так що всьо, що́ витворюєсь в лабораторії Фремі, тільки повторює в собі ті величезні процеси, котрі відбувають ся в найбільшій лабораторії, — в лонї землї. Не треба бути пророком, щоби в недалекій будуччинї предвидїти, що рубін яко коштовний камінь значно спаде в цїнї. Наколи успіхи витворюваня в Парижи підуть так швидкою ходою, як за остатних два роки, то штучний рубін невдовзї зовсїм вийде натуральний. Не дармо брошки панї Фремі, що́ їх показувано на зґаданім засїданю в академії, зроблені з рубінів добутих в лабораторії ей чоловіка, справдї ентузіязмували присутних членів академії. Бо і треба тямити, що се не фальшиві рубіни, а правдиві, але видобуті не з лона землї, а з лабораторної рунки. Одначе, поки що панове ювілєри можуть бути спокійні: дрібні рубіни, витворені в лабораторії, коштують не танше натуральних. Але се тільки поки що. Коли рубіни зачнуть витворювати на заводах, то вони дуже потанїють; величину кришталів можна мабуть буде довести до розмірів значно більших, а втодї природа мусить уступити лабораторії тим більше, що цїна натурального коштовного каміня росте в великій проґресії після величини кришталів.

(Конець буде).

Наум Срібнаренко.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

Вп. Анна Павл. Сласт. в Богодух., Вітер в Луб., С. Б. Ю. в Тись. Непридатне. — **Вп. Ів. Калїчка, Бач. в См., Сам. в К.** Дістали. Спасибі за память. — **Вп. Бор. Позн. в Павл.** Дійшло. Будемо шукати, але ледви чи ті числа ще будуть, бо се давний час. — **Вп. Сидор.** Передали, а ескіз сами друкуватимемо. Третя річ, як звістно, вже видрукована. — **Вп. Ком. в Од.** Про книжочки „Святый вечѣръ“ и „Приписы вѣдносячїй ся до испытовъ“ не згадалисьмо в бібліоґрафії тому, бо тих видань доси не бачили, а шан. автори (зглядно видавцї) не вважали потрібним прислати їх нашій редакції. Так само і про видання „Руського товариства педаґоґічного“ не можемо подавати вісток, не маючи їх під рукою, а наше окреме письмо до видїлу товариства, щоби надіслало нам свої видання, аби про них згадати, позістало без відповіди. Так то бачите, дбають наші видавцї о анонсованє, рекляму і розповсюдненє своїх публїкацій! Не треба відтак і дивуватись, що ті публїкації не росходять ся...

☞ **Передплатники, котрі до кінця лютого 1891 р. зложать цїлорічну передплату, одержать безплатно прегарну акварелю, представляючу славного кобзаря Остапа Вересая граючого під хатою на бандурі.**

Відповідає за редакцію: **Василь Тисовский.**

Видає Товариство імени Шевченка.

З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарского.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | **1891.** У Львові 1 (13) лютого. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 3.

НАВІЖЕНА.

Повість Івана Левіцького.

(Дальше.)

Діждавши неділї, Ломицький убрав ся в фрак, надів білу краватку, високий цилїндр, ясні рукавички і перед обідом побіг з парадною візитою до Каралаєвої. Він обійшов кругом квартала і підійшов до дому Каралаєвої, минаючи вікна. Увійшовши тихенько в прохожу, він скинув тихісїнько пальто і рантово вскочив в гостинну.

Марта Кирилівна і справдї сидїла в креслї коло вікна і дивилась в вікно. Вглядївши несподївано в гостинній Ломицького, парадно прибраного, вона схопилась з місця. Але тїкати з гостинної було нїкуди, бо Ломицький трохи не заступив їй стежки до дверей. Він порекомендував ся Мартї Кирилівнї. Гострими очима вона обвела його з ніг до голови і з поважною трохи гордою міною показала йому на кресло. Він сїв.

Марта Кирилівна очевидячки з великою неохотою і собі вгнїздилась в кресло. Ломицький обвів її допитливими цїкавими очима. Він неначе допитувавсь по її очах, по її убраннї, щоб знати, з ким доведеть ся мати розмову.

Марта Кирилівна була убрана в ясно-сїру суконю з густими червоними крапельками. Здавалось, неначе її усю хто покропив червоним огнистим дощем. На грудях лиснїв ясно-попсовий оксамітовий бант і неначе жеврів огнем. Румяно-сьвіже, гнїчуче особистости людини, неначе налите кровью лице аж пашіло жаром. Гострі очи блискали іскорками. Чимсь гарячим, палким тхнуло од усеї її рівної фіґури. Здавалось, нїби вона уся от-от займеть ся і спалахне огнем. По всему було видно, що в Каралаєвій крієть ся натура палка, уперта, розумна й гостра. В очах сьвітив ся розум, але без хитрощів.

Володимир Барвінський.

— Я вже мав честь бути в вашому домі, та не мав і досї счастя познакомитись з вами, — почав Ломицький.

— Моя дочка говорила мінї про вас... Я була тодї трохи слаба... В мене, знаєте, міґрена в голові. Як прийде весна, то в мене часто болить голова, — обізвалась Марта Кирилівна. Вас приймала моя дочка, а це все одно, що й я сама. В нас в домі, знаєте, нема старшого й менчого: ми з дочкою рівня. Принаймнї я маю такий погляд на взаємнини між батьками й дїтьми, — сказала Марта Кирилівна з поважною міною.

— Ваш погляд на це дїло зовсїм сучасний, гуманний, — обізвав ся Ломицький.

— В мене нема того, як буває в других сїмях, щоб дїти по десять разів на день цмокали батька й матїр в руку, говорили на їх ви. Нехай дочка на матїр тикає: це провадить до свободи, не задавлює, не пригнїтає, — сказала Марта Каралаєва.

— Такий погляд на хов дітей робить вам честь, — сказав Ломицький.

— Вибачайте... я забула свою роботу на вікні, — сказала Каралаєва.

Вона встала, проворненькою ходою пішла до вікна, взяла з одвірка половину виплетяної панчохи з дротами, знов помаленьку вгніздилась в кріслі, щоб не помяти сукні, і почала плести панчоху, виставивши вперед руки і трохи піднявши їх вгору. Вона неначе показувала молодому хлопцеві: на, мов, дивись, яка я ліберальна! до служби в неділю панчоху плету! Ту панчоху вона почала плести ще на перший день Різдва і до Великодня насилу виплела половину. Плела вона в сьвята та в неділі ще й до служби при гостях, щоб показати, що вона дуже ліберальна людина і не вважає на празники.

— Це може вас шокірує, що я роблю роботу в неділю? — спитала вона в Ломицького: може ви богомольні?

— Ні, не шокірує, — сказав Ломицький, але на друге питання не одповів і слова.

— Ваш начальник, здаєть ся, дуже богомольний? — сказала Каралаєва.

— Мій начальник, чи і справді богомольний, чи тільки вдає богомольного, бо часто ходить до церкви... в церкві часто стає навколішки і бье поклони... Як скажу, що я не богомольний, то... часом донесеть ся до начальника, і це мині пошкодить на службі. Може й ця Каралаєва часом і сама йому може... Усе може трапитись. Не годить ся багато про себе говорити. Лучче промовчати, подумав Ломицький і потім промовив: Не знаю, Бог його знає!

— Тут на Басарабії інтеліґенція ще дуже примітивна, патріярхальна, дуже богомольна, — знов обізвалась Марта Кирилівна, мигаючи на сонці дротами.

— Ото! скажіть! — обізвав ся Ломицький.

Ломицькому здало ся, що він десь чув цю фразу, таку саму од слова до слова. Він почав пригадувати і нагадав: цю фразу говорила недавно Маруся, характеризуючи басарабську інтеліґенцію. Очевидячки, мати промовляла те, що чула од своєї дочки.

— Оце недавно була я в гостях в одної знайомої. Моя знайома дама з розумом і не без просьвіти: подивитись на неї — зовсім европейська дама. До неї зайшло ще кілька дам. І подумайте собі, що цілий вечір тільки й було розмови, що про церкви, про манастирі та про чудові образи. Все розмовляли про чуда, які були од чудовного образа Гербовецької Богородиці. Я трохи не вмерла з нудьги! Дві дами прийшли в гості в чорних сукнях і з чотками в руках. Чи повірите! Мині здало ся ніби я зайшла в панянський манастир в гості до черниць.

Марта Кирилівна зареготалась з усеї сили своїх здорових грудей так голосно і дрібно, що сповнила своїм реготом усю гостинну.

Маруся стояла в другій кімнаті і через двері чула всю материну розмову.

— Що це мама говорить Ломицькому? Сьміеть ся з богомільних басарабських дам, а сама на минувшому тижні їздила на богомілля в Гербовецький манастир до чудовного образа Богородиці, одвезла пять здорових сьвічок, три фунти ладану і це все дала на церкву. Я сама куповала ладан і сьвічки в Одесі. Гм... моя мама таки добра брехуха. Гм... гм... це диво... А може вона тільки чванить ся своїм лібералізмом перед молодим хлопцем, — подумала Маруся.

Маруся вже насторочилась виходити до гостя, але почула, що од тих чваньковитих і брехливих слів матери почервоніла. Вона глянула в дзеркало: щоки горіли огнем од сорому. Підождавши трохи, поки простигли щоки, Маруся вийшла в гостинну.

Ломицький встав з кресла і проворненько, по-джентельменськи, навіть трохи по-офіцерськи прискочив до Марусі і цокнув за каблуками. Маруся широко розкрила на його очи. Фрак, циліндр в руці, ясно-жовті рукавички, джентельменська зовсім недемократична манера Ломицького, потім підслухана брехня й чваньковитість матери й її веселий регіт, блиск її очей — все це неначе туманом повило її очи. Сьвіт сонця див ся через двоє вікон і заливав блиском гостинну, і при тому ясному південному сьвіті Маруся ще ніби виразнійше примітила якусь фальш, котрою ніби сповнилась уся гостинна і одбивалась на лиці матери і навіть в тихих карих очах Ломицького. Чесній, правдивій дівчині стало чогось ніяково.

— Що це ви з такою парадою до нас? — вихопилось слово в Марусі проти її волі.

Ломицький спустив очи і стояв мовчки. Він і сам не знав, що на те сказати.

— Я бував у вас у будень, а тепер неділя ще й сьвято... — насилу спроміг ся він знайти сяку-таку одмовку.

— Ха, ха, ха! — зареготалась Марта Кирилівна. — Ви, як я бачу, чоловік старого стилю, хоч на літа й молоді. В вас, бачу, ще є якісь будні й сьвята. Сказати правду, ви мене трохи налякали своєю парадою. Ми не стародавні аристократки, а люде нового часу. Ви, будьте ласкаві, заходьте до нас в простійшому уборі. Мене оцей фрак та циліндр не тільки шокірує, а просто таки лякає. Я людина сучасня і показної паради не люблю.

Маруся широко розкрила очи на свою маму. Вчора мати нарікала, що Ломицький прийшов в гості до їх в піджаку, неначе до міщан, а сегодня сьпіває зовсім в инчий тон і трохи не лає Ломицького за той фрак. Вона знов почервоніла.

— Що це за знак, що сегодня на маму напала якась пропасниця фальши? — подумала молода дівчина.

Марта Кирилівна несподівано позіхнула дуже вже демократично і навіть рота не затулила рукою. А не затулила вона рота мабуть тим, що в неї зуби були білі й дрібненькі.

— Отже я не зовсім виспалась, — сказала вона до Ломицького.

— Може вчора в вас були гості? — спитав Ломицький.

— Ні, ми сами вчора ввечері були в гостях. А там зібралась компанія, зовсім мині не до смаку, — сказала Марта Кирилівна.

— Цікаво знати, який-то в вас смак до людей, — подумав Ломицький.

— В нас в гостях усе грають в карти, а ви мабуть не любите карт? — обізвав ся Ломицький.

— Не люблю тих карт, хоч і сама поневолі часом мушу грати, як силою посадять, — сказала Марта Кирилівна: — та там і в карти грало не багато гостей, але, знаєте, зібралась компанія стареча, усе лисі діди та баби. А їх розмова була усе стареча, дуже вже пісна, пилипівчана. Я більше люблю компанію молоду; і люблю компанію молоду не тоді, як вона танцює та сьпіває, а люблю ті змагання молодих людей про вічні питання, ті сьвітлі сучасні питання. Слухала-б та говорила цілий вечір. Ця розмова припадає мині до смаку. В цьому ділі в мене з Марусею один погляд. Ломицького трохи стревожив цей смак Марти Кирилівни і самої Марусі.

— Часом до нас посходять ся Марусині товаришки, то в їх усе дебати, та розмови, та змагання про нові...

— Про нові ідеї, — додала Маруся, неначе підказала.

— Про нові ідеї, а найбільше знаєте про нові... — тягла далі Марта Кирилівна і неначе запикувалась, неначе соромилась говорити далі, щоб не видати секрету.

— Про нові прінціпи, — знов неначе підказала Маруся.

— Про нові... про нову науку, нову віру, — тягла далі Марта Кирилівна.

Ломицький зовсім стревожив ся, — почувши про ті нові прінціпи та ще й про якусь нову віру в такому затишному закутку. — Ще мав гадку сховатись од тих ідей в цьому затишку, а тут тобі на! якась нова віра! — подумав він.

— Збрехала сьвятителька Христина! В цій Каралаєвій сидить не дві баби, а одна і визначуєть ся ясно й рельєфно: баба ліберальна. От тобі й на! Коли-б часом і дочка не була така ліберальна... а то... — подумав Ломицький.

— Ви, мамо, вже геть-то піднімаєте нас на високий пьедестал. Ми стоїмо зовсім таки не на пьедесталі, а на землі, як і усі люде, — обізвалась Маруся.

В Ломицького трохи одійшло од серця. Йому зовсім не хотілось, щоб його будуча жінка стояла на високому пьедесталі, та ще, борони Боже, і його тягла на той пьедестал на показ сьвітові...

— Ох краще було-б жити так, щоб тебе ніхто не знав, не видав, щоб про тебе ніхто навіть не чув, що ти й на сьві-

лї живеш, щоб ніхто не знав, які думки ворушать ся в твоїй голові і як вони ворушать ся, — подумав Ломицький.

— Ми, здаєть ся, земляки? на одному стену зросли? в чумацьких краях? — несподївано спитала в Ломицького Марта Кирилівна українським язиком.

— Земляки. Я родом зза Дністра, з Херсонщини, — сказав Ломицький і знов почув, що його душа стревожилась.

— Я люблю свій язик, а ще більше люблю українські пісні. А ви? — спитала Марта Кирилівна якось одрубчасто.

— Випитує... здаєть ся, випитує... Щось є! Ліберальничає й випитує... Може вона потайна жандармка... Спитала навіщось про це діло і так несподївано, неначе з тину ввірвалась, — подумав Ломицький.

— Чом-же... — сказав Ломицький так, що його одповідь можна було погнути трохи сюди, трохи туди.

— Одначе ми годуємо гостя словами, а не колачами, — сказала Маруся.

— Час кофе пити. Біжи, Марусе, та принеси нам кофе, — сказала Марта Кирилівна і її голос став різкий, приказуючий.

Маруся принесла кофе. Марта Кирилівна почухала чоло дротиком і поклала панчоху на столї.

— Сїдайте блисче до нас, до стола, — сказала Марта Кирилівна і показала рукою на порожне місце перед столом.

Ломицький сїв коло стола. Маруся поставила перед ним стакан кофе, а сама сїла на софі рядом з матїрью. Ломицькому здавалось кофе таке смачне, якого він із роду не пив. Проти його на канапі сидїла Маруся. Проти своєї червоновидої матери вона здавалась пишною, делїкатною трояндою, або білою леліею. Ще ніколи її матове лице не здавалось йому таким делїкатним, ще ніколи для його не горіли її здорові подовжасті очи таким тихим, ясним рівним сьвітом: вона була рада, що її мати посидїла, привітно поговорила і ласкаво обійшлась з Ломицьким, була весела і навіть реготалась.

— Хоч накидала мама повну хату фальші, але, здаєть ся, Ломицький припав їй до душі, — думала Маруся, допиваючи кофе і втираючи свої повні, як вишня, та червоні, як черешня, уста маленькою серветочкою, вишитою червоними взірцями.

А справдї, Марта Кирилівна розбалакась і лїберальничала, щоб почванитись перед молодим хлопцем і показати, що вона ще молода і тїлом і думою. Вона молодилась своїм лїберальізмом.

Випивши кофе, Маруся взяла стілець, сїла рядом з Ломицьким і почала з ним веселенько розмовляти. Матери це не сподобалось.

— Марусю! візьми стакани та однеси в столову, — сказала мати.

Маруся встала, однесла стакани, вернулась і знов сїла поруч з Ломицьким. Ломицький повернув стілець і сїв лицем до Марусї. Вони знов почали любенько балакати. Мати мовчала, плела панчоху та в ряди-годи кидала допитливим оком на дочку. В Марусї розчервонїлись щоки, заблищали очи. Тихий Ломицький і собі розговорив ся, став жвавійший. Він неначе заметив ся од Марусї веселістю та енергією.

— Отже цей молодий хлопець подобаєть ся Марусї, — думала Марта Кирилівна: — Як в неї заблисчали очи! Як ллєть ся розмова! Отже ще причепить ся до Марусї... а вона може з'охотить ся та й вийде за його заміж... Погано мінї буде без Марусї... Цц...

Марта Кирилівна почула, що її розбірає злість на Ломицького і на Марусю. Вона підвела очи і несподївано крикнула на дочку:

— Піди лишень в пекарню та подивись, щоб куховарка часом не пересолила котлєтів! Та не забудь ся перемити стакани!

Ломицький витріщив очи з дива: Марта Кирилівна крикнула різким голосом, неначе ворона кракнула. Пісьля її веселого щебетання та криклива фраза якось свиснула, неначе куля.

Маруся з великою нехіттю підвела ся з стільця і вийшла. В Марти Кирилівни дротики швидче заворушились в руках. Вона насупила тонкі брови, міцно стулила уста і сердито вп'ялась очима в панчоху, неначе сердилась на неї.

— Ого! не все, мабуть, так щебече стара, як тільки що зо мною щебетала, — подумав Ломицький; — може Христина і правду казала, щось з Марти Кирилівни неначе виглянула друга баба...

В сьвітлицї стало тихо. Ломицький мовчав і поглядав на двері. Він ждав Марусї.

— Який-же в вас начальник? чи добрий чоловік? чи робочий? чи може... тільки вміє кричати та принукувати, та поганяти? Знаю я ті начальства! Більше шпіони, ніж робітники: Знаєте, їх наставляють більше задля того, щоб сьлїдкувати за урядовим людом, а не задля того, щоб дїло робити, — сказала Марта Кирилівна.

— Вивідує... знов випитує. Певно, хоче випитати, чи поважаю я начальство... Треба стерегтись, — подумав Ломицький.

І він почав хвалити свого начальника, але так хвалив, що аж перехвалив на один бік.

Марта Кирилівна знов розговорилась, але Ломицький примітив, що тон її розмови вже був нічий, холоднійший, як ті фарби в мальованнї, котрі кладе маляр на густі затінки під скелями та під високими горами. Він тільки ждав, поки вийде Маруся, щоб попрощатись. Маруся вийшла. Ломицький встав і почав прощатись. Марта Кирилівна подала йому руку і ще холоднійшим неначе сьнїговим тоном промовила:

— Сподіваюсь... що ви в нас... не останній раз. Але в душі вона гаряче бажала, щоб то був останній раз.

Маруся провела Ломицького в прихожу. Ломицький раденький вертав ся до дому. Марусина мати поговорила з ним веселенько, любенько і навіть просила заходити. Тільки чогось остання її гостра фраза все чула ся в його вухах, як вороняче крякання, неприємна, віщуща зло і робляча діссонанс в гармонії її лїберальної розмови.

Ломицького встрітила Христина і все дочиста випитала в його. Вона зацїкавилась його романом, бо була дуже охоча й ласа до таких романів.

— Цїкаво було-б розворушити роман і самої Марти Кирилівни. Я-ж знаю її давній роман з Бичковським, як-то кажуть, од дошки до дошки. Бичковський швидко буде в брата в гостях. Покличу я в гості і Марту Кирилівну. Вони не бачились вже може років з пятнадцять. Як-то вони тепер стрінуть ся? — подумала Христина. (Далї буде).

ПЕРЕМОЖЕЦЬ.

Минув той час, коли річки кріваві
Лились во ім'я правди і добра,
Коли як памятник лицарській славі
Вставала трупу братського гора.
Напередовець того часу думку кращу
Кострищів димом чорним повивав,
Без жаху кидав він у смертну пащу
Того, хто віри в думку ту не мав.
За слово благости, письма сьвятого,
За гріб Того, хто в мир принїс любов,
Скидалась піхва від меча тяжкого,
Війни згубливої здіймалась корогов!
Невільні стани, воленьку здобувши,
Гадали тілько взяти кров за кров,
В свої кайдани старшого окувши,
І наставало рабство, — друге, — знов!
Настали инші часи, — думка добра
Не прагне в поступі своєму днесь
Нї крові, нї вогню, хочай хоробра;
Як зірка гожая з ясних небес
Без громів, блискавиць сія', без тучі,
Промінєм тихим, — і ватаг новий
Не в зброї бойовій ідé, блискучій,
Не грім гармат луна' за ним гучний;
Він к' ворогу не мéча простягає,
А подає масличну вітку він, —
Науки, працї корогов здіймає,
Та згоди, — щастя спільного почин!

*

Як суди́ть ся-ж єму здобути перемо́гу,
Не з гуком су́рем прийде він к' мети́,
І не квітки́ єму вкриватимуть дорогу,
Чоло — не лаври гордії, густі.
Ні!... переможець зійдеть ся з брата́ми
На сте́жках ти́хих в рідному краю, —
Підійме-ж ви́соко, з щасли́вими сльоза́ми,
Повиту терном голову свою!

Олена Пчілка.

Куда́ю йти?

(Різдвя́на по́вістка).

Iter hac habui. *Terrentius.*
Tu ibi tuam viam. *Plautus.*

Давно се дїялось, коли ще на престолї Риму сидїв пишний Кесар Авґуст, коли гордий Рим ввесь сьвіт під свою владу підгорнувши, упившись славою і кровью людською, не дбав, що і його днї Парки полїчили, що і його славі й пануванню прийде кінець колись — не дбав про се Рим, думав вічне панувати й пишать ся, виписавши на своєму прапорі гордий девіз: Regere imperio populos Romane memento! — утопав в роскошах і орґіях і не маючи вже куточка на сьвітї, де-б можно точити кров людську за славу і владу Риму — проливав її на аренї Колїзея на втїху дикої черні... Коли й Богом улюблена Палестина, втративши свою долю й волю, зробившись гостинцем для преторів всевладного Риму, — покірливо несла ярмо чуже, сподіваючись лишень, що от, незабаром, прийде її Мессія грізний та можний, визволить її з під нової єгипецької кормиги поганів і... поставить Ґрусалим натомісць Риму! В сї часи Господь справдї втомившись дивити ся на неправду людську, хотїв показати людям зразок до кращого життя: але не новий потоп думав він на їх наслати — ні, він хотїв післати людям Сина свого, лишень не таким царем, яким його сподївали ся сини Ізраїлеві, а царем правди і волї за-для усякого живого творіння...

Як перед потопом стародавним люде переступили міру всяку беззаконства та неправди, так і перед Приходом Того, хто мав обмити душі людські від бруду гріховного — Рим, осередок землї, пан і володар сьвіту, зібрав в одно місце усї гріхи, усю нечесть і погань на сьвітї, одяг його в порфиру й багряницю і ку́ревом обкурив запашним — так саме, як він зібрав богів усього сьвіту, збудувавши за-для їх пишний, чудовий Пантеон — мов-би насьміяти ся з самих богів, мов-би на те, щоб вони були сьвідки усього того, чим мусить гидувати усяке Божество... Справдї, досить подивитись в Колїзей, щоб побачити, що сї люде збулись всього людського: на арену виходять ґлядіятори-перебійцї: Ave, Caesar, morituri te salutant! У-горі, на хорах, мов діброва в осени листям зашуміла — заплескали в долонї буде пак на́-що подивитись! І бють ся перебійцї смертельним боєм... на втїху... проливають кров свою, щоб Римляне не забували, яка вона є на колїр. От один пада і простягає руку в гору — просить милосердя, життя просить подарувати. Гнівли́вий гомін у-горі: як, мовляв, маючи щастя вмерти перед очима Риму — він сього не уважа за щастя, він нічого бажає, — бажає жити! І руки, тисячі рук раптом махають до-долу — знак, що Рим не дає милости — і переможець, діждавшись свого га́сла — встромля в товариша в останнє згубнеє залїзо... Рясні плескання в долонї й дикі ви́гуки повітали послїдній стогін людини!... і ні жадна душа сих запеклих людей не почула жалю, не здрігнулась, не вжахнулась, ніхто-б з поміж їх не міг думати й сказати, що подія, котру вони бачуть — тяжке́, несьвіцьке злочинство, що люде не повинні різати людей, бувши самі люде, а не звірі — ніхто сього не міг сказати — усї дивили ся на сю страшну подію, як дивлять ся на саму звичайну за́бавку, усяк з них маючи перед очима кріваві кружальця — супокійно брав ся за шматок хлїба — він йому не пах кровью, а хоч і пах — байдуже!

Одна лишень душа почула се, одна вона вжахнулась, одна схаменулась — се була душа молодого Ґерманця-леґіонера, що́ служив Кесареві під римським йменням Люціюса. Ґерманець скрикнув те-ж, але не криком дикої втїхи радісного Колїзею, а криком крівавого болю — в ґлядіяторах, що́ вбивали один одного на втїху Кесареві й його рабам, він пізнав синів вільної Ґерманії, братів своїх кревних... він виразно почув, як конаючи ґлядіятор, що́ валяв ся на піску арени, прошепотів в останнє: „Ґерманіє, батьківщино, прощай!...“ він виразно побачив, як рука другого, забійці, затремтїла на сей шепіт забитого, як забійця відкинув меча геть від себе й стояв остовпілий, несамовитий, забувши вклонитись, як то личило, громадї Колїзейній, що́ кричала йому: bravo!... Він, запеклий ґлядіятор, почув, що забив брата свого, він може вперше почув, що і він сини Ґерманії, може вперше помислив про те, навіщо він живе і що він робить... Все те побачив і почув молодий леґіонер Люціюс, вибіг з Колїзею мов несамовитий і геть пішов темними вулицями Риму, навманя, не знаючи куди — подальш-би лишень від сього крику й гомону навісного, подальш від сих людоїдів... Думки одна по одній, як сполохане ґайвороння, тїснились йому в голові, просили ся геть, просили одповіди, сьвітла, силїтали ся в якусь безладню мішанину і примушували лишень його все йти та йти, чи краще бігти, мовляв-би від себе самого.

— „Чи-ж я не такий самий ґлядіятор, як і сї безщасні“, — думалось йому, „чи-ж і я досї жив хіба не на те, щоб, коли-то треба, вбивати братів моїх?“

Раптом пригадалось йому, як він недавно вернув ся з походу в непокірну Ґерманію з Британїком, як він бив ся із своїми таки братами за-для слави неситого Риму, лишень не на аренї Колїзею, а на другій аренї — на аренї бойовища. І там він чув, як вмираючи Ґерманці згадували свою милу Ґерманію, але чому він тодї сього не розумів, чому тепер лиш в тямки йому стало, що і він, чи воюючи за славу Риму, чи то нівечучи батьківські звичаї та мову дїдів своїх на користь панського Риму, чи займаючи в полон Ґерманців для ґлядіяторських шкіл та рабства — що і він не що, як ґлядіятор, що ріже брата, що нищить батьківщину на втїху і вдово́лення деспотичних примх римської і золотої і брудної черні... Лишень тепер зрозумів він, що дарма йому дивитись зневажливим оком на сих нещасних рабів-бойцїв, бо він і сам такий, та не знав лиш сього, як не знав сього і той, що ось доріру вбив свого брата... Довго він ріс і набірав ся хисту та сили в школї ґлядіяторській, довго привчав ся він, як треба колоти і встромити залїзо в людське тїло — і байдуже! і от тодї лишень, коли почув, зарізавши брата, давно-забутий, але милий гомін: „Ґерманія“, тодї тільки правиця йому затремтїла, тільки тодї став, безталанний, думати про свої учинки... „А хіба-ж я не такий?“ думав Люціюс, „хіба і мене змалку не взято до школи, як і того ґлядіятора, тільки не до тієї, а до иншої, де напували моє серце отруйним зіллям римським, де привчали до звичаїв римських, де казано менї забувати й зневажати батьківську мову і звичаї, де призвичаєно мене Римлянином себе вважати й соромитись своєї крови ґерманської, бажати навіть забути про те!... Хіба-ж пак я не такий єсть самий ґлядіятор? І мене, як і його Рим готував до арени, до арени нищити, руйновати, несьвідомо, навіть не догадуючись, Ґерманію, що́ мене породила, що́ мене викохала... Хіба не я бив ся з непокірними Ґерманцями, як з бунтівниками варварства, що́ не розуміють благ римської культури та осьвіти і хочуть власної волї, бажають зістати ся самими собою... Менї здавало ся, що я послугуючи Римові, побачу благо Ґерманії, коли вона рабом таким, як отсї ґлядіятори впаде під пяту Цезареву... Либонь-же я помиляв ся гірко!?...“

Так думав, так вагав ся серцем Ґерманець Люціюс, притулившись гарячою головою до стовпа на форумі. Пусткою та сумом несло від сього славетного колись місця... а так ще недавно вільний народ обірав тут вільними голосами славних консулїв та трибунів, ще недавно вільний народ давав тут мудрі закони для вселенної, ще недавно бачив форум сей скрівавлену кирею великого Цезара, ще недавно луною звідсї голосною несла ся вільна, як колись народ римський, бурхлива як море, завзята як серце Муція Сцеволї, мова останнього Римлянина, що́ не вагав ся встромити меча у груди своєму другові коха-

На чатах. Пісьля образу В. Шернера.

ному, коли побачив, що сей друг кує кайдани волі римського народу... Тепер на сей форум зганяють лиш нїкчемні товпища черні, що́ за динарій та дармове видище в Колїзеї продає голоси на що хоч свому панові Августу, — мине іще невеличкий час — і всевладний Август не матиме потреби грати більш і сеї комедії з тїню республїки...

Такі, слйве такі думки мусїли промайнути в розворушеній душі Люціюсовій. Низкою минали перед його очима минулі лїта. Смутно, як у снї пригадались йому ті щасливі години життя, коли він ріс малим хлопям десь далеко, далеко звідсї, коло шумнодібровного Гарца... Згадує він, як сни, повиті у туман минувшини, чудові казки, що йому неня пестуючи розсказувала — про відьми Гарца, про богів злих і добрих — Одина, Тора, про валькірій, — чудові пісні сьпівала про славу дїдів, про волю-гордощі Ґерманця. Який він був цїкавий тодї, як пильно прислухав ся, до всього, як бажав усе знати. Погляне на небо, засїяне зорями — і зараз до неньки: „А що то, мамо, на небі так блима хóроше та ясно?“ — „То, сину, зорі, чи пак віконечка в палатї у Одина, в Валгалї — через їх дивлять ся душі славних Ґерманцїв, що́ полягли за волю батьківщини, бючись з Римлянами нестимими: вони дивлять ся, чи й їхнї сини йдуть їхньою тропою, і як коли побачать, що хто зрадить Ґерманїю, поримщить ся, або побіжить з бою, як бігають жінки (тільки не ґерманські — сї уміють як умерти), то як побачать що такеє, зараз-же Одинові скажуть і навіки для такого Валгала заперта... І горе зрадникові... Коли побачиш, що зоря падає, се зперсердя так грюкнув хто віконечком небесним, побачивши погані вчинки зрадецькі, що воно геть одірвало ся і впало... Пильнуй, синочку, щоб звідти бачили твої лиш добрі вчинки“.

Побачить дитя течійку, потічок срібловодий, що́ каміньцями біжить журливо гомонячи, мов нарікаючи на кого...

— „А се, мамуню, що? а звідки се?“

— „Се потік — Журба Ґерманської Матері“, — з повагом відказує матуся: „колись жила там, далеко, мати і син у неї був та зрадив батьківщину — перевернув ся на Римлянина і бив ся із своїми... І коли безщасна мати дізнала ся про те, то не хотїла більш дивити ся на сонце, не хотїла соромного життя і розлилась слїзми, зробившись течією журливою, струмочком жалібним, що́ аж до-віку плакатиме й нарікатиме на долю, що́ дала їй породити зрадливого сина... І дивно єсть: вода в сьому потічку солона як ропá, аж гірка, як сльози!... Дивп ся, сину, щоб і твоя ненька не розлилась гірким потоком...“

І поцїлує його палко і пригорне любо та пестливо до материного лона чистого... І багацько, багацько розказувала йому неня, але й вона всього не знала: „про се можна“, було скаже, „дізнатись хіба в школах в Римі — там все те знають“, коли не зможе вдовольнити цїкавого хлопця.

— „То ти мене, нене, віддаси до школи, щоб і я все знав?“

Здихне матуся гіренько та й скаже: „Ох мій синоньку, багацько, багацько вже таких, як ти, ходило до шкіл римських, та чи багато з їх вернуло ся до дому, чи багато з їх зостало ся синами вірними Ґерманії, чи багато-ж то їх, щоб не хотїли проміняти сумні але роскішні лїси, яри й долини батьківщини на пишно-золотий той Рим? чи багато-ж їх не захотїли проміняти волю Ґерманця на службу золотого раба Кесаревого? Чи багато тих, що́ не захотїли статись слїпими челядниками Римлянам і спомогаючи їм звоювати наш вільний край — не плюндровали його, не нищили наші звичаї стародавні, не осьміяли батьківської слави і давних вчинків, котрі не гордували рідною мовою і кровью?... Бою ся, мій коханий, щоб і ти не став ся оттаким перевертнем гидким, яких у нас не мало; боюсь, щоб і ти не спаношив ся, не пороманив ся, не занехаяв рідний край... То краще-б менї тебе не родити, краще-б менї тебе маленьким поховати...“

І обіллєть ся бідная мати дрібними сльозами.

— „Нї, мамо, я не зраджу Ґерманїю, я не хочу йти до Римлян, я битимусь із ними...“ — палко скаже хлопя.

Потім він вже не пригадає собі, яким побитом опинив ся в Риму, чи його узято до війська, чи його просто віддано до школи вчитись мудрощей римських — тільки памятає себе вже в римській школї. Тут вже дізнав ся він про те, чого не могла йому з'ясувати матуся; тут дізнав ся, що і все те, про що матуся оповідала — бридня тільки, що нї Одина, нї Тора, нї Валгали, а є лиш Юпітер та инчі Олїмпійнї, що і зорі зовсїм не є віконечка ґерманського раю, а дрібненькі, романогрецькі боженята, найславнїйшій з поміж їх Еос рожевоперста та Феб блискучий. Тут він дізнав ся, що його родичі-Ґерманцї — невігласи сьвітові, дикі дібрівні мешканцї, що дух ясний людський мусить горнути ся до Риму, до його осьвіти і культури; і щастя Ґерманії на тóму залежить, щоб вона якомога швидче сталась слугинею Риму — він дасть їй преторів, софістів і кайдани; він навчить її розуміти і читати Горація Флякка і сьпівати з ним у-купі хвалу Августу як Богові та тільки й знати, що упившись, — тупати: nunc est bibendum, nunc pede libero tellus pulsanda, замість грізного крику: „Умрімо за волю і Ґерманїю!“ — бо Римлянам тодї тільки й волї було, що тупати вільною ногою в дїл... Все отсе Римляне могли дати Ґерманцям одібравши за те вільну й чисту душу — добра, хоч проклята плата!... Усїм мудрощам римським навчивсь Люціюс і сам став Римлянином. Якою темною, якою дикою та простацькою показалась йому рідна Ґерманія! І чуття зневаги до бідної Ґерманії, до її звичаїв, до дикої її долї росло з ним у-купі. Як він бажав наблизити її до сього сонця-Риму, щоб промінь, сяйво від його осьвітило хоч трошки сумні лїси Ґерманії. В душі його на днї зберегали ся несьвідомо чисті поривання до вищої правди на землї. Роскішно-погане й розбещене повітря Риму не торкнулось своїм брудним, отруйним подихом до її, — і коли-б він виріс в пущах Ґерманії — він-би бив ся за волю її й долю; він-би не знав нї Гомера, нї Гезіода, нїже розумів ся-б на рабських віршах Горацієвих, за те-б зневажав розбещених, пещених роскішників Риму й ненавидїв його золоті кайдани, в котрі він кує народи — воля Ґерманії була-б для його вища правда на землї, безперечна правда і бездоганна. Але, кохаючись в чудових гексаметрах безсмертних Греків, розуміючи красу Піндара, бачучи культуру Риму ступінем вищого життя, пізнавшись на софістичних мудрощах, на діялектиці, розуміючи загальну високість духовного й культурного життя — він уже мусїв дивитись на сьвіт Божий очима Римлянина: він бачив у волї Ґерманії дике варварство, в борні її за ню — війну з культурою. І хоч дух його не міг вдовольнити ся роскошами культурного життя, хоч дух його шукав, жадав сьвятої правди на землї, але-ж хто йому про неї міг сказати? хто міг сказати, де вона, яка вона, що робити, як треба жити на землї? Все той-же Рим, роскішний, мудрий і паскудний, а не зневажена, простацька Ґерманія його. І от тиняєть ся він по стогнищах Риму велелюдного — напевне скажуть мудрі, наймудрійші в Риму, славетні стоїки. Питаєть ся він стоїків, розпитуєть ся. Мудрі вони речі кажуть, але байдужість їхня до всього на сьвітї нелюба єсть йому: в отсїй байдужости до сьвіта, до його справ, — вбачаєть ся йому бажання супокійного, незакаламученого життя, бажання зберігши мудро спокій та рівновагу душі в сім неспокійнім й нерівновагім життї, ще мудріще вмерти. Але сумиритись так могла лишень душа зневірливої, втомленої життям романської громади. Душа Ґерманця, що́ не міряв нї сил своїх, нї не потомив рук, нї ще не захолодив серця — байдужість се мудра здавала ся не мудрою, — йому хотїло ся життя, учинків, хотїлось працї — байдужо-рівновагий стоїк не міг йому вказати певної пути — він міг путь показати до власного супокійного, щасливого життя, але Ґерманцеві хотїлось жити для людей, внести і свою долю в скарб добрих вчинків на землї... Спитатись в римського народу, що йому потрібно для щастя. „Що потрібно для твого щастя, Риме?“ — питаєть ся він.

— „Для мого щастя й слави, каже Рим, потрібно ось що: коли в убогої вдови твоєї матері є остання телиця, нам треба взять її на Кесаря порфиру і щоб йому було на́-що уряджати римській голотї грища в Колїзею щоб йому було за що дармовим хлїбом нагодувати чернь римську, що та дала йому за се здоптати останки вільної республїки; коли у тебе є брат, останняя утїха твоєї неньки у старощах її — нам треба його взяти чи в ґлядіятори чи то до леґіонів, щоб було ким звоювати ще тих Ґерманцїв та Парфтян і инчих варварів, що́ не бажають лизати ніг римському володарю“.

— „А правда-ж ваша де?“

— „А ось де наша правда — Кесар. Він носитель правди на землї, він знаменує Бога, йому ми ставимо божницї вже і вівтарі...“

— „Невже се так, невже сé правда, найвища правда?.. — думав він. І в муках, у невірі та в розрадї, в війні з самим собою ішов він в Сирію, за Рен, воювати Ґерманців й инших варварів. Тепер збіраючись ще в Палестину держати неспокійних Гебраїв під владою й ступою Риму, він завітав у цирк, у безславний Колїзей, де й перш бував, де й перше бачив те що і тепер. Тілько раніш йому се не здавалось диким та нелюдським — душа його і очи звикли бачити пролиту кров й не важити життя людське, нїхто бо його не важив, нїхто не бачив в Колїзею нїчого окрім театру, опріч видовища — нїчого. Тепер же та подїя, як два Ґерманцї били ся на втїху черні й вмірав один, вмірав зі словом любим: „Ґерманія“ — тепер вона, ся нелюдська подїя вразила і розворушила його душу насунула і прояснила йому гадки про давню-давнину, прокинулась його ґерманська кров, пригадала ся йому матуся... її речі любі...

З важкими думами, із смутком в серцї, з лютою нудьгою їхав він другого дня до Палестини. Йому лежав шлях до Ґрусалиму, до Претора Пилата через невеличке місто Вифтлеєм Юдейський. Наближаючись до Вифтлеєму, він побачив блискучу велику зьвізду над одним будиночком убогим. Нїхто не міг йому, коли він зачудований почав розпитуватись, нїхто не міг сказати, що се таке мусить значити. Він спинив ся в Вифтлеємі, щоб переночувати. Прокинувшись в ранцї, чує янголині сьпіви: „Слава во вишних Богу!“ бачить округи себе дивний, небесний сьвіт, чує якусь радість, полегкість душі, озирається і бачить чудово людину в лелійно-білих шатах, невимовно хорошої вроди, з лагідним, чудовим поглядом. Такої вроди земля ще не носила.

— „Хто єси, чоловіче добрий?“

— „Я янгол, посланець Божий. Знай, що місце се сьвяте тут недалечко, на подвірю он того будиночку, що́ над ним сяє зьвізда, родив ся сам Христос.“

— „Хто-ж се такий Христос?“

— „Се Син Божий, Сам Бог, істинний, єдиний, що́ прийшов спасти людей — так се призначено од віку.“

— „Коли се Бог, то йому бажаю поклонитись.“

— „Іди за мною.“ — сказав янгол і вони пішли.

Перейшовши проз заїздний двір — Люцїюс вступив у якийсь захисток, наче-б печерю, де й побачив на сїні в яслах божественне дитя: округи сидїло двоє вбогих людей, Марія Мати Божа та Сьвятий Йосиф; над яслами ремиґав товар, подихаючи теплою парою на дитину, наче щоб її захистити від погожого пораннього повітря. Здавало ся в очицях рожденнього відбивав ся розум вищий від людського, здавало ся сей розум жив й сьвітив ся вже од віку, все знає й знав і знати ме; що йому нема початку ні кінця і здавало ся, в очицях сих небесних вся сила й влада сьвіту, землї і неба, того, що вже було і буде. Округ головки Дитяти Передвічного сяйво чудове із етеру розливало сьвіт на всю печерю.

Люцїюс поглянувши на сю дитину, почув у серцї якесь нове, недовідомеє чуття, якусь надземну радість, мліть якусь, й спустив ся на вколїшки й припав до-долу. Сяйво над головкою Передвічного сьліпило йому очи.

— „Я не можу більш дивитись на се дитя,“ — каже він своєму повожатому — „виведи мене звідсї.“

Коли вони вийшли Люцїюс каже:

— „Я бачу, що се дїйсне Бог, але мене одно дивує, чому се він в такій убожі прийшов на землю?“

— „Я тобі ще не те скажу“, — відказує йому сьвятий повожатий — „він і вмре ще скатований, розіпнутий на хрестї, самою зневажливою, ганебною смертю, з розбійниками укупі...“

— „На-віщо-ж се, для чого се? Хто-ж його за Бога тодї вважатиме?“

На те, щоб спасти людей! Інакше-ж се зробити не можна. Я се тобі зараз зъясую. Щоб люде зрозуміли, як їм жити, — вони мусять мати зразок такого життя, котре вони могли-б побачити і повік згадувати; щоб образ сього життя стояв їм перед очима живою наукою, живим прикладом. Коли-б Господь прийшов на землю у коронї і порфирі, у золоті і у єдвабі, коли-б зъявив ся він в царських палатах чи вельможних — то люде так-би і гадали, то так-би й розуміли, що багряниця лишень і корона, що золото лишень й самоцьвіти гідні єсть блисько бути до Бога; коли-б родив ся він в палатї — то-б думали, що як й Господь минає вбогу хату, то значить їй і призначено бути в зневазї людській; коли-б зъявив ся він царем могутним і всевладним, то-б і нїхто не думав, що в тїлї вбогого теслї, яким буде се дитя-Бог — може вміщати ся Дух Божественний, може від тепер блищати частка Божественного Розуму; коли-б він прийшов з мечем кари й влади — люде-б думали, що Божественного ладу ознака — се меч сили й кари. Нї, навпаки, Господь умисне все зробив не так: він не хотїв навіть в найбіднїйшій хатї родити ся, він родив ся у печері і не на ліжку єдвабному, а в яслах на сїні; не царї й вельможі бачили появу його на сьвіт, а перше за всїх воли і осли. — Він показав сим, що коли товар годен був побачити появу Бога на землї, то годен він хоч лагоди і ласки від чоловіка; не царі зі Сходу перші принесли йому дари і поклонили ся, а найубожійші з поміж людей — чабани; сим Він показав, що прості, зневаженї и сильних й мудрих, сі прості найбільш щирі Його Слова слухати і хвалу Йому віддати. В снасть тлїнну людську, в тїло, одяг Він Божественний свій Дух, шлях вбогого й злиденного життя, зо всїма його пригодами, злиднями й стражданнями Він собі призначив; надїлив свою снасть всїми потребами людського тїла — чутливу до холоду і голоду; утому чути й жадати відпочинку, як і людське тїло придатне чути болї й муки. І саму душу Він свою вподобив до людської, що підлягати ме гнїву, і спокусам, і ваганням. Як справжняя людина проживе Він життя своє святеє, поклавши кожну його мить на послугу людям, усїм оттим убогим, сирим, безталанним, що у зневазї у всїх славних і вельможних: усїм, що нужду матимуть в підмозї, ласцї і утїсї... і врешті — умре за сих людей, на хрестї розіпнений... Для чого-ж се? спитаєш, на віщо се єсть потрібно? А на велику науку людям й приклад: щоб послужити людям — їх треба полюбити, так як полюбив їх Бог, аж до смерті Своєї; а щоб їх полюбити так, то се зразок дає Христос: потрібно єсть єдине бути з ними, потрібно все те відчувати, що й ті, котрим маєш служити; потрібно жити їхнїм життям, їхнїми потребами, їхнїми радощами і смутком їхнїм, треба свою душу зілляти з їхньою душею і піднїсшись духом в високости зоставати ся їхнїм братом... І коли ти хочеш Христа собі за Бога мати — йди його слїдом, його ступою — на скілько людський дух може бути до сього здатний — іди до тих, до котрих душа твоя найближче, іди до тих, до котрих душа твоя найближче, іди до тих, де ти родив ся, чиї і радощі і горе мусять бути тобі найближчі — тільки там душа твоя найповнїйше відчує те, що і вони чують, тільки там її обійме найпалкійше подумя любови до людей й бажання найревнїйше і жити й вмерти задля їх, твоїх коханих й серцю близьких... Для того і Господь, щоб взяти їм на себе снасть людська, понялась найбільшим палом людови до людей, мусїв родитись від людей і жити так між тим людом, де родив ся. Не до Фарісеїв, не до можних піде він — нї, він візьме в свою оборону люд темний і убогий, люд безпритульний й покривджений. Огонь жерущий свого слова гнївливого він вилє на тих фарисеїв й можних, катюг людських; їм кару пророче небесну: „Горе вам книжники і фарисеї!

І зник божественний вістовець. Люцїюс був як уві снї — все зрозумів він тепер, все йому стало ясно, став видкий йому шлях правди й волї на землї...

— Покланяюсь Тобі Боже вбогих і малих й беру твого життя будучого про образ моїм малим й нїкчемним силам на приклад і науку! Зриваю з себе шати золотого раба римського Владики! видераю, викореняю із моєї душі усї прикмети рабської душі римської, що́ защепило їх менї життя із ними спільне, що́ їх надихавсь я в повітрі римським отруйнім. Омию, омию в Ренї рідним я римського підніжка плями, з повітрям вільним рідної безщасної вдовиці-неньки, Ґерманії моєї, вдихну я знову, верну я знову любов і пал до щастя її й волї: поновлені згадки про літа дитячі щасні вернуть менї і чисту душу і відвагу за правду її стати, поновлять в менї бажання для неї жити, для питомої країни, що́ тончуть тепер її легіони римські й нсують, мордують нещасливу. Сонце твоє побачивши, діброви твої, гори і долини, серце в собі ґерманське почувши,

те серце, що́ било ся так, дитям ще, за-для неї лиш, нененьки моєї, для щастя й волї рідного краю. Зірвавши, скинувши із себе Римлянина, я стану тим, ким мушу бути й почую в собі силу і бажання йти тим шляхом правди, що́ вказує менї Господь новоявлений... Ґерманіє моя убога, сира, зневажена і темна! тобі від сієї години усе моє життя, уся любов моя, ввесь нал душі моєї — з тобою, з твоїми синами, я розділю твою сумну долю й полон, і муки, і зневагу, що́ завдає тобі блискучий, в золотї й крові втопаючи, проклятий, на гибель люту слізми і стогóном народів обреченний Рим... І смерти самої, дай Боже, Христе Сьвятий, менї, щоб не злякатись прийнять із рук катів твоїх, моя сьвятая, рідна земле, за тебе, за волю твою й долю і за твою правду...“

Так помолив ся щиро біля Вифтлеєму в сьвятий день народження Божого перший християнин Ґерманії.

У Петербурзї. 23 XII. 89. **Т. Певний.**

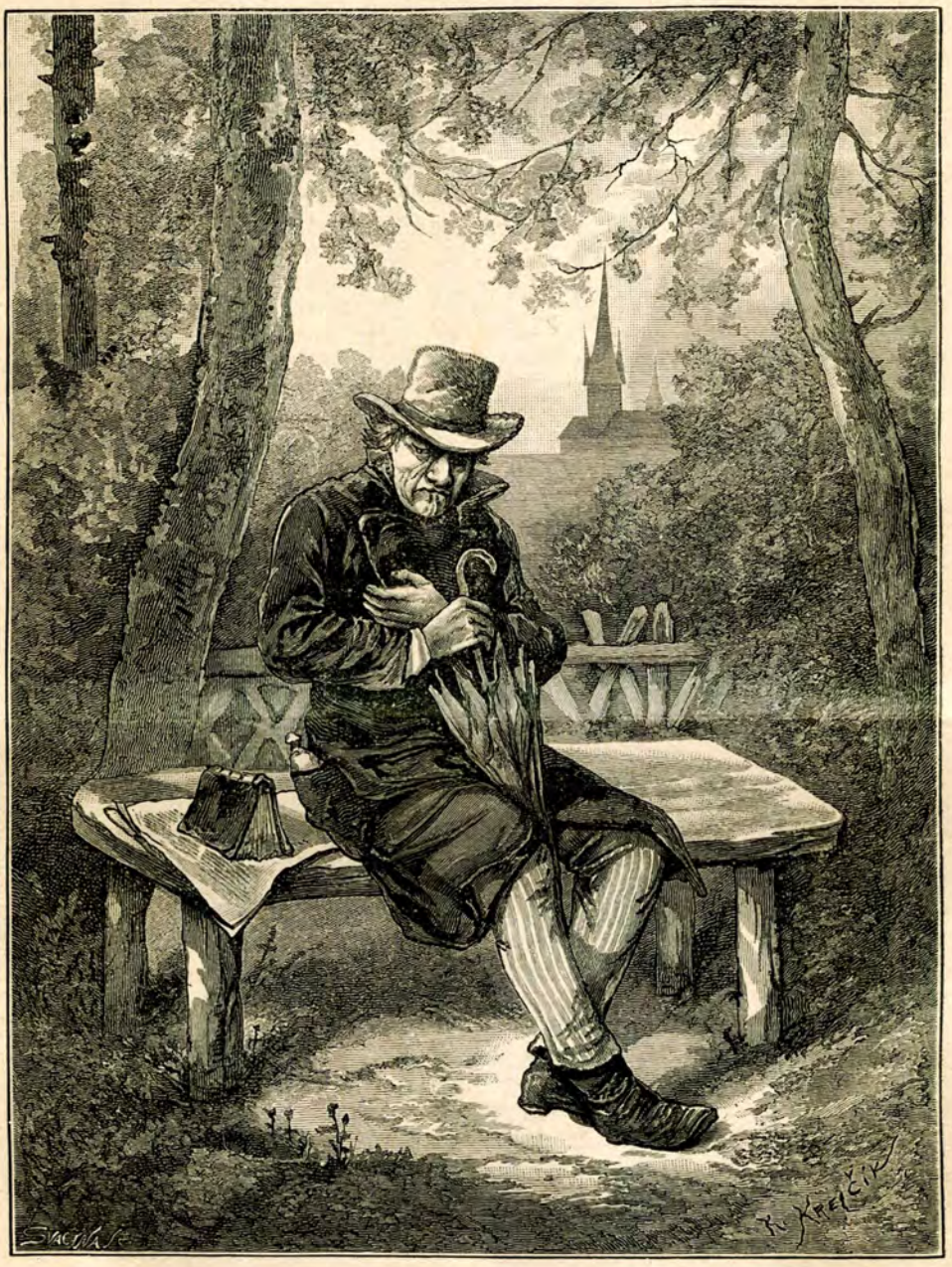

БОЛЯЧКА.

Відчепіть ся ви від мене!
Що пристали мов смола?
Я недужий, я вмираю —
Вам щоб „Торговля“ цїла.

Та начхать менї на неї!
Не торгую я нїчим.
Чи кацап, чи народовець
Буде в нїй — для мене дим.

Я недужий, я вмираю,
Легке вже мікроби тнуть,
А вони мене на збори
Тягнуть — хоч ти трупом будь.

Нї, в рядї стій непохитно,
Слухай вкучних їх дебат,
Ликай порох, гинь з задухи,
Голосуй на очайдухів —
Хай їх кат!

ЗІМА.

I.

Прийшла зїма біловолоса...
Неначе білим полотном
Блискучим сьнїгом одягло ся
Село і поле за селом.
Над полем синьою дугою
Широке небо простяглось...
І мов сльозою золотою
Блискуче сонце налилось, —
Не так і дивить ся, як лїтом,
Не так і високо стоїть,
І не таким блискучим сьвітом
Його вінок ясний горить.
Замовкла річка під горою:
На зїму стала одпочить,
Укрилась ковдрою скляною...
І верболіз не шелестить, —
Окутий сьнїгом і морозом.
Осика голая стоїть,
Сумує вкупі з верболозом
І срібним листом не шумить.
Дрімають стоячи тополї,
І очерет сухий дріма...
Усе заснуло по неволї...
Зачарувала все зїма.
Та не на віки; — незабаром
Прийде уквітчана весна
І спалить сьнїг і кригу жаром...
Спаде дрімóти пелена.
Заграє сонце веселїйше
І в гору вище попливе,
Живий вітрéць дихне теплїйше
І все нагріте оживе.
Проснеть ся річка — заговоре,
Нечисту воду понесе
І вкупі з нею в синє море
Холодне лихо занесе.

А. Бобенко.

Ей, коби то!

Ей коби то чудну лїру златострунну взяти в руки
Тай заграти голосної так, щоб пісьнї тої звуки
Немов морські, стрімкі филї скріз по сьвітї рокотали,
Як то дїти Украйни слави й волї добували.

Ей коби то в єї струни свого серця влати силу...
Чутєм горе солодити, щó ту землю нашу крило,
І любовью наче цьвітом увесь нарід сповинути
На врочисте чудне сьвято, щоб воскрес той люд забутий.

Ей коби то позбирати віковічнії трофеї
І давної слави лучі в ріг богатий Амальтеї,
Осїнив-бим землю вкриту благородними кістками
Покрінив-бим нарід збитий тяжким лихом, ворогами.

Ей коби то громом строгим в суть затїй, расири влучити,
Ей коби то громом кари Іскаріотів рід згубити
Відслонила-б личко правда, увільнившись з мук некольних,
Увесь нарід повела-би відречи ся пут бездольних.

Ей коби то тої хвилї, воскресеня днїв діждати,
Щоб в корунї самоцьвітній засіяла Рідна Мати
Ей коби то сьнівакови ще побіди пісьнь зложити
Тай головку на свобіднім нїдрі Неньки похилити.

В. І. Масляк.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

13. Панасъ Мирный.[1])

Пишучи сю исторію рускои литературы подавали мы доси біоґрафію всѣхъ важнѣйшихъ письменникôвъ. Вже-жь житєпись є неначе засновкомъ до оцѣненя просвѣтного змаганя дѣяча литературного. Всякій бо лучшій письменникъ уважає ся неначе деревомъ, щó родить вкусній овочѣ. Хоча-жь для чужого чоловѣка, щó бачить тй овочѣ, зовсѣмъ байдужно, яка є стать сего дерева, то для свого хозяина се рѣчь чи-мало важна, й вôдтакъ зберегає вôнъ ту окрасу свого саду вôдъ загибели. Не диво отже, що всякій тямущій чоловѣкъ радъ бы дôзнатись про житє того письменника, щó выдає вдатній словесній творы: вже-жь бо въ житєписи выражає ся духове обличє автора, котре кождому громадянинови повинно бути дорогимъ. Та отъ, мѣжь нашими письменниками є одинъ, котрый на Руси-Украинѣ славно звѣстный своими творами, дармá, що годѣ побачити духового єго обличя. Годѣ подати біоґрафію сего письменника, щó вкриває ся псевдонимомъ „Панасъ Мирный“! Вже-жь вôнъ самъ не бажає, щобъ свѣтъ довѣдавъ ся про єго фамилію та про єго побутъ, и тому-то до автора сеи исторіѣ писавъ вôнъ ось-що: *„Про своє життя не подаю Вамъ нѣякои звѣстки, бо думаю, що не въ йому вага й сила, а въ моихъ працяхъ, що до сего часу проявили ся у свѣтъ, або ще коли небудь появлятця. Лермонтовъ про се гаразд колись сказавъ: „Поэтъ! что въ имени твоемъ!“* — Та й нѣгде правды дѣти, сей письменникъ и не може собѣ бажати, щобъ надруковано єго біоґрафію. Живучи бо въ Россіи Панасъ Мирный мôгъ бы за деякй свои писаня зазнати въ житю чи-малого лихолѣтя. Тому-то й пише вôнъ свои повѣсти такъ обережно, що зъ нихъ нѣякихъ натякôвъ на жизнь автора выдобути не можемо. Тôлько въ етноґрафичнôй статьи „Подорôжжя одъ Полтавы до Гадячого“ подавъ Мирный кôлька загальныхъ звѣстокъ про себе тогдѣ, коли въ писаню не проявлявъ ще такихъ думокъ, изъ-за котрыхъ мôгъ бы ввôйти въ коллизію зъ администраційными порядками въ Россіи. Въ тôй-то статьи пише вôнъ мѣжь иншимъ ось-що! „Не промѣняю я своєи землѣ на ясне небо. Воно хочь и ясне й безкрає, та пустєсѣньке, холодне, — а земля така люба, хочь и чорна, такъ гарно розмальована ланами, лѣсами, быстрыми та ясными рѣчками. Вона мене споила своими слезами, згодувала тяжкими зôтханнями, колыхала мене — солодкими голосами своихъ пѣсень любыхъ, купала мене у вѣтрѣ буйнôмъ“ (стор. 438 — 439)[2])... „Збираючись у дорогу, мавъ я умовудумку, роздивити ся на народній побутъ, познайомити ся зъ народньою таємною думкою, якою вôнъ живе — зъ його „случнымъ часомъ“, якимъ вôнъ себе тѣшить и береже за-для свого сына, або онука, — зъ його вдачами й невдачами, зъ його злигоднями й щасною долею“ (стор. 441)... Та й въ загалѣ цѣла та статья є нѣбы-то причи-

[1]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ, 1884; стор. 412 – 416.

[2]) „Правда“. VII. 1874. — Подôбній думки, тôлько яснѣйше сформулованй, высказавъ Мирный въ апострофѣ до музы („Збираниця зъ рідного поля“. Київъ, 1886. „Замість передмови. До Музи.).

нокъ до біографіѣ Мирного, тôлько-жь крôмъ розмовы єго зъ почтовыми машталѣрами не знаходимо тамъ иншихъ звѣстокъ, щó послужили-бъ до єго характеристики. Такъ отже поки-що треба намъ вдоволитись псевдонимомъ „Панасъ Мирный“, по-за-якъ и назвы фамиліѣ сего письменника годѣ намъ подати въ сѣмъ оглядѣ литературнôмъ.

Коли-жь не вôльно намъ бачити духового обличя письменника, щó жиє пôдъ кормигою сусѣдньои державы, то чей-же нѣхто намъ не заборонить подати поглядъ на єго словесні творы, котрі въ иихничныхъ студіяхъ уважають ся подекуды зеркаломъ вдачѣ самого-ж автора.

Словесні творы Панаса Мирного явились въ ось-якôмъ порядку хронольоичнôмъ:

1. „Украина“. Вѣршь въ „Правдѣ“, V. 1872; стор. 209 — 210.

2. „Лихій попутавъ“. Оповѣданє въ „Правдѣ“, V. 1872; стор. 356 — 373; 410 — 422. Друге выданє въ „Збиранци зъ рôдного поля“. Кіѣвъ, 1886; стор. 7 — 56. Въ сѣмъ другôмъ выданю надруковано по-переду ще вѣршь п. з. „Замѣсть передмовы. До музы.“

3. „Подорôжжя одъ Полтавы до Гадячого“ въ „Правдѣ“, VII. 1874; стор. 438 — 445; 464 — 471; 500 — 506; 544 — 549.

4. „Пяниця“. Повѣсть въ „Правдѣ“, VII. 1874; стор. 649 — 661; 689 — 702; 729 — 738; 777 — 780. Друге выданє въ „Збиранци зъ рôдного поля“. Кіѣвъ, 1886; стор. 57 — 124.

5. „Лихі люде“ (Les malicieux), Повѣсть зъ выдання „Громада“. Женева, 1877.

6. „Хиба ревуть волы, якъ ясла повні?“ (Les chevaux se battent, quand il n'y a pas de foin dans le ratelier). Романъ зъ народного життя П. Мирного та І. Бѣлика. Женева, 1880.

7. „Повѣя“. Романъ зъ народного життя. Частина перша въ „Радѣ“, украинськôмъ альманаху на 1883. рôкъ; стор. 109 — 172. Частина друга въ тôмъ-же альманаху на 1884. рôкъ; стор. 41 — 122. (Нескôнчено.)

8. „Якъ ведеться, такъ и живеться“. Образки зъ життя въ „Радѣ“, украинськôмъ альманаху на 1884. рôкъ; стор. 135 — 198 (Нескôнчено).

9. „Перемудривъ“. Комедія въ пяти справахъ. Кіѣвъ, 1886.

10. „Казка про Правду й Кривду“ въ „Правдѣ“, 1889., (сѣчень, лютый, марець); стор. 233 — 254.

Зъ-помѣжь сихъ творôвъ выданій анонимно: 1. етнографична статья „Подорôжжя одъ Полтавы до Гадячого; 2. повѣсть „Лихі люде“. Иніий-жь творы пôдписано псевдонимомъ „Панасъ Мирный“.[1]) Хоча бо повѣсти „Лихій попутавъ“ и „Пяниця“ напечатано въ „Правдѣ“ безъ пôдпису псевдонима, то въ другôмъ выданю сихъ творôвъ названо их авторомъ Панаса Мирного.

* * *

Свѣтъ литературный дôзнавъ ся про Панаса Мирного въперве въ 1874 р., коли въ „Правдѣ надруковано єго вѣршь п. з. „Украинѣ“. Въ сѣмъ коротенькôмъ стихотворѣ зъявивъ вôнъ себе тямущимъ патріотомъ, щó щиро полюбивъ народній святощѣ. Въ апострофѣ до Украины каже вôнъ, що любить єю свою неньку не тою любвою сына покôрного, щó радѣє до всього своєго, чи то добре, чи лихо то, а любить готово, — не горячимъ своимъ серцемъ, щó єго мати доглядала й любити й пращати въ самотѣ навчала, — а думкою кипучою, якъ синеє море, — безкраєю, якъ те небо широке й просторе, — безмѣрною, безвѣчною и примолодою, — радостями життя свого, душею живою... Вôдтакъ промавляє вôнъ ось-якъ до матери-Украины:

— Ты першая
Хоругву пôдняла
За святеє право въ свѣтѣ, —
На ворогôвъ встала,
За воленьку братôвъ меншихъ,
За правду, за вѣру!...

Въ кôнци-жь сеи апострофы поетъ бажає Украинѣ, щобъ на єи нивѣ зацвили ще й святі квѣты науки й любови.

Коли-жь Мирный высказавъ тутъ неначе свою національну програму, то въ апострофѣ „до Музы“[1]) проявивъ вôнъ думки просвѣтно-соціяльній. Ось каже вôнъ про Музу, що она була провôдною зорьою въ непривѣтнôмъ єго житю, що чарувала єго своими чарôвными казками, коли вôнъ ще бувъ невеличкою дитиною, — що она вчила єго, якъ повинно людей тутъ любити. А якъ вôнъ хлопцемъ пôднявъ ся на ноги, то Муза знову на помôчь прийшла, зъ Кобзаремъ прилетѣла до него, кажучи: „Читай и учись!“ Опôсля Муза вôдкрыла єму „рôдну мову наболѣлого серця, тихій гомôнъ душѣ одинокои, — слезы, муки й страждання нелюдськеє.“ Вôдтакъ каже поетъ про себе мѣжь иншимъ ось-що:

— Мы чесно свôй вѣкъ прожили,
Все найвыще носили въ души и найкраще грѣли у серци.
Наші слезы гôркі перелили мы въ сумні приповѣстки,
Нащі муки нелюдські звязали изъ муками миру, —
Коли мы й помилялись въ чому, — помиляли ся чесно,
За душею не скрыли нѣчого, про що думали й знали...

Коли-жь Мирный звязавъ свои муки нелюдські изъ муками миру, то вже въ першôй повѣсти „Лихій попутавъ“ вказавъ вôнъ на гôрку сирôтску долю, на тяжкі невзгодины бѣдноі дѣвчины, щó не найшовши захисту въ хатѣ свого дядька на селѣ, стала служити въ мѣстѣ, де занапащено єи дѣвочій таланъ. — Авторъ розказує про Варку Луценкову зъ Лазарôвки, щó зôставши малою вôдъ батька та матери, зросла у дядька, рôдного брата батька свого. Та не зазнала въ него добра, бо дядина була злюща-призлюща й орудовала своимъ чоловѣкомъ. Вôдтакъ бѣдна Варка „даремно робила на чужу сѣмью“, — служила якъ наймичка жидôвска. Пôшовъ ѣй уже вôсѣмнацятый рôкъ, а въ неи не було ще нѣчогôсѣнько, — доношувала тôлько дядинине рамя. Тому-то надумавшись покинула дядька й пôшла въ мѣсто наймативсь. Она зайшла до тои перепѣчайки, у якои давнѣйше неразъ заночовувала зъ дядькомъ и дядиною, коли они ѣздили на ярмарокъ. Звали ту перепѣчайку Мотрею. Була она вдова и тôлько й дитины у неи, щó чотырнайцятилѣтня дѣвчина Галя. Теперь Варка вже нє дурно служила, бо хозяйка давала ѣй пятнайцять карбованцѣвъ на рôкъ и одежу. Мотря була якъ рôдна мати до Варки, та й Галя єѣ полюбила. Жилось отже Варцѣ весело, й робота не була тяжка, хиба на ярмарокъ, коли разôвъ

[1]) Въ першôй частинѣ „Рады“ автора „Повѣ“ названо І. Мирнымъ.

[1]) „Збираниця з рідного поля“. Приповістки, оповідання і драматичні творы. І. Київ, 1886. — „Замість передмови, До Музи“.

по два треба було на день пекти хлѣбы. И подумала она собѣ, що „поки не знаєшь добра у свѣтѣ, то й лихо добромъ стає, а якъ погуляєшь хочь разъ на своєй воли, та тодѣ вже нѣякимъ колачемъ не заманишь у неволю“ (стор. 18)[1]). Ажь ось ставъ до Варки лицятись гарный городяньскій парубокъ, що служивъ у кравця. Звали єго Василемъ, — въ него не було нѣ роду, нѣ приплоду, якъ у Варки. Коли-жь Мотря побачила, що Варка неразъ за довго зъ парубками гуляє, то остерегала єѣ, щобъ не вѣрила „халамидникамъ“, кажучи: „Вонъ зъ тобою и день и нôчь буде стояти, поки зъ ума не зведе, а тамъ и кине“ (стор. 28). Але Варка розсердилась, бо думала, що хозяйка дивить ся заздро на те, що бѣдный наймитъ ходить у празникôвôй одежи.

Варка вѣрила Василеви, — вже-жь вôнъ обѣцявъ, що въ осени зъ нею одружить ся. Мѣжь-тымъ выманювавъ вôнъ вôдъ Варки карбованцѣвъ и потай неи гулявъ собѣ за єи грошѣ. Трохи-перегодя побачила она, що Василь сидѣвъ нôдъ млыномъ зъ якимсь парубкомъ. Оба були пяни-пяни. Нôдôйшовши-жь тихо нôдъ млынъ почула Варка, що Василь хваливъ ся передъ тымъ парубкомъ своєю дѣвчиною. „Въ мене, братъ, дѣвчина, якъ зоря та ясна!“ озвавъ ся вôнъ, — „хочешь, перепродаю тобѣ!... Цѣлу весну, якъ одинъ часъ, провалындавъ ся я зъ нею. Нôчь у нôчь у неи — поки добивъ ся!...“ (стор. 32 — 33). Почувши таку мову нещасна Варка стала нишкомъ проклинати невѣрного Василя й свою долю. Отъ, и дослужила ся у людей! — отъ, и заробила добра на свою голову! Коли-жь Мотря про лихо Варки дôзналась, то сказала єй, що Василь пяниця, волоцюга, пройдисвѣтъ. И жила Варка нôдъ важкими та гôркими думками, поки не знайшла сына Ивася.

Незабаромъ вôдвѣдали свою небогу дядько та дядина й дорѣкали єй, що не слухала ихъ та що собѣ наробила такого лиха. Вôдтакъ дядина нôдмовила Мотрю, щобъ она розчитала Варку й порадила єй вертатись до дому. И отъ, Варка, выслуживши два роки въ перепѣчайки вернулась справдѣ до дядины. Выйшовши зъ города, пригорнула она до лона свою дитину й прокляла те мѣсце, де єи молода доля занапастилась. Прийшла-жь она до дому въ лиху та нещасливу годину, коли пяный дядько лаявъ ся зъ дядиною. Вже-жь тогдѣ сказавъ дядько, що Варка принесла єму гостинець зъ мѣста, се-бъ-то „крикливцѣвъ“, а незабаромъ дядина гримала на неѣ, що єи дитина нѣкому не дає покою. Такожь дѣти дядины одно по другому коверзували зъ маленького Ивася и прозывали єго „проклятымъ байстрямъ“. Бѣдна-жь Варка въ роботѣ рукъ и нôгъ не чула, спины не розгинала, а перегодомъ занедужала, що пролежала два тыжнѣ. Та не дали єй спокою дядько й дядина; — ба, дядько прийшовши разъ въ ночи пянымъ въ хату, назвавъ Варку сякою-такою, — волоцюгою, й казавъ єй, ити собѣ геть зъ хаты, щобъ не безчестила єго двору. Перебувши нôчь у сусѣдки Марусѣ пôшла Варка другого дня зъ дитиною до волости[2]), жалѣтись на дядька й дядину, що не хотѣли выдати нѣ одежѣ єи, нѣ чобôтъ. Зъ того-жь села, де живъ дядько, було до волости зъ пятнацять верстôвъ. Осѣнь стояла вже глибока, вѣтеръ вѣявъ холодный, а бѣдна Варка, тôлько-що очунявши зъ недуги, ступала на силу. Та ще забула й хлѣба взяти. Перейшла верстôвъ зъ десять, та хоче ся ѣсти, ажь шкура болить! Та й дитина, видно, голодна, бо въ-одно кричить и не втихає.

Вже наближувала ся Варка до села, де була волость, ажь ось єй щось нôдъ серцемъ занекло, запалало въ нѣмъ та й розлилось пекучимъ огнемъ по всему тѣлу. Вже она прийшла на греблю, вже вôйшла на мôстъ, та отъ, закрутилась єи голова, захитали ся ноги, — трохи-не впала она. Мерщѣй притулилась до боку мосту й стала вôдпочивати. Голову єи забили памороки, — вôдтакъ єѣ неначе щó осіяло. Єй здавалось, що се музика грає на єи весѣлю. Ось и Василь сидить коло неи, а она показує єму квѣточку-дитиночку. Подививъ ся вôнъ на дитя и протягає руки, щобъ єго подержати. Варка дає єму сына, и саме-тогдѣ непроглядна темнота крые єи очи. Она впала и бôльшь нѣчого не памятала. Бѣдна мати очунялась уже въ тюрмѣ, куды єѣ всадили за те, що буцѣмъ дитину въ рѣчку вкинула. Держали єѣ цѣлый рôкъ, а потôмъ вôдправили ще въ манастырь, де она нôвъ-року поробила. Тутъ сказала єй игуменя: „Зробила ты грѣхъ тяжкій, якъ бы рôдного батька, або матѣрь на той свѣтъ звела. То тебе лихій попутавъ; то вонъ на все зле й навѣвъ, и буде тебе ажь до сорока лѣтъ усе стерегти. Гляди! молись, одмолюй ся! одъ його тôлько молитвою и одôбєшь ся, а бôльше нѣчимъ!-

И минуло Варцѣ й за сорокъ лѣтъ, а она все служить, на людей робить. А щó заробила? — щó на нѣй, — те й за нею! Хочь и молить ся, та, видно, єи молитва така, або-жь Господь єи не приймає.

Въ сѣмъ оповѣданю авторъ придержувавъ ся манєри Марка Вовчка, тôлько-жь писавъ вонъ бôльшь реально и зъображаючи типъ Варки Луценковои зладивъ такожь подекуды студію психольоґичну. Такъ отже звершивъ вонъ ту манєру такими прикметами, якѣ въ оповѣданяхъ Вовчковыхъ ще не проявляють ся. Идучи слѣдомъ за симъ своимъ прототиномъ авторъ вложивъ свою повѣсть въ уста Варки й намагавъ придержуватись щиро-сердечного й наивного оповѣданя сего письменника. Коли-жь картинки Вовчковѣ суть бôльше стереотипными, — коли они въ зъображеню крѣпацкои недолѣ вважають ся теперь подекуды здобуткомъ антикварскимъ, то се оповѣдане Мирного є неначе такимъ образомъ, щó не такъ швидко втратить природного свого кольориту й пластичнои характеристики сучасного побуту суспôльного.

Про се оповѣдане пише Борисъ Познаньскій въ „Кіевскôй Старинѣ“, що про долю Варки розказано по-майстерски до найменшихъ подробиць. По словамъ критика авторъ не пропустивъ нѣ одноп прикметы въ характеристицѣ Варки й писавъ живо та реально пôсля пляну обдуманого.[1]) — Ширше оцѣнивъ се оповѣдане Б. Вôльхôвскій въ „Зорѣ“. Ось и єго слова: „Сюжетъ повѣсти зовсѣмъ простый и звычайный: дѣвчина-сирота йде въ наймы до мѣста, закохуєть ся у мѣйского парубка, котрый єѣ зводить и покидає; — сюжетъ такій не одного разу обробляли й нашѣ й россійскѣ письмовцѣ. Але-жь не вважаючи на се, вôдъ повѣсти не вôдôрвешь ся, поки єѣ не дочитаєшь, и духъ захоплює у читача, якъ передъ нимъ проходять повни образности, пластичности, вѣрности житю

[1]) „Збиранина...“

[2]) Волость — сѣльска управа. До волости належить кôлька сѣлъ; — нею управляє старшина, щó стоить нôдъ мировымъ посередникомъ.

[1]) „Кіевская Старина“. XV. 1886; стор. 544 — 545.

и великого артизму смутнй картины нерадбсного життя дѣвчины-наймички. Въ повѣсти нема нѣ одного мѣсця, де була-бъ претенсія на ефектъ, — оповѣданє зъ устъ героинѣ повѣсти просте, навѣть скупе на всякй прикрасы, — немовь чуєшь тбльки щиру сповѣдь простои дѣвочои душѣ, а не читаєшь книжки. Але не вважаючи на сю простоту, образы, картины говорять самй за себе й говорять такъ, якъ не зможе загомонѣти нѣяка ефектнбсть, нѣякй штучнй прикрасы, сплетенй авторомъ. Зъ другого боку мы не знайдемо тутъ и тои сентиментальнои слезовитости, котра таки частенько трапляєть ся у Марка Вовчка, що обббравъ собѣ такій саме способъ оповѣдань зъ устъ селянъ. Тутъ нема причепуренои рукою письмовця чулости черезъ-ладъ, тутъ — проста, безштучна оповѣдь, але-жь у ѣй далеко бблышь чулости справжньои, котра выникає зъ самого стану оповѣданои речи, нѣжь тамъ, де ся чулбсть плыве зъ бажаня автора — неодмѣнно знайти єѣ. И черезъ те повѣсть Мирного робить вражѣнє не картины й не фотографіѣ зъ життя, а самого життя, котре хвилюєть ся, проходить передъ очима й вражає зъ-глибока. Одно хиба здалось намъ трохи немовь-бы самовбльнымъ, — се конець повѣсти, котрый трохи несподѣваный и выпадковый, хоча, звѣсно, єсть вповнѣ можливый. Але не вважаючи на се, твбръ робить вражѣнє чогось чистого, якъ вода погожа, и гарного якъ врода.“[1])

Такожь намъ выдає ся подѣя утопленя дитины трохи неимовѣрною, дарма, що авторъ закрасивъ сю картинку сьяєвомъ романтизму. Вже-жь Варка оповѣдає, що черезъ тыждень пбсля того, якъ она злягла, въ ночи хотѣла свою дитину задушити (стор. 51). Въ дальшбй консеквенціи могло про-те легко статись, що бѣдна Варка, прогнана дядькомъ зъ хаты, въ одчаю душѣ кинула дитину въ воду. Але-жь авторови хотѣлось вказати на неправду людску, по-за-якъ безневинна Варка, опустивши въ нестямѣ дитину зъ рукъ, опинила ся въ тюрмѣ й опбсля каралась ще въ манастырѣ за те, що буцѣмъ-то дитину въ рѣчку вкинула. Хочь отже кбнець оповѣданя є чимало сензаційный, то все-жь сумнѣваємо ся, чи та романтична подѣя на мостѣ вбдповѣдала-бъ реальнбй дѣйстности. — Опроче легко запримѣтити, що характеристика перепѣчайки Мотрѣ є трохи блѣда, та що ѳи дочка Галя въ сѣмъ оповѣданю є особою злишньою.

Психольоґичною студією вважає ся оповѣданє „Пяниця“. Ось и змѣстъ сего твору: Въ козачбмъ селѣ Недогаркахъ живъ панъ, Микита Ивановичь Ливадный зъ жбнкою Мариною Костянтинбвною. Були у нихъ три сыны, — старшій вмеръ, а середульшій „осѣвшись на теплому мѣсци, панувавъ собѣ“. Тому-то бажавъ батько вывести въ люде такожь менчого сына Ивася. Сей бувъ зъ-малечку болѣзный та хирый, и про-те вбддали єго въ школу на одинацятому роцѣ. Зъ-першу вчивъ ся дуже погано, а на чотырнацятому роцѣ мовь переродивъ ся: почавъ учитись краще всѣхъ, та ще до того бувъ тихій и привѣтливый, однаково любязный и вчителямъ и товариству. Скбнчивъ вбнъ школу сѣмнацятого року й вбдтакъ деякй вчителѣ раяли ємy йти далѣ — въ ґимназію, въ университетъ. И вбнъ бувъ не вбдъ того. Ємy подобала ся наука, тиха та щира праця надъ нею. Вбнъ любувавъ ся въ мрѣяхъ, и вбдтакъ здавалось ємy, що ось єго духъ лѣтає по свѣту й все бачить, все озирає, чує людскй розмовы, спбрки, згоды, — що однымъ вбнъ засылає свою дяку, другимъ шле проклоны... Одначе, не довго тѣшивъ ся вбнъ рожевыми надѣями: житє круто повернуло єго на иншу путь. Батько бо, выкохавшись у чиновныхъ звычаяхъ, нѣчого кращого не бажавъ у свѣтѣ, якъ бачити своихъ дѣтей такими-жь чиновниками, якъ и вбнъ самъ. Коли-жь почувъ вбдъ Ивася про єго жаданя, то оббзвавъ ихъ дурницею-нѣкчемницею й добре вылаявъ сына, щобъ и думокъ такихъ не мавъ у головѣ. Опбсля написавъ у мѣсто до знайомого секретаря, чи не можна-бъ приняти сына пбдъ єго протекцію. Секретарь, якъ давный товаришъ Микиты Ивановича, близько принявъ те проханє до свого серця и ставъ нѣклуватись долею хирлявого Ивася. Але-жь списуванє бумагъ зовсѣмъ не вдовбльняло молодои жаги Ивасевого розуму, збудженого шкбльною наукою. Вбнъ сумувавъ и туживъ за школою та за шкбльнымъ своимъ товариствомъ. Не знаходячи втѣхи на службѣ вбнъ почавъ шукати єи по-за нею, на кватирѣ, де вбнъ живъ своими думками й мрѣями. Трохи-переходомъ вбнъ добувъ скрипки й самъ навчивъ ся грати. Слабый тѣломъ, боязкій поровомъ вбнъ выявивъ велику силу въ грѣ й коривъ нею самй запеклй душѣ, закаменѣлй серця. Хочь отже товаришѣ по службѣ прозвали Ивана Микитовича „зѣнькымъ щенямъ“, хочь старшй зъ него глузували, то ставъ вбнъ потрѣбнымъ чоловѣкомъ при кождому бенкетѣ, при кождбй гуляницѣ, — вбнъ ставъ дивовижею, турботнею всѣхъ панянокъ, котрй бажали то симъ, то тымъ догодити любому скрипачеви. Але Иванъ Микитовичь не злюбивъ тыхъ бенкетбвъ, не злюбивъ товаришѣвъ и старшихъ: они що-дня приносили тугу та жаль до єго серця, тбльки кололи єго гбркими глуздами та посмѣхами, — нѣхто єго не пбддержувавъ, нѣхто не хотѣвъ пораяти нѣчого, хоча всѣ въ часы гуляньки й хвалили єго гру.

Иванъ Микитовичь стоявъ на кватирѣ у мѣщанки Настѣ Барабашихи, що торгували въ лѣтѣ рбзными овощами, а зимою солоною рыбою та насѣнємъ. Она вела безпутне житє, — пила, и вбдтакъ ѳи дочка Наталя жила по своѣй воли. Зъ Иваномъ Наталя держала себе просто, якъ дѣвчина зъ парубкомъ: жартувала зъ нимъ, грала ся. Дивуючись, якій вбнъ боязкій та несмѣлый, она перша зачѣпала єго; — задивляючись на єго сумну постать, болѣзне обличє — она хотѣла розгадати й розбгнати той сумъ. Такъ отже обоє були радй, якъ збйшлись до купы: тогдѣ они спорили, жартували, борюкались. Иногдѣ просила Ивана Наталя, щобъ заграв що-небудь. Вбнъ ввольвъ ѳи волю й тогдѣ було примѣтно по личку ѳи, якъ та гра вражала глубоко ѳи серце. Незабаромъ ставъ Иванъ учити Наталю читати. Она выявляла цѣкавбсть и дотепнбсть. Уже бблышу половину азбуки пройшли, доходили вже до *ы*. — „Єры, яры?“ запытала Наталя; — „якй яры? Тй, що глины зъ ихъ беруть? — Се тй яры, що у глинищахъ весняна вода повыкручувала! — глибокй! такй глибокй!“ сумно якось замовили дѣвчина.

Та отъ, той тихій рай занапастивъ ся, коли Ивана навѣдавъ старшій єго братъ Петро. Вбнъ приѣхавъ до суду по дѣлу: розказувавъ брату, що женихавъ зъ богатою помѣщицею Красовскою, що була вдовою. Коли-жь она тяжко занедужала, то намовивъ єѣ, щобъ ємy дала вексель на 20.000. Одержавши той вексель, Петро вбдъѣхавъ, а Красовска вмерла щось на третій день. Вбдтакъ ѳи сынъ дбзнавшись, що Петро Ливадный домагає ся гро-

[1]) „Зоря“. VII. 1886; стор. 290 — 291.

шей, розпочавъ тяганину про вексель, але справникъ заступивъ ся за Петра. — Иванъ мовчки слухавъ и сумно поглядавъ на брата. — „Не вже вôнъ братъ мôй?“ мелькало у него въ думцѣ, и ажь морозъ пробѣгавъ у него по-за спиною. И той-то гульвѣса вподобавъ собѣ Наталю: вже того дня, якъ пріѣхавъ, ставъ до нея лицятись. Бѣдный Иванъ прийшовши изъ службы до дому, побачивъ, що Наталя сидѣла на колѣнахъ у брата, котрый пускавъ ѣй бѣсенкôвъ. И такъ Петро сполухнувъ тихе щастє свого брата, — привѣзъ зъ собою тугу та горе. Иванъ сумувавъ, що вдавъ ся такій нещасливый. Ось живъ вôнъ у сѣй кватирѣ бôльше нѣжь три роки й не змôгъ привернути Наталѣ до себе, — тогдѣ, якъ Петро всего день, — и она вже обнимала й цѣлувала єго...

Черезъ тыждень, скôнчивши своє дѣло, поѣхавъ Петро Микитовичь, а тымъ часомъ сусѣды понесли на Наталю недобру славу. Коли про се дôзнавъ ся Иванъ вôдъ єи матери, то ходивъ мовь зачумленый. Ажь ось вôдôбравъ вôнъ листъ вôдъ брата. Петро писавъ, що дѣло єго пôшло, якъ по маслу; просивъ вôдтакъ Ивана, щобъ кидавъ службу й пріѣхавъ до него зъ Наталею — „Скажи!“ писавъ Петро, коли пріѣде, панією заживе! Коли-бъ ты знавъ брате, якъ вона сподобала ся мині! Якъ щиро пригортає, горяче цѣлує!“ Иванъ не скôнчивъ читати листа. Голова въ него закрутилась, въ очахъ заходили кружала, въ ухахъ забило у дзвоны. Якъ на смерть обреченый вставъ вôнъ зъ-за стола, за котрымъ на службѣ сидѣвъ та писавъ, — вхопивъ чужу шапку й прямо потелѣпавъ ся до дому, несучи листъ у рукахъ, якъ своє лихо. На кватирѣ писавъ вôнъ до брата листъ, выявляючи мѣжь иншими ось-якій докоры: „Є на свѣтѣ люде, щó дивлятця на життя, якъ на черѣдку святокъ — гулянокъ... Имъ нѣколи й на думки не зôйде людське лихо, слезы, нужда та безталання... И такимъ людямъ завжде везе, завжде удача. За молоду гуляють, на старôсть багатѣють, каютця... А тй безталанній, щó вôддали имъ своє добро? Тй — або зъ голоду пухнуть, або пôдъ землею тлѣють, зарытй, якъ небудь, не оплакани, а облаяни... Отакій ты, брате! У тебе тôлько й думки, щó про гулянки... Ты пріѣхавъ до мене й квѣточку рожеву, щó розпускала ся у закинутому городѣ, немилосердно зôрвавъ и кинувъ на поталу лихимъ людямъ!... Нехристе! людоѣде!... Зъ тихого куточку мого щастя ты хочешь вытягти мене у роскôшнй палаты, добути зрадою, — облити мене роскошами, выдавлеными зъ людськихъ слѣзъ та крови! Знай же, що сему нѣколи не бути! Не заманишь ты мене, якъ и ѣѣ до себе нѣколи-нѣколи!“ (стор. 109 — 112).[1])

Опôсля пытавъ ся Иванъ Наталѣ: „Було щó мѣжь вами? Кажѣть! було?“ — А коли Наталя стала плакати-рыдати, то добряга Иванъ пытавъ ся єи, чи пôшла-бъ она за него за-мужь. Але Наталя, припадаючи до Ивана и цѣлуючи єго, вôдповѣла, що не пôде нѣ за него, нѣ за кого; — она втеряла своє щастє и про-те не хоче завязувати очей и другимъ. — Саме-тогдѣ Барабашиха вôдхилила двери й стрыбнувши въ хату стала кричати, зовучи дочку сучкою, безстыдницею, срамотницею зъ за того, що паничамъ на шию вѣшає ся. Потôмъ вхопивши Наталю за косы почала єѣ бити, а якъ Иванъ кинувъ ся розбороняти, то мати потягла дочку за косы у свою хату, де єѣ зновь била-побивала...

Бѣдный Иванъ три днѣ не выходивъ зъ хаты, нѣ допускавъ до себе нѣкого. Коли Барабашиха намагала силою вôдчинити двери, то на порозѣ стоявъ Иванъ и хитавъ ся. На долôвцѣ й по столу валяли ся порожнй пляшки, — зъ хаты несло горѣлкою. Иванъ Микитовичь почавъ пити. Того-жь листу не пôславъ вôнъ до брата: зôбгавъ єго й кинувъ нôдъ лôжко.“ — На службѣ терпѣли єго якійсь часъ, а вôдтакъ прогнали. Пріѣздили батько-мати, щобъ взяти єго до дому, та вôнъ не захотѣвъ, а коли до него пристали, то вôнъ въ одну нôчь зникъ кудысь, взявши зъ собою одну тôлько скрипку. Вôдтакъ батько-мати побивались за нимъ до самои смерти. Вмираючи передали они своє майно Петрови, котрый оженивъ ся зъ богачкою й заживъ великимъ паномъ.

Опôсля уплыло богато часу. Горопаха Иванъ тынявъ ся довго по свѣту, поки прибивъ ся у ґубернію, де знову ставъ на службу. Хочь и знали всѣ єго порокъ, то держали єго на службѣ, якъ старого чоловѣка, та ще й скрипача, котрый пяну кумпанію часто тѣшивъ своєю игрою. Отже разъ гуляли паничѣ-чиновники въ гостинници, а найбôльшь всего вязли до пяненького Ливадного: одинъ высоченный и чорнявый паничь ухопивъ єго за вязы, такъ що той ажь посинѣвъ, а якійсь молоденькій чиновникъ стрыбнувъ єму на спину, зъ-за чого старенькій упавъ до долу. Вôдтакъ чорнявый паничь заявивъ товаришамъ, що та стара собака не пише *єры*, тому-що вчивъ дѣвчину грамоты й єры прорыло яры. Смѣхъ и регôтъ знявъ ся тогдѣ несамовитый. Ажь ось пяне чиновництво посѣдало на возы, котрй мовь навѣженй несли ся зъ горы. Одна-жь изъ брыкъ круто повернула на бôкъ, — и всѣ плюснули въ калюжу. Де-хто вставъ, де-хто метушивъ ся въ болотѣ. Тôлько старенькій Иванъ Ливадный лежавъ, пôдгорнувши голову пôдъ себе й вхопившись рукою за вязы стогнавъ. Паничѣ кинулись до него, вхопили, пôдвели, але вôнъ не мôгъ держати головы прямо, — укрученй були вязы. Єго вôдвезли у шпиталь, де вôнъ третього дня й Богови душу вôддавъ. — Нѣ одна слеза не впала на єго могилу на чужôй чужинѣ. Тôлько Наталя кождого свята й недѣлѣ подавала въ церквѣ на частку за раба божого Ивана. Єи мати вмерла, а она розпила ся, розволочила ся... (Дальше буде).

Популярні книжки.

(Дальше.)

V.

Найчільнійшим оддїлом у народній бібліотецї будуть звісно книжки змісту религійного та морального. Народ чита їх найщирійше, та інакше й бути не може, бо народ з глибока религійний. Про цей оддїл народньої бібліотеки ми не будемо богато балакати просто тим, що тут саме дїло показує, чого треба. Зауважимо тільки одно: не звертаймо в таких книжках уваги на обрядовий бік религії: цьому бокові народ і так надає дуже богато значіння; звертаймо увагу на дух, котрим пронято християньску религію. Не забуваймо того, що девъяносто процентів з тих селян, що найдокладнійше содержують усї пости, сьвята, згола весь обрядовий бік у религії, не ска-

[1]) „Збиранця з рідного поля“. I.

жуть не тільки того, чого вчив І. Христос, а навіть і хто Він був.[1])

І ще одно. Наш народ досить толєрантний. Бережімось прищеплювати до його ніші думки. Це так легко зробити і так часто робиться в де-яких літературах в книжках для народнього читання (напр. — у російській.) Дбаймо, щоб та толєрантність, котра єсть у народу, навіть побільшала, зробила ся цїлком самосьвідомою, і щоб усяка чужа віра була для людини з народу о стільки-ж святиня, о скільки він бажає такого погляду для своєї віри од цих чуговірців.

Коли виховання повинно дбати про те, щоб виробити чесну, працьовиту й правдиво-христіянську людину, таку, щоб розуміла себе дитиною свого народу, а також і дитиною все людської сїм'ї (і те, й те однаково потрібне), то до тієї-ж мети повинна прямувати й книжка. Звісно, правдї, добру, любови, чесности не навчиш, але розвити те, що єсть, можна. В життї робиться се живим прикладом: бачиш гарний приклад і сам потроху звикаєш робити так. Саме таким робом повинна робити й книжка і давати живі приклади, а не сухі поученнія. Поученнія завсїгди скучні. Ще з вуст живої людини та ще котру знаєш та поважаєш, то їх вислухаєш, а вже поучаюча книжка заневне може сподївати ся, що над нею спати муть. Давайте живі образи, давайте живих людей — таких людей, дивлячись на котрих, і ми навчили ся-б так робити. Зовсїм я не хочу сказати, що треба писати моралїзуючі повісти та оповідання, а в їх солоденькою мовою росповідати про цнотливих та доброчинних людей, про якогось там чемного та доброго Павлуся, що подав старцеві ламаний шелях і завсїгди слухавсь тата й мами. Такі книжки — так саме скучні, як і поученнія — вживати їх можна хіба тодї, як не спиця, — щоб заснуло ся. Не кажучи вже про високі саможертвуючі образи апостолів та первих христіян, — ми і в нашому життї можемо знайти богато такого, котре зробить вплив кращий од усяких, хоч би й красомовних, проповідей. Колюмб, Гарфільд, Франклін, Оберляйн, Вінкельрід дадуть найкращі приклади працї, любови до науки, христіянської любови, любови до рідного краю. Поставмо ці високі душі нáвіч (перед очі) нашому народові: йому, пригнїченому матеріяльними клопотами за шматок хлїба, так треба побачити инше життя, таке життя, в котрому панує ідеал і котре за цей ідеал без вагання оддаєцця. І можна бути певним, що життєпис хоч напр. Гарфільдів, без жадних моралїзуючих пояснень, самим своїм фактичним боком зробить на людину такий вплив, якого-б не змогли зробити томи, натовпані пересторогами та навчаннями про те, як і що треба робити.

VI.

До найважливїйших моральних вимог од людини належить та, щоб людина була дитиною рідного краю, була патріоткою. Українець мусить найсамперед почувати себе Українцем та кохати рідний край, рідний народ, рідну мову. Нам, у наших сьогочасних обставинах, треба особливо дбати про те, щоб народ наш так себе почував, постановити собі це найголовнїйшою метою в нашій літературно-просьвітній дїяльности, бо тільки тодї, як мужика свого доведемо до національного самопізнання, можемо бути певні, що наше національне життя забезпечене. Правди нїде сховати: на це у нас досї звертало ся дуже мало уваги, — найбільшим доводом цього може бути те, що ми, Українцї, не маємо досї популярно написаної (та й нїякої) української історії. Не треба складати усю провину на ті тяжкі обставини, в котрих стоїть українська література: були такі часи, коли ся історія могла побачити сьвіта, як-би тільки її написано. Але її не написано...

Так от-же, даймо найсамперед історію рідного краю. Але-ж тут зараз набіга питання: як її написати для народу: чи викладом праґматичним, чи зробити її низкою життєписів найчільнїйших історичних дїячів? І те, і те має і своє гарне, і своє погане. У викладї праґматичному можлива докладна сістема, можливо намалювати картину усього національного історичного життя так, як її не намалюєш хоч-би і в богатьох широких життєписах історичних дїячів. Але-ж з другого боку народ завсїгди олицетворяє епохи історичні в особі найголовнїйших дїячів тієї епохи (або й просто одного дїяча) — значить, йому лекше зрозуміти такий виклад, де-б перед їм високі маяки значили історичний шлях народу. За те тут уже важче додержати сістему, важче показати причинність в історичних фактах.

Здаєцця нам, що мусимо написати популярну історію і тим, і тим способом. Хай читач з народу прочита спершу ряд життєписів найголовнїйших українських історичних дїячів, але-ж життєписів, звязаних проміж себе, в одній навіть книжцї, одною провідною думкою се-б то: „Українську історію в життєписях найголовнїйших її дїячів.“ З такої книжки він мусить зрозуміти що таке його край, відкіля він почав ся, з ким і за що доводилось йому бороти ся і задержить у голові, хоч-би такі им'я, як Володимир св., Ярослав, Сагайдачний, Б. Хмільницький, Дорошенко — то що. Після цього хай прочита праґматичний виклад і побачить, як один історичний факт виходив з другого та як тії факти, що чепляли ся один за один, неминуче вели рідний край до того становища, в якому він єсть. Але-ж не кінчаймо своєї історії сумно. Вияснїмо народові, що не в самій тільки політичній дїяльности може виявляти ся народнє життя. Покажімо йому на другий бік: на життя духове, розумове. Покажімо йому нашу надїю на національне відродженя в літературній дїяльности і назвімо Квітчине, Шевченкове, Кулїшеве та инших їмення поруч з найчільнїйшими історичними дїячами, поруч з найкращими обороняими політичного українського права. Хай побачить народ, що тут надія на краще...

Ми казали досї про дві систематичні книжки історичні. Але-ж щó більше буде книжок, котрі росповідати муть про нарізні історичні події чи про нарізних дїячів, то краще. Не забудьмо про історичню поезію та белєтристику. Оповідання, повість історична, що написано її живо та відповідно справжнім історичним фактам, може іноді зробити більш користи, нїж усе-ж таки сухіїший науковий виклад, — тим, що вона впливати ме на читача не льогікою, а образами, малюнками, а на всякого читача з народу образ впливає дужче, нїж найрехтельнїйша льогіка. Доводилось бачити, що читач, котрий вважав скучним та незрозумілим читанням хоч би таку книжку, як Левїцького „Перші київські князї“, зацікавлював ся дуже, після того, як почув белєтристичну перерібку з „Слова о полкові Ігоревому“, тією-ж річчу, та й знов брав перечитувати туж таки книжку, щó спершу здала ся йому скучною. Книжка „Про українських козаків, татар та турків“. Драгоманова читаєцця звичайно охоче міждо иншим і тим, що там до наукового викладу додано живі малюнки — народні думи. До речі: про народні історичні пісьні та думи. Ми якось занехали сей дорогий наш скарб. Давно вже-б повинні ми його видати для народнього читання. Можна згрупувати його в де-кілька книжечок — на пр.: пісень про борню з турками та татарами, пісьні про Б. Хмельницького. Вартість таких книжок побільшала-б у де-кілька разів, як-би до пісень додати зрозумілі історичні пояснення. Але-ж на Вкраїні, де тепер сього не можна зробити з-за цензурних перешкод, досить буде й самого тексту народніх пісень. Звісно, їх не так зрозуміють, як зрозуміли-б з поясненнями, але все-ж розберуть де-що, все-ж, — як то й справді трапляло ся, — заплачуть над долею трьох братів Озівських, порадіють за Самійла Кішку, похвалють Богдана Хмільницького. Образи, картини зостануцця у душі у читача і або доповнять те, що він ранійше чув або читав, або, як що потім читати ме, пособлять йому зрозуміти науково-популярний виклад. Нарештї, нам здаєцця, що на видання народніх дум зробить ще инший вплив: думи привчати муть читача до гарної мови. (NB. Нїчого й доводити, що всяке слово перекручене, а також і всї поперекручувані несьвідомими того кобзарями їмення треба виправити: се не етноґрафічні видання будуть).

Нарештї, щоб закінчити рїч про історію, додамо, що народ звичайно чита дуже охоче ті життєписи, котрі виложено в формі белєтристичній. З цього треба скористувати ся: можна і белєтристичну форму надати, і фактів твердо тримати ся.

До історії неодмінно треба додати ґеоґрафію та етноґрафію. Познайомимо Галичину з Україною, а Україну з Галичиною. Нам пляни видання ґеоґрафічного та етноґрафічного

[1]) Знов нагадуємо, що ми кажемо тільки про Україну.

змісту книжок уявляється такий: Коротка ґеоґрафія України-Руси. — Україна збоку ґеоґрафічного, етноґрафічного, політичного, соціяльного та економічного. — Те-ж про Галичину. — Описи нарізних найцікавших промислів на Україні-Русі: чумацтво, рибальство (Чорне Море), шахти вугльові, нафта.

Тут набіга одно питання. Чи можна в таких випадках користуваця з белєтристичної форми, або, краще сказати, не тільки в таких випадках, але й згола у популярно-наукових книжках? Єсть люде, котрі протестують проти цього, бачуть у цьому штучність, кажуть, що така форма тільки затемняє головну річ. Нам здаєця, що напр. хоч Жюль Верн у своїх кращих річах докладно та ще й практично відповів на такий закид. Хто з інтеллїґенції не читав тих чудових оповіданнїв, хто не сидїв з маленьку за їми часом вечори й ночі? І потім: хиба-ж не правда, що не з учебника найсамперед, а з цих книжок розумний хлопець чи дївчина узяли богато цїкавих (хоч і безсистемно-звісно) наукових фактів, а се потім пособило й учебникові. Звісно, дуже буйна фантазія, як то була і в Ж. Верна, часто шкодить, але-ж се не одкида принціпу. Ми цїлком стоїмо за такі речі, але-ж думаємо, що побіч такого викладу повинен істнїти й сістематично-науковий — одно одного доповнювати. Звісно, треба зауважити, що не про все можна писати таким робом. Як що хто в формі белєтристичній хотїв би написати напр. фізіольоґію, то се було-б зовсім ненатурально і цїлком шкодило-б дїлові. Але-ж речі ґеоґрафічно-етноґрафічні з додатком де-чого з натуральної історії цїлком здатні на це. Ось через віщо ми думаємо, що було-б дуже добре побачити оповідання з життя рибальского на Днїпрі, з життя шахтарського, то-що. (NB. Все це, звісно, прикладаєця й до річей не спеціяльно українських, а й до книжок з усесвітньої ґеоґрафії та етноґрафії, — тим то ми там у друге и не будемо про се балакати.)

(Далї буде).

Василь Чайченко.

Рослини комахоїди.

Розмова О. Степовика.

(Дальше.)

II.

Ще в розмові „Про рух рослин“[1]) ми згадували про мухоловку. Дознаємось ближче про сю цїкаву рослину. На вигляд вона дуже нагадує росянку: примірно така-ж завбільшки, квітковий черешок її так саме кінчаєть ся пучечком квіток, листки стелять ся над поверхом землї кружечком і корінець такий же маленький, як у росянки, наслїдок, родина ротелини — теж багнисті країни. Росте вона найбільше в Північній Америцї. Вона захоплює дуже богато комах і до того не помалу, не так, як росянка, але разом: Комаха і не схаменеть ся, як рослина захопила її, неначе пастка мишу. Як же вона їх захоплює? Кождий листок її складаєть ся з черешка і двох листочків. Отсї то листочки мають таку вдачу, що як доторкнути ся до них з середини, то вони зараз же стуляють ся і стискують ся. Се буває від того, що на верхньому поверху тих листочків єсть по три на кожному нитоцки або жилки, кожна завбільшки з $^1/_2$ лїнії[2]) або трохи більші: отсї то нитоцки такі вразливі і чутливі, що хоть би як легко доторкнути ся до їх, хоч би навіть кінциком людської волосинки, то листочки зараз же стуляють ся і стискують ся. Що сї саме нитоцки або жилки мають таку силу, то се видко з того, що листочок чутливий тільки там, де знаходять ся сї нитоцки, а на останніх частинах листка можна вільно дотикати ся, навіть дрлпати листок — і листки тодї не стулять ся. Звичайно, що комашка, попавши на листок, лазить по ньому і чи сяк чи так безпремінно зачепить яку небудь чутливу нитоцку, а тодї листочки зараз же стуляють ся і тим дужче стискують ся, чим більше комашка тїпаєть ся, бажаючи визволитись з неволї. Листочки сї часом так дуже стискають ся, що іноді і розчепити їх не можна, хіба розірвеш, а не розчепиш, а бідолашна комашка так здорово стискуєть ся, що зверху листка визначають ся навіть контури комашки, а коли вона нїжна, то й на смерть задушуєть ся. Але сього ще мало: страшна тюрма ще має свої запори — по краях листочків єсть ще богацько твердих зубців, котрі, як листочки стуляють ся, зараз же счеплюють ся і тодї вже нїякого виходу не має, хіба тільки яка малюсїнька комашка визволить ся, тай то хіба тодї, поки ще ті зубці не счепили ся щільно. Тай справдї: раз якось передивили ся 14 листків, що мали здобич, і тільки в 4-х були дрібненькі комахи (мурашки, мушки то-що), у всїх же останніх були більші.

Але що-ж принажує комах до сїх зрадливих листочків? На листочках мухоловки вбачають ся дрібнесенькі шкарлатові волосинки, котрі випускають з себе безколїрний, трошки клеюватий сік, котрий, мабуть, і принажує комах. Але той сік має ще й другу силу: коли листок в спокійному станї, тодї й соку випускаєть ся дуже мало, а при розъятренню листок випускає часом дуже богато соку, котрий навіть аж стїкає і робить ся тодї кислим, навіть кислїйшим, нїж у росянки, і набуває собі силу розпускати в собі і переварювати різні речі. В одній пробі, коли в листок замкнено було комаху довгонїжку, то сік аж 9 днїв витїкав з нарочито зробленої в листку дірочки.

Наглядання доводять, що листки мухоловки, розпустивши комах в своїому сокові, потім поглитують їх і під вилівом соку мухоловки комахи перше всього роспадають ся на шматочки, потім зостають ся тілки рогові покрови, котрих не переварює і шмуниковий сік, а решта розпускаєть ся і поглитуєть ся. Се було доведено цїлим рядом проб, що робили ся так саме, як і над росянкою, себ-то на листки мухоловки клали ся шматочки різних речей. І мухоловка така-ж сама перебірниця, як і росянка: коли клало ся речі неживні або хоч і живні, але зовсім сухі, тодї листки стуляли ся нїби якось не охоче і дуже мало випускали соку; коли-ж клала ся на лист яка живна річ та ще до того доволї вохка, тодї листки стуляють ся швидко і випускають дуже богато соку. До сього ще завважали, що коли ся річ була не досить живна, то листки, стуливши, незабаром розкривають ся, неначе від того, що не мали чим задовольнити себе, а потім знову можуть зараз же стуляти ся при новому роз'ятренню: коли-ж річ живна, — тодї листки стуляють ся на довго, днів на 10 або й більше, а розкривши, — вже кілька днїв зовсім не стуляють ся, неначе нагодувавшись і не бажаючи більше їжі, хоч би при сьому було чимале яке роз'ятрення. Таким побутом стулені листочки мухоловки нїби заміняють шлунок, котрий не тілки роспускає в собі живні речі, а навіть і поглитує їх на користь рослинї.

Глитання відбуваєть ся тими самими волосинками, що випускають сік. Волосинки сї такі нїжні, що через їх кожушки легко проходить ріденько, розпущена в рослиному сокові їжа. Мікроскопічне наглядання волосків мухоловки справдї виявило, що коли в них була така їжа, тодї клїточки волосинок робили ся темнїйшими. Одже всї проби показали, що мухоловка має меншу здатність до переварювання їжі, як росянка: так напр. шматочки білка або рибячого клею росянка розпускає за два днї, а мухоловка тілки за вісім або й більше днів.

Та чи користно-ж се рослинї, чи справдї мухоловка годуєть ся такими речами, як комахи то що? Питання се найкраще вияснять ся пробами: брали зовсім однаковісїнькі рослини (мухоловки) і при однакових умовах де-які рослини підгодовували, покладаючи на листочки їх шматочки мяса то-що, а другі лишали без такої їжі. Щож воно вийшло? а те, що перші рослини розвивали ся геть-то краще і взагалї були здоровїйші, нїж останні. Годуючи таким побутом мухоловку, один садовничий дуже гарно викохав такі примірники мухоловки, корні котрих були тілки в сирому мохові, відки годї було добути поживну їжу. Все се ясно доводить, що і в натуральному станї мухоловка годуєть ся і комашками, котрих сама ловить, захоплюючи своїми листочками, а коріннями вона тілки держить ся ґрунту та витягає відти потрібну їй вохкість.

(Далї буде).

[1]) Дивись „Зоря“ за 1890 рік ч. 19 і 20.

[2]) Лїнія = $\frac{1}{12}$ цали.

Оповістки і критичні замітки.

Зъ поэзій Володимира Самійленка. Частына перша. Року Божого. 1890-го. — Київ. 47 стор. 8°. Ціна 20 коп.

Невеличкий але гарний гостинець саме перед різдвяними святами подав своїм землякам д. В. Самійленко. Збірничок містить всього на всього 22 пісни, здебільша нових, а з друкованих тільки частина ввійшла в сю збірку. Вже перші поетичні проби Самійленка звернули на себе увагу земляків, а тепер з певностью можна сказати, що він справдив надії, які покладали на його. По його пізнійшим утворам (1888 і 1889 р.) можна бачити що талант його розвиваєть ся і що дальше набуває собі більше сили. Його муза жива, голосна і хоч не палка, а про те чуєть ся в ній тепле чуття, здорова думка і щирий голос. Мотиви поезії Самійленка дуже розмаїті. Найбільше — се поважні теми з життя громадського (найдорогша перлина, Грішниця, Елегії і т. д.); де-кільки пісе на теми про звичайні людські відносини, бажання і поривання душі людської (Геростратъ, Її в дорогу виряжали і т. д.), а разом з тими і инші теми, які займають кожного осьвітного чоловіка як от поетичні мрії з життя космічного сьвіту, про місце і призначення чоловіка серед вічного руху природи (Зорі, Дві планети, Весною). Нарешті треба згадати ще про сатиричні теми, починаючи від поважної сатири (Патріота Іван) і кінчачи жартливими гумористами (Горе поети, Пригода). Думки автора про призначення поети виявляють ся в його маленькому віршу: „Поетові“:

Годі тобі малювати Дніпро, парікати на долю,
Та про ті очі сьпівать, що ти й небачивъ нігде.
Краще людину змалюй, зазирни їй у душу душею,
Радість і смуток її в слові твоїм покажи.

Тим то його поезія і не пнеть ся з високости Парнаса промовляти до нас пихатою мовою про якісь невідомі муки, надзвичайні страсти і т. д., а виявляє правдиву душу поетову з його думками, бажаннями і поривaннями, присущими кожному осьвітному чоловікові. Простота і ясність визначають його поезію, в котрій немає нічого вимушеного, пихатого, химерного. Не вважаючи на розмаїтість тем, автор добре справляєть ся з ними, бо окрім широкого сьвітогляду і поетичного чуття, він добре орудує мовою і віршом, та ще до того вбачаєть ся пильне шукання краси форми і ладу звуків для виразу поетичної думки, тим-то його вірш скрізь вірний і рівний, хоч самий склад віршів, як і теми, дуже розмаїтий, кожне слово у його на своїм місци, в віршах нігде ніякої зачінки, а се має дуже велику вагу, бо часом одно слово не до речі псує цілe враження. Тільки в деяких місцях у Самійленка можна завважати помилки або краще вільности в наголосі, як от напр.:

„Той працює й хоче вмерти
За для народу свого“ — або
Коли я вмру,
То в ту пору.“

Правда, се дрібниці, але бажалось би, щоб у такого поети, як д. Самійленко, і таких вільностей не трапляло ся. Трудно сказати, які пісни в збірнику Самійленка найкращі. Вони нам всі подобають ся дуже, окрім хіба пісни „Шкода“, котра з боку форми здаєть ся не виробленою і скидаєть ся на прозу, — та ще „V. елегії“, в котрій порівнання здаєть ся не вдалим. Найбільше здатности поета міг виявити в більшім своїм утворі, монольозї „Геростратъ“, де треба було провести розмаїті псіхольоґічні рухи душевного настрою до краю, до виконання страшного заміру, яким мав вславити себе Геростратъ, і ми бачимо, що поета справив ся з своєю трудною задачою вповні. Звісно на сю-ж саме тему пісса вславленого над міру російського поети Надсона „Изъ тьмы временъ“, але в порівнянню з пісесою Самійленка вона єсть просто поетичне верзіння, правда доволі красиве, голосне, а все-ж таки верзіння. Історія просто подає народній цереказ, що Геростратъ, ради слави, спалив храм Діяни, і се в той героїчний час, коли слава була над усе, справді було ділом можливим і з псіхольоґічного боку натуральним. Тим часом у Надсона Геростратъ „мучить ся якоюсь невідомою тугою, жалем, серця юрби не здатні чомусь зрозуміти його“ і т. д., разом з тим люди не приймають його, бо він „божевільний“. Що-ж се справді, як не поетичне верзіння? Після поетичної плутанини все зводить ся до того, що божевільний спалив храм, як він міг вбити і зарізати кого небудь і сам зарізатись. У Самійленка Геростратъ перше всього задумуєть ся над марностью сьвіту, марить про довічне життя, безсмертя, але втративши віру, справді мучить ся жадобою слави і се жадання, розвиваючись поступово, помірно з тим, як різні пригоди і бездолля роздратовують його, доводять до божевільного заміру вславити своє імя на віки під-налом славного храму Діяни. Тут бачимо не тільки історичну, а й псіхольоґічну правду, розвиту і виявлену справді майстерно. В збірнику Самійленка, окрім самостайних віршів, есть і переклад або краще перерібка пісьні Беранже „Пташки“, дуже поетична пісска. На кінци додано ще „Казку про смутного чоловіка“, але ся пісса, писана прозою, есть справді найвидатнійшим зразком так званої „поезії в прозі“. Як відомо, в сім роді поезії вславив ся звісний російський повістяр Тургенев, але його сьвітогляд не виявляв ся тут дальше добрих замірів і почувань в сфері приватних людських відносин. Самійленко сягнув дальше і в своїй казці, високо поетичній, з'умів змалювати смуток високої душі, котру вражала людська кривда, і котра вже на останку свого віку побачила, що той смуток розійдеть ся поміж людьми і що „коли люди викохають у своїй душі той сьвятий смуток, тоді всім буде веселійше і радіснійше жити на землі“.

Збірник Самійленка виданий дуже гарно, навіть роскішно і зовсім без правописних помилок, котрих завжди багато в українських книжках, видаваних обовязковою правописью, не прилаженою до нашої мови. На першому листу значить ся: „Частина 1-ша“. Се нас радує і дає надію сподівати ся, що автор не загаїть ся слідком за нею випустити і другу частину своїх гарних поезій.

М. Комар.

В потї чола. Образки з життя робучого люду. Написав Іван Франко. Львів 1890. — XVI + 320 стор. 8°. Ціна 1 злр. 50 кр.

Не можна не порадувати ся, що Франко наважив ся видати оці оповідання, котрі досі було надруковано в роскидку — чи окремими книжочками, чи по часописях, — через що вони не могли звернути на себе належної уваги. Тимчасом ці оповістки зовсім не те, що останні утвори Франка — усякі Граби та Трацькі, які могли би здать ся хіба для довшого роману, але окроме зовсім не цікаві: повістки „В потї чола“ варті великого пошановку, бо задумані глибоко, порушують важкі, пекучі питання. Хоч це й одрубні оповідання, але вони всі мають тісний звязок між собою, власне ідеєю, і вкупі виразно обмальовують змагання автора. Звісно нам, що він соціяліст, але в цій книжці „громадівським“ хімерам місця обведено мало: під загалом висловлених думок зьміливо підпишетесь ся кожна чесна людина, бо Франко виступає тутечки проти того, що дісне гнобить усіх; промовляє в користь „принижених і ображених“ будь старих, будь малих. В докладну оцінку цієї книги я не вдаватиму ся, бо це обібрало-б дуже багато часу, а так зазначу де-що.

Кілька оповідань относить ся до долі дітей, до їх виховання, їх становища, — питанне, котре і в більш просьвічених народів не зовсім порішене, як слід, і становить болюче місце: всі ми забуваємо, що дїти такі самі рівноправні люде, як і дорослі; що людська кривда, а надто сваволя батьківська, вчительська — глибоко зачіпляє дитину і дає як найшкодливійший вплив. Дитині що-небудь заборонили, не позволяють чогось робити, — вона хоче росправляти, вимага доказів, а в батьків (навіть сьвітлих) один одвіт: „так треба“, „так я хочу“, ако „Не сьмій мислити самостійно! роби і мисли, як я і люде“. — Подивімось, напр., на цього Франківського Мирона. Почав він рахувати і бє дубчиком об землю, — старий Рябина його лає: „Не сьмій бити, бо земля наша мама“. Вже-ж бо старий певне що не вірить своїм словам, але каже, аби дати яку сувору хлопчакові. Та й ще посилає натомість Отченаш-а читати! Зробив Мирон якесь одкриттє фізіольоґічне, — з його сьміють ся і лають. Спитає: „За що! Чому-ж не так, як я кажу?“ — одповіди нема, (бо батьки сами не знають, що одвітити), або єсть єдина: „Не [illegible]. Добре поняття буде в дитини й про Бога! Та як Мирон знаходить ся в розмірно сприятливих обставинах, а от подивіться

на Степана Лескового або на Галая („Лесишина челядь“): тому бідоласї одібрали усяку свободу, убивали, убивали, аж поки геть не приголомшили. — Коли-ж не забила тямку дитини хатня обстанова, то ще зостаєть ся школа, котра так сильно заохочує дїтей до науки, що в їх являєть ся огида, обридженнє до неї. „Всї вони підчас того шкільного року заєдно робили собі блискучі надії, як то буде гарно, як вони увільнять ся від щоденних різок, позаушників, штурханців, пац та понїдволосників, і як покажуть ся знову у повнім блеску своєї поваги на насовищі“ (ст. 40). Биття, биття — конечна педаґоґічна умова (часом чинить ся воно над школярами — по приказу вчителя — руками товаришів!). Шкода тільки, що Франко не гурт порушує тему безмежного панованя батьків і вихователїв над дїтьми в інтелїґенції, в сьвітлій громаді, а тема дуже добра! Але і в тому, що він намалював, є доволї над чим подумать. Читаєш у Франка про становище в менче осьвіченій верстві, а знехотя повстають в голові усякі любости нашого ґімназіяльного вихованя. Різок, правда, уживаєть ся педаґоґами в наших ґімназіях мало (тільки з волї батьків), — за те там є ще гірша, ще тоньша моральна мука, бо скрізь, скрізь заходи знищення самостійної мисли. Мале дитя (от, напр., з поміж таких, які вчать ся у Валька) не може в сильнім ступеню чути гнету над думкою, а підросла ґімназіяльна молодіж відчуває цеє ой як добре! Не знаю, які ґімназії галицькі (певне що кращі за наші, бо дух конституції, волї — мусить навіть непомітно переймати всї галузи житя), але в наших кожен покоштує, яково-то солодко буває виявити своєрідну думку, своє „чом і на що?“, виявити найдрібнїйший знак самостійности. — „Як ми кажемо, так воно й треба! Мовчать і слухатись!“[1]) гукають на „резонера“, та потім ще й обурюють ся, коли він не має довіря до своїх вихователїв! До ґімназії приймають вони дитину ще здорову, а випускають молодика на пів знївеченого, на пів перековерканого. Скільки мусить одтерпіти бідолашний хлопчина! Далебі, бючий ся кулаками та різками сїльський вчитель — іще симпатична особа в порівнанню з „просьвіченим педаґоґом“, котрий силуєть ся переробити думку ученика на свій штаб.

Впрочім, цїї сьвітлі педаґоґи не цурають ся й грубшої, менче тонкої муки учеників. От учитель Степана Лескового („Олївець“) набив його за те, що він не мав олївця: наші просьвічені директори садовлять ґімназіста в карцер по 4 години за те, що він на лекції замість слухати — щось мазав у зошиті, або за те, що почав на лекції заструґувати олївця не маленьким, а столовим ножем (я наводю правдиві, дісні факти). Грубий, невчений Валько („Schön Schreiben“) знущаєть ся і бє жидка за теє, що він жид; в нас просьвічений „смотритель городскаго училища“ (скінчивший що найменче ґімназію) навмисне назначує день писемних іспитів у суботу, аби змусити й жидків писати; коли вони не захтїли „грішити“ в той день, їм усїм одложено екзамени аж на пісьля канїкул. В нас ученики-христіяне можуть силоміць годувати товаришів-жидів салом, а такий-о смотритель зо сьміхом рішає: „Як що ти од сала вмреш, то вони підуть у Сібір...“

Сваволя, тиранїя над особистостю, над мислю ученика — ото уся сістема виховання в школах усякого сорту у нас в Росії, а по части де-що подібне мусить бути й у Галичинї. — Які-ж насьлїдки будуть з нашого виховання? Одвітити дуже неважко. Може стати ся, що дитину забють-затукають, позбавлять її всякої своєї волї, вироблять з хлопця якогось автомата, котрий у життю буде спосібний вчинити яку підлоту по приказу старшого. А може зробити ся й такечки: бачучи з боку учителїв цїлковиту зневагу його особистости, страшенну фальш і запинання себе в величаву мантію, дотепнїйший ученик (або син) не одчує нїчого инчого, опроче невимовної погорди до цих фарисеїв-тиранів, перестане довіряти жадній сїнькому слову їх. Їх вчники стануть ся „насїнєм обуреня, погорди і вічної вражди против усякого неволеня та тиранства“, каже Франко (ст. 61). Ще далї — молодик обтрушує з себе усе, що тілько йшло од наставників, не дивлючись, чи було там, може, що й добреє; почне проповідувати проти усього, чому вони вчили (як, напр., це ми бачили в Вольтері); буде поміхою на сьвітї і собі, і другим. Про Мирона Франко каже: „Стане Мирон горячим проповідником правд науки, забажає перевести їх в житє, понесе їх між темних і погибаючих... Ну, і незавидна його доля! Навістить він і стїни тюремні, і всякі нори муки та насиля людей над людьми...“ і т. п. (ст. 35). Переложити „правди науки“, то що на звичайну мову: стане соціялїстом або й яким-небудь ультра-соціялїстом з його хімерами, — будь якими благородними, дак хімерами-ж. І вихователї та батьки дивуватимуть ся, що з дїтей вийшли нїгілїсти, соціялїсти і др. — істи. Та не тямитимуть наші педаґоґи, що вони-ж самі виною того, що дїти їх одсахнули ся; не зрозуміють вони, що в соціялїзмі побіч його хиб є жива струя, яку вони виключили од себе і яка саме й вабить до себе молодіж...

Читаючи оповідання: „Малий Мирон“, „Грицева шкільна наука“, „Schön Schreiben“ і „Оловець“, незнарошна пригадуєш Помяловського. Навряд чи я помилюсь, сказавши, що Помяловський мав дісне вплив на Франка: многі місця нашого знаменитого письмовця достоту такі, як в „Очерках Бурсы“, а „Малий Мирон“ нагадує „Вукола“. Тільки-ж Помяловський пише з більшим талантом і виразнїщ; особа його Вукола не має в собі тих помилок псіхольоґічних, що Мирон Франка. Вукол товче квіти задля видобутку перфумів, сіє в землю грошї „на ріст“, роздумує, як то йде годинник, як корова дає молоко, — все це питання, які природно властиві дитинї. Чималенький Мирон, „чудово розумна дитина“ задумуєть ся, чим людина бачить. Адже-ж дитина, стілько разів на день заплющуючи очі, певно ще в сповиточку взнає, що вона бачить очима. Так само, мовляв, „професорські“ досьвіди з ушима й ротом здали ся-б своїми приємали скоріше якому вченому природознавцеві, нїж дитинї. — Опроче того, ще більше спільности, нїж із Вуколом, має Мирон із Васильком (в оповіданнї Марковички: „Два сини“). В особі Мирона узято всї черти, дані Марком Вовчком, та прибавляно ще другі.

(Конець буде).

А. Хванько.

[1]) „Мовчати й відповідати!“ каже Франківський вийт в „Історії моєї сїчкарнї“, і мужик завважає йому, що заразом мовчати й відповідати — немождива річ. Цеє саме рещтки можна-б почути й од наших учителїв, а таки хіба одиниці, що учителя не може вимогтись можливости виконати подібний приказ, а вспівши докірно змовчати і твердо вірити, що коли так каже пан учитель, значить се так якось можна зробити.

Наші ілюстрації.

Володимир Барвінський. [Стор. 41].

5 нов. ст. лютого минуло вісїм лїт, коли Галицькі Русини зложили в могилу славного свого керманича... Знаменитий публїцїст (редактор „Правди“ і „Дѣла“), енерґічний дїяч, спритний полїтик і розумний орґанїзатор народних сил — умер 3 нов. ст. лютого 1883 р. у Львові о ½8 год. вечером по короткій хоробі. Желїзна се була душа! Подивляти треба, як то він з непоборимою вірою в сьвятість нашої справи працював словом і пером, в часописях, брошурах і в різних комітетах, в тишинї свого ґабінету і на многолюдних зборах, — як то він не бажав ні слави ні почести, умів зречи ся всїх самолюбних цїлей і бажань, щоб тим вірнїйше і в цїлости служити дорогій вітчинї. Житє єго було убоге в личні радости, не дало єму того, що називаєсь щастєм, але-ж він і не бажав нїчого подібного. Єдина радість, єдине щастє єго була любов і повага у того народу, котрому він вірно служив і за котрий душу свою велику віддав в офіру... Тож імя єго у Русинів буде славне і вічне. Сего року стане на єго могилї (на Личаківськім кладовищи у Львові) коштом цїлого народу величавий памятник, а надїятись невдовзї увійде в житє і стіпендія єго імени, на котру зібрано вже тисяч злр. а. в.

ЛІТЕРАТУРА і ШТУКА.

Літературні вістки. Редакція „Дзвінка“ привитала з новим роком нашу публіку вельми цінним гостинцем, пускаючи в сьвіт цікаву книжку під заг. „*Лисъ Микита*“. Есть се звірячий епос, зладжений віршованою мовою дуже гарно п. Іваном Франком на тлі німецького Reinecke Fuchs. Видане се, обіймаюче 100 стор. виразного друку (мал. 8°), приоздоблене 17 ілюстраціями, вийшло з нашої друкарні тов. ім. Шевченка. За сей пишний гостинець певно щиро дяковатимуть запопадливій редакції як старші так і молодіж, находячи в ній для себе приємну і цікаву лектуру. Ціна брошур. примірника виносить 50 кр. — Товариство ім. Шевченка видало окремою книжкою повість славного нашого п. Івана Нечуя-Левіцького „*Над Чорним Морем*“, — котра друковалась минувшого року в „Зорі“. — Черновецька „Руська Бесіда“ пішла за прикладом тов. „Просвіта“ і також видала літературну частину календаря на р. 1891 окремою книжкою, котра має заголовок: „*Буковиньскій Альманахъ на рокъ 1891*“. Альманах містить твори Федьковича, Млаки, Голоти, Ярошинської, Лесі Українки, Франка і Нїкоровича. Книжка відбита гарно і без похибок, а текст украшають дві ілюстраційки, представляючі погрудя буковинського патріота Ілярія Окуневського і бувшого намістника Буковини Щасного Піна. Ціна примір. (52 стор. вел. 8°) 25 кр. — Редакція час. „Народ“ заповідає, що буде выдавати „*Бібліотеку Народа*“. Том єї на гарнім папери коштуватиме для передплатників „Народа“ (з пересилкою) 1 злр. 20 кр., а для непередплатників 2 злр. 20 кр. На перший том (котрий появить ся в 4 випусках) піде праця Д. В. Дренера під заг. „Історія боротьби віри з наукою“.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“ з р. 1890.

„Днѣпровскія заводья“ — Н. А. Сергієва (Ч° 20). Дніпро пливучи творить багато заливів і рукавів, що служать особливе до риболовства. Н. А. Сергієв представляє нам одно з таких заливів під хуторком, коли то чабан пригнав отару овець до водопою. Чимала курява, яку підняли вівці, скриває частину горбоватого пейзажа.

Василь Ів. Немировичъ-Данченко (Ч° 21) письмовець московський, походить з стародворянського українського роду, представники котрого, Запорожці, заєдно брали участь у війнах з Поляками, Татарами і Турками. Родив ся 24/12 1848 р. З єго романів найлїпші: „Гроза“, — „Плевна и Шипка“, — „Впередъ“, — „Кулисы“, — „Натмосъ“, — „Семья богатырей“, — „Исповѣдь женщины“ і т. д.

„Пугу — условный крикъ Запорожцевъ, отворявшій гостепріимныя двери“ — В. Радомського (Ч° 23).

Два Запорожці, з тих один сидить на коні, а другий зліз з коня і кричить „пугу“ перед воротами хутора покритого сьнїгом.

„Село Покровское — Екатеринославской губерніи“ — С. П. Васильковського (Б° 23).

Сел Покровське кілька в Катеринославській губ. Найзамітнїйше з поміж них положене на місци послїднього Коша Запорожського, що істнував від 1734—1775, коли то Січ зруйнував ґенерал Текелї на приказ імператриці Катерини II. Талановитий пейзажист С. П. В—ий в своїй картині дуже гарно передав характер українського села, що стоїть на руїнах Січи.

„Въ Крымъ за солью. Украинскіе чумаки“ — В. Радомського (Ч° 28).

Валка чумацька. На переді два вози, а з боку них два чумаки: з тих старший курить люльку.

„Два пугала“ — Котляревського (Ч° 29).

На поли стоїть страхопуд, а побіля него молода Українка обходить межі постукуючи палицею у вістрє коси, і той звук, що росходить ся далеченько, відстрашує цїлі стада птахів.

„Запорожцы на пути въ Сѣчь“ — В. Сїрова (Ч° 30).

Безжурно несуть ся рідним степом вільні птахи-братя до Сїчи, скорочуючи собі дорогу від часу до часу добрим ликом горівки або заїканки з баклаги, причім кождий усовіщує того, що не, аби оставив ще що і для него.

Василь Лукич.

МУЗИКА.

Львівські Русинки і Русини засновали сьпівацько-музикальне товариство „**Боян**“, котре поставило собі метою плекати музику руcько-національну, сьпів, як хоральний так і сольовий, і музику інструментальну. До осягненя сеї мети мають вести спільні вправи, продукції, концерти, удержанє музичної школи, бібліотеки і т. п., а також розповсюдненє єї по провінції. До товариства можуть належати також і особи немузикальні, яко члени сномагаючі, котрим в статутах (вже затверджених львівським ц. к. Намістництвом) признано значні користи. Члени дійсні платять вписового 50 кр., місячно 20 кр., а сномагаючі 2 злр. річно. Нове товариство витаємо з щирою симпатією і бажаємо єму як найкрасшого розвою!

„**Коза-дереза**“. Такий заголовок має видана саме тепер редакцією „Дзвінка“ дитяча комічна оперетка в одній дії, до котрої лібретто уложила наша писателька Дніпрова Чайка, мельодії до поодиноких пісень дібрали Граб. Рус. і Лінд., а впорядкував ті мельодії, згармонізував їх і супровів фортепяном та фісгармонією наш знаменитий композитор М. Лисенко. Мельодії, на скрізь народні, переняті з инших звістних наших пісень, та лиш приложені до тексту лібретта пливуть собі легенько, весело, безпретенсіонально. Оперетка надаєсь до вистав на сцені домашній і не вимагає великого накладу, бо дієвих осіб тілько 6 солїстів: 3 сопрани, 1 меццосопран, 2 альти, — і хор звірів. Розуміє ся, що поодинокі звірята мусять виступати в масках звірячих і окремих костюмах. Саме виданє елєґантне, обіймає 31 сторін 4°. На заголовнім листї бачимо ілюстрацію: під хатою дїд сидить на призпі, а перед ним коза-дереза. Ціна примірника тілько 80 кр. Купити можна в редакції „Дзвінка“ (у Львові, ул. Чарнецького Ч° 26).

Рівночасно майже з „козою-дерезою“ вийшли у Львові коломийки на фортепян під заг. „**Вітрогони**“ — скомпоновані Ост. Нїжанковським, яко 16 випуск „Бібліотеки музикальної“. Музика справдї оригінальна. Но оригінальнім, дійсно вітрогонним вступі наступає коротка, лагідна, а мельодійна інтродукція, котра вводить в скочне темпо слїдуючої коломийки. Мотив єї гарно оброблений; друга і дальші части на скрізь оригінальні (часть третя писана в ритмі такту $^3/_4$). Четверта часть починає ся мотивом козачка, так зв. „бичок“, відтак переходить в мотиви з 1-ої части і кінчить ся presto, коротким а бравурним фіналом. — Виданє представляєсь гарно. По середині окладинки артистична вінєта, а довкола оригінальна українсько-руська мережка. Ціна примірника (9 стор. 8°) 30 кр. Набути можна в книгарні Ставропиґійській, або у автора і видавця п. Ост. Нїжанковського у Львові (ул. Коперніка Ч° 36).

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Трупа Деркача. Знов до Москви загостювала українська трупа (торік не було нїякої). Од 10 грудня є тутечки трупа Деркача, приїхавша з Сибіру. Дасть вона тут шість або й більше спектаклїв. Перва вистава — „Не ходи, Грицю, на вечерниці“ Александрова. — Зупинили ся наші артисти в театрі „Скоморох“ (тож звідсїля і декорації, дуже не погані). Мушу

сказати кілька слів, що то за театр „Скоморох“. — Як саме його назвище показує, це властиво театр простонародній; дійсно, тут дають ся російські вистави по дуже, дуже дешевій ціні, так що так звана „сіра“ публіка являєть ся звичайно елементом не то переважним, а по просту немало виключним. Через те, напр., є намальовано на стінах хоч би отакі написи (по російськи): „Шапки скидати“, „При розмовах акторів не вільно кричати біс (що значить „подвоєніе“), а вільно лиш пісьля сьпіву“, „Просять шановну публіку не кидати ся на місця (в ґалєрії), бо з усіх місць видко однаково добре“, і т. и. Збудовано цей театр ніби на взір древньо-грецьких: по середині, правда, є партер на рівнині, але навколо його йдуть місця, підіймаючи ся один ряд за другим у формі сходів, аж до самісінької стелі. Через те справді нічия голова нікому не перебиває бачити всеньку сцену. На афішах надруковано: „Хто бажає, може в антрактах требувати в льожі і крісла чай, каву, періжки і прохолоджуючі напитки“. На самих верхніх східцях (се-б-то в ґалєрії) похожають хлопчаки з лотками (рід підносів), продаючії яблука, їстівне і т. и.

Малоруський спектакль згромадив сюди й інтеліґентну публіку, котра, як я постерігав, з цікавостю оглядала цей театр, де не одному довело ся побувати допіру, бо інтеліґенція сюди йде тілько в виключних випадках, — ну, наприклад, на виступи гостинні звісного траґіка Іванова Козелського, на спектаклї Деркача, або що.

Трупа „знаменитаго малороссійскаго артиста Деркача“ (так друкувало ся в оголошеннях перед його приїздом) складаєть ся з 25 артистів і 40 люда хору. Але мінї здаєть ся, що в цім оголошенню вжито хитрощів: де-які хористи мабуть чи не грають часом і дрібнїщі ролі, а через те залїчені як до хору, так і до артистів. Принаймні скільки я нї рахував, на сценї хору бувало тільки 25—30 чоловіка. Оркестра зложена з власної Деркачевої та ще й Скомороховської. Як бачимо, склад трупи не геть-то поганий, і вона повинна займати не послїднє місце поміж другими. — Поруч української пьєси мусить по закону давать ся рівне число актів російської драми, але звичайно даєть ся якийсь водевільчик, фарс. Перша вистава („Не ходи, Грицю, на вечерниці“) має 5 дій; з неї на афіши зробляно 2 дії а 5 картин, — водевільчик же тілько в одній дії. При „Запорожці за Дунаєм“ і на афіши оголошено: „въ 3-хъ дѣйствіяхъ“, а водевіль російський знов однодієвий. Значить ся, тут нема такої суворости, таких утисків українському театрові, які, напр., є в Одесї. Водевіль даєть ся попереду, і вся вистава кінчаєть ся в пів до першої години.

В цім драматичнім товаристві не всї артисти Українці, а немало половина Росіяне (Максимов, Нелидов, Антонов, Востоков, Богатирев, Белкин, Свєтлова, Тамарова і др.). Про цеє можна судити з закінчень їх прозвань на „ов“, тільки-ж не з мови їх. Всї вони дуже добре і зовсім вільно говорять та вимовляють по нашому, майже не роблять помилок і в наголосах; от хіба тільки звук „и“ Росіяне вимовляють дуже твердо („ы“), немов наші Подоляне або ваші Галичане. А ще теж Росіяне вимовляють усе так, як надруковано: „поражу, прошу, сей“, а щирі Українці: „порадю, просю, цей“ і т. и. Пишу промову через те, що за трупу Деркача є слава, буцім там говорять не по нашому, а по-ка'зна якому; я-ж от заперечую, що все це неправда. — Грою цім артистам певне що не можна рівнять ся до наших славних Заньковецьких та Вірних, але взагалї грають вони неногано і навіть добре. Напр., Свєтлова (Маруся), Антонов (горбатий Хома), Нелидов (самий Гриць) не один раз у грі проявляють замітний драматизм, який справляє вражіннє. Шкода лиш, що вони часто пересажують в рухах і допускають сильну деклямацію, через що тоді являєть ся неприродність. Згадані три особи (одгрававші головну ролю в першій виставі) без усякого сумніву мають талант, тільки мабуть геть необроблянний. Візьмім хоч би п. Свєтлову. Часом вона глибоко хапає за душу, а надто в останньому актові (отруїння Грицька), так що навіть не розуміючі мови Великороси порушують ся. Голос п. Свєтлової, котрий у forte є не дуже симпатичний, в цій-то дії, де вона сьпіває „Ой не ходи Грицю“ pianissimo, ще більше надає привабу вражінню і справляє сензацію. Уся саля заміряє на той час, в оркестрі тихесенько грає сольо скрипка, а на сценї п. Свєтлова висьпівує нїжним пянїссїмо-м безсмертну пісню Марусї Чураївни. Це місце я можу порівняти тілько з послїднїм актом Ґунодового Фауста, де так само причинна Марґарита в забуттю сьпіває своє „Permettereste a me...“ А іноді аж жалко стає, що ця артистка траґічно „ламаєть ся“. — Не такі важні ролї грали пани Квітки (Дмитро і Галина), п. Петрачевська (мати Марусї), але були до коріня природні, за що їх по справедливости треба похвалити. Українця мусїв підкупляти не тілько їх милий голос, але й ще їх гарна, миляка вимова. Правду кажучи, грявший другорядну ролю Квітко, однак одіграв її краще за всїх; його роля (Дмитро) комічна вийшла в його виконанню наскрізь невимушеною, без тїни пересади.

Розуміють ся, „що правда, то не гріх“: хоч артисти Деркача і не погані, але Москва в своїх звісних на всю Росію театрах (напр., в Імператорському, Корша, Горевої) бачить раз-у-раз кращих. Але в наших трупах Москвич шукає не гри; ба ніхто, буквально нїхто не розуміє нашого „нарічия“ або, як часом мовляє нічий, „жарґона“; через те навіть дуже дотепні жарти зо сцени приймають ся публікою спокійненько, — публіка ледві може розчовпати загальний зміст драми. Найбільше що тягне Москвичів, це наші незрівнанні українські пісьні, рясно розсипані по пьєсї. Голосовими силами трупа Деркача може похвалити ся, іменно-ж хором. Сольа, за малими виїмками, не сильні, але за-для пісьні як раз вдатні, так що часто мусять сьпівати на bis („что значитъ повтореніе“, як звучить напис на стїні), ну а хор — той сьпіває немало усе по двічі. А пісьню з присьпівом „Ой жаль, жаль мінї буде, візьмуть її люде“ зрителї неодмінно хтіли чути ще й ter. Малоруські мотиви звісні добре в Москві і, напр., мотив: „Ой не ходи, Грицю“ ви тут почуєте дуже-дуже часто („Не ходї, Ґрицю, на вечерніцы“). — Часом bis бува на такі речі, що Українцеві стає соромно: напр., трошки балаганні танцї. Взагалї-ж публіка не жалує bis-ів навіть за речі, одсьпівані посередно, так що один студент-москвич і каже мінї: „Злість бере, що цім „Малоросам“ дак усе прощаєть ся, за все їм оплески, а своїм російським акторам за найменчу дурницю вже й догана! У Москві колись Заньковецькій при виході її з театру студенти аж до санок простелили свої шинелї, щоб хохлуща ступнула по них, а потім цїлували сьлїди од ніг її. А диви, своїм цього не роблять!“ Певне, таку саму думку подїляла ще одна чоловічина, що сидїла на самісінькому версї, десь на ґалєрії, і серед гучних оплесків і брав публіки раз-у-раз сичала, — навіть тоді, коли сьпів був виконаний чудово. Я певний, що той ганьбитель був осьвічена людина, тямлюча про „сепаратизм“, бо під безпосереднім впливом чуття слухач, будь він і нетерпимий Москвич, мусїв би виявити лиш вдоволенне. Щоб шипіти такечки завзято, треба було неодмінно „просьвіти“! — Тут-же довело ся мінї побалакати ще з двома студентами-рязанцями. З поміж їх один був дуже нелюбо вражений усім баченим. На його думку, український театр противний всякому естетичному смаку: мовляв, українєтво з цїми вічними мужиками на сценї, з цією чудною бесїдою страшенно не підходить під таке високе поняття, як поезія, драма! Другий студент-рязанець (теж бачивший нашу драму вперве) навпаки боронив нас, казав, що нїчого неприродного і неестетичного в українському театрї знайти не можна. Але він знаходив неприродність у тому, що тут на сценї ми бачимо не правдивого мужика, а якогось „празникового“, „вбраного“. — „Адже дивіть“, говорить він: „Як що виводить ся на сцену наш російський селянин, то на йому і його неприглядна сєрмяга (свитка), і його лапті (личаки), і сам він увесь неприкрашений, буденний, а ваші хохлики являють ся навіть у мережаних золотом хвартухах, у гарних черевиках і т. и. — в будень!“

Пісьля „Не ходи, Грицю“ давано спектаклї по тричі на тиждень; ішли: „Назар Стодоля“, „Хто лаєть ся, той каєть ся“, „Наталка-Полтавка“, „Запорожець за Дунаєм“ (з купюрами), „Дай серцю волю“, а сьогодні (18/30 гр.) — „Сватання на Гончарівці“. Ще буде дано дві вистави. Показуєть ся, що в дотеперішнїх пьєсах важну ролю грали панї Квітчиха і Петрачевська. З їх перша збірає рясні оплески, бо таки того варта: повна природність у грі, милий, хоч не сильний голос, неногана врода, елєґантність у рухах, — все це в нашої землячки. Мінї довело ся її бачити ще, напр., в ролї

жінки Карася („Запорожець за Дунаєм“), — дуже гарно вона виписала ся. Я міг постерегти, що вона всім-всім сподобала ся. В „передній“ театру вивішено фотографії всіх артистів Деркача; в антрактах тут збираєть ся сила публіки, і тільки й чути, що хвали Квітковій. Ролю Запорожця грав сам Деркач. Грає він таки не зле, тільки-ж не годить ся в „знаменитые артисты“ (бо в трупі є далеко кращії од його), а голосу він зовсім не має ніякісінького; говорить по-нашому дуже гарно. При першім виході на сцену його вітали оплесками (за що, міні не в тямку), але опісьля шикали здорово. По дуетї Карася з жінкою кричали браво тільки Квітковій і навіть: „Квитко соло!“ Держить себе на сцені пан Деркач занадто розвязно: напр., без потреби гидко плюєть ся, харкає. Може, там за Дунаєм робило ся що-небудь іще гіршеє, але нам такого реалїзму в грі геть не треба! — В „Запорожцї за Дунаєм“ уперше виступила (в ролї Оксани) молодісінька артистка Николенко, показавшая ся чудовою сьпівачкою. В цій опері вона одбила пальму першенства в Квіткової і мала, як виражають ся тутешні ґазети, „восторженный пріемъ“. Голос її чистий, звучний і дужий. Особливої гри вона не показала, бо й не було в чому, да певне під цім зглядом ій не рівняти ся до Квітчихи, але все вона взяла своїм сьпівом. Найбільше втїшив усїх її дует із Борченком (теж добрим голосом): „Чорной хмарою діброва...“ Цей дует розширений і між Росіянами: от недавно його одсьпівали на концертї в Петербурзї сьпівак і сьпівачка Імператорської опери. [N. B. Якось кумедно зложені афіші Деркача, де на загальний соблази надруковано, напр., що дует: „Ой, щось дуже загуляв ся“ сьпіватиме Деркач (-сам). Або ось: квінтет „Нас сьогодні сповістили“ виконають (у чотирох) Николенко, Квітко, Михаленко і Борченко].

Цікаво подивити ся також, як однесли ся московські ґазети до трупи Деркача. Ще до першої вистави ми читаємо, наприклад: „В Скоморохові Малороси. Положім, що це не ті Малороси, які вихованї і випущені звісним М. Л. Кропивніцьким, дак усе-ж Малороси. Значить ся, „гопак, козак, тютюн і горілка“. Публїка цеє любить...“ (Зазначені чотирі слова так і надруковано по-нашому). А вже пісьля двох спектаклїв писало ся: „Трупа Деркача робить значні грошеві збори. Трупа зложена вміло, виконуваннє визначаєть ся ансамблем, а в числї артистів знаходять ся люде з несумнївним талантом...“ Цей московський одзив хай докаже, що мій суд про трупу Деркача не є суд Українця, прихильного і через те, мовляли, прощаючого всякі хиби. Ні, таки ця трупа варта пошановку і не осоромила Україну перед Сібіряками! Щасти їй Боже!

А. Кримський.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Лисъ Микита. Зъ нѣмецкого переробивъ Иванъ Франко. — Накладом редакції „Дзвонка“. — Львів 1891. Друк. тов. ім. Шевч. 100 стор. 8°. Цїна 50 кр. В текстї 17 ілюстрацій.

Моєму критикови. Бодповѣдь А. Пипинови на єго статью „Особая исторія русской литературы“. Написавъ Д-ръ Омелянъ Огоновскій. — Львів 1890. Друк. Шевч. Накладом автора. 47 + 1 нен. стор. 16°. Цїни 20 кр.

Чума горілчана. З нїмецкого Генрика Чоке переповів і тверезим руским читальникам присвятив Омелян Попович. [Видання Руской „Бесїди“ в Чернівцях. Ч° 100]. — Чернівці 1890. Друк. Герм. Чоппа. 72 стор. 8°.

В. Чайченко. **Грицько. Що страшнѣще.** — Накладом редакції „Дзвонка“. — Львів 1890. Друк. Шевч. 15 стор. 16°. Цїна 5 кр

И. Н. Потапенко. **Повѣсти и разсказы** въ двухъ томахъ. Изданіе Ф. Павленкова. — Петербург 1890. Цїна кождого тому по 1 руб.

Важнїйший матеріял лїтературний по періодичних виданях:

Учитель (Ч-а 20—24). Начерк економії практичної пісьля Мавр. Бльока написав В. Т. (20—24). Наука погляду — Ст. Ковальова (21). Дещо про науку ґеоґрафії в школї народній — Як. Миколаєвича (23 і 24).

Часопись правнича (Ч-а 11 і 12). Олекс. Огоновського: О зобовязаних природних (11 і 12). — В справі реформи поступованя неспірного (11).

Батьковщина (Ч-а 49—52). Поезії Стеф. Дзюбанюка — Братня рада (51) і Ю. Ф. — Радні (52). Оповіданє: Сьвятий вечір (52).

Посланникъ (Ч-а 21—24). Поезії Зоріяна — До гір (24). Ю. Насальського — Кертиця (22) і Сьвята стоїть ще Русь (23). Єрон. Я. Луцика — Вінок з барвінку (24). Оповідання Єр. Я. Луцика: Під хрестом (21) і Дві долї, а обі однакі (23). Зоріяна — Три цьвіти (23). Сьміховинка Є. Я. Л. — Як Пархим війтував (24). Образ драматичний Є. Я. Луцика — За сиротою Бог з калитою (21—32).

Всячина.

Українська кольонія в Малій Азії. Коло міста Брусси (в Малій Азії), як відомо, є невеличка українська кольонія: се козаки, котрих тут оселено за часів зруйнованя Січи. Сими днями переїзджав через Бруссу один чоловік, котрого увагу звернув стан земляків на чужинї. Вони заховали свою мову, звичаї, навіть убраннє давне, як мабуть рідко де воно заховало ся. Певне, що всї вони христіане і, хоч тримають ся окроме від Турків, Греків, — мусять говорити по турецьки. Тепер їх чимала слобода; певного рахунку трудно подати, бо про се говорити після туристичних вражінь проїжого чоловіка було-б річею небезпечною. Живуть з хліборобства та заробітків у Бруссї і мають достаток. Школи не мають і ходять до грецької церкви. На Добруджі хоч і багато більше живе українського народу, та все-ж не мають просьвіти на своїй мові, як небудь ніхто там вже сьому не боронить!... Теж саме й тут. Нам відомо, що товариство „Просвѣта“ пересилає на Добруджу книжки свого видання. Вельми здало-б ся, щоби там на кошта громадські заложено школу, де-б вчили в рідній мові.

Археольоґічні роскопи. Сього лїта в Акерманському повітї (Бесарабської ґубернії) зроблено маленьку археольоґічну екскурсію: роскопано кількападцять курганів і вистежено один з малих Троянових валів. Думало ся знайти в курганах зверху, або в менших з їх слїди славянської кольонїзації — Тиверців та Уличів, котрі, як каже лїтописець: „Сѣдяху по Бугу и по Днѣпру „оли до моря“ (в IX—XI вв.). Після роскопок з'явила ся можливість намітити покиль три похоронних типи, котрі відріжняють ся національністю, культурою і місцем, яке займають в насипі, відповідно до часу, коли насипаний був курган. Славянського типу не знайдено. На самому споді, на білому підґрунтовнику (4—5 аршин.), знайдено кістяки обкладені камінними плитами з помальованими у червоній кольор кістками і головою, — се перший тип ще до грецького культурного впливу на народи, що жили на побережью Чорного Моря. Більша частина роскопаних курганів і знайдених кістяків та по-при їх річей — ставлять з себе другий тип (IV до Рх — IV п. Рх) — іранський — „Скитський“ дуже схожий з тим, що добре розвідав ґр. Бобринський на півдні київської ґуб. По-за межами української посїлости — „скитського“ підпалого впливу грецької культури типа не знайдено. З самого верху (на глуб. $1^1/_2$—$2^1/_2$ ар.) курґана лежали кістяки пізнїйшого часу — кочівників IV—V в. (Ґрів) монґольської породи. Се третій тип.

Передплатники всї (одже й заграничні), котрі до кінця лютого 1891 р. зложать цїлорічну передплату, одержать з кінцем марця безплатно прегарну акварелю, представляючу славного кобзаря Остапа Вересая граючого під хатою на бандурі.

Відповідає за редакцію: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 15 (27) лютого. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодинокє число коштує 30 кр. | Ч. 4.

НАВІЖЕНА.

Повість Івана Левіцького.

(Дальше.)

VI.

Через тиждень Христина зайшла перед обідом до Марти Кирилівни.

— Марто Кирилівно! Я оце забігла до вас за маленьким дїлом, — сказала Христина.

Марта Кирилівна так зацїкавилась, що забулась вхопити в руки свою недоплетяну панчоху.

— З яким дїлом? — спитала вона.

— Даю вечір в брата. Нудьга мене бере така, що не знаю де дїтись. Заходьте до мене! пограємо в карти.

— Спасибі вам. Але я не люблю карт: це забавка не серьозна, не до лиця поважним старим людям, — сказала Марта Кирилівна.

— От і вигадали. Які-ж ви старі? То це й я стара, по вашому?

— Ви що инче. Вам ще можна й заміж вийти. А я знов що инче, — сказала Марта Кирилівна і зробила поважну міну.

— Як-же то ви що инче? І мінї можна ще вийти заміж і вам можна. Ми-ж однолїтки, або коли ви ще й не молодші од мене.

— Молодча... на шість місяцїв, здаєть ся, — обізвалась Марта Кирилівна.

— От бачите! Вам саме заміж йти другий раз. А я накликала женихів і для себе і для вас.

— І годї вам! В вас все жарти, — крикнула кокетна Марта Кирилівна.

— От побачите! Накликала я і вусатих, і бородатих, і сивоволосих і лисих, як облизаний макогін! — говорила і разом реготалась Христина.

Леонїд Іванович Глїбів.

— О цур тим лисим та сивобородим! Цих я не хочу. Цих беріть собі! — говорила й реготалась й собі Марта Кирилівна.

— Нехай буде й так! Я візьму й лисих. А сивобородих складемо в архів тай двері запечатаємо: цих і я не хочу. Я накликала таких Юпітерів Олїмпійських, що ви з дива вмрете, або... або... заміж підете, — тріщала й реготалась весела безробітня удовиця.

— Коли накликали Юпітерів, то вже прийду та подивлюсь, хоч скажу вам, що вважаю на усїх тих Юпітерів і Апольонів, як на варварів, — сказала Марта Кирилівна вже з поважною міною.

— Не бійтесь! прийдете, побачите і зміните свою неправдиву думку. Юпітерів в мене на картах буде доволї. Треба до їх і Юнон та Діян, а то чого доброго без Юнон мої Юпітери порозбігають ся та з нудьги втечуть на Олїмп, — сказала Христина.

— О, ви правдива Діяна! А з мене яка-ж там Діяна, — обізвалась Марта Кирилівна ще й губи закопилила, але хитренько поглядала на Христину. Вона ждала, що на це скаже Христина.

— І годї вам! Ви то й є правдива Діяна. Цьвітете, як повна рожа. Румянець на всю щоку! І лицем не старі і душею молоді! Годї вам Лазаря сьпівати! Ще й заміж підете, — говорила Христина.

— Ідїть ви попереду, показуйте стежку, а тодї й я за вами, — сказала насьмішкувато Марта Кирилівна.

— А думаєте не пішла-б? Хоч і сегодня, як би хто гарний причепив ся... Піду з вискоком, та й вас за собою поведу.

Обидві удовиці реготались, аж заливались од сьміху. Насьміявшись вволю, Христина попрощалась з хазяйкою й вийшла.

— Христина каже, що в неї будуть на картах Юпітери. Цікаво подивитись на ті вінці сотворіння. Я люблю таких, та й може... трапить ся хто... А чом-би мині не вийти заміж? Я ще не стара на літа, а на виду зовсім молода; і мислями і ліберальними поглядами я зовсім як панна... — подумала Марта Кирилівна і почала зшукувати та оглядати свої убори: дочки не візьму, бо там певно буде Ломицький. Ой той мині Ломицький! Як-би його одбити од своєї Марусі?

Ввечері Марта Кирилівна пішла на вечерок до Бородавкина, в котрого тоді жила Христина. Вона прибігла ще заранї. Гостей ще не було. Бородавкина попросила Марту Кирилівну в столову, де пили чай. Христина сїла й собі проти неї і цікавим оком погладала на неї та переглядалась з своїм жартовливим братом. Вона запросила до себе на вечір Пилтона Адріяновича Бичковського, давнього жениха Марти Кирилівни. Її брала цікавість подивитись, як вони стрінуть ся.

Почали збиратись гості, все приятелї Бородавкина. Бородавкин був чоловік дуже добрий і симпатичний, але дуже любив погуляти в смак, пограти в карти і попяничествувати. В його була своя гуляча компанія. До тієї компанії належало чимало нежонатих урядників та офіцерів; до тієї гулячої компанії належав і Бичковський. Він пробував на службі в Бендерах і приїхав в гості до Бородавкина.

Перегодя в одчиняні навстіж двері увійшов якийсь немолодий інтендант, з білою, як молоко, головою. За ним виступав другий інтендант, з головою лисою, як облизаний макогін. Пісьля їх прийшов капітан, високий та сухий, схожий на Дон-Кішота. Прийшло ще два пузаті урядники, старі кавалери, з червоними неначе попеченими щоками.

— Ну, ці Юпітери мині не до вподоби! — подумала Марта Кирилівна: — Я цих усїх оддала-б Христині; вже дуже полиняли й пооблазили.

В гостинній за дверима почулась важка хода, як дошки по мосту трошечки вгиналисъ під чиїмись ногами. В дверях з'явив ся Бичковський, високий, плечистий; широкі груди винулись вперед. На круглій голові стреміли конецею чорні кучері, подекуди приспівані ніби срібними нитками. Густі, чорні брови неначе прикривали здорові подовжасті карі очи. Довгі вуси висїли аж до плечей, як два батоги. Од його міцної фіґури неначе бризкало здоровя, лила ся сила. Руки й товсті пальці були такі здорові, що сьміливо переломили-б залїзяку. Помаленьку й новагом не йшов, а неначе сунув ся Бичковський до стола, де сидїли гості.

Марта Кирилівна вглядїла його в дверях і здалека не впізнала.

— Оце, так правдивий вінець сотворіння! Оцей так Юпітер, як його малюють на картинах! Ну та й плечі! А голова! а руки! а груди! — думала Марта Кирилівна: — Ні, Христина мене не дурить! Не всї тут Юпітери лисі та сиві.

Бичковський прийшов до стола. Христина й її брат Бородавкин встали. Бичковський привитав ся з ними і заговорив. Марта Кирилівна впізнала його.

З того часу як Бичковський сватав Марту Кирилівну минуло девятнадцять років. Бичковський пісьля того виїхав десь на службу і Марта Кирилівна навіть забула про його. Два роки перед тим Бичковський з'явив ся в Бендерах: він перейшов туди на службу в ідтенданство. Марта Кирилівна чула, що він служить у Бендерах, але її ні разу не довело ся з ним стрінутись і бачитись.

— Той та не той, — подумала Марта Кирилівна: — Тепер він схожий на колишнього молоденького Бичковського, як батько на сина... Але, яка стала фіґура! Фу! фу! Вінець сотворіння! Правдивий вінець!

Бичковський подав усїм гостям руки. Зоставалась одна Марта Кирилівна. Бичковський витріщив на неї очи, як корова на нові ворота і, очевидячки, думав: чи знайома, чи незнайома. Десь неначе бачив... Чи неначе колись мині снилась така фізіономія.

— Марта Кирилівна Каралаєва! — рекомендувала Христина.

Бичковський подав їй руку і засьміяв ся. З під чорних вусів блиснули рівні міцні зуби.

— А ви мене не впізнали? — сказала Марта Кирилівна.

— З початку був не впізнав, а потім зараз догадав ся, — сказав просто Бичковський і важко сїв на віденський стілець.

Стілець затріщав од великої ваги його корпусу.

Марта Кирилівна стала червона, як жар. Вона любила вбиратись в оріґінальні та все якісь гарячі червонясті убори. І тепер на неї була ясно-сїра сукня з червоними смугами, котрі вили ся зверху вниз зиґзаками. Ті зиґзаки завширшки на палець, неначе блискавка, вили ся і спадали по усїй її фіґурі зверху до низу. Ясно-попсові бантики на шиї та на грудях жевріли, як жар. Марта Кирилівна почервоніла. Щоки зайняли ся. Її румяне лице й червоні руки ніби палали серед тих чорвоно-гарячих зиґзаків її сукні.

Христина не зводила очей з Марти Кирилівни та з Бичковського: вона бавилась старим романом, що був на поготові поновитись. Їй хотілось знати, що то з того вийде?

Марта Кирилівна пригадала, що Бичковський не схотів з нею тікати та повінчатись. Вона і тепер сердилась на його. Сердито поглядала вона на його і очима неначе говорила йому докір.

— Покинув мене! не схотів зо мною втікати! А яким счастям я тебе надарила-б! — неначе говорили її очи.

Але Бичковський не вмів мабуть читати такого дрібного друку в очах Марти Кирилівни: він з великим апетитом пив чай і запихав рот кренделями.

— Але-ж і фіґура! Як виріс, вилюднів! Які плечі! Яка краса в тих плечах! Ото, якби на його плечі намостити широкі епольєти! Ото була-б цяця! Оце правдивий вінець сотворіння. Зевс! Ідеал чоловічої сили та краси! — думала Марта Кирилівна і почала кидати з очей солоденькі проміння на вуси й очи того Зевса.

Але Зевс вже й не дивив ся на свою покинуту Геру. Він говорив і жартував з Христиною. Марта Кирилівна так розсердилась на свого древнього Зевса, що була готова вхопити його обома руками за вуси і скубнути його з усїєї сили.

— Підлий ти, підлий! покинув мене! Усї вони такі варвари, пянюги, картьожники! — думала Марта Кирилівна і сціпила руки в кулаки. З нею трохи не стала істерика. Похапом допила вона чай, встала зза стола і вийшла в гостинну. Вона чула, що її щоки горять, аж пашать, усе тїло неначе в огні од неприємних згадок, од злости. Одчинивши вікно, вона сїла коло вікна і сперлась на одвірок. Свіже, здорове повітря трохи прохолодило її гаряче лице.

В сьвітлицю увійшла Христина. Вона очевидячки шукала Марти Кирилівни.

— А ви тут? дивитесь в вікно та милуєтесь зорями? Поезія, поезія! Ой ще не минув час вашої поетичности! Ходім лишень та приступим до поезії не такої ідеальної, як зорі. Час сїдати за карти, — сказала Христина і взяла Марту Кирилівну під руку та й повела в одну невеличку кімнату. Там стояв столик. За столиком сидїв Бичковський та Бородавкин. Два стілки стояли порожні очевидячки для Христини та для Марти Кирилівни.

— От і наші партнери! — сказала Христина.

Марта Кирилівна кинула на Бичковського сердитими очима. Вона ждала од його більше привітности, ласкавости, сподївалась чогось більшого, а тепер постерегла, що він зовсім збайдужнів до неї і навіть забув її. Вона почула, що й тепер її руки аж сверблять, щоб вхопити Бичковського за вуси і добре з усїєї сили поскубти.

— Не маю чогось охоти грати в карти, — сказала Марта Кирилівна.

Вона крутнулась швидко, по-панянському на одному місци, вийшла з кімнати і сїла за другим столом в сьвітлиці: вона пристала до инчих партнерів.

— Не вдалось звести їх до купи. Але я таки їх зведу, поновлю роман... А Мартї Кирилівні таки хочеть ся поновити роман, — подумала Христина.

Пісьля вечері вінці сотворіння вийшли добре, але так, що могли ще повертати язиками.

— Бичковський! ходім в мою кімнату, я покажу вам одну цікаву археольоґічну річ, — сказала Христина до Бичковського.

— Ходім, побачим, яка там в вас цікава археольогія, — сказав Бичковський.

Христина взяла його під руку і повела в свою спальну кімнату.

В спальній кімнаті над ліжком Христини висів на стіні прездоровий килим. Його вишивали ще за панщини дворські дівчата для Христининої матери. Килим був вишитий гарусом та шовком. Робота була чудова. Кругом килима вила ся широка смуга, вишита роскішними рожами усяких кольорів, орґінїями, лелїями та маківками. В середині був вишитий чорнявий трубадур-лицар. Він грав серенаду на якійсь чудернацькій кобзї, сидячи на камінї під вікнами середньовікового шпичастого замку, а на бальконї сидїла лицарша, спершись на ґратки. Килим таки добре полинявь, але малюнок ще й тепер визначував ся дуже добре й виразно і був артистичньої роботи.

— Як вам подобаєть ся ця археольогія? Правда, тепер і в Перзії не знайти таких килимів? — спитала в Бичковського Христина.

— Сказати правду, я й не розберу, що на йому повишивано: чи лїс, чи хата. Неначе по середині стоїть копиця сїна, і ворона сидить на копиці, — обізвав ся Бичковський лупаючи трохи вже пяними очима.

— Ей ви! Тюхтій Іванович! Ви сами — копиця сїна! Яка там копиця сїна? То трубадур съпівав серенаду під бальконом замку. Дивіть ся, який кучерявий! Достоту такий, як ви! — сказала Христина: — От я приведу сюди очи, гострійші од ваших.

Христина крутнулась і через одну хвильку привела під руку Марту Кирилівну і поставила її рядом з Бичковським перед килимом.

— Правда, ви й досї не бачили моєї дорогої археольоґічньої річи. Гляньте на цей килим! Правда, пишна робота? Варто оддати в археольоґічний музей! — гукнула Христина.

Вона крутнулась, вискочила з кімнати ще й причинила одну половину дверей. Бичковський і Марта Кирилівна зостались вдвох і дивились чогось на килим.

— Гарна робота, — обізвалась Марта Кирилівна.

— Нїчого не розбираю. Якась плутанина... — обізвав ся Бичковський.

— Тямите ви! Плутанина! — сказала проворно і съмїливо Марта Кирилівна і сїла на стільцї.

— Сїдайте-ж! — показала вона рукою на стілець.

Бичковський сїв.

— Давно ми бачились... а тепер ізнов довелось нам побачитись, — почала Марта Кирилівна.

— Гора з горою не зійдеть ся, а чоловік з чоловіком зійдеть ся, — обізвав ся Бичковський і витріщив очи на Марту Кирилівну.

Це дуже сподобалось їй. Її в вічи знов впали широкі, чаруючі плечі Бичковського.

— Треба-б знов роспочати з ним роман. Можна-б і заміж за його вийти: фіґура! плечі! роскіш! І я не зосталась-би сама в хатї, — подумала Марта Кирилівна.

— Я чула, що ви й досї ще не оженились? — спитала в його Марта Кирилівна.

— Нї, не оженив ся, — обізвав ся флеґматично Бичковський.

— Чом-же ви не оженились? Не знайшли щирого серця? щирої, гарячої душі?

— Гарячої душі не знайшов, — механїчно обізвав ся Бичковський.

— А я і заміж пішла і дочку маю...

— І удовою зостались та вже й давно, — обізвав ся Бичковський.

— Чув, підлий, що я удова і не приїхав мене сватати. Треба-б його оженити з собою... хоч силою. Коли-б Христина помогла, — думала Марта Кирилівна.

— Що-ж, ви розбогатїли? Без жінки, без сїмьї вам чоловікам і грошей нема де дївати. Певно склали в банк великі капітали?

— В кишенї маю пять карбованців. Тепер це всї мої капітали, — муркнув Бичковський.

— Чудово! Нї жінки, нї грошей! А я, хвалить Бога, і дочку красуню маю і гроші маю, і дім маю, і живу счасливо, як у Бога за дверми, — сказала Марта Кирилівна.

При них словах Бичковський насторочив вуха і покрутив вуси. Розмова про гроші очевидячки припала йому до смаку.

— Як ви, Платоне Адріяновичу, вилюднїли, виросли і вгору і вшир! Я вглядїла вас і з початку не впізнала: такий з вас козир став! Ще довго будете заморочувати голови дамам. А я здорово змінилась? Ви мене впізнали? — спитала Марта Кирилівна і прижмурила свої гострі очки.

— Нї, не впізнав, але швидко догадав ся, що то ви, — муркнув Бичковський.

— Що-ж я? дуже постарілась? стала зовсїм бабою? — спитала Марта Кирилівна і підняла вгору тонкі брови ще й дрібненько зареготалась.

— Ви стали тепер червоні, а колись були білі, — знехотя обізвав ся Бичковський.

Марта Кирилівна ще дужче зареготалась.

— Гарні компліменти говорите дамам. Що-ж то, по вашому: Чи гарно, чи погано?

— Нї гарно, нї погано. Але ви ще цьвітете і не вянете. Я думав, що ви звяли, — сказав Бичковський.

— Кажуть люде, що я не звяла, хоч, може і не процьвітаю. Чи мали-ж який роман на своєму віку? Певно мали стільки романів, що їх усїх і не списати? — спитала Марта Кирилівна.

— Хто його зна. Не памятаю. Позабував, — сказав Бичковський і витріщив очи на килим, неначе розглядав трубадура з бандурою.

— Що це ви так придивляєтесь до того трубадура, чи археольоґією інтересуєтесь, чи тією лицаршою, що сидить на бальконї.

— Більше археольоґією, — знехотя обізвав ся Бичковський.

— Невже ви так встигли зачерствіти, що тільки інтересуєтесь археольоґією та мертвими мальованими лицаршами? — чепілась Марта Кирилівна.

Бичковському обридла вже та розмова про гарячі душі та мальованих лицарш. Йому хотїлось випити з компанією, а Христина одбила його од веселої компанії і трохи не замкнула в хатинї, а Марта годує його романтичними солодощами.

— Може ви інтересуєтесь чим нинім, а я вас тут держу? Може час випити по чарці? — спитала Марта Кирилівна.

— А час-би вже й випити. Ви правду сказали.

— І я з вами випю! Нудьга мене бере серед цієї старечої невеселої компанії, — аж гукнула Марта Кирилівна.

— От і добре! Ходім та виньмо вкупі! Я таких люблю.

— І я таких люблю! З такими і на сьвітї жити веселїйше! — гукнула Марта Кирилівна і схопилась з стільця.

Вона підроблювалась під смак Бичковського. В її душу впала думка і справдї знов розпочати роман з Бичковським, котрий міг стати її в пригодї.

Марта Кирилівна кокетно одіхнула обидві половинки дверей і проворненько, якось пустуючи, вискочила в гостинину. За нею повагом вийшов Бичковський. В столовій кругом стола сидїли Юпітери та лисі вінцї сотворіння, і хилили хто пиво, хто вино стаканами. Марта Кирилівна сїла поруч з Бичковським і налила стакан вина для себе і для Бичковського. Бичковський підняв стакан до Марти Кирилівни. Вона підняла і свій стакан і цокнула ним об стакан Бичковського. Хоч вона і не любила пити, але ради Бичковського вихилила повний стакан, ще й другий налила. Вона була рада, що знов своєю особою зацїкавила давнього женихя. (Далї буде).

ЗЇМА.

II.

Закувала зїма люта
І землю і воду.
Закувала людей кривда
На довгії годи.
Золотою полудою,
Очи засьлїпила,
Багнюкою нечистою
Серце залїпила.
Як та відьма лихим зїллям
Людей напоїла:
Отруїла живу душу,
Розум отруїла.
Метушать ся бідні люди,
Нїчого не бачуть,
То гризуть ся, то сьміють ся,
То плачуть, то скачуть.
Як туман той непросьвітний
На землю осяде,
І не видно в тім тумані
Нї ряду, нї ладу.
Так і кривда, як туман той,
Всїм опанувала
І розумних і премудрих
З глузду позбивала.
Мине холод, весна прийде,
Сонце засьмієть ся.
Коли-ж прийде та година,
Що кривда минеть ся?

А. Бобенко.

СОНЕТ.

Фантазіє, ти, сило чарівна́,
Що́ збудувала сьвіт в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зо́рі,
Що́ будиш мертвих з вічного їх сна!

Життя даєш холодній хвилї в морі;
Де ти, фантазіє, там радощі й весна!
Тебе вітаючи, фантазіє ясна́,
Підводимо чоло́, похи́ленеє в го́рі.

Фантазіє, богине легкокрила!
Ти сьвіт злотистих мрій для нас одкрила
І землю з ним веселкою з'єднала.

Відо́ме ти з'єднала з таємни́м.
Як би тебе́ людська душа не знала, —
Було-б життя, як темна ніч, сумним!

Леся Українка.

Листи Осипа Федьковича до Данила Танячкевича

з року 1863 і 1864.[1])

Подав Титко Ревакович.

Данило Танячкевич, студент теольоґії і питомець львівської семінарії духовної від осени 1861 до липня 1865 року був через остатні два роки свого побуту в семінарії 1863/4 і 1864/5 головним проводирем усеї патріотичної молодїжи нашої університету львівського. Вельми очитаний, високого ідеального настрою і глубокого чутя патріотичного українсько-руського вливав він цїлою своєю горячою, чистою душою не тілько на семінарицьку але і на мирську молодїж університецьку. В тодїшні часи не було звідки научити ся історії рідного народу; не було звідки довідати ся про історію лїтератури нашої, ба й не мож було дістати творів тої лїтератури, бо лиш десь кудись можна було прихопити „Кобзаря Шевченка“, „Повісти Квітки“, „Твори Котляревського“, „Записки о Южной Руси“ Кулїша і „Основу“, що́ виходила місячними книжками в Петербурзї в р. 1861 і 1862; частїйше можна було стрінутись з поезіями Маркіяна Шашкевича, Миколи Устияновича і Осипа Федьковича. Данило Танячкевич одже не тілько помагав нам молодим людям, бажаючим пізнати нашу історію і нашу лїтературу у тім, що давав нам книжки, але держав нам навіть приватно виклади з історії нашої лїтератури (особливо XVII. віку). Він переписовав ся із дозрільшими студентами а горячими українсько-руськими патріотами по провінціональних ґімназіях і заохочував їх вивчуватись рідної історії і лїтератури та студіовати рідний народ.

Він перелистовував ся також із знаменитшими тодїшними а дїяльними нашими лїтератами, як з Осипом Федьковичом, Кулїшем і др.

Особливо переписовав ся з Федьковичом, котрого перші поезії (видані Б. Дїдицьким 1862 р.) вказовали на незвичайний єго поетичний талант, ба навіть подавали надїю, чи не дійде Федькович до того лїтературного значіня, як Тарас Шевченко.

Не знаю на певно, але мині здає ся, що Данило Танячкевич побоював ся, щоби О. Федькович під вливом Богдана Дїдицького, котрий тоді мав в Австрійській Руси чимале значінє, не перестав писати красною нашою бесїдою і щоби не зачав змагати до книжного азика, як то в тї часи стало ся пр. з „соловійом Руси“ Николою Устияновичем і з иншими, котрі під окликом „ублагородненя“ язика покинули рідну милозвучну бесїду, зачали єї обез'ображовати так під зглядом лєксікальним як і під зглядом граматичних форм чужоземщиною й невидальщиною так дуже, що їх насьлїдники потапають вже в московськім морю. Тому-то Данило Танячкевич оточив Осипа Федьковича особлившою опікою, щоби єго задержати у народнім таборі.

Певна річ, що в інтересї Австрії лежить а що найменше повинен лежати обовязок попирати розвій народньо-руського табору. Але на нещастє австрійських Русинів і самої Австрії не добачали і не добачають австрійські мужі державні в тім інтересу Австрії, щоби розвій нашого народу позитивно поперти; ба — що більше, в тім розвою добачували заєдно небезпеченьство для Австрії.

Так в зимї 1864/5 довідав ся Данило Танячкевич, що львівська полїція дивить ся на него підозрілим оком і що має у него перевести ревізію, а знаючи дуже добре, що у тодїшної полїції і у других міродайних сфер не було чоловіка, щоби зовсїм обєктивно потрафив оцінити змаганє дїячів руських до розвою свого народу [директор полїції Хомінський (Русин) не знав сего, а давнїйше і пізнїйше намістник Ґолуховський не хотів сего оцінити як сьлїд] і побоюючись зовсїм справедливо, щоби єго невинну лїтературну переписку не взяли яко зраду стану, дав мині в зимі 1864/5 переховати вельми багато листів, як від наших лїтератів, так і від инших наших патріотів.

Бажаючи рідної науки, бажаючи пізнати нашу історію, нашу лїтературу, наш народ, єго положенє, якби єму помогти, а не маючи з чого о тім всїм довідатись, просив я Данила Танячкевича, щоби позволив мині ті листи поперечитовати, бо був певний, що звідтам научу ся чимало. — Данило Танячкевич згодив ся на се. А коли я єму відтак сказав, що мавбим охоту з тих листів для своєї науки дещо переписати, позволив і на се радо.

Користаючи отже з сего єго призволу, поробив я собі з деяких листів виписки. Коби-ж я був знав, що оріґінали загинуть, був би я відписав їх що до слова.

[1]) Я думаю, що Вп. о. Д. Т. не візьме мині за зле, що я листи О. Ф. писані до него оце публікую; та-ж ті листи мають не тілько вартість приватну для Вп. о. Д. Т—а, але вони мають також вартість публичну, бо обходять увесь наш нарід українсько-руський.

То, що поміщаю з оріґінальних листів Федьковича, є зовсїм так написано, як було в оріґіналах: „Не пропущено анї титли, анї коми!“ — *Т. Рев.*

Памятник Володимира Барвінського.

Тут подаю виписи із листів Федьковича. Мушу завважати, що ті виписи суть дословно списані із листів Ф—ча, так, що я мого слова нїде не додаю; то, що поміщаю, є дословне із листів Федьковича.

Перший лист.[1])

(Писав О. Федькович при кінци своєї тяжкої слабости з самого початку 1863 року).[2])

„До[3]) Данка до Танячкевича, як до брата рідного. Любчику! . . . . . .

. . . . . .[4]) „Але і урадовали мене ваші книжечки! а найдуще невільникъ тай українські співанки, — гий гий! — Та вирісъ въ наймахъ, въ неволі, та ни знавъ я долі ніколи! — Та гий же! — Якємъ сі слова читавъ, то аж ми кровъ зъ серця потекла.

„Хмельнищину я читавъ, — гарна, нима що казати. А Чорну Раду та ві ни відослав я тогди тиму, що они би ся мині може не сподобали, але тиму, що не витякало ми грошей. — Біда, кажуть, бідному безъ слуги. — А теперъ скажу вамъ, якої я гадки про українські книжки.

„Нима въ насъ сонця, якъ Тарасъ, нима місяця, якъ Квітка, а нима зіроньки, якъ наша Марковичка. — Про Тараса и Квітку нима що більше и казати, а про Марковичку хиба тілько скажу, що звичайнійшъ та краще ни годенъ уже ніхто написати, — що до форми, то она перевершила ще Квітку, але одна в неї хиба, та и не мала то хиба: кожді зъ ві повістей бракує моральна підвалина (eine moralische Grundidee), — чоловік читає ві повісти, наче медомъ по серци го маститъ, але дочитавше, питає ся, чиму? — на що? — по що той або та такъ а такъ страждали? — Марковичка має намъ у своіхъ повістехъ вижші моральні цілі вказувати, а стане она тогди першовъ нашовъ писательковъ. — In der moralischen oder überhaupt in der Erzählung, wenn sie poetischen Wert haben soll, — каже оденъ славний німецъ, — soll das ewige sittliche Gesetz durchschimmern, daß das Gute besteht und das Böse, Schlechte zu Schanden wird. Und wenn das Gute auch unterliegt, so muß wenigstens die Idee der höheren Weltordnung, der moralischen Macht siegen.

„За Куліша я ни знаю що вамъ казати, — може бути, що я єго ни можу ще такъ осіцувати, якъ вінъ варта, але — я єго ни можу читати. — Яка причина въ тімъ є, ни знаю, — скоро зачну го читати, то якось мині, гей бих підъ шрубами бувъ, — усе мині на гадку набивається, що Кулішъ дуже ученний, але ни знає ще серце свого народу. Форма єго творівъ дуже старанна, багато часу мусівъ вінъ десь доложити, доки ся зъ народної бесіди и пісні віучивъ народної фрази, але та фраза такъ ни причкомъ, якъ красно убраний мертвецъ, що въ шімъ серце ни бе. Кулішъ и Марковичка, се дві противні душі: Кулішъ кладе собі вижші ціли, а ни вміє іх совершити. Марковичка уміє якъ, а ни знає: що, чиму, на що.

„Але васъ прошу, аби сте мої сі бесіді ані разъ ся ни противили, бо я ни годенъ ще письменнихъ сіцувати, — є се дуже велика річъ. — Отъ я лишъ сказавъ, якої я гадки, але ци моя гадка справедлива, то велике питання.

. . . . . „Хотівши „Добуша“ писати, то мусівбихъ дома бути, безъ грижі, безъ туску, мижи своіми людьми, аби мині ся поезія нашого народу назадъ нагадала, бо вже богато дечого ся позабувало. — Або чиму гадаєте я ся такъ за домомъ убиваю? Тиму, — та нещасна моя долечко? — Цижъ нема таки ратунку? — Длі другихъ, що хотя ся учити на що нибудь, є стипендії, а для того, котрий би ся радъ учити поезії свого народу, нима нічо. — Але я ни нарікаю. . . . . лишъ тілько бихъ радъ у свої земли лежати, ... „За вашихъ вельможнихъ ни згадуйте мині сокілку ніколи нічо, бо они ни варта, аби добрі люде іх и въ губи брали. — Отъ най ся западають. — Дуже я зъ решговъ радъ, що мене ни пригорнули до Львова[1]), — а якби у Львові що робив? О ні, братіку, моє щістя ни тамъ. Моє щістя на Буковині у горахъ, а коли ни въ горахъ, то все таки на Буковині мижи дністромъ а прутомъ. — Ни знаєте ви, Любку мій, кілько тамъ краси та поезії! — Хто ни може на Україну, та тамъ ся народного духа учити, то най иде въ рускy Буковину: до Кіцманя, у Заставну, у чорний-потікъ, а якъ тамъ побуде якись часъ, най иде мижи гуцули, у Довгополе, у Ростоки, у Шипітъ, у Сторонецъ!

Ще снімну про мою Любу — Згубу. — Ни є це инбилиці, але кавалокъ мого житя. Такъ я дома тривавъ; а я зъ дому ни називаю ся Осипъ Федьковичъ, але Юрій Коссованъ, ни якъ мене дома звали: Коссованючокъ. — Федьковичемъ то мене лишъ въ рекрути вписали, бо мене, знаєте, безъ паса зъ Мольдови видали. — Радъ би я вамъ и більше ще уповісти, та ще ни могу, але Костеви[2]) я дещо про себе напишу, аби, якъ загину, хоть він дещо вамъ знавъ про мене розказати.

Гий Гий!
Та вирісъ въ наймахъ, въ неволи,
Та ни мавъ я долі ніколи, —
Та гий же!

Простибігъ вамъ, пане мій, брате мій, за ваші книжечки! Але є и въ насъ на Буковині красні співанки, — буду вамъ подеколи іхъ присилати, та ни знаю, ци мутъця подобати, бо дуже прості. А знаєте ви одну співанку:

Гий встанужъ бо я раненько,
Уберужъ я ся борзенько,
Тай займужъ бо я плужочокъ,
Виоружъ бо я шнурочокъ и т. д.

Та дуже она красний голосъ має. Коли ій ни знаєте, то мушу вамъ конечне ій прислати. — А може ви ся гніваєте, що вамъ за такі пусті річи говорю? — Такъ и перестану. — . . . . . Я васъ панкомъ ни називаю, але наномъ, — радъ би я васъ рідниmъ братомъ назвати, та бою ся, що васъ оскорблю, бо я, звичайно, бідний жовнярь, а зъ роду простий мужикъ, та ни випадає брате вамъ казати, бо ви сегодне завтра станете на попа, васъ мутъ люде величати та въ руки цілювати, а я усе світомъ блукатиму безталанний, — коли ни загину . . . . . Усімъ щиримъ та ревнимъ рускимъ парубкамъ низенькій мій поклінъ! — Ни забувайте мене, браття мої, такъ якъ я за васъ ніколи въ світі не забуду. А караскайте ся німецкихъ та ляцкихъ звичаівъ, караскайте ся, молоді мої братя, аби біда надъ нами гору не узяла. — На васъ уся наша надія: піддасте ви ся біді, то и ми пропадемо, бо ми — билє, а ви цвітъ, ви маєте вашъ нарідъ уквічати. — Караскайте ся братя чужоземщини, та набувайте рідного духа, — найчистійше він на Україні віє, вітакъ на Буковині, — ни забувайте, соколи мої ясні.

„Якъ би я скоро загибъ, братчики мої[3]), то скажіть мині на Чорногорі красний хрест покласти. — А Добушову кирницу скажіть красно вицимбрувати, — кождий гуцулъ зъ надъ Черемошу покаже вамъ де она є.“

---

[1]) Я пишу всьо дословне, як є в моїх записках (і задержую в листах правопись Федьковича). — *T. Рев.*

[2]) В моїх записках стоїть перед адресою листу така увага: „При кінци єго слабости“. З першого листу, надрукованого цілком в „Товариши“, видко, що Ф. заслаб на новий рік, а з перших чисел лїт. газети „Вечерницъ“ („Вечерницъ“ не маю під рукою, то і не можу подати докладно числа) з р. 1863, де Федькович телєграфічно звіщає львівську громаду про свою слабість („Lungen und Rippenfellentzündung“) виходить, що Федькович слабував з самого початку 1863 р. — *T. Рев.*

[3]) Сей лист зовсім віддрукований в письмі літературно-науковім „Товариш“ р. 1888 (стор. 111—116). — Порівнанє повного сего листу в „Товариши“ з моїми виписками вказує, кілько я пропустив з оріґіналу. — *T. Рев.*

[4]) Всюди в отсих відписах листів Федьковича, де стоять пункта . . . . . опустив я з оріґіналів то коротші то довші місця. — *T. Рев.*

[1]) Сей уступ мабуть спонукав Вп. проф. Д-ра Ом. Огоновского — як повідає д. Франко в „Товариши“ на стор. 110 — до думки, що О. Федькович писав сей лист 1874 р., — але се певно, як я вже вище казав, що О. Ф. писав сей лист з початком 1863, і як добре д. Франко, каже, із Семигорода; то довідне виказує ся з телєграму, що О. Ф. підчас слабости вислав ді Львова, а котрий то телєграм є поміщений в одним з перших чисел „Вечерницъ“ за рік 1863. — *T. Рев.*

[2]) Є се Кость Горбаль, тепер професор гімназіяльний в Стрию. Як мінї Вп. Горбаль казав в лїтї 1890, то він всї листи Федьковича писані до него передав Вп. проф. Д-ру Стецькому в Черівцях. — *T. Рев.*

[3]) О. Федькович пише вже в дальшім уступі листу не лиш до Данила Танячкевича, але до більшої громади людей, — а то тому, що дїяльне коло Данила Танячкевича, як горі зазначено, громадила ся около 1863 р. вся патріотична молодїж каша львівського університету. — *T. Рев.*

Другий лист.[1])

Братіки мої як рідні![2])

. . . . . .

. . . . „моє здоровя пішло за водою, — довго нима мого віку, груди скажені; — да буде ваша слава, пани мої милі, що ни тутъ загину а дома, — ни ме мині ся здавати, що вмірaю, але що ся на світъ рожу, — у своімъ краю, мижи чорними нашими горами, біля моіхъ сестричокъ спочиватиму, — спасибі вамъ братя!!!!“ . . . . . .

. . . . . .

Третий лист.

„3/4 1863 въ Чернівцехъ.

Братіку мій солодкий!

. . . . . .

. . . . . .

бо німці, братіку, таке мновъ крутя, що лишъ аби імъ ся такъ у голові крутило, цопаки собачі: ба-сего ба того ім ни стає до моі просьби, ба до дохторя треба йти, ба до авдіторя, — нітъ вісти, що тобі все повигадають, а ти ідь 16 миль[3]) на містъ дурного, та трать 2 рейцарикъ[4]) остатній, що маєшъ при души, бо ми, знаєшъ, коний теперъ ни приймаємо, все треба наймити, все наймити, — лишъ оденъ Богъ мині вірить хіба, а більше ніхто. — А тутъ ще треба ся стягати и на убраня, бо дома мало я вже де чого заставъ зъ давнихъ моіхъ уборівъ, — відкижъ би ся могли и задержати за 14 років! — хто годенъ зміркувати. — Боже милий, Боже, ратувавъ ти мене вже въ ни однімъ припадку, поратуй мене ще и теперъ, а вітакъ уже — да буде воля твоя.

Хазяйствечко я найшовъ гарненько, вже би чоловікъ якось животівъ при нёму до якогось часу, але неньки мині дуже слабенькі! — таки такі слабенькі, що сегодне завтра — прийдіте поклонімося, — отъ тогди ажъ я сирота! — Да щожъ робити, — може и я ся ни забавю. — Але зо всімъ, — то я здоровъ братчику, ни маю що Бога гнівати; гірске повітре дуже мині панитъ, а ни такъ повітре якъ робота дома, бо маю теперъ кутаня досить, мусівемъ собі навіть наймета приймити. — такъ щожъ: я по подвірю, ба вожу гній, ба плоти пересипаю, а въ хаті нима нічо, бо ненька день на ногахъ а два въ постели, — дуже нездужаютъ. — Я прийду зъ наймитомъ на обідъ та журу ся, а неначка у одно: жени ся синку, бо пропадешъ, — я вже ни година. — Отъ и висватавъ собі дівчину, ни багату ни молоду, от такъ: противъ мене, щобъ, бачишъ, и неньку поважала и мині рада була. — Правда, що я ще ни зовсімъ беспеку и маю, але претцінь маю у Господа милосердного надію, що въ осени поберу рушники а може таки и оженю ся. — Такъ, сокілку мій сизокрилий, — треба мабуть кобзу на клинокъ буде повісити, а самому ся до ціпа та до коси узяти, щожъ робити; а Господь милий свідімъ, що при тімъ війску вже більше ни путерую[5]) служити. — Гадавъ я та сподівавъ ся у одно, що чей чей може трапитця и мині кавальчикъ спокійного хліба, що бихъ мігъ бувъ музі тілько жити, та мій талантъ образувати, — коли-жъ годі, — відай Богъ мині таки ни судивъ, співакомъ посередъ руського народу стати . . . . . .

У свята, дасть Богъ діждати, напишу може ще зъ одну повість, але безпечно ни знаю, бо ледви мині дадутъ наші ледіні дома сидіти; ни то що, але навіть пільскі нарубки мене на свята до себе прося. — Нима тото, братіку, якъ наші щирі люде.

Мій честний рідъ приймивъ мене доста красно, краще може, якъ я ся сподівавъ, але ми ся ни відъ сегодня знаємо. — Про багатий мій рідъ бувъ би я на стороні загибъ, якъ би були, ни ви, братя мої дорогі, дружія моя люба! — Спаси — спасибі Вамъ! — Доки жити буду, я вамъ ни забуду; да лишъ тілько мене сумліня гризе, що ви ся мабуть за багато утратили? — . . . . . напишіи мині до Сторонця т. є. до Путилова просто . . . . . рано відобравъ листъ, а на полудне вже и відповідь на пошту пустивъ; такъ тото люде людемъ відписуютъ, сли іхъ любя . . . . . усімъ . . нарубкамъ нашимъ у Львові покланяю ся низько: аби здорови були! — Аби за нихъ гараздъ такъ ни забувъ, якъ они за мене бідного жовняра ни забували! — Они мене, сказати, ущастливили. — Спасибі братя!

А вже нікому такъ, якъ Тобі, брате Танячкевичу! — Яко благій янгілъ ставъ ти біля мене: ни відступитъ мене и на далі, братіку мій солодкий, та любий, та дорогий, та щирий!

Федькович.“

(Конець буде).

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[13. Панасъ Мирный.]

(Дальше.)

Про „Пяницю“ запримѣтивъ Борисъ Познаньскій въ „Кіевскôй Старинѣ“, що гôрка повѣсть розбитого й занапащеного житя розказана авторомъ зъ великимъ талантомъ. По думцѣ критика є се вже объєктивне оповѣданє, въ котрôмъ авторъ проявивъ хистъ художницкій.[1]) А вже-жъ по нашôй думцѣ сей твôръ не є объєктивнымъ оповѣданємъ, а радше вдатнымъ психичнымъ романомъ. Объєктивнымъ назвавъ Познаньскій се оповѣданє мабуть зъ поглядомъ на повѣсть „Лихій попутавъ“, де Варка Луценкова розказує сама про гôрку свою долю. Хоча-жъ Иванъ являє ся въ тôмъ оповѣданю сентиментальнымъ страдальцемъ, то все-жъ єго поглядъ на правду й кривду є неначе зеркаломъ справжньои дѣйстности. Авторъ пишучи сей психичный романъ умѣвъ у своѣмъ творѣ сентиментальный напрямъ литературный погодити зъ напрямомъ реальнымъ, бо вже-жъ Наталя й єи мати являютъ ся типами реальными, ба й въ зъображеню Ивана Ливадного не добачаємо сентиментальности вôдъ того часу, якъ вôнъ дôзнавъ ся про моральный упадокъ Наталѣ. — Вôдтакъ годить ся спôмнути про поглядъ Б. Вôльхôвского на се оповѣданє: „Повѣсть Пяница“, пише сей критикъ, — „се исторія чоловѣка зъ поетичною душею, зъ ясными почуваніями, але-жъ кволого, нестôйного духомъ и черезъ те задавленого житємъ... Пôдъ вплывомъ тяжкого лиха вôнъ почавъ піячити. Дуже шкода, що Мирный проминувъ и не намалювавъ у повѣсти картину моральнои борнѣ й перелому въ души бѣдолашньои людины; — се робить таке вражѣнє, немовь въ оповѣданю чогось нестає.“[2]) — Але-жъ по нашôй думцѣ авторъ не потребувавъ зъображати просторого психичного процесу зъ того часу, коли Иванъ Ливадный у своихъ тяжкихъ злидняхъ ставъ піячити. Ба, намъ здає ся, що моральна борня

---

[1]) В моїх записках стоїть „уривок з листу Федьковича по єго слабости перед урльопом“. — *T. Pee.*

[2]) В моїх записках виписані над сими словами імена: „Данило (Танячкевич), Климкович (Ксенофон), Шашкевич (Володимир), Горбаль; одже-ж лист писаний до них. — *T. Pee.*

[3]) Як видко, тогдї Федькович був вже в Путилові = Сторонци. — *T. Pee.*

[4]) Федькович держав ся в своїх письмах фонетичної правописи Кулішевої: вживав замість „і“ латинське „g“, задержав по співзвуках на кінци слів „ъ“, а „і“ на початку слова вимавляв як ї (i). — *T. Pee.*

[5]) Ни „потерую“ — слово на Буковині загально вживане — значить не „можу“. — *T. Pee.*

[1]) „Кіевская Старина“. Томъ XV. 1886; стор. 545—546.

[2]) „Зоря“, VII. 1886; стор. 291.

въ души Ивана Ливадного й не могла довго вôдбуватись, тому-що великî проломы й катастрофы въ житю являють ся нежданo, а не пôсля довшои рефлєксiѣ, або пôсля тяжкои борнѣ въ души нещасного страдальця. — Вôдтакъ пише Вôльхôвскiй ось-що про литературну стôйнôсть сего оповѣданя: „Характеры самого Ивана Микитовича й Наталѣ найкращî въ оповѣданю, и такъ и вырѣзують ся передъ читачемъ. Гарно обмальованый и братъ Ивана Микитовича, — джунджуристый панокъ, котрый зъ одного боку граєть ся зъ дѣвчатами для власнои втѣхи й кидає ихъ зганьблеными, а зъ другого стає полюбовникомъ удовы, щобъ вымантачити у неи навѣть въ часъ єи смерти грошѣ. Загаломъ зъ погляду обмальованя характерôвъ можна сказати, що у Мирного въ обохъ оповѣданяхъ („Лихiй попутавъ“ и „Пяница“) нема постатей тôльки для декорацiй; всѣ єго фиґуры — живî люде, и навѣть найнезначнѣйшî зъ нихъ выступають зъ своєю власною вдачею“.[1]) — Вкôнци можна тутъ се запримѣтити, що Конiського „Музика Павло Дортусъ“ своєю сентиментально-музикальною вдачею пригадує Ивана Ливадного, котрый въ психичнôмъ змаганю може подекуды вважатись прототипомъ того страдальця въ повѣсти Конiського.[2])

* * *

Уже въ попереднихъ двохъ повѣстяхъ Мирный вы-

Мавританка.

явивъ себе великимъ фильантропомъ супроти людскои недолѣ й кривды. Одначе тî недоладнî суспôльнî вôдносины истнували на Украинѣ вôдъ давныхъ давенъ, бувши наслѣдкомъ невзгодинъ въ людскôмъ житю. А вже-жь въ повѣсти „Лихî люде“ доторкнувъ ся авторъ сучасного питаня економичного, яке пôдносять найпаче тî

[1]) ibid.

[2]) Про повѣсть „Музика Павло Дортусъ“ гляди „Исторiю литературы рускои“ въ „Зорѣ“, XI. 1890; стор. 205.

люде, що́ ихъ зовуть соціялистами. Головнымъ страдальцемъ въ сѣй повѣсти є Петро Хведоровичъ Телепень, що́ за свои либеральнѣ думки й людянѣ змаганя попавъ ся въ тюрму. Сидячи въ сѣй страшнѣй схованцѣ де „царювало зло“, Петро видѣвъ у своѣй уявѣ всѣ важнѣйшѣ картинки зъ житя свого вѣдъ дитячихъ лѣтъ ажь до того часу, коли занапащено єго долю. Єму привидѣлась добра мати, що́ выряжала свого Петруся до школы. Хлопчикъ сказавъ тогдѣ матери, що буде вчитись, а якъ вывчить ся, то стане батькови въ службѣ помагати. Вѣдтакъ зъявивъ ся Петрови привидъ школы й першои науки, а тамъ далѣ привидъ кватиры, де вѣнъ живъ зъ Жукомъ, изъ Шестѣрнымъ и зъ бурсакомъ Гришею Попенкомъ. Телепень пригадавъ собѣ, якъ вѣнъ бувъ недужимъ, та якъ Шестѣрный чѣпавъ ся єго, кажучи, що вѣнъ притворяє ся слабымъ. Але Жукъ боронивъ Петруся вѣдъ такои напасти, бувши щирымъ єго товаришемъ. Коли-жь Жукъ бувъ тямущій молодикъ, то Попенко й Шестѣрный проявляли вдачу гидку. Попенко любивъ красти й бувъ не-абы-якій прожора, а Шестѣрный лащивъ ся до надзирателя й донѣсъ єму, що Жукъ курить люльку. — Опѣсля пригадавъ собѣ Телепень въ тюрмѣ розмову Жука зъ Попенкомъ. Коли Жукъ натякнувъ сему бурсакови на теє, що вѣнъ будучи попомъ стане близько до народу, и коли єму радивъ, щобъ тогдѣ завѣвъ школу и вчивъ людей уму-розуму, — то вѣдповѣвъ Попенко: „Ту-у-ды! Ради чого я буду це все робити? Що воно минѣ хлѣба дасть? грошей дасть? Мужикъ ще поки темный то й у Бога вѣрує, — а вывчить ся, вѣнъ и церкву твою забуде, и про батюшку — поминай, якъ звали! Прийдеть ся йому коли не зъ голоду здыхати, то надъ сухаремъ давити ся!“ (стор. 43)[1]) Опѣсля сказавъ Жукъ Шестѣрному, що краще-бъ було на свѣтѣ, якъ бы були всѣ рѣвнѣ... „Я кажу тѣлько“, мовивъ Жукъ дальше, „що громадѣ нѣчого вѣдъ старшихъ добра ждати! Коли сама вона не придбає, то даремнѣ ѣи надѣѣ!... По мойому, всякій, хто хочь трохи выще ставъ одъ сѣрои массы народу, — не лѣзь у паны, не высысай зъ народу крови, а вѣддай йому й те, що́ черезъ народъ придбавъ!“... (стор. 44). Але Шестѣрному не сподобалась така проповѣдь Жука,— єму забаглось полѣсти въ управителѣ й пѣйти высоко въ гору.

И зновь бачивъ Телепень въ тюрмѣ нову ману. Стоявъ цѣлый збѣръ ученикѣвъ, учителѣвъ, инспекторъ, директоръ. На столѣ лежала та сама книжка, котру часто читавъ Петрови Жукъ, и котру въ него взявъ бувъ надзиратель... Жука прогнали зъ ґимназіѣ. Не було єму доступу въ университетъ, — вѣнъ пѣшовъ мѣжь народъ. — Коли-жь Петро скѣнчивъ ґимназію, то ѣдучи до дому побачивъ вѣнъ розлогѣ нивы жита й иншого збѣжа. И дѣзнавшись вѣдъ вѣзника, що се ґрапове поле, подумавъ вѣнъ собѣ ось-що: „Чи ґрапъ то його оброблює? чи копають ся його бѣлѣ руки у сѣй чорнѣй земли?“ — „Нѣ! ґрапъ у столици гуляє“... (стор. 49).

Дома заявивъ Петро батькови, що хоче перейти въ университетъ, але мати сказала єму, що теперь небезпечно по тыхъ „неверситетахъ“, — що зъ ученыхъ усе лихо буває. Она натякнула про Шестѣрного й про Жука: Шестѣрный учить ся въ столици, и, якъ кажуть, черезъ рѣкъ буде великимъ паномъ, а Жукъ пѣшовъ десь на заробѣтки... Коли-жь Петро пѣсля вакацій збиравъ ся ѣхати до Кіева, то мати наказувала єго, щобъ стерѣгъ себе, не дававъ ся въ руки „лихимъ людямъ“, котрыхъ теперь стѣлько розвело ся, що хотять въ достачахъ усѣхъ зрѣвняти, що зрѣкають ся свого добра, свого роду, и йдуть на неминучу погибѣль“ (стор. 52).

Въ Кіевѣ товариство обгорнуло Петра, якъ доброго товариша, — привитало, якъ свого небезталанного писаку. Оно-жь сказало Петрови, що вѣнъ малює тѣлько своихъ хлѣборобѣвъ та орачѣвъ, — порадило єму про-те, подивитись на рыбалокъ та на иншихъ робочихъ людей. И отъ, другого дня пѣшли товаришѣ до рыбалокъ, мѣжь котрыми зустрѣлись зъ Жукомъ. Вѣнъ не жахавъ ся тяжкои роботы: коснвъ по Катеринославскихъ степахъ, нагружавъ судна на Днѣпряньскому лиманѣ, бувавъ по всякихъ фабрикахъ, поки опинивъ ся ось-тутъ мѣжь рыбалками. Та трудне-жь було житє рыбалокъ! Погибли давнѣ рыбальскѣ громады, а коли було сказано, щобъ рыбалки платили за воду, то чи-мало зъ нихъ вмирало зъ голоду. Жукови сказавъ вѣдтакъ Петро, що хоче стати писателемъ, що обертає людскѣ очи на страшнѣ картины нужды та горя. Та не годивъ ся радикалъ Жукъ зъ такою гуманною думкою Петра; вѣнъ попрѣкнувъ свого товариша, що такимъ благимъ окомъ та добрымъ серцемъ поглядає на дѣла сего миру. Жукъ не хотѣвъ дожидати того, що черезъ вѣкъ буде, — вѣнъ хотѣвъ швидкого порѣшеня сучасного економичного пытаня. Опѣсля Петро часто ходивъ до Жука въ гостѣ, — приходивъ и Жукъ до него. Петро писавъ страшну драму рыбальского голоду, а Жукъ робивъ на неѣ и свои закиды, зъ-за чого Петро бувъ за нихъ вдячный Жукови. Живѣ люде, живѣ ихъ муки заставили й самого Жука здивуватись не-абы-якому таланови Петровому. Та отъ, на послѣдни свои каникулы (вакаціѣ) зупинивъ ся Петро въ мѣстѣ Н. въ тюрмѣ.

Зчезла вся мана й зъ грюкомъ та зыкомъ розчинились тюремнѣ двери. Въ хату вступило два чоловѣка: одинъ воєнный, а другій молодый чиновникъ. Се бувъ Шестѣрный, що́ ставъ правовѣдомъ. Вѣнъ прийшовъ допытувати колишнього товариша „по этому дѣлу, по которому ему прийшлось съ нимъ въ такомъ печальномъ мѣстѣ встрѣтить ся.“ Але Петро лѣгъ на кровати й не хотѣвъ нѣчого сказати...

Коли Петро сидѣвъ въ тюрмѣ, то приѣхала стара мати, побачити нещасного сына. Та не хотѣвъ пустити єѣ смотритель въ тюрму: сказавъ ѣй, що опѣзнила ся, бо прийомъ тѣлько до обѣду буває. Смотритель велѣвъ ѣй, выхлопотати „разрѣшеніе“ у полковника. Але хочь бѣдна мати дѣстала бумагу, що можна видѣти ся зъ сыномъ, то часовый не хотѣвъ єѣ пустити, бо було вже пѣзно. — „Не пѣду-жь я вѣдъ тебе, лихе мѣсце, що́ скрыло мого сына!“ плачучи промовила сама собѣ мати. „Буду я тутъ цѣлу нѣчь бѣлого свѣта выглядати, — того нещасливого часу дожидати, коли побачу тебе, мѣй сыну, моя єдина дитино!“ (стор. 72). Потѣмъ пѣшла она до свого вѣзка. Та не чувъ й не бачивъ нѣчого того Петро. Середъ темнои хмары чорныхъ думокъ почувавъ ся єму крикъ и лементъ голодныхъ, холодныхъ людей... Въ головѣ єго все пѣшло колесомъ, наче пѣсля чаду та дыму... „Хочь неприступнѣ, чорнѣ муры приняли „бродягъ“ у свѣй захистъ, — хочь пропали паростки, та не пропавъ корѣнь!“ Петрови мовъ-то снилось, що настане часъ, и выростуть новѣ паростки, — выростуть и вразять... Вѣдтакъ думка

[1]) „Лихі люде.“ Повість з видавництва „Громади“. Женева, 1877.

єго забѣгла впередъ: вонъ бачивъ веселыхъ людей, у котрыхъ було поле родюче й будынки веселй, „бо вже-жь сонце свѣтить нарóвно для всѣхъ, бо и для всѣхъ земля родить“...

Рано впустили сердешну матѣрь до смотрителя. Вонъ велѣвъ привести Телепня. — „Сыну мой! дитино моя!“ скрикнула мати углядѣвши сына й кинулась до него. Але Петро выявивъ себе въ мовѣ божевольнымъ. Вонъ сказавъ, що були въ него хорошй думки, широкй надѣ, та ихъ теперь нема! Нещасный сынъ не познавъ матери та промовивъ: „Вона въ мене добра, учила любити. Я послухавъ, а теперь караю ся за те!“ (стор. 78). — Не здержало старе материне серце: ушло ся сыновымъ горемъ, и якъ снопъ повалила ся она до долу... Петро-жь, ускочивши у свою хату заразъ кинувъ ся на постѣль. Вонъ увесь тремтѣвъ, якъ у трясци. Ажь ось изъ сусѣдньои комнаты зъ-за стѣны выразно доносивъ ся чійсь важкій, журливый спѣвъ. Петро зъ-разу познавъ и той голосъ и ту пѣсню. — „Товаришу щирый!“ крикнувъ Петро. „И якимъ тебе побытомъ сюды занесло?!... Ты кажешь, поѣдемо гуляти по Днѣпру? Добре, поѣдемо!“... Петро схопивъ ся, забѣгавъ по хатѣ й озвавъ ся: „Поѣдемо, поѣдемо! Тóлько отъ-же: теперь Днѣпро такій сердитый! а въ тебе човенъ хисткій! Одначе не бѣда! Я привяжу себе, щобъ не хитатись!“... Петро кинувъ ся до постелѣ, ухопивъ простирало въ руки, розкроивъ єго въ-подовжь и выдеръ стяжку за-вширшки въ долоню. Потóмъ закинувъ стяжку за стовпчикъ кровати — й повѣсивъ ся, падаючи на колѣна... Кривоногій сторожь тюремный самъ єго й ховавъ и поминавъ. — Въ ночи того дня на майданѣ биля церквы йшовъ тюремный батюшка Григорій Попенко зъ трьома товаришами, записными картежниками. Попенко розказувавъ, що колишнй шкóльнй єго товаришѣ пóймались у тюрму. „Одного позавчора зловили й веселый — знай спѣваѥ,“ говоривъ вонъ шуткуючи. „А другій два днѣ якъ повѣсивъ ся. Дурный! Коли вже наважився вмирати, то такъ бы й вмиравъ! Отъ бы и менѣ перепало рублѣвъ зо три за похоронъ. Було-бъ на пулечку!“...

Бѣдна-жь мати Телепнева горювала дома разомъ зъ батькомъ (котрого скинули зъ мѣста) по свому безталанному Петрусеви. Сумуючи, шептали они таємно собѣ: „Лихй люде!... лихй люде!“ А мѣжь-тымъ товаришь прокурора, Шестѣрный, сидѣвъ у пышнóй, роскóшнóй хатѣ и розбираючи Телепневй бумаги, писавъ. Коли на акій часъ вóдрывавъ ся вонъ вóдъ писаня, щобъ передохнути, то передъ єго очима носились ордены, выше мѣсце — й усмѣхалась чудовна постать богачки-жóнки... А въ тюрмѣ одно тужила, одно голосила сумна Жукова пѣсня...

Сю повѣсть написавъ авторъ пóсля пляну добре обдуманого. Про житє Петра Телепня до того часу, коли єго всадили въ тюрму, довѣдуємо ся зъ тыхъ образóвъ, котрй пересувались передъ єго душею въ тóй страшнóй схованцѣ. Правда, що тй образы вытворювали ся въ горячковóй уявѣ страдальця, и що про-те деякй зъ нихъ мусять бути неясній, або тóлько въ головныхъ начеркахъ нарисованй; — все-жь таки ефектъ, якій выкликує ся такимъ писанємъ, є справдѣ великій, и вóдтакъ дальше оповѣданє про долю Петра та єго матери навязує ся зовсѣмъ складно до попереднього фантастичного писаня. Хоча-жь авторъ хотѣвъ поставити Петра Телепня головною особою въ сѣй повѣсти, то все-жь побóчь дѣяльнои своєи матери являє ся вонъ типомъ пассивнымъ, справдѣшнимъ мрѣйникомъ, котрого тямущій и енергичный Жукъ нахилявъ до яснѣйшихъ думокъ про пытанє соціяльне. Такъ отже репрезентантами „лихихъ людей“ уважають ся тутъ Петро Телепень и Жукъ, супроти котрыхъ поставивъ авторъ Шестѣрного й Попенка, людей гидкои наживы. Вже мати Петрова наказувала свого сына, коли бувъ студентомъ, щобъ стерѣгъ себе, не дававъ ся въ руки „лихимъ людямъ“, що хотять въ достачахъ усѣхъ зрóвняти, що зрѣкають ся свого добра, свого роду, и йдуть на неминучу погибѣль. И не догадувалась бѣдна мати, що й єи сынъ за-для невóдрадныхъ вóдносинъ въ суспóльности попаде ся мѣжь небезпечныхъ людей, котрыхъ такй Шестѣрнй й Попенки звали „лихими“. Такъ отже доторкнувъ ся Мирный въ сѣмъ своѣмъ творѣ болючои раны въ сучаснóй суспóльности, одначе не показавъ ще грозы єи въ реальнóй дѣйстности.

* * *

Коли-жь въ сѣй повѣсти авторъ зъобразивъ лихихъ людей бóльшь изъ боку теоретичного, то въ типѣ Чипки Варениченка змалювавъ вонъ репрезентанта тыхъ людей уже зъ боку практичного. Той-то Чипка є головнымъ дѣячемъ въ романѣ зъ народнього житя „Хиба ревуть волы, якъ ясла повнй?“ Ось и змѣстъ сего сензаційного романа:

Въ селѣ Пѣскахъ жила бѣдна вдова Оришка Жучиха зъ дочкою Мотрею. Въ се село прийшовъ пройдисвѣтъ, що прозвавъ себе Остапомъ Хрущемъ. Вонъ выявивъ себе въ волости небожемъ Окуня й сказавъ, що лѣтъ може пятьнайцять, якъ пóшовъ на Дóнъ. Вонъ просивъ ся въ Пѣщаньску громаду, а коли єго приняли, то послуживши въ городѣ у жида, за рóкъ купивъ ґрунтъ и хату на-край села и вóдтакъ оженивъ ся зъ Мотрею, дочкою вдовицѣ Оришки. Але-жь вонъ бувъ двужонъ, бо въ Донщинѣ кинувъ жóнку й троє дѣтей та й опинивъ ся въ Пѣскахъ. Въ Донщинѣ прозывавъ ся вонъ Притыкою. Але се не бувъ нѣ Хрущь, нѣ Притыка, а Иванъ Вареникъ, колишній крепакъ пана польского въ Пѣскахъ. Въ сѣмъ-то селѣ панъ Василь Семеновичь бувъ вподобавъ собѣ дѣвчину Уляну, що служила въ єго дворѣ й трохизъ-годомъ казавъ ѣй ити за мужь за свого лакея Петра Вареника. Вóдтакъ черезъ три мѣсяцѣ вродивъ ся Петрови сынъ Иванъ. Опóсля-жь той панъ хотѣвъ Улянѣ ласку зробити, и якъ Иванъ пóдрóсъ, приставивъ єго до свого сына. Але лакейчукъ не стерпѣвъ, щобъ паничь надъ нимъ глузувавъ ся и разъ вдаривъ єго по пицѣ. Тому-то по приказу пана лакеѣ выбили Ивана на стайнѣ, що не мóгъ нѣ лягти, нѣ сѣсти. Тогдѣ єму вже й нѣкому було пожалѣти ся, бо батько въ винницѣ скипѣвъ въ казанѣ, а мати вмерла зъ холєры. Коли вóдтакъ кучеръ двóрскій Шамрай мандрувавъ, то й Иванъ потягъ за нимъ ажь у Донщину. Зъ ними поплентавъ ся на Дóнъ такожь небóжь Окуня Хрущь, козачій сынъ, и перегодомъ умеръ тамъ. Мѣжь-тымъ Иванъ Вареникъ вырóсъ въ чужинѣ, оженивъ ся й оселивъ ся. По смерти Хруща Вареникъ роздобувъ єго пашпортъ, покинувъ свою жóнку й дѣтей и приплѣвъ ся въ Пѣски, де, якъ уже сказано, одружився зъ Мотрею Жукóвною. Поживши лѣтъ зо двоє вонъ зновъ потягъ на Дóнъ, але єго тамъ зловили й привели въ Пѣски. Тутъ вóддали єго въ москалѣ та й незабаромъ єго кудысь погнали. Опóсля вонъ бóльшь нѣ вертавъ ся, нѣ озывавъ ся.

Мѣжь-тымъ Мотря завагôтнѣла й перегодя породала сына. Роды були тяжко трудній. Жôнки назвали дитину „чортенямъ“, бо й батька ѳи, Вареника, вважали люде самѣсѣнькимъ куцымъ. Прийшлось кумôвъ брати, — нѣхто не хотѣвъ. Та отъ, на той часъ лучились въ селѣ перехожій москалѣ. Оришка, мати Мотрины, купила имъ горѣлки, й тогдѣ одинъ якось згодивъ ся: москаль ставъ за кума, а сама Оришка була за куму. Понесли дитину до батюшки, а вôнъ и собѣ сказавъ: „Якъ його такого выродка въ хрестъ уводити?“ Та зглянулась попадя, котрôй обѣцяла Оришка то сього то того. Охрестивъ дитину батюшка, — назвавъ Нечипоромъ (Чипкою).

Та й опôсля люде цурали ся Мотрѣ й ѳи матери Оришки, — навѣть те мѣсце, де они жили, зробило ся якимсь страшнымъ: стали ѳго оббѣгати; — казали, що до Мотрѣ кождои ночи змѣй у дымарь лѣтаѳ. Бѣдолашну Мотрю боялись приймати на роботу, — говорено, що въ кого она жнѳ, вся нива закрутями унизуѳ ся. Про-те була въ неи бѣдота несказана, злиднѣ невылазнй...

Зъ-годомъ-перегодомъ Чипка ставъ повновидымъ, розумнымъ, але невеселымъ. Мотря не любила ѳго за се, що повагомъ усе робивъ. Она ѳго неразъ била, зъ-за чого Чипка не любивъ и не слухавъ матери. А вже-жь Оришка душѣ не чула въ Чипцѣ, — такъ ѳго любила й жалувала! Коли-жь вôнъ выбѣгавъ зъ хаты на выгôнъ та зъ дѣтворою хотѣвъ бавитись, то дѣти не приймали ѳго до себе: зъ него глузували, прозывали ѳго выродкомъ, запорткомъ, байстрюкомъ. Бѣдный Чипка жалѣвъ ся тогдѣ бабѣ, и она, бажаючи ѳго втихомирити, розказувала ѳму всѣлякихъ казокъ. Коли вôнъ наслухавъ ся тыхъ казокъ, то весь свѣтъ здавъ ся ѳму живымъ, балакучимъ. Та отъ, по ѳго думцѣ, люде и въ травицѣ, и въ пташки, и въ худобы вôдôбрали людску мову. Тому-то люде здавали ся ѳму лихими, недобрыми. И прокидала ся невеличка злôсть въ ѳго невеличкому серцю, росла, выростала, — и вôнъ сторонивъ ся людей та живъ собѣ самотою.

Якъ минуло Чипцѣ дванацять лѣтъ, то Мотря найшла ѳму мѣсце у богатого козака Бородая, щô шукавъ хлопця до скоту. Але Чипка не слухавъ хозяина, и хотѣвъ ѳго пôдпалити, коли той розсердившись ѳго выбивъ. Прогнавъ Чипку Бородай, и вôнъ пôшовъ до дому, несучи въ серци гôрке почутѳ ненависти на долю, „щô подѣлила людей на хозяина й на наймита“. Незабаромъ заходами Мотрѣ принявъ Чипку дѣдъ Уласъ, щô бувъ громадскимъ чабаномъ. У него бувъ и другій пôдпасачь, козачій сынъ, Грицько Чупруненко, щô бувъ бѣднымъ сиротою. Дѣдъ розказувавъ Чипцѣ про Бога, про святыхъ въ небѣ, про грѣшныхъ людей. Хлопець слухавъ и подумавъ собѣ, що мати ѳго грѣшна, а баба негрѣшна. Коли-жь Чипка лежавъ на спинѣ й дививъ ся въ блакитне небо, то Грицько ѣздивъ верхи на баранѣ, або надиравъ воробенятъ въ вербахъ. И жилось добре Чипцѣ у дѣда пôдпасачемъ. Робота була не важка, саме приналa ѳму до вподобы. Та й не була она й безъ корысти, бо дѣдъ дѣливъ ся зъ обома пôдпасачами тымъ добромъ, якого придбавъ вôдъ громадянъ. И зрадѣла Оришка зъ Мотрею, що Чипка ставъ трудящимъ, та що они черезъ него хочь трохи втекли вôдъ важкихъ злиднѣвъ, вôдъ нужды та горя. А тутъ ще пôсля смерти якогось бездѣтного, далекого Мотриного родича достало ся имъ днѣвъ на десять поля. Вôдтакъ пôсля судôвъ та пересудôвъ вôдсудили Мотри ту землю громадою. Мотря ажь помолодшала, стала весела й сказала Чипцѣ: „Хай теперь нашй вороги смѣють ся! — нехай цурають ся, минають!“ (стор. 47)[1]). Але не довго колыхали Чипку такй щасливй та ясній днѣ! Въ пятнацятому роцѣ житя вмерла ѳго баба Оришка. Чипка задумавшись про люту смерть доброи бабусѣ, пытавъ ся самъ себе: „И вôдъ кого се? — кажуть, вôдъ Бога!... Смерть вôдъ Бога? — темна нѣмота... черви... все вôдъ Бога?! (стор. 48).

Чипка зробивъ ся ажь страшный, помарнѣвъ, похнюпивъ ся и занемôгъ пропасницею. На велику силу одходила ѳго Мотря. Але хочь вôнъ одужавъ и зъ лѣтами убиравъ ся въ силу, та вже нѣколи не тративъ свого сумного погляду, понурого виду. Бабина смерть загадала ѳму загадку, котрои вôнъ нѣякъ не мôгъ розгадати.

Коли Чипцѣ минуло сѣмнйцять лѣтъ, то того самого року розбили ся „вѣковѣчнй крепацкй кайданы“, Та отъ, дѣдъ Уласъ бувъ вôльный, поки волѣ не було; теперь же казали ѳму платити 10 карбованцѣвъ на рôкъ, мовь-то-бъ вôнъ пасучи громадску отару рублѣвъ зъ пôвъ сотнѣ зароблявъ. Тому-жь, що въ дѣда не було 10 карбованцѣвъ, то потягли ѳго до пана польского въ двôръ, щобъ тамъ коротавъ въ неволи свôй вѣкъ. Опôсля забаглось Чипцѣ, пасти громадску отару. Хочь мати радила ѳму, щобъ покинувъ вôвцѣ и приймавъ ся краще коло землѣ, та вôнъ не слухавъ тои рады: степъ, воля, — отъ, щô ѳму снилось. Але громада не приняла ѳго послуги. „Молодый ще, ненадежный“... сказали громадяне. „Намъ треба вôвчаря старого, щобъ овець не розгублювавъ!“ — Тяжко образила Чипку громадска неправда. — „И де правда?“ пытавъ ся вôнъ, — „де вона? И громада, бачу, живе кривдою... Скрôзь однаково!“ (стор. 59).

И закипѣла въ Чипки рукахъ робота: вôнъ неначе закохавъ ся въ поле. Коли вôнъ разъ на весну выйшовъ розглядати зелене жито, то почувъ голосъ тонкій, гнучкій, дзвôнкій, — вôнъ стоявъ, якъ зачарованый. Ажь ось зъ жита заманячилась дѣвоча постать. Чорнява дѣвчина, заквѣтчана польовыми квѣтками знялась якъ перепелка й помчалась въ-повдовжь нивы. Чипка зъ-першу принявъ єѣ за польову царѣвну, бо стоявъ, якъ укопаный. Она вôдбѣгла трохи й станувши наче манила ѳго своєю дивною красою. Чипка пôдôйшовъ до неи и запытавъ ся ѳи, чого она тутъ ходить и хлѣбъ ѳго толочить? И вôдповѣла дѣвчина, що вôнъ єѣ злякавъ, а коли Чипка ѳи запытавъ ся, хто она така й зъ-вôдкôля сюды прийшла, то довѣдавъ ся тôлько, що она недалечко живе. Вôдтакъ хотѣвъ Чипка зъ нею довше побалакати, але она сплеснула въ долонѣ, зареготала ся та й помчала буйными житами. Чипка стоявъ нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ и не мôгъ нѣякъ дѣзнатись, чия се дѣвчина. Ажь ось въ недѣлю пôшовъ вôнъ въ поле й зновъ почувъ той самый голосъ. Постоявъ вôнъ трохи, послухавъ, та присѣвши въ борозну тихо порчакувавъ на голосъ. Дѣвчина сидѣла на обнôжку на зеленôй травѣ та плела вѣнокъ зъ квѣтокъ. Хоча-жь Чипка налюбовавъ ся довшою розмовою зъ дѣвчиною, то все-жь не мôгъ дôзнатись, хто она? Ажь ось почувъ вôнъ голосъ жôночій, щô гукавъ: „Галю! Галю!“ — Дѣвчина вôдскочила вôдъ Чипки й майнула подовжь жита. Вôнъ побѣгъ пôдтюпцемъ за нею и побачивъ, що недалечко коло хутора стояла товста, натоптувана жôнка, щô до-

[1]) „Хиба ревуть воли, як ясла повні?“ Роман з народнього життя П. Мирного та І. Білика. Женева. 1880.

жидала своєи Галѣ. Се була дружина москаля Максима Гудзя.

Той Максимъ бувъ онукомъ захожого сѣчовика Мирона Гудзя. Мирôнъ прийшовъ сюды, коли Пѣски були ще вôльнѣ, й оженивъ ся зъ Мариною Зайцѣвною, козачою дочкою. Та не стало вже рôвности, не стало братства мѣжь козаками. Кругомъ Украину облегло панство, позалазило въ саме серце, й якъ те гайвороня шматувало єи „полумертве“ тѣло. Люде бажали позбутись панôвъ не чужихъ, а своихъ уже, крôвныхъ панôвъ, бо старшина повернула въ-нѣвець козацтво, изъ-за чого Мирôнъ говорив: „Насъ нашою старшиною побито, у неволю повернено!“ (стор. 87). Зъ-перегодомъ попались Пѣщане въ неволю: ихъ вôддали польскому панови, — ґенералови. Такои наруги не мôгъ выдержати Мирôнъ Гудзь и сказавъ громадянамъ: „Легше въ бусурманськôй земли зогнити, нѣжь у себе дома въ паньскôй неволи пропасти!“ (стор. 95). Вôдтакъ налетѣла Москва на Пѣски, якъ сарана на зелене поле, та й кинулась усе жерти, все трощити.

Коли-жь Максимъ бувъ справдѣшнiй козарлюга, то сынъ єго Ивась ставъ тихимъ хлѣборобомъ: вплывъ матери бувъ такъ сильный, що въ нѣмъ завмерла лицарска вдача. А вже-жь батько не стерпѣвъ, щобъ єго сынъ бувъ крепакомъ. Поки ґенералъ переписувавъ своє добро, Мирôнъ зникъ десь безъ вѣсти й черезъ два тыжнѣ принѣсъ сынови бумагу, що є вôльнымъ козакомъ.

Коли-жь въ сынѣ старого сѣчовика завмерла лицарска вдача, то втѣшавъ ся вôнъ найстаршимъ своимъ онукомъ Максимомъ. Сѣчовѣ оповѣданя про запорожску волю западали въ горяче серце онукове, — живѣ картины зъ по-за-давнього-давна выступали въ хлопячôй головѣ. Максимови хотѣлось самому битись-рубатись. Якъ дôйшовъ вôнъ до лѣтъ та вбравъ ся въ силу, то молодѣжь любила єго за єго вдачу, за веселый, безбоязный норовъ, усѣ єму корили ся. Але въ него бувъ языкъ, якъ остра бритва: самъ бувало зведе дѣвчину, — самъ потôмъ першiй и насмѣхає ся. Не одна мати плакала на „Махамеда“, якъ єго прозвали старѣ бабы. Не одинъ парубокъ або й чоловѣкъ покоштувавши Махамедовыхъ кулакôвъ, похирѣвъ та опôсля й на той свѣтъ переступивъ. Вôдтакъ Махамедъ дававъ привôдъ усѣмъ пянюгамъ: бувало позаливають очи та роблять людямъ шкоду, пакости... Нѣ батькова грôзьба, нѣ материна умова нѣчого не подѣяла зъ такомъ гульвѣсою. Мучивъ ся отакъ зъ нимъ батько та й вкôнци порѣшивъ, вôддати Максима въ москалѣ. — Бувши москалемъ-ґвардійцемъ Максимъ не позбувъ ся своєи поганои вдачѣ и зъ своими товаришами ходивъ иногдѣ на „прокормленіе“[1]) Але незабаромъ зробили єго унтеръ-офицеромъ. Въ 1848. р. пôшовъ вôнъ зъ московскими полками въ Угорщину, тушити пожежу, котра прокидала ся по цѣсарщинѣ. Коли вôнъ въ бою вôдборонивъ знамено, то поставили єго фельдфеблемъ и незабаромъ почепили єму Георгія. Повернувши въ Россію, покинувъ вôнъ пити й назбиравши трохи грошей одружився зъ Явдошкою, пустою й злодѣйкуватою дѣвчиною, до котрои лабузнили ся москалѣ. И выйшла зъ Явдошки справжня московка, — не страшнѣ ѣй нѣ походы, нѣ переходы: все она моторна, весела, до гулянокъ вдатна. Пôсля десяти лѣтъ безпутнього житя оханулась она, й черезъ рôкъ гойдала дѣвчинку Галю. Вôдтакъ Максимъ и Явдоха бажали дочку выростити въ богацтвѣ та роскоши, и про-те обоє клопотали ся объ однôмъ, — надъ поживою. Явдоха принялась зновъ за крадѣжку, та й Максимъ добувавъ грошей и иншого добра „прокормленiємъ“. А якъ вертали ся москалѣ зъ „прокормленія“, они заносили до Явдохи накрадене добро, и за схованку доставалась ѣй половина всього. — Трохи-зъ-годомъ почала ся Крымска вôйна зъ Турками: погнали Максима пôдъ Силистрію, а потôмъ перевели въ Крымъ. Явдоха зъ маленькою Галею й собѣ повѣяла ся за полкомъ зô своимъ крамомъ. Тамъ она добре заробила, бо не одинѣ простѣ москалѣ, а й небогатѣ офицеры купували въ нея всячину. Максимъ теперь уже знавъ цѣну житю, — не кидавъ ся такъ якъ замолоду въ саме, мовлявъ, пекло. Тôлько всего, що єго ранено въ руку Максимъ полежавь въ лазаретѣ й опôсля дали єму „чисту“, — почепили ще нову медаль та й пустили. Вôнъ забравъ жôнку зъ дочкою и потягъ на рôдну сторону; — вôдтакъ оселивъ ся на батькôвщинѣ. Явдоха крамарувала дома, а Максимъ ѣздивъ по ярмаркахъ. И ставъ Максимъ Ивановичь поважнымъ, богатымъ чоловѣкомъ: батюшка, волосни завертали до него, „чайку“ попити та пропустити чарочку „живицѣ-водицѣ“, — ба, самъ становый Ларченко[1]), коли ѣхавъ черезъ Пѣски, завертавъ до Максима въ двôръ. Шанували єго й простѣ люде, хочь вôнъ геть-высоко деръ голову проти „нетесаного мужичя“. — Отакъ проживъ Максимъ рокôвъ зъ чотыри въ Пѣскахъ, коли ось продавъ вôнъ дворище й будынокъ, забравъ ся та й выселивъ ся на хутôръ, на батькôвску землю. Тутъ двигнувъ вôнъ гарный дôмъ, мовь паньскѣ хоромы, й обплѣвъ ся высочезною густою лѣсою зъ острѣшкомъ. Вôдтакъ нѣхто не знавъ и не бачивъ, якъ Максимъ живъ на хуторѣ...

Дочку того-то чоловѣка бачивъ Чипка вже двѣчи на своѣмъ поли й вподобавъ собѣ єѣ чи-мало. Та отъ, въ осени, тôлько-що позвозивъ вôнъ хлѣбъ зъ поля, ставъ вôнъ собѣ мѣркувати, якъ тепереньки бачити ся зъ Галею, — коли ось зъ-нечевя вскочило до него лихо. Се дôзнавъ ся вôнъ въ волости, що прийшовъ зъ Дону якiйсь чоловѣкъ, Луценкôвъ небôжь, та що хоче вôдôбрати єму й матери землю. На Мотрю, матѣрь Чипчину, прийшла вже разъ зъ Дону лиха година, котра перевернула все єи житє та й кинула бѣдувати на старôсть, — тому-то теперь одно невеличке слôвце „Дôнъ“ якъ молоткомъ ударило єѣ въ голову. Але Чипка ставъ заспокоювати матѣрь кажучи: „Хай позыває!... Намъ громада присудила землю!... Землѣ не дамь! Зубами держати-му, не пущу!“ (стор. 171). Та отъ, тыжнѣвъ може черезъ два сказали Чипцѣ въ волости, що судъ вôдсудивъ матери єго й єму землю и велѣвъ вôддати єѣ Луценковому небожеви.

(Дальше буде).

[1]) Москалѣ задобривши фельдфебля й ротного, ходили веразъ на „прокормленіе“ по мѣсту и по селамъ, щобъ добути доброи поживы (стор. 147—156).

[1]) Становый — комисарь городскiй.

Популярні книжки.

(Дальше.)

VII.

Але-ж знати свій рідний край і почувати себе сином рідної землі — цього ще мало. Так са́ме треба знати й усю людськість і почувати себе сином великої уселюдської сім'ї. Та й чи можна знати свій край, не знаючи чужих? Ще Гердер казав, що треба знати другі народи, щоб зрозуміти правдиве місце свого власного. З того часу, як це казано, думка ця стала ся вже аксіомою в науці. Ми думаємо, що вона так са́ме буде правдива, як що її прикладати й до ді́ла народньої літератури. Не треба думати, що мов-би тільки інтеліґенції треба такого широкого по́гляду. Просьвіта народня повинна засновуватись на тих са́ме ле́жнях, що і просьвіта у інтеліґенції, бо пріпціпи не можуть одмінятп ся відповідно тим, чи иншим обста́винам. Тим то здаєцця нам, що народові так са́ме, як і інтеліґенції, треба знати історію, ґеоґрафію, етноґрафію, соціяльний та економічний по́бит других народів. З цього погляду дуже бажаною була-б хоч-би коротка усесьвітня історія та ґеоґрафія. Треба тільки, щоб історія ця була історією людськости, а не історією війн та войовників славетних та державців. Народ повинен взнати з цієї історії, як людськість з дикого звірячого стану піднеслась до сьогочасної високої культури. Тим то мусимо почати цю історію з історії людини доісторичньої. Далі нам здаєцця, що нема ніякої рації вганя́ти в такій історії за подробицями — до́сить буде росповідати історію найголовнійших народів, що́ мали найбільше усесьвітнє зна́чіння. Але-ж до цих коротких відді́лів — історичного та ґеоґрафічного — мусимо додати ширше написані оповідання про найчільнійші народи та події історичні. Дуже гарно було-б, як би про кожний народ була книжка, де росповідано було-б про його історію та ґеоґрафію й побут. Але найсамперед повинні ми познайомити народ з цікавійшими націями. А цікавійшими народньому читачеві вважаємо тих, у котрих міг би він побачити високу культуру, енергію, самодіяльність, патріотизм. Читаючи про такі народи та рівняючи їх життя та їх культурні здобутки до того, що́ бачитиме він у своєму народі, краще зрозуміє він, чого бракує цьому, своєму народові, чого він мусить досягти. Наш народ неосьвічений часто думає, що тільки й сьвіту, що в вікні. Поставмо-ж йому на́віч приклади того, як треба жити краще — запевне тоді народні по́гляди поширшають; а як що це зробиця, то це матиме вплив і на життя народнє. Народ часто й густо робить що́ погане і розуміє, що воно погане, але думає, що це необхідне зло, що цього не минеш, що інакше й зробити не можна. Покажімо йому, як інакше робити, на таких прикладах, як Анґлія, Франція, Норвеґія, Швайцарія, Голяндія, Фінляндія, Американські Сполучені Держави.

Цікавійші од инших будуть нам Славяне, бо вони хоч і не досягли високої культури, а все-ж часто дають нам приклади героїчньої борні за свою самостійність, а найголовнійше тим, що вони нам родичі, брати.

З історичних подій такі речі, як христіянство (з його розділеннями), нові культурні здобутки (друкарство, пара) вимагають ширшої росповіди теж осібними книжечками. Тута-ж повинні знайти собі місце й життєписи історичних діячів таких, що́ посували уперед культуру людську або власним життям дали високі приклади (Сократ, Леонід, Вінкельрід, Вашінґтон, Лінкольн, Ґарібальді, Ґарфільд, Ґутенберґ, Колюмб та инші).

Про історію літератури ми казали ранійше. Дуже бажаним було-б, як би народ міг познайомити ся з сьогочасним життям других націй з поетичних та белєтристичних творів чужих авторів. Велика причина тут у тому, що ті речи писані не для народу, — то й виклад їх дуже літературний і народові незрозумілий. Але про се ми скажемо далі, говорючи про переклади.

VIII.

Од людей перейдемо до природи. Розуміти її, знати найголовнійші закони, котрими вона істнує — річ дуже потрібна для селянина ще й тим, що протягнить багато давних забобонів. Не скажемо, щоб селянин так відразу й поняв віри, що грім од громовини, а не од Іллї-пророка. Але-ж, як що він читатиме такі книжки, де бачитиме перед себе натуральні вияснення тих чи инших з'явищ, то його думка поневолї нахилятимецця в сей бік, він і сам звикатиме таких, а не фантастичних причин шукати; а звикши так думати, він такий спосіб думання може потім прикласти й до таких річей, як Ілля-громокидець або відьомство. Тим то книжки змісту космоґрафічного, фізичного, хемічного, історично-натурального дуже потрібні. В книжках з зоольоґії, натуральної історії та з ботаніки напр. можна з'єднати зоольоґію чи ботаніку з ґеоґрафією, описуючи який край, а в йому найголовнійші звірі, рослини та мінерали. Але-ж треба також і систематичний виклад з тих наук, треба й нарізні книжечки про найцікавійші речі. Пишучи для народу, не треба забувати й спеціяльно народніх потреб: росповідаючи про тварини чи рослини такі, що ведуцця й ростуть у нашому краї, не забути згадати й про те, яка од їх користь чи шкода людині, а найбільше хліборобові. (Гарний зразок такої книжки — „Оповідання про комах" О. Степовика: там і наукова сістема єсть і потрібні для селянина знання теж).

Од таких книжок неминуче перейти й до спеціяльно утілітарних — про ґосподарство, хліборобство, ремества, то-що. На превеликий жаль мусимо сказати, що народ наш не дуже охоче читає такі книжки, а коли й чита, то не йме віри. І справді йому, зрослому під важкий хід глибоко землю зрушуючого плуга та під шуміння стиглих колосків, не йменця віри, щоб „стан", котрий написав книжку, міг знати хазяйське ді́ло краще од його, од мужика, що́ з ді́да й прадіда він хазяїн. Але-ж се нїчого. Привиця народ до книжки, навчиця поважати її, — навчиця й вірити їй — тоді й такі книжки здадуцця. Одно тільки на нашу думку треба: ніколи не рекомендувати селянинові в таких книжках с п р о б, бо невдала, з поганим результатом спроба може дискредітувати в народніх очах книжку; доведецця балакати тільки про твердо встановлені речі.

До гурту утілітарних книжок належать і такі книжки, як напр. про хвороби, про закони. З цих книжок останні народ прийме охочійш (се ми й бачили вже: такі речі, як „Про воєнну службу" Троцького та „Про кари" — випродано вже давно).

Нарешті, як що ми додамо, що знання найголовнійших політично-економічних основ дуже на наш погляд потрібне народові, то ми закінчимо нашу річ про науковий та утілітарний відділи в народній бібліотеці і зможемо перейти до поезії та белєтристики.

(Конець буде).

Василь Чайченко.

Рослини комахоїди.

Розмова О. Степовика.

(Дальше.)

III.

Вертаючись знову в наші краї, ми бачимо тут нову комахоїдну рослину — ж и р я н к у (Pinquicula). Вона теж росте в багнистих місцях і на вигляд дуже нагадує росянку і мухоловку: корінець такий же маленький і мало розвилистий, листи теж роскинулись навкруги понад землею, де їм, мабуть, зручнійше захоплювати комах, тільки вона має не одну квіткову стеблину, а де-кільки і на кожній такій стеблині по одній квітці. Листки тої рослини довгенькі, цаля $1^1/_2$ завдовжки і $^3/_4$ цаля завширшки, всіх листків буває 8, вони не тоненькі, як у попередніх рослин, а доволї товстенькі і мясисті. Рослина так зоветь ся через те, що листки її напо́мацки неначе жирні. Се залежить від того, що на листках жирянки дуже багато волосків з залозками, котрі випускають з себе липучий такий сік, що його можна витягувати в ниточки завдовжки до $1^1/_2$ фута. Отсей то сік своїм смаком, а може й запахом принажує до себе комах і захоплює їх, часом дуже багато.

Одного разу при оглядї 39 листків на 32 листках знайдено середнїм лїком коло пяти комах на кожнону, другий раз на одному листку жирянки налїчили 30 комах, на другому 18 і на третьому 16. Таким побутом і ся рослина захоплює дуже багато здобичї. Чи не виявляє-ж і ся рослина, подібно тому, як росянка і мухоловка, особливого силкування, щоб утримати захоплену здобич? І справдї: придивляючись до листків її, можна побачити, що краї листків часто трохи позагинані, а се дуже важно, бо в такім разї захоплені комахи не так легко змивають ся дощем, а крім того листки по краях такі чутливі, що при роз'ятренню вони зараз починають загортати ся і часто зовсїм захоплють здобич. Раз якось поклали вдовж краю листка рядок мух, то сей край годин через 15 так загорнув ся, що навіть обхопив і мух. Такі проби робили ся не раз і що разу завважали, що листкр загортали ся, і коли не обхоплювали покладені речі, то хоч одсовували або перевертали їх, коли сї речі були більші. У всякім разї в протягу години або двох годин завжди явне вбачало ся загортання або загинання країв листка.

Цїкаво, що й ся рослина так саме розрізняє різні речі, як і попередні. Коли річ поживна, тодї рослина випускає більше соку, він тоді робить ся кислїйшим, а крім того і краї листків загинають ся тодї дужче; коли напр. вдовж краю листка покладені були шматочки мяса, то краї листка дуже загнули ся, а соку витїкало такого багато, що він аж стїкав краплями до долу; коли-ж річ була непоживна, напр. шматочок скла, дерева то-що, тодї й соку зовсїм не випускало ся або дуже мало і він був не кислий, та й загинання країв листа було зовсїм незначне. Взагалї всї проби показали, що процес харчуваріння у жирянки відбуваєть ся навіть сильнїйше, ніж у попереднїх рослин: так білок і печене мясо розпускали ся і поглитували ся нею за два днї, а рибячий жир і молоко навіть за один день.

Яку-ж силу в сьому процесї має загинання країв листка? Тут треба мати на увазї, що тільки ті волоски з залозками випускають сік, котрі приторкають ся до поживних річей; коли-ж краї листків загинають ся, тодї, звичайно, більше число волосків буде доторкати ся до тих речей, а значить тодї залозки випускатимуть більше соку; коли-ж яка річ і не обхоплюєть ся, а тільки одсовуєть ся загнутим краєм листка, то все-ж таки та річ доторкаєть ся до більшого числа волосків, які трапляють ся по дорозї. Сї-ж волоски і поглитують росчину, котра, дякуючи загнутим краям, стїкає найбільше вдовж країв листка і через се більше поглитуєть ся. Напослїдок і те треба сказати, що загорнуті краї листка не дають комахам змивати ся дощем. Один учений робив проби, покладаючи мух на листки жирянки, і завважав, що пісьля великого дощу лиш де-кільки мух позмивало, а всї останні позастрявали під загнутими краями листка. От через се то найбільше комах можна бачити не по серединї, а по краях листків. (Конець буде).

Про давню годину.

(Конець.)

II. Мати остатнього гетьмана.

Скількось років тому назад довело ся менї трохи не з місяць прожити в Козелецї. Новеличке те місто (в Чернигівщинї) було за гетьманщини осередком козацького полку, мало майдебурський лад, кохало ся в ремествї та торзї; козелецькі шевцї, бублишницї та набійницї вславили ся трохи не на всю Україну. Через Козелець був великий шлях до Київа, й через місто раз-у-раз плила сиченна-сила і прохожих і проїжих і чумацьких валок. Але з того часу, як зроблено зелїзницю з Нїжина навпростець до Київа, Козелець лишившись з боку, став хиріти, вбожшати й тепер звів ся ні-нащо. Скрізь по місту соломяні дахи та лозові тини, неначе в селї якому; церквцї убогі, з брудними облупленими стїнками. Один тілько собор гордо та величаво пишаєть ся серед міського пляцу, вилискуючи високими золотими хрестами... Менї сказали, що собор той збудувала Наталя Розумовска, мати остатнього гетьмана українського; сказали, що колись біля самісїнького міста, по тім боцї р. Остра, був і дворець гетьманський. На превеликий жаль мій, я не знайшла тепер сьлїдочку нїякого від того пишного бидинку. Почала розпитувати знайомих і незнайомих про родину остатнього гетьмана, але довідала ся небогато. „Розумовські — кажуть одні — великі пани були.“ „Розумовські — додають другі — хоч і великого чину дослужили ся, а самі були простого роду з мужиків, чи що.“ Деякі казали, що колись бачили в с. Лемешах (вісїм верстів від міста) хату, де родили ся будучі ґрафи. „Хата була — от як мужичі хати бувають — нїчого в їй цїкавого не було.“ Але тепер тої хати і знаку нема — згоріла років тому двадцять, чи й давнїйше. Невеличкими одмінами сказаного вичерпуєть ся все, що менї довело ся випитати про братів Розумовських. Трохи більше пощастило ся моїм допитам про матїр остатнього гетьмана. Яко будівниця величного міського собору, вона на довго придбала собі память і славу у Козельчан. Що божої неділї побачите ви купки простого люду біля соборного вікна, звідки мріє в темряві велика камяна домовина „старої Розумовської“. Тут почуєте всякі розмови й згадки про покійницю. Отут-то розбалакавшись про неї з старенькою бабусею-міщанкою, почула і я невеличке, але досить цїкаве оповіданнє. „Колись у Монастирци — оповідала менї бабуся — жила стара престарезна монашка, — Уляна Василївна на ймення. Ото як монастир закрили, так усї монашки у Нїжен подали ся, а вона не схотїла, та збудовала собі хатку невеличку та сама й зостала ся жити на монастирищі. Оце було ходить над помершими читати, а то набере хлопчиків та дївчаток грамотї вчити; хто що од ласки своєї дасть — вона з того й жила. Було в лїтку підемо у Монастирець гуляти, то й до Уляни Василївни зайдемо; вона така вже рада: посадовить, частує — звістно чим Бог послав!.... Дак вона памятала, як і собор наш будував ся і Розумовську знала. То це було й росказує: як будував ся, каже, наш собор, то я ще дитиною була — у одній сорочцї бігала. То це було й біжимо на собор дивить ся. А Розумовська раз-у-раз приїздила в го́род, все коло майстрів товкла ся. Оце було приїде й черешень привезе, та дїтвору й обділяє; то ми вже такі раді, раді, як вона приїде... Добра була людина покійниця, проста собі, і ходила по простому: у намітцї було, у спідницї, тілько звістно все те на її не абияке — все з тонкого та з дорогого. А син великий пан був! Ото як дослужив ся вже в Петербурзї, грошї висила: ви-ж, мамо, живіть тепер по людськи! А вона оце накличе сусїдів та з ними й кружляє мід-горілочку...

„Колись у Миколаївській церкві дак і портрет Розумовської був: великий, великий такий! Я сама бачила. Намальовано: стоїть вона і за ручку сина маленького держить; на їй сина спідниця, білий кунтуш червоними шнурками пообшиваний, а в руках хусточка мережана; обличчя у Розумовської таке здорове і брови у гору стирчать. А на хлопчику — червона сорочечка з розщебнутим коміром, а на ногах жовтенькі, чи що, сопянцї. Тепер цього портрета у Миколаївській церкві нема вже. Хто його знає, де він: може чи не заховали на дзвінницї, бо дуже вже ветхий був...“

Вельми було менї цїкаво подивитись на обличчя матері остатнього гетьмана і я незабаром пішла до Миколаївського священика. Пан-отець спершу здивував ся і відповів менї, що жадних портретів у його не було й не має, але потім згадав, що справдї був колись у Мик. церкві портрет, та його давно вже купила якась панї. Прізвища їх панотець не міг запевне сказати, не міг навіть згадати, чи дїйстно Розумовської то був портрет? „Може її, а може й не її... Трохи, бачте, дивно менї: адже в соборі Розумовської портрета нема, дарма що собор її коштом і заходом будований; якже-ж її портрет міг би бути в нашій церкві, коли покійниця нїякого до неї „касательства“ не мала? А проте, — додав панотець, — Бог його відає! давна це річ, не памятаю гаразд.“

III. Загадкові [illegible]ли.

Чи мало було ґ[illegible]ду по росий[illegible]ських ґазетах та місячниках за те незвичайне [illegible]варство, яке показує наша старшина до казенних архів[illegible], де заховані памятники нашої старосвітчини — давні ши[illegible]рали. Отже й [illegible]того ґвалту діждуть ся

користи хіба наші онуки! Поки-ж що, який був лад ранійше, такий він зостаєть ся й досі: як і перше, гниють та пліснявіють шпарґали у вохкости, як і перше переводять їх архівні сторожі з наказу й без наказу старшини. Але нігде, мабуть, не дізнають шпарґали гіршого лиха й переводу як у тому губернському місті Чернигові. Частенько побачите тут кухарів, котрі несуть з базару всячину, загорнуту в старосвіцьке писанне; частенько доводить ся чути, що жиди цілісінькі вози шпарґалів виправляють в Гомель, а звідтіль везуть їх на якісь там папірні... Страшно подумати, яка сила найдорожшого історичного матеріалу мусіла згинути по жидівських руках!...

Одному моєму знайомому пощастило перекупити в жидів чималу купку шпарґалів. Невеличкою часткою знайомий той поступив ся менї. Перебираючи своє придбанне, я спіткала прецікаву справу про якісь загадкові „титули“. Ось як повстала ся справа:

Місяця грудня 1755 року Борщпольська консисторія одержала скаргу на Вороньківського попа Семена Леонтієвого за великі непорядки в його церкві: нї метрики при їй, нї описи церковного добра немає; царських указів дуже мало, та й ті подрані й пошарпані; але найголовнійша річ, що поміж тими указами знайдено на двайцяти аркушах копії „подъ извѣстнымъ титуломъ писомъ“, котрі „наіжесточайше“ велено „куди слїд“ відіслати; того не досить: консисторія навіть нарочито виправляла по церквах слїдчих „ради отобранія извѣстнаго титула именъ“; отже піп Семен чи задля злочинства чи через свою байдужність „оный извѣстный титулъ“ затримав у себе. До скарги сієї доложено було і всї ті страшні копії. І заварила ся, мовляв, каша! Потягли бідолашного попа до слїдства; в консисторії він запевняв, що й розуму не доберe, яким побутом опинили ся в його ті заборонені копії: він бо всї „титули“ до одного віддав слїдчим, що́ приїздили по їх; сам він копій не писав і не відає навіть чиєю рукою вони писані. Консисторія покликала слїдчого, що їздив по „титули“ в Вороньків (1749 р.), поставила Семена з слїдчим віч-на-віч, але певного нїчого не довідала ся: слїдчий казав нї те нї се, Семен провадив таки своє. Не вважаючи на се, консисторія зробила надто суворий присуд: Семена Леонтієвого скинути з парафії і завдати на півроку в чорну роботу у красногорський монастир; копіїж заборонених листів, „не турбуючи високої власти“, з а р а з с п а л и т и. Такий присуд затвердив і єпископ переяславський Іоан.

Вельми було-б цїкаво вияснити, які то були „титули“, що за їх збито цїлу бучу? В самій справі нема на се навіть натякання: скрізь титули звуть ся „извѣстными“ та й годі, — немов консисторія и боїть ся гаразд наменити їх. На превеликий мій жаль не досить відома менї українська історія XVII віку, тим-то не важу ся сама відповісти на своє запитанне й звертаю ся за сим до людей більш за мене тямучих.

Катерина Б....

Оповістки і критичні замітки.

В потї чола. Образки з житя робучого люду. Написав Іван Франко. Львів 1890. — XVI + 320 стор. 8°. Цїна 1 злр. 50 кр. [Конець.]

В „Лесишиній челядї“, одному з найкращих оповідань Франкового збірника, ми бачимо нещасливу долю дївчини-сиротини, одданої за першого стрічного. Тут Франко порушує жіноче питання лиш із-легка, а вже рішучо обстає за правами женщини в своїй гарній повісти: „М а н ї п у л я н т к а“. (N.B. Ця повістка, опроче що важна ідеєю і талановитою псїхольоґією Целїни, одначаєть ся ще й великою займаючостю ходу дії). Тут порушено і рівність женщини із мущиною, і відносини її до мущини, представлено той глиб геройства, на яке спосібна слаба жінка чи дївчина. — Запевне Франко узнає за неодмінну річ — жіночу осьвіту, боронить од нападів женську дїяльність, женську публічну службу. Хапаючим за душу способом живописує він перед нами ті незгоди, в яких знаходять ся женщини-„еманцїпантки“, ярко малює їх кривди. От бідну Целїну молодий Темницький наміряєть ся обплутати своїм сильцем; старий Темницький висьміває безталанну дївчину дуже уїдливо, доводячи, що її ревна служба, її гарячі ідеали — хилять ся тілько до того, аби вловити жениха. Навіть добродушна стара служанка Осипова і та несьвідомо вражає нещасливу Целю своєю наївною мовою: „Адже-ж паннунця що день сїм годин сидить там, за решіткою, мов на виставі. Хто хоче, може прийти і обзирати паннунцю, скілько його воля, і паннунця не може йому сего заборонити“... (ст. 216). Багато, багато є всякого терня в життю женщин-робітниць, але на скільки-ж вони совістнійше виконують свою службу, нїж мущини! На скільки більше в їх почуття обовязку! В оповіданню „Манїпулянтка“ є Ольга Невірська, котру звабив один академік; „спонукана своїм горячим темпераментом і єго нестощами та намовами, вона на хвилю тратить з очей границю, через котру обовязуючий суспільний порядок не позволяє переходити безкарно“... (ст. 242). І ось немошна дївчина являєть ся справедливою героїнею: щоб не зашкодити другим жінкам, які зостають ся на публічній службі, вона заживає отрути! — Без усякого сумніву, Франко (та й хіба він один?!) не бачить нїчогісїнько ганебного в тім, що Ольга переступила границю, через котру суспільний кодекс боронить переходити; він цїлковито стоїть на боці героя-дївчини, котру „формалїстичні і бюрократичні душі назвуть упавшою і легкодушною“, назвуть здеморалїзованою.

Така її доля... О, Боже мій милий!
За що-ж Ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькії очі?...
А за віщо, Боже милий?
За що сьвітом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люде?...
Бодай же вас, чорні брови,
Нїкому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!...
Чи винна-ж голубка, що голуба любить?...

Але Франко дуже розумно розсуджує, що сьвітові порядки поки ще не зміняно, і вони мають свою силу. Отже треба с тим рахувати ся, розсудливо рішає він і свою думку що до цього питання об'являє дуже виразно:

Женщин-робітниць він поділяє на три категорії. „Жіноча служба публічна — то широкий, запилений і погано вибрукований гостинець, на котрому три шляхи. Шляхом на право — йде купка жінок, у котрих в серцях горе житя, розчарования і ріґор службовий висушили відмолоджуюче жерело чутя і людської самодїяльности. Се жінки бюрократки..., з дуже затісненим круговидом житєвих інтересів“... До таких формалїсток належить виведена Франком в цїм само оповіданню пані Грозицька, котра навіть перед лицем смерти не кидає невмолимої службистости. „На ліво йдуть істоти, як раз противні тамтим, живі, палкі, бажаючі жити, повні запалу до праці, повні посьвяченя і співчутя, але власне для того наражені на найтяжчі покуси, на найбільші небезпеки, похибки і помилки. Здовж шляху, котрим пройшла ся громадка, від часу до часу лишає ся якийсь недовідомий остаток: то труп, то калюжа крови“. З цього-о гурту і Невірська. А по середині йдуть тії, що поводять ся не чуттям, а розумом: „Людськість, гідність і індівідуальність людська в тій громадці хоронить ся сьвято і переносить ся, як найцїннійше насьлїдьє, все наперед, до далекої, красшої будущини“. — Так от Франко, оддаючи належну честь Невірським, таки не узнає їх за норму, а знаходить, що medio tutissimus ibis. Значить ся, будьто з прінціпу, засади, будь попросту з розсудку, з зрозуміння власної вигоди, — а так званої в сьвітї деморалїзації, по думцї Франка, не треба; він признає „свободу серця“ (кажучи словами його героя Темери), але-ж, уважаючи на істнуючі суспільні відносини, поручає керувати ся розумом і підклоняти йому чуття. [Взагалї вартність новель Франка становить та обставина, що, коли він торкаєть ся тут якого-небудь питання, то саму теорію, з якою багато-хто не згодив ся-б зглядом окончного її ідеала, він зводить на практичний ґрунт; прихильник соціялізму, він такечки обстає за здійсненим лиш частєю, найближчої точки своєї мети, через що однак не перестає бути

соціялїстом, а тим часом на таку програму мусить пристати усякий поступовець, хоч би був не соціялїстом. Певне, що завзятїйші та нерозумнїйші „громадівці“ мали би вважати Франка за ретрограда; так воно й буває]. — Шкода тільки, що Франко не подав нам жінки третього шляху. А може він хтїв з'образити такую в особі Целїни? Дак Целїна — це-ж та сама Невірська: її лиш випадкова обстановина спасила од долї Ольги, а не керування себе розсудком.

Не лишає любляче око Франка нїкогісїнько, хто терпить на цім сьвітї: чи то дитина, чи жінка, чи хлоп, чи жид, чи злодїй арештант, — в кожному наш славний писатель одшукує „Божественну іскру“ і взиває нас на милість до всїх пригноблених. Няйбільше-ж, як соціялїст, він зверта' увагу на економічні питання, на потребу праці економічної задля покращення долї нашого „менчого брата“, та й малює такі образки, що читача й знехотя переконає. Читачеві стає зовсїм зрозумілою, зовсїм природною можливість такого явища, як причинний Стебельський, котрий, прийшовши до одчаю од думок за біди люду, рішив геть чисто в усьому сам собі вистарчати, бо інакше чоловік мусить затягати довг у других. „А хто затягає довг, той довжник... мусить віддавати. А як не має що віддати і не знає, як віддати? А ту вірителї — хлопи, баби... Плачуть і кленуть! Спати не можна в ночи... страшно... все чуєш плач і проклятя! А найгірше ті дїти — такі нужденні, голі, попухлі... і не кленуть, тілько плачуть і вмирають... Я через два роки заснути на волос не міг, усе той плач у ночі чув. І мусїв покинути все. А як почав сам собі вистарчати у всїм, то лекше стало“. (ст. 73). Він узяв робити тільки грубї роботи, одягати ся лиш в те, що сам зладить, „а перша річ — мяса не їсти і пера до рук не брати“. Стебельський являє нам болїзний, крайнїй розвиток соціялїстичних таки мрій, але на першу хвилину читач сам робить ся близький навіть до подібного стану, бо Франко виразно показує, що погані в сьвітї занадто, що згортати руки і зоставать ся в дотеперішнїм становищі далї вже годї і нечесно: тра щось дїяти. Оцей муляр, що́ з своєю сїм'єю зависить од одного слова самовольного підмайстра, ці арештанти, що́ піддані під власть звіреві-капралю, ті бідні хлопи, котрим визискувачі-жиди одбірають остатню хатину і виганяють ґосподарів на голод і старпювання, да ще на підставі закону, цей ремісник, в котрого й є охота працювати, дак „закон“ не дозволяє, а жене в жебрацтво або на крадіж, нарештї цей бідний закон, що́ гнеть ся в користь богатиря і сильного — все те дісне такі речі, що коли їх одчуєш, то вони вопіють до Бога, не дають уночі спати і т. и.

Франко вміє оповідати дуже ловко, дуже ярко. Покинути його книгу, заплющити очі, а перед вами так і пролїтає отая сила мерзоти та бід людських сьвітових, що їм не може запобігти й закон.

Іще про цей славетний „закон“. Мінї здаєть ся, що Франко не несамосьвїдомо малює одношенне мужиків до „закону“ (вигаданого панами!), як до чогось необовязкового, бо мужик зна' свій, ничий закон. „У камеральнім чи в паньскім лїсї, то крадуть, що́ хто може захопити, а в моїм анї не прутика не ткнуть, хоч се туй під носом“, говорить селянин і не бачить очевидячки нїчого поганого в такій крадіжі. Війт Бойкський („Цигане“) сам виправляє пиганів, котрих злапав жандарм і оддав на його поруку. Та й хіба-ж може простий хлоп інакше стати до того „закону“, коли бачить же, що той „закон“ являєть ся, напр., якомусь жандармові способом осягнення „бельобунґу“, служить його особистим примхам і оддає в жертву грубих поодиноких осіб життя цїлих родин (див., напр. „Цигане“); як мужикові односити ся інакше, коли „закон“ одбірає посьлїдню худібчину чи хатину од харпака-хлопа, коли той „закон“ вимагає податків більших од самого заробку („Добрий заробок“, „Домашній промисел“), коли він оддає мужиків на справедливу панщину („Їси і пасовиска“), коли він позволя' збиткувати ся над особою людською! — Частенько Франківські мужики так критикують істнуючі порядки і цей самий злоповістний закон, що й сьвітлий публїціст міг би позаздростити основности їх суду. Такі розсудливі мужики виведяні, напр., в „Домашнїм промислї“, або от в „Історії моєї сїчкарні“...

Я не стану довго розводити ся про ці чудові оповїдання, — ви самі, шановний читателю, познайомтесь із ними; це буде найкраще, бо вони сами за себе говорять. Зазначу хіба ще тую обставину, що, малюючи злигодні бідного люду, Франко нїколи не силуєть ся ідеалїзувати страдальців. Якою реальною виходить хоч би та сцена, де бідолашний, пригноблений старий ром і собі грізно підніма' голос, коли розмовляє с плохеньким війтом. Тим часом не один письмак побояв ся-б виставити сердегу з цього боку, опасуючи ся, що така сцена попсує цїле вражіння.

Але я мерщій переходжу до одної з найбільш визначаючих ся повістюк Франка — „На днї“ і хочу зупинити ся на де-котрих думках Темери, се-б-то Франкового любимця.

Темера був посадовлений у Дрогобицьку вежу, де побачив себе „на днї суспільности“. В тій казні він стрів таких забитих людей, що навіть був на часину всумнив ся, невже перед ним такі люде, як і він, брати його, вмїючії чуть, як і він, красу і погань життя: „Така тут видніє ся страшенна пропасть між людьми а людьми!“ Тут Франко талановито нам малює хапаючі за душі картини зниження людської особи (надто звертає увагу той Бовдур), але переходьмо до самого Темери. Ідеали його: „віддати житє своє боротьбі за свободу, — свободу народа від чужовладства, свободу людини від пут, які на ню накладають другі люде і нещасно уладжені суспільні відносини, свободу працї, думки, науки, свободу серця і розуму“ (ст. 91). Як бачимо, бажання цїлком слушні і симпатичні, які поділяє певне що всякий сьвітлий чоловік. (Воно правда й те, що наведені слова можна і ширше ростягати по своїому). Навіть не видко того блуду, якого-б тра сподівати ся од соціялїста — одсутности думки національної[1]), бо якже інакше розуміти „свободу народа від чужовладства“? Очевидячки, тут річ не про любов до людськости взагалї, але іменно до народа українсько-руського. — „Адже-ж і всї ми — чиж не така сама нижня верства поміж народами?“ сумує Франко в другім місци (ст. 268) об нашій народности.

„Та чи перечить ся любов
Тій другій а сьвятій любові?“

До речи не можу не нагадати слів і Павлика в одному листї, призначеному задля великоруських народників (N.B. Жаден з великор. народників того письма не одчитав): „І ми поклоняєм ся народові, але поклоняєм ся лиш тому, що є в народї доброго“. Се-б-то і Павлик не проти народньої думки? Виходить, значить ся, що можна-ж бути й соціялїстом і не погорджувати народнїми сьвятощами? Тільки, на жаль, раз-у-раз трапляєть ся навпаки.

Цїль в Темери отже поставляна добра, але-ж способи переведення її можуть бути різні, — дак невже-ж таки треба неодмінно бути соціялїстом, щоб працювати над осягненнем них бажань?! Невже-ж народовці хотять не того самого?! Тільки що вони націоналїзму не закидують, як загал наших Драгоманівців.

Андрій Темера бідкаєть ся, чому це люде не липнуть до соціялизму („правдивої науки“ — по його термінольогії). „Чи тому, що вона своїх здобутків не видає за оконечну, безвзглядну правду? Ах, а людям треба ще поваги, котра би згори діктувала; так має бути! Треба ще „писанія“, котре становило би початок і конець мудрости, по-за котрим усе було-б або фальшиве, або злишне!...“ Еге-ж, пане Темеро: власне через те, що в тих здобутках „правдивої науки“ не бачимо ми „безвзглядної правди“, а багато де-чого ще непевного! Тут вагу має не послух „писанію“; а щось инче: „Хіба-ж треба заразїсїнько й полинути за новою думкою тільки через те, що вона нова?! Не треба озирати ся, чи часом не хімера то?! А вже-ж не можна хапати ся за тії теорії, в яких не певні сами їх прихильники. Та отой-же Темера боїть ся, що часом „всї ті наші думи, наші змагання, наші бої, — може все те тілько одна велика помилка, яких тисячі прошуміли доси, мов густі вітри, понад чоловіцтвом?“ (ст. 114). Чи ба! Отож, як що хто не соціялїст, це ще не значить, що він раб поваги, авторітету „писанія“. Докажіть, що „громадівство“ єдино спасенна стежка, і побачите, що не так тодї однесуть ся всї до вас.

[1]) Ця стаття писала ся до виходу програми руско-української радикальної партії, звідкіля вже безпосередно бачимо, що наші громадівці (принаймні хоч на папері) не тільки не одкидають національности, але ще й „змагати будуть до піднесення почуття національної самосьвідомости і солїдарности в масах усего руско-українського народа“ і т. и.

Тепера плачеть ся, „чому то чоловік не машина, така, котру-б тілько розум накручував на свій лад? По що ще тої другої, необрахованої сили — чуття?“ (ст. 95)[1]). Еге-ж, чому ні! А таки воно так є, то й окопечний ідеал соціялїстів неможливий, бо „люде не янголи“, скажу я словами того ґосподаря, що́ одповідав Франкові у „Народі“ (Ч. 11). Коли-б настав такий ідеальний порядок, то й людей треба-б інакших, які-б розуміли усі свій обовязок, совістно виконували свою частку праці, а не висїли-б на шиї других. Значить, наперед усього треба просьвіти і заневне — на національній основі, в національнім дусї; цїєї умови не можна забувати надто нам, хитаючим ся між переходом в Ляхи і Москалї: чи можна зачинати й бесїду про нехтування національности, коли національне питання в нас ще не порішено?! А просьвітою народньою займались і займають ся Українофіли, котрі і не соціялїсти. Рівночасно потрібне матеріяльне підвисшеннє народу; соціялїсти і, натурально, Франко в своїй книжцї — дуже підносять цю статтю, і в цьому їх велика заслуга. Тільки-ж знов — се роблять і не соціялїсти; робота-ж „громадівців“ буває тоді направду добродїйною, коли вони більше звертають уваги на близчу дїйсність, на бідного мужика, а не на ідеальну анархию і т. и.

В повісти „На дні“ Франко являє себе й добрим псїхольогом — в смаці Достоєвського; його псїхольоґія робить замітний вплив, леденить душу жахом. Читаєш і не можеш не скрикнути:

Отаке то на цїм сьвітї
Роблять людям люде!

Але рівночасно це оповідання повне що найкрівавіщих або обриджуючих сцен, які похвалити не можна. Не конечно стісняти ся законами естетики, — це так; та й самий предмет вимага часом крівавих сцен. Але Франко іменно любує ся в їх і подає їх нам надто залюбки. Коли бьють ся аештанти та роз'юшують обличчя одно 'дному, то Франкові, очевидячки, мало тих поражаючих, страшенних подробиць, які їм намальовано: він ще примушує кров дзюрити на хлїб. Читач із жахом бачить ці страховиди, мов перед очима, а Франко ще наддає порівнанне: „Залускала ручка о кістки, загепала о набрескле; напухле тїло, мов о подушку, — а борцї ще не пускали ся, ще не переставали кричати, мов пацюки, котрим незручний різник лихо встромив ніж у груди. Капраль розлютив ся і собі-ж почав обох частувати кінцями чобіт попід ребра“ (ст. 102). Майже що сторінка сеї новелї то й вам подібна болїзна картинка („лазаретна“ мовляв): тамечки докладно оповідаєть ся за харкотиння на стїні, над головою сплячого жида, там Бовдур вибльовує пожуту мачку в лице Дорожівського ґазди, там пси рота лижуть, там одтинають померзлі пальці, там рука застромлюєть ся в перерізане, іздрігаючеє ся горло, там далї — кров, кров, скрізь кров.[1]) — Питання, нащо то? Нащо таке над'уживання прав реальної школи? Ще можна розуміти ті картини цього роду, котрі мають певну цїль, вмовляють в нас огиду до мерзоти і тим можуть чинити добротворний моральний вплив. А у Франка є багато такого, що́ болїзно дратує одні лиш нерви. Тодї яка-ж різнь між читанням таких описів а дивінням на бої биків, півнїв, на секцию трупа, або що?

Подекуди Франко малює порушуючі чуття образки (здаєть ся, умисне) на те, щоб сильнїйш провести ту чи иншу соціялїстичну тезу. Росказав він, напр., — як вигнали хлопа з обійстя його, чого виною — неспільність капіталів і ґрунтів; потім він заставляє цього хлопа чисто випадково вбить ся, а порушений читач, не аналїзуючи себе, сперво знехотя вірить, що така жалїсна смерть скоїла ся іменно од неспільности капіталів. — Прием доволї хитренький.

Сливе усї повістки, уміщені у „В ноті чола“, одзначають ся своєю тенденційностю, і ідею ясно видко одразу. Тут не можна сказать, щоби Франко так собі, несьвідомо з'ображав нам усе теє, що постерегає в життю: навпаки — він який-небудь життєвий випадок підведе під теорію і дасть своє сьвітло. В цьому його вартість, але в цьому його й хиба. Справдї, у Франка ми бачимо яку-небудь подію, сьвідомо осьвітлену з усїх потрібних боків, бачимо ввесь глиб душі людської, бачимо немов на свої очі — всякі страшні сцени (О, Франко вдатний художник!) — але-ж..... все це загально людське, що так скажу, „космополитичне“: з малими виїмками, перед нами повстають не Русини-Галичане, але просто люде, — не раз любісїнько можна вважати Франківского Русина-і за Українця, і за Кацапа, і за Ціоляка, і за Німця, і за Італьяна, — кого хочете! А от візьмім повісті Нечуя-Левіцького: тут скрізь рясно розсипано силу побутових дрібниць, які навіть ніби злишні, бо не мають прямого одношення до ходу дії; тим часом яке велике достоїньство становлять ці, мовляв, „непотрібні“ подробиці! Франко-ж діє не так: малюючи й галицьке таки життя, він загально бере з його тільки ті черти, які йому потрібні за-для проведення ідеї. Правда, іноді несподївано і у його переривають ся загальний тон, в оповїдання вдерають ся якась дуже мила черта, щиро народня, вдерають ся наддаткова подробиця руська, так що й хвилини не можна усумнити ся, щоб перед нами був не наш братчик „хохол“, з його властивостями, з його, напр., природним гумором. Я поясняю подібний вибух тим, що значна частина повістюк Франка має темою справдешнїй засновок, так що инча злишня черта життя сама собою, незнарошна прохоплюєть ся. Однак не знаєш, яким оповіданням Франка оддати перевагу: чи побутовим малюнкам, чи цим — першої категорії, бо й те й те однаково вабить до себе. До того така підстава теми, як мужицьке життя, має в значній мірі звужувати і обмежати старания зоставати ся писателем-космополїтом.

Є ще у Франка оповідання з сатиричною примішкою, є образки з життя, цїлком без соціялїстичної тенденції. За їх тра обізвати ся з ак найбільшою похвалою. Видко, що побут селян Франкові дуже добре знайомий, знайома й душа народня. А вже-ж реалїст Франко дає нам тутечки такі поетичні, але й не приукрашені картинки, що зараз перечитаєш знехотя і вдруге, і втретє. От, наприклад, перлина з цього разочка — „Лесишина челядь“. Подекуда віє од їх духом Федьковича, іменно же в тих, що написані ще в 70-х роках. У Федьковича часом узятий і сносїб оповідання, як от у „Двох приятелях“ (порівн. Федьк. „Побратим“ і особу Якова в „Три як рідні брати“) ба й у „Лесишиній челядї“ (розмова з коханком, гра на сопілці — в тонї Федьковича). — Шкода, що малюнків цього роду у Франка меншість, а читають ся вони дуже залюбки.

---

[1]) Взагалї теоретик Темера не увзглядняє чуття, думаючи, що воно одразу й підкловить ея якомусь приказу теорії. Тим то він гадає про плян псїхічного дневника за-для статистики (ст. 98), хоч ясно, що в такім разї людина підгляділа-б правдиву, не нормальну, а лиш болїзну роботу свого мозку, бо коли калавурити свою мисль, то в голову як раз повиходять такї гадки, які в звичайний час не з'явили ся би. А зі сторони 105-ої, очевидячки, випливає таке: коли чоловік з запалом чинить користь і добро людям тільки через те, що йому самому любо служити громадї, то такий (як ми бачимо, високий) еґоїзм не має значіння! — Та треба-ж дивити ся на насьлїдки, на результат! Коли я корисний член громади, то адже-ж людськости однаково, з яких побуджень я хочу бути корисним: чи з любови до чоловіцтва, чи до себе. Навпаки, еґоїзм тут навіть пожаданїйший; бо тодї можна бути певнїйшим, що чоловік не схибить од своєї мети, коли підвалиною його дїлань буває власний інтерес. Цїле історичне життя зробило те, що чоловікові своя сорочка стала ближче до тїла; числичись із цим фактом, треба пересьвідчити людину, що її добробит звязаний неодмінно лиш із добробитом суспільности: тодї сьвідомість власної користи примусить чоловіка непохитно працювати в користь цїлої громади. А у Франка немов виходить, що цього не треба: навіть, коли хто й терпить за таку ідею, як всесьвітне братерство і вселюдське щастя“ (ст. 105), то й то нїщо, — мовляли, треба, щоб чоловік дїлав із любови до чоловіцтва, с. є. він мусить придбати собі такеє чуство, як любов. Добре, коли хто може набути бракуюче йому чуття, — ну, а коли часом (= раз-у-раз) не зможе? Тодї він непотрібна, зайва людина?! — Ба ні-ж: можна ще так сяк спорити проти можливости (за-для всїх) такого еґоїзму, а коли ми вже маємо (як от у Франка) особу, котра на підвалині еґоїзму з замилуванням змагаєть ся до служби суспільности, то ми повинні лиш радїти, а не вимагати іще чогось, бо по своїй моральній якости подібний еґоїзм не нїчим од гарячого альтруїзму, любови до других.

[1]) В одній дуже потрясаючій сценї (вбивства Темери Бовдуром) Франко в значній мірі зневічив вражінни. На ст. 181-ій ми після цього трагічного місця одразу натикаємось на комізм у трагізмі: йде росказ про те, як несимпатичний пихатий, бундючний капраль, пінячи ся зо злости і готуючись побити Бовдура, сам як стій дістав од його по шиї. Ця сцена (именно в тім виді, як вона росказана) страшенно не підходить до загального тону; дивно тільки, що такий художник, як наш Франко, міг не одчувати тутечка дісонансу. Читаючи „На дні“ вдруге або втретє, вже заздалегідь готуєш ся поважно прийняти цю сцену, але од першого разу на читача вона не може не справити сьміховинного вражіння.

Додає любости і краси новелям Франка ще й гарна мова, яку не часто доводить ся встріти. Правда, задля Українця трапляєть ся іноді на сторінці слів із тройко, що їх треба глядіти в словарі; однак вражінню то не вадить. Для нас Українців любо прочитати „В поті чола“ ще й тому, що воно надруковано не то фонетикою, ба й вимовою, близькою до нашої. Галичане дуже лякають ся нашого такого древнього закінчення **ський** і **цький**, хоч це щиро питоме наше закінчення, одрізняючеє ся од польського та російського: Франко сьміливо його вживає. Він пише: остат**нїй**, домаш**нїй**, тре**тїй**, то що; далї, вживає форм; мо**гти**, кише**нїв**, **сьо**годні, мінї. Навіть стрічаєть ся у його — **лл**є ся (зам. лє ся), але під впливом своїх земляків начеркує: бурян, підюдили, здоровє. Галичане, уникаючи нашого подвоєння співзвуків перед мнякою самогласною, але ненавидячи **ъ**, допускають такі чудові склади і слова, як **бє, лє, вє, бю, пю, бурян.** Адже-ж **бє** = **бье**,, а не **бйе**! (От, напр., російське слово **бѣлый** вимовляєть ся **бьелый**, а не **бйелый**). **Лє** = **лье**, а не **льйе**, **пю** = **пьу**, а не **пйу, ря** = **рьа**, а не **рйа.** Хіба, наприклад, однаково вимовлятимуть ся такі склади в словах: буръян і рясно? підъюдив і дюра, ходю? бъю і бюро (bureau)? въязати і сьвятий? подвіръє і повітрє? нє (часом говорять зам. нї) а конъектура? Очевидячки, букви **є, ю, я, ї, ё** — являють ся йотованими лиш в початку склада, а пісьля співзвуків (консонант) вони не йотовані, а їровані. Українці (як і Росияне) так на це і дивлять ся. — Значить ся треба неодмінно взяти знову заспаний **ъ**, або, коли він такий страховинний, то **ь**, як по-російськи. (Можна-б писати з апострофами ', та це дуже незручно). З поміж галицьких часописей єдине тільки „Зеркало“ вживало досї **ъ** в подібних належних випадках, за що Українець може тільки подякувати красненько. („Зеркало-ж“, коли що друкує етимольоґічною правописью, не цураєть ся також форм: перший, легкий (зам. ій), — отже, не закидуючи етимольоґії, зближає правопис до живої вимови). Тепер, правда, те саме тра сказати й про „Зорю“.

Що до складнї, то вже мабуть така наша доля — завсїгди скидуватись на польщину, московщину або й нїмеччину. От і у Франка (признати ся, що не гурт) стрічають ся речення с такими-о конструкціями: „Єму здало ся, як коли-б із скали виповзував дим...“ (ст. 169). „У него все здавало ся бути обраховане...“ (ст. 213). Часто він пише: „просити о що“, „спитати ся о що“ і т. и.; не рішаюсь я назвати таку конструкцію полонїзмом, бо в древньо-руських памятниках вона на кожнім ступенї, але на Україні так не кажеть ся.

Кінчаю свій перегляд. На останцї не можна не пожалкувати, чом це Франко тратить свої сили на дрібні повістки, а не пише довшого суспільного роману. В недовгих новелях, якої-б високої цїни вони нї були, талант Франка не може розгорнути ся в усїй повнї.

Москва, 20 жовтня 1890 р.

А. Хванько.

Моєму критикови. Вѣдповѣдь А. Пыпинови на єго статью „Особая исторія русской литературы“. Написавъ Д-ръ Омелянъ Огоновскій. — Львів 1890. Стор. 47+1 нен. 16°.

Рішуче становище, яке заняв Д-р Ом. Огоновскій в цїлій своїй історії літератури як давних періодів так і нового житя против якої будь „общерусскости“, розгнївало навіть такого „западника“, нїби-то непанславіста, яким оказовав ся до 1890 р. А. Пипін. Він то виступив доперва в р. 1890 в V. томі „Вѣстника Европы“ з критикою головно першого тому згаданої історії, хоч той том вийшов вже в р. 1887, і то з критикою не так самої історії літератури, як більше єї „Вступу“ і „Передних заміток про історію літератури взагалї“, — де-то єму найбільше не подобались українофільські і сепаратистичні погляди автора історії. В тій критицї заняв А. Пипін становище зовсїм противне своїм власним поглядам, котрі висказовав до р. 1890 в своїх письмах: „Исторія славянскихъ литератур“. СПет. 1879. Т. I. (стор. 27, 28—29, 41, 44—45, 60, 305, 313—314, 325, 352); „Обзоръ малрусской этнографіи“ у „Вѣстник-у Европы“ Т. IV. (стор. 744—780), Т. V. (стор. 325—350, 777—804), Т. IV. (стор. 351—387, 778—817); відтак в статях у „Вѣстник-у Европы“ 1877. Т. I. (стор. 731), 1875, Т. XII. (стор. 687); „Волга и Кіевъ“ у „Вѣсти. Евр.“ 1885. Т. IV. (стор. 209). Як-би по указу панславістів кинув ся критик на автора історії лїт. мокрим рядном, а то за се, як сьмів автор для своєї історії літератури се-б-то малоруської анектувати імя „руської“, як сьмів Москві визначати віддїльне від Руси місце і казати, що Москалї повстали через змішане славянських кольонїстів з фінськими племенами і що московські північні нарічія, основуючись на лядськім системі звуковім, суть окремішні від язика руського, що нинїшний літературний язик великоруський повстає з елементів тих північних нарічій і з язика церковно славянського з прикраскою язика руського, се-б-то українського. — Гніває ся дальше критик на автора історії лїт. за тое, що написав, що московські царі присвоїли собі і своїй державі імя „Руси“, а властивій Руси лишилось хіба назватись Малою Русію. Не подобалось А. Пипінови, що автор історії лїт. порівнує язикове і літературне відношенє Руси до Москви з відношенєм таким-же Шведів до Нїмців, або Французів до Італїянців і Гішпанців. Закидує дальше критик авторови історії лїт., що старо-руську літературу не називає народною, бо вона в більшій части не добачала житя народного, але мертвою, що прикладає багато ваги до устної словесности, котру люд з-давен-давна творив не користуючись письмами книжників. Але критик видячи, що такими закидами против правд узнаваних ученими і узнаних перед р. 1890. ним самим, не розміжджить автора, чіпив ся інсінуацій підсуваючи авторови, немов-би ішов за Духінщиною, немов-би цїлу старо-руську літературу назвав сьмітєм, немов-би руську лїтопись назвав нерозумною мертвеччиною, посуджує дальше, немов-би автор не хісновав ся при зіставлюваню статистичних цифр о великоруськім і малоруськім племени російськими жерелами. Але не конець на тім. Щоб авторови наругатись по-хлопячому, критик підхвачує слова, не вважаючи на загальний хід мисли, і робить запитаня приміром: „Какіе казаки бывали въ древнемъ періодѣ?“, — або „Какіе были (за Даніила Заточника) Украинцы?“, — тому що автор назвав Даніла Заточника типом Українця.

Але-ж дав Впов. автор історії свому критикови знамениту, основну, на гадках ученых і на письмах самого критика оперту відправу в брошурі, котрої повний заголовок ми виписали вище. З спокоєм і повагою дійсно ученого збиває Впов. автор за чергою в 14 пунктах хибні закиди і відпирає інсінуації і перекручованя критики. Піднесу ту тілько деякі опроверженя хибних закидів критика А. Пипіна. І так: Що Русь а Москва з давна-давен були уважані за окремішні народности, стверджає автор історії дослїдами Костомарова „Историческія монографіи и изслѣдованія“, Том I., стор. 59—60, а відтак сьвідоцтвами Адама Богорича з єго словінської граматики, виданої 1584 р. у Віттемберґії, і руського грамотія Інокентія Ґізеля з єго твору „Ѕѣркало“ з р. 1674, в котрих то творах окремо вичисляє ся Москва і Русь, а наконець наводить слова самого Пипіна, котрий в „Исторіи славянскихъ литературъ“ I, стор. 313 писав: „При самом возсоединеніи (1654 р.) Южноруссы... чувствовали себя особымъ народомъ отъ Москвичей“. — Що дальше — Москалї суть народом мішаним зі славянських кольонїстів з туземцями східно-фінського племени, доказує автор знов дослїдами Костомарова (ibidem стор. 18), Петермана („Mittheilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt... Gotha, 1878, 24. Band“, стор. 329) і самого-ж А. Пипіна („Истор. слав. лит.“, стор. 305). — Що закид про Духінщину неоправданий, підпїс д. Уманець в „Зорі“ (Ч° 21 з р. 1890 на стор. 333). Так само закид А. Пипіна що до того висказу, що царі московські перенесли назву „Русь“ на свою державу, а що наша батьківщина лишилась свого питомого імени, відпирає словами самого-ж Пипіна з єго „Ист. слав. лит.“, стор. 314, де то Пипін притакнув словам Костомарова: „Тогда (когда стало совершать ся московское объединеніе) южнорусскій народъ осталъ ся какъ бы безъ названія... У южнорусскаго народа было какъ будто похищено его прозвище“. — Пипін відкликує ся на проф. Ягіча, немов-би він виступав против самостійности руського язика по-при московськім. На се цитує Д-р Ом. Ог. власне місце з „Archiv für slav. Philologie. Berlin 1876. I. B.“ на стор. 508, де то Ягіч заявляє вправдї, що язики малоруський и великоруський повстали з спільного праруського, але зазначує, що наколи-б центр політичний не був перенесений з Київа в Москву, то певно московський язик був-би займав таке відношенє до русь-

кого, як то нині єсть противно. Д-р Ог. не узнає зовсім справедливо такого спільного прарускаго язика, з котрого видїлили-б ся оба нарічія, малоруське і великоруське. За такий праруский язик уважає Д-р Ог. язик наш руський, котрого розвій фонольоґічний на се вказує; від тої то южноруської прарускої мови видїлились під чужим впливом нарічія північної Росії. Що дальше: літературний язик росийський витворив ся з нарічія московського з прибранєм елєментів язика церковнославянського в XVIII. віці, і деяких инших нарічій північної Росії в XIX. віці, то — як каже Д-р Ог. — річ звісна всякому фільольоґови славянському, бо оперта на фактах історично-літературних; в додатку-ж наводить такий сам погляд на ґенезу язика літературного росийського власне противника Русинів-Українців ученого Ант. Петрушевича (пор. „Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею“. Львів 1887. Стор. 15—16). — Пипін закидує, що Шведи, Німці, Французи і Італіянці ніколи не були одним народом і не творили одного государства з одною спільною літературою; на тоє замічає Д-р Ог., що приміром Португальці і Іспанці, Данці і Шведи творили якийсь час одну державу політичну, — все-ж таки мають свою окрему мову й літературу. А що независимість політична і державне становище не суть услівями самостійности язика і єго розвою, то вказує Д-р Ог. на 140.000 Лужичан, вказує на слова „Журнала министерства народнаго просвѣщенія“ 1859 р. Ч° 6, де то либеральнїйше сказано про достоїнство язика, независиме від політичної долї народу, як каже нині колашній либеральний „Западникъ“. — На закид Пипіна, що автор історії літератури в давнім періоді видїлив зовсім літературу північної Росії, відкликує ся Д-р Ог. на самого-ж критика, що він також в своїй „Ист. лит. слав.“ (стор. 325) не узнавав в удїльнім періоді о д н о ї письменности, бо-ж церковно-славянська мертвота, котрою намагали писати тодїшні письменники, оживлялась в полудневій Руси мовою „Южноруси“, а в північній Суздальщинї — прикметами північних нарічій. А що і Пипін уважав язик церковно-славянських книг за ненародній, а характер церковний літератури за презираючий народною жизнью, візантийський-же вплив за приносячий мало пожитку, вказує Д-р Ог. на єго „Ист. лит. слав.“ I., стор. 60, 44—45 і на „Вѣстникъ Европы“, 1875, XI., стор. 687. Але що автор історії літератури не уважав історії руської літератури до Котляревського, яко ненародної за злишню, як се підсуває Пипін, то каже порівнати се, що він сказав на стор. 4, що в попередних добах історії літератури руської добачаємо здорові зерна, посіяні в рідну ниву, що і давнїйші твори письменні мусять увійти в огляд історії літератури; всякі-бо важнїйші памятники нашої бувальщини суть нам дорогою спадщиною колишньої Руси. Не назвав отже Д-р Ог. старорускої літератури сьмітєм („хламомъ“), як то накручує Пипін. — Що білоруське нарічіє зачислив до язика руського, то крім доказів граматичних, фонольоґічних і лєксикальних, відкликує ся Д-р Ог. на новагу Міклошіча, котрий в своїй порівнуючій граматиці (з р. 1875, 1876 і 1879) уважає мову білоруську нарічієм язика (мало)-руського, — відкликуєсь на „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія“ Житецкого, 1876 на стор. 214.

Що вкінци українсько-руська література має право до самостійного істнованя, доказував сам Пипін, сказавши (у „Вѣстн. Евр“, 1885, IV., стор. 209) між иншим отсе: „Малорусская литература сама по себѣ имѣетъ полное право на бытіе. Она началась уже давнымъ-давно, не съ Котляревскаго или Гулака, а еще съ XVI—XVII. вѣка, а отдѣльными памятниками и раньше“. В той спосіб опрокидає Д-р Ог. в своїй брошурі і дальші хибні закиди і неоправдані інсінуації Пипіна. Тому-ж брошура Д-ра Огоновського „Моєму критикови“ має на поли студій нашого язика і літератури велику вагу, подаючи докази, свідоцтва учених що до поставлених висше тез. Она становить, так би сказати, коментар до І. тому єго історії літератури руської і може бути хорошим інформаційним ділом не тілько для фільольоґа славянського, але і для кождого тямучого Русина-патріота.

Ів. Кокорудз.

Зъ поэзій Володимира Самійленка. Частина перша. Київ 1890. Стор. 47 в 8-ці. Ціна 20 кон.

Перед мене лежить книжечка віршів, в котрих я знайшов те, чого давно не знаходив в українських віршах: поезію.

Збірник д. Самійленка дуже маненький, і нема в йому дечого такого, що вже друкувало ся й в Росії (на пр. „Рїдання душі“, „До душі“, „Зімовий дїалог“ — у „Складці“), хоча є й старі знайомі: „Горе ніїти“, „Грішниця“, „Найдорожча перлина“ і „Весною“. Збірник сей зовсім не збірник творів, а так — де-що, то те, то се з того, що написав д. Самійленко. Нїчого й казати, що коли книжка має такий характер, то шкода й захожуватись слїдити в їй основні струни авторової поезії. Але дещо все-ж дзвенить голоснійше, ніж инше. Таке те, що так гарно висловив Гейне:

„Sagt mir, was bedeutet der Mensch?
Woher ist er kommen? Wo geht er hin?
Wer wohnt dort oben auf goldenen Sternen?“

Ось над цїєю загадкою, „Das Räthsel des Lebens, das qualvoll uralte Räthsel“, з тяжким болем зупиняєть ся й наш поет в своїх віршах: „Неневність“ „Дві планети“, „Ще раз весна“ (стор. 28), 3-ій „Елеґії“. Сї питання завсїгди мають силу над нашою душею, і хто з нас, змучених довгим сподіванням, не прилучить ся до сих вирваних з серця слів:

Як би знаття, що треба жить
І сподїватись і бажати,
То жив би так, щоб кожну мить
Для цїлї одної віддати,
Щоб і хвилини не згубить,
Як би знаття, що треба жить.

Як би знаття, що все дарма,
Що в руху вічному створіння
Мети шякої нема, —
Навіщо радощі й болїння,
Навіщо нам і жизнь сама,
Як би знаття що все дарма!
(стор. 30).

У д. Самійленка сї питання повивають ся тихим смутком, як наприклад в сьому уривкові, пронятому пантеїстичним сьвітоглядом, що погоджуєть ся у автора з шуканням мети життя:

Коли я вмру, то в ту пору
Природї я себе віддам,
І тїло все перенесе
Вона у свій величний храм.
Нїщо нїгде не пропаде:
Як їй, мінї кінця нема;
В її красу я все внесу,
Що надала вона сама.
Без перепон її закон
До віку буду я сповнять, —
Та я смутний, що в добі тій
Я вже не буду істнувать.... (стор. 29).

Не знаю, як кому здаєть ся образ Геростратів у монольозї того-ж ім'я, але я в йому бачу некучу сьогочасність: д. Самійленко примушує Грека почувати так, як почувають сьогочасні люде. Як на кого, а мінї се нї трохи не понижа твору — ще цікавійшим його робить. Герострат д. Самійленка — се сьогочасній тип. Він уже не має дитячої віри, в котрій одмова на всї питання: богам не вірить він. А питання невикрутні;

О, земле пишная, тебе питаю!
О, небо, злотом затканий блаките,
До тебе я звертаю ся з питанням!
О, все створіння дивнеє, безкрає!
Скажіть мінї, на віщо ви безсмертні,
На віщо вам кінця нема й почину,
Вам, що душі не маєте, нї думки,
А я, між вас розумная істота,
Я мушу вмерти, за хвилину зникнуть?... (стор. 4).

Се спитаєть ся кожен з нас. Але-ж не в сьому типічність Геростратова. Далї:

Він хоче перехитрувать і долю, й смерть Він хоче —
Себе частину тут покинуть
І, частку ту, им'я зробить безсмертним (стор. 7).

Він пригадує великі ім'я Ахіллеса, Гектора, Патрокля... Але-ж він утїка з першої бійки з ворогами. Він —
побояв ся, що сконає нагло,
Не вдїявши великого заміру. (стор. 8).

І всюди тітьки так. Тим він знає кінець своєму дїлу ще й не починавши його. Він повинен розуміти, що йому нема на що берегти своє нїкчемне життя, але-ж він сього признать не хоче, бо він любить його, любить його найбільш од усього на сьвітї, він сам собі дорожчий од усього на сьвітї — як же він може віддати хоть частину себе самого хоча-б і на безсмертне дїло? От як би зробити дїло так, щоб воно нїчого не варте йому було і безсмертне щоб було за одним заходом! І він таки знаходить свое...

Оце він, той сьогочасній добродій, поривання безкраї, питання п'єгордїя безлїч і нїкого ні що небудь здатного

в душі. Він шукає одмови на одвічні й довічні питання лежачи на канапі край вікна, в котре сяють зорі, забуваючи, що одмову на їх можна знайти тільки в ділах, а не в словах; він шукає собі безсмертя і боїть ся врізати пальчика.

Уже з того, що сказано, можна бачити, що д. Самійленко не заморовуєть ся, як досі наші віршописці, в тісну загороду Дніпра та дівчат карооких — він найкосмополітичнійший з усіх наших поетів. І хоча він і дівчат карооких хвалить, але-ж рівняє їх не тільки до тополь та квіток, але й до еллинських Муз; він жалкує, що Еллини не бачили вкраїнських дівчат, а як би побачили, то —

Не прийшлось би вам здиратись на Олімп і на Парнас
І відшукувать для сьпівів Музі Ґрацій там своїх. (стор. 17).

А про те ся „космополітичність“ не перешкожа йому стояти на національному ґрунті і сказати в II-ій „Елегії“ про космополітів, що́ ніби то кохають увесь сьвіт:

То-то просторі серця! там кожному знайдеця місце!
Тільки я в серці такім місця не став би шукать,

бо

„Де-ж той народ на землї, котрий з них має користь?“
І поет радить кожному працювати для свого тільки народу —
„І всі народи земні будуть щасливі тоді.“ (стор. 19).

Чути у д. Самійленка й прихильність до безщасних та пригнїчених („Грішниця“, „Найдорожча перлина“, І „Елегія“), але „Räthsel des Lebens“ та чиста краса займають його душу глибше. Але поруч з такими гарними віршами, як „Геростратъ“, „Грішниця“, „Найдорогша перлина“, „Шкода“, II, III та IV „Елегії“, „Зорі“, „Дві планети“, „Весною“, „Неневність“ — є декільки не зовсім вдатних річей. Така напр. V „Елегія“ — зовсім незручне порівнання поета з пяним, а життя з тим багном, в котрому хропе-хропе пяний, вид устромивши у його; таке „Її в дорогу виряжали“ (стор. 31) — гарне по думці, а не по виконанню (в йому найкраща третя строфа). І й декільки так званих „куплетів“ („Пригода“ та „Патріота Іван“), досить гарненьких, але котрі д. Самійленко міг би залишити писати кому иншому.

„Казка про смутного чоловіка“, писана прозою, що́ додав д. Самійленко до віршів, — на мій погляд невиразна річ.

Ще кілька слів про мову. Д. Самійленка вірш слухаєть ся, але й його він часом примушує жертвувати наголосами — сього могло-б і не бути. Але зовсім уже погано вражають справжні помилки в мові — москалїзми такі напр., як „долю дякувать“ (стор. 5) замість долї дякувать, „висїкає огонь“ (стор. 10) замість креше. Д. Самійленкові не можна сього прощати.

Але-ж усе те не понижа вартости невеличкої книжечки д. Самійленка і з усіх наших сьогочасних віршописців тільки д. Самійленко справдї поет.

В. Чайченко.

Наші ілюстрації.

І. Леонїд Іванович Глїбів. [Стор. 61].

Жадна инша нагода до обходу ювилейного не в силї заняти так широкого круга, як ювилей літературної дїяльности заслуженого та поважаного поета чи писателя. От такої милої нагоди довелось нам діждати в нашім літературнім житю, що можемо радісно звеличити заслужену славу нашого поета-байкаря Леонїда Івановича Глїбова, котрий в сім році обходить 50-літний ювилей своєї дїяльности літературної. Щоби дати вираз нашій радости і доказ щирої спів'участи в отсім торжестві, заміщаємо на переднім місци нашої часописи портрет Ювилята, а ту подамо коротку житєпись єго та згадки про єго літературні труди, не беручи ся поки що оцїняти їх літературне значінє. Леонїд Глїбів родив ся 1827-го року 19 лютого в селї Веселому Подолї у Полтавщинї, де отець єго Іван Назарович був головним управителем кінських табунів у властивців сього села Родзянок, з котрими вязала єго тїсна приязнь. Тому Леонїд, прозваний дома Льоликом, виховував ся в домі Порфіра Родзянка, що́ переселив ся в село Горби, куди і Глїбова забрав з собою. Перша наука Льолика вела ся таки в дома та там і випростала в молодій вражливій душі єго любов до рідної землї і рідних звичаїв. В році 1840 віддали Льолика у полтавську ґімназію, а відтак у нїжинський лїцей, котрий скінчив він в 1855 році. Спершу загадав Леонїд стати лїкарем та не довелось єму дійти до сього, єму судилось бути учителем перш у Чорнім Острові на Поділю — а потім з 1858—1863 року в чернигівській ґімназії.

Відтак мусів Леонїд уступити з учительства та не по добрій волї, хоч за час служби здобув собі любов і поважанє у товаришів, знакомих, а найпаче у учеників за добрість та ученість свою. Прожив отже через кілька років в Нїжинї у свого тестя, протоєрея о. Федора Бордоноса, та утратив ту вскорі першу жінку. Однако невдовзї дістав дозвіл знов повернути у Чернигів та приймити місце управителя земської друкарнї. Ту одружив ся вдруге і дотепер на тім-же становищі проживає з своєю подругою і одиноким сином Олельком.

Спосібність Глїбова до складаня віршів пробудила ся у него ще в домі Родзянка, де доволї наслухав ся всяких розмов про письменство, котрого любителями були братя Родзянко, а також користав достоту з богатого книгохранилища своїх добродіїв. Перший зразок єго спосібности то стишок п. н. „Сон“ написав Леонїд в 1841 році, бувши учеником другої кляси ґімназіяльної. З того часу писав він много рїжних стишків, котрих вибір вперше зібраний в книжочці виданий у Полтаві д. Прокофієвим 1847 р. Пізнїйші байки і другі стихи друковав з 1853 р. в „Черниговських Відомостях“, а дальше в „Основі“. В 1861 і 1863 р. видавав Глїбів тижденьву часопись „Черниговський Листок“ без нїчиєї помочи, котру підписував псевдонїмом Кенир (по нашому Канарок).

II. Памятник Володимира Барвінського. [Стор. 65].

Багато у нас було мужів, що поважно розуміли своє патріотичне завданє, та що не щадили працї для народної справи. Та все таки може нї один не покладав своєї працї на так широкій підставі, не згромадив коло народнього прапору так широких кругів суспільности, не мав при тім так щасливої руки — як Володимир Барвінський. То й не дивно, що спомянули Єго добрим словом без виємки всї, цїнили і свої люде — і чужі, а майже без всякого зазиву, зараз по смерти, посипались щедрі жертви на величавий памятник. Не диво і то, що память єго одушевила й симпатичного земляка-артиста п. Левандовського, вихованка краківської академії, відзначеного вже за свої працї золотими медалями по виставах.

Поважний ґеній, в народній одежи драпованій з кляснична, держить в руцї при груди хрест, знамя страданя і кріпкої віри — в будуще; в другій руцї палаюча скипа — просьвіта, вказує наче дорогу. Дуже милий, гарно понятий і виконаний хлопчина, піддержує щит з з'ображеним на нім львом — знамя галицької землї, що власне єї рідним сином був покійний, і знамя самосьвідомости сили. Понизше — обличє пок. Володимира. Ґеній гарний, лице Єго відповідає своєму призначеню, але признаюсь, що первістний проєкт ґенія (молода струнка дівчина) був може й красшій.

Кошта обчислені на 2.000 (двя тисячі) зр., а бракує ще, як чути, около 600 зр. Отже — надіятись, що жертви доповнять сю бракуючу суму.

В **„Дзвонку“** появивсь початок обробленя „Донъ Кихота“, Мирона, не треба й казати, що вдатний. Як торік „Лисъ Микита“ п. Франка, так тепер „Донъ Кихотъ“ є цїнним здобутком для нашої літератури, за що — поминувши добірність инших статей „Дзвонка“ — належить ся совістній Редакції всяке признанє.

Поправки й додатокъ. Въ „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, 1891, ч. 3) на сторонѣ 50 въ першомъ стовпци по́сля строчки 18. зъ долу — додати: 10. „Ловы“. Оповѣданє въ „Ватрѣ“. Въ Стрыю, 1887; стор. 39—45. — Въ томъже стовпци въ строчцѣ 8. зъ долу замѣсць 1874. — читай 1872. — На сторонѣ 52. въ другомъ стовпци въ строчцѣ 19. зъ горы зам. переходомъ — чит. перегодомъ, въ строчцѣ 6. зъ долу зам. женихавъ — чит. женихавъ ся, а въ строчцѣ 9. зъ долу зам. замовили — чит. замовила. — На сторонѣ 53. въ 1. стовпци въ строчцѣ 9. зъ горы зам. сполухнувъ — чит. сполохнувъ.

Відповідає за редакцію: **Василь Тисовський.**

Видає Товариство імени Шевченка. З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі 2½ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 1 (13) марця. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 5.

Тарасові Шевченку.

В тридцяті роковини його смерти.

Тридцять вже років минуло, як [смерть твоє тїло
В холодну, тїсну домовину на віки [сховала,
А дух — як і перше, між нами по [сьвіту вігає
І думи — промінням сяють наро- [дам землї!
Серцем бозмірним прочув ти ри- [дання народа
І в пісьню свою перелив його тяж- [кеє горе,
І глибоко в душу людську твоя [пісьня запала,
І в серцї збудила рожевих думок [цїлий рій.
Ти заповідав нам щиро любити [брат брата,
Не мати ніколи неправди зерна [за собою,
Любити свій край, поки серце [у грудях тріпоче
І душу свою положити за благо [людей!

Тарас Шевченко.

Доля твоя над тобою сьміялась [ще змалку
Далеко од миру заслала тебе у пу- [стелю,
Повила терновим вінцем твоє чоло [прекрасне —
І хрест ти важкий ніс до смерти [за правду, за мир....
Спиш ти тепера над рідним Днї- [пром в Українї.
Кругом тебе степ розгорнув ся, як [море, безкраїй,
Промінням сонце твою домовину [вбірає,
І зорі тобі посилають свій тихий [привіт.
Спиш ти.... а думи твої поміж ми- [ром вітають
І йменя твоє прославляють по [сьвіту далеко,
І кличуть нас гучно до братства, [любови й науки
І вік нам сьвітитимуть сонця про- [мінням ясним.

Я. Жарко.

„А я в попа обідала....“

Правда.

Оце недавно, під самий новий рік, зібрались діти до „Заплаканої Матері“, та й згадали про батька Тараса.

От Василь Лукич і каже Матері:

— А вже, мамо, скоро тридцять лїт, як ми батька Тараса поховали.

— Та вже-ж, каже „Заплакана Мати“. — А ви-б, дїти, каже, прочитали що-небудь з Тараса.

— Добре, каже Василь Лукич, — та й розгорнув „Кобзаря“. — Ось що вийшло — слухайте, братцї.

Та й став читать:

На великдень, на соломі
Проти сонця, дїти
Грались собі крашанками,
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к Сьвяткам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стьожку,
Тій стрічку купили;
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Менї мати купувала.
— Менї батько справив.
— А менї хрещена мати
Лиштву вишивала.
„А я в попа обідала!“
Сирітка сказала....

„Заплакана Мати“ прослухала, та й каже.

— А чим ви, дїтки, похвалитесь перед батьком Тарасом — якими обновами?

— Та ми Русини, мамо, каже Василь Лукич — вже маємо свою цїлу пресу, та тілько в Галичинї та на Буковинї: на нашій мові виходить разом аж шістнадцять ґазет.

А тут і почали дїти хвалитись:

— Дивіть ся, мамо — каже оден — у мене „Дѣло“ часопись полїтична, річник дванадцятий, виходить що днини в форматї folio, та ще й додаток „Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей“. Се нам дав Іван Белей.

— А ось у мене, мамо, „Правда“! кричить другий — місячник полїтики, науки і письменства. Се нам подарував Павло Кирчів.

— А у нас, мамцю, „Зоря“! репетують з другого кутка. Се нам подарував сам дядько Василь Тисовський.

— Еге! а в нас, мамуню, „Батьковщина“! — гудуть дїти з третього кутка: — часопись полїтична для народу. Се подарунок, мамо, самого доктора Костя Левіцького.

— Овва! — озивають ся з четвертого кутка малі дїти: — дивіть ся, бабусю, у нас який гарний „Дзвонокъ“... Чуєте, бабусю, як він теленька на всю Галичину: телень! телень! Се теленька Володимир Шухевич.

— Мовчіть, дїтвора! — кричить хтось із запічка: — подивіть ся, мамуню, у наше „Зеркало“! Он яке воно гарне: пересьмівує усе, що сьмішне й погане. Дядько Володимир Левіцький, що зробив нам „Зеркало“, такий злюка, хоч і добрий.

— А мене й забули! — гомонить Теофіль Грушкевич: — я вам подарував „Учителя“.

— А я „Часопись правничу“, — гукає Кость Левіцький.

Коли дивлять ся, у хату лїзе цїла юрба хлїборобів.

— Добрий вечір, кажуть, мамо! — Глядіть, мамо, що нам подарував дядько Іван Франко.

— Що таке, дїтки? — питає „Заплакана Мати“.

— А ось, мамо, — „Народ“: — бо й батько Тарас був із народу, із сїряків.

— А оце що? — каже якийсь попик: — оце ваш „Душпастырь“. — Я, мамо, твоїм дїткам душі спасаю, чи то пак — пасу, мов овечок.

— А хлїбця даєш своїм овечкам? — питає „Заплакана Мати“.

— Даю, мамо, тілько духовного хлїбця: се такий добрий хлїбець, що його й миші не їдять.

— Годї тобі, попе, хвалитись тим, що й миші не беруть, — каже згорда Адам Креховецький: — я даю народови „Народну часопись“, та й то не хвалюсь.

— Годї вам сварить ся, — каже Василь Лукич: — он чуєте, щось приїхало.

— Люде добрі! пустїть у хату! — хтось гомонить під вікном: — ми дуже змерзли.

— Ідїть, ідїть у хату, коли ви добрі люде, а не Москалї з Московщини, — каже Василь Лукич.

Коли входять у хату якісь сторонні.

— Ми, кажуть, з Буковини, з Чернівцїв, приїхали до неньки: здорові були, мамо.

— Спасибі, дїтки, каже „Заплакана Мати“. — З чим приїхали?

— З „Буковиною“, мамо, каже Сильвестер Дашкевич.

— А я з „Ілюстрованою бібліотекою для молодѣжи, мѣщанъ и селянъ“, — каже Омелян Попович.

— А я з „Добрими радами“, — каже Іван Данилевич.

А там хтось кричить: — А „Руску школу“ й забули? А дядька Смаля Стоцького не вважаєте?

— А „Архіепархіяльнї вѣдомости“?

— А „Вѣстники епархіи“?

А тут з печі як вискочить сам дядько Романчук, та до „Заплаканої Матері“:

— А ви, каже, мамо, чим похвалитесь? Що у вас дїєть ся на Українї?

— „А я в попа обідала....“, — сказала „Заплакана Мати“, а у самої з очей сльози кап... кап... кап...

Петербург 1891.

Данило Мордовець.

НА ТОЙ СЬВІТ.

(На вічну память Т. Шевченкові).

I.

Скілько років, рідний батьку,
Лежиш ти в могилї,
А голос твій в кожну хатку
Лїта по Вкраїнї!
І лїтатиме ще довго,
До страшного суду, —
Та проситиме у Бога,
Щоб на землї люде
Братали ся, обнїмались,
Не ворогували;
Щоб багаті не пишались,
Правди не топтали
Під ногами, та з кривдою
Поруч не сидїли,
А всї щиро, громадою,
Взяли ся за дїло:
За осьвіту братів менших,
Що ходять в темноті,
Й показали їм дорогу
До сьвітла й роботи;
Щоб незрячі гречкосії,
Прозрївши на очі
Засьвітили в хатах сьвітло
Темненької ночі,
Та з каганцем дожидали
Поки сонце зійде,
А розвиднеть ся — рушали
Куда хто поїде.
Звістно в день гаразд виднїйше
Куда прямувати,
А поночі куда підеш
Від своєї хати?

II.

Ти благав усіх обняти
Найменшого брата,
„Щоб всьміхнулась заплакана
Україна-Мати“.
Шкода праці, сизий орле!
Оглухли, — не чують
Твоїх слів, сьвятої правди...
З голоти кепкують,
Як і перше кепкували,
Недолюдки кляті!
І гасить ізнову стали
Каганці по хатах
У голоти. „Нехай, кажуть,
„Спить у темній хаті:
„Не варт того, щоб „чумазим“
„Дармо сьвітло тратить!?!“
А для себе „електрику“
По улицях сьвітять....
Оттаке-то, голубчику,
Діється ся на сьвіті!
Багатому сьвітло сяє,
Як на небі сонце,
А вбогому закривають
Й маленьке віконце....

III.

Тяжко жить на білім сьвіті,
Сизокрилий орле!
Розтеклись без тебе дїти,
Покинули поле,
Де ти орав добрим плугом
І посїяв жито:
Воно й виросло-б, посміло,
Та його побито....
Наїхали чужі люде
З північного краю,
Та по нашій ниві всюди
Коней попасають.
І твоє житечко повне
Зовсїм попсували...
О, бодай вас, воріженьки,
Татари забрали!

IV.

Як би то ти, Тарасе, встав,
Та на Вкраїну подивив ся,
То дуже, дуже-б смутний став,
А мо' й сльозами-б гірко вмив ся.
Тепер на полї, по Вкраїні,
Поріс кукіль, будяк, горошок....
Давно не крапав дощ погожий
Засохло жито по всій ниві.
А ти, як сіяв, молив Бога,
Хороших жнив бажав унукам
І стеріг його, як мога;
Поки зложив там і руки.

V.

Але маємо надїю,
Твоя праця не загине,
І жито, що ти посіяв,
Будем жати на Вкраїні.
Дасть Бог дощик... Ясне сонце
Мокру земельку пригріє,
І побите кіньми жито
Знову скрізь зазеленіє.
Та й поросте жито густе,
Похилить ся повний колос,
Вийдуть брати жито жати
І залуна пісьні голос.
Заспівають, та й згадають
Тебе, батьку, добрі люде,
І що року, поки й віку
Молитись за тебе будуть!

* * *

Спочивай же, любий тату,
В нїмій домовинї!
А ми будем дожидати
Жнив на Українї!

Петербург 25. II. 1890.

Охрім Варнак.

Два листи Т. Шевченка

з рр. 1840 і 1847.

Лист 1840 р. написений Тарасом до старшого його брата Микити, коли посилав йому 50 карб. асигнаціями. Микита прохав позичити йому, але Тарас уважа за „гріх позичать братам“. Лист сей знайшов добр. др. Талько-Гринцевич в с. Кирилівці у Шевченкового небожа Петра Шевченка. — Другий лист з 1847 р. писаний був до Вас. Матв. Лазаревського († 1890), котрого Тарас знав тоді лиш позавіч. Ось сї листи:

I.

Санктпетербургъ. Марта 2. 1840.[1])

Брате Микито, треба бъ тебе полаять, та я не сырдытый. Нехай буде такъ якъ робыця, — бачъ за-що я тебе хочу лаять, чомъ ты, як тилько получивъ мое письмо, до мене не написавъ, бо я тутъ турбувався, трапляеця, що письма зъ гришмы[2]) пропадають, а вдруге за те, що я твого письма не второпаю — чортъ зна по якому ты его скомпонувавъ, ни по нашому, ни по московскому — ни се, ни те; а я ще тебе просывъ шобъ ты писавъ по своему, шобъ я хочь съ твоимъ письмом побалакавъ на чужій сторони языкомъ людскимъ. Ну, та и за те спасыби, а теперъ ще ось що: просышъ грошей..... (де-кілько слів розібрати не можна. *Ред.*)... чи багато тоби ихъ треба. Ну, та гроши така річъ, що хочь и сто рубливъ, то не пошкодять, а покы ихъ у мене не трапылось — то возьмы поки що 50 руб(лів)ъ асигнація(ми), а колы треба буде ще, то напиши та знай, що мыни грихъ позычать братамъ гроши — коли трапляця, то такъ дамъ, а колы ни, то выбачайте. Що то якъ маляръ, — то вже скризь понамалёвуе всякои всячини — ты выбачай, забувъ що письмо до тебе та й ну малювать — задумую иноди не тоби кажучи[3]). Поцилуй старого дида Ивана[4]) за мене и поклоныся всій ридни нашій яка єсть. Доглядай сестру Марусю, та колы можна помагай и бидний Ярыни — а малярови поганому скажи, колы винъ не схаменеця, то опыныця тамъ, де ёму и ны снылось. Кланяйся сестри Катерини и Антонови, братови Ёсыпови и всимъ, хто мене не забувъ. Може я литомъ приниду побачиця, колы матыму часъ, та наврядъ, треба першъ добре вывчиця малю(ва)ть[5]).

Скажи Иванови Федёрци, нехай винъ до мене напише письмо окроме — та тилько не по москов(с)кому, а (то) и читать не буду — кланяйся ему.

Оставайся здоровъ — твій братъ Тарасъ Шевченко.

Якъ тилько получишъ мое письмо — заразъ пиши до мене — та поклоныся Ивану Станисла(во)вичу Дымовскому[6])[7]).

[1]) З сього листу долучено до „Кіевск. Старины“ (Лютий, 1891) фототиповий знимок. Там і поміщені тексти сих двох листів на стор. 209—214.

[2]) Слово „гришмы“ витерлось більш як на половину, але перші три букви досить ясно видко, а також силует букви ш можна помітити, хоч в „Кіев. Стар.“ се слово опущене, як не розібране.

[3]) Тут, в середині листу намальовано де-скілько фігур: голова козака з оселедцем, пані на стільці сидить і ще де-кілько голов.

[4]) Редакція „Кіев. Стар.“ думає, що се той дїд, від котрого Ш—ко чув про Гайдамаків різні оповідання.

[5]) Ш—ко тоді як раз вчив ся в Академії „художествъ“.

[6]) Управитель маєтків Евгельгарда, що лишив по собі добру славу, як говорили Шевченкові родичі и Талько-Гринцевичеві.

[7]) Вкінці листу знову де-скілько малюнків, між ними голівка укр. дівчини і два селяне. Під однією головою в брилі, зі скошеною бородою підписано: „капанъ“.

II.

20 Декабря 1847 г. К: О: (Кріпость Орська).

Зъ новымъ годомъ будьте здорови, любый и щирый мій земляче, де васъ Богъ носыть, чи вы вже во Питери, чи ще й доси во Одесси? Нехай де хоче носыть, та тилько шляхи таланомъ стеле . . . . . Тяжко, брате мій добрый, каратыся и самому не знати за що. Отже такъ зо мною трапилося, спершу я смилыво заглянувъ лыхови въ очи и думавъ, що то була сила воли надъ собою, ажъ ни, то була гордость слипая. Я не розглядивъ дна тіи бездны, въ котору впавъ. А теперъ якъ розглядивъ, то душа моя убогая розсыпалась мовъ пилына передъ лицемъ витра. Не по христіянскій, брате мій, знаю, а що-жъ діяты? Оприче того шо нема съ кимъ щыре слово промовиты, опричь нудьги, шо въ серце впилася, мовъ люта гадина, оприче всихъ лыхъ, шо душу катують, — Богъ покаравъ мене ще й тилеснымъ недугомъ, занедужавъ я спершу рематизмомъ, тяжкій недугъ, та я все таки потроху боровся зъ нымъ и лікаръ, спасыби ёму, трохи помагавъ и те шо я прозябавъ соби хочъ у поганій, та все таки вольній хатыни, такъ бачите, шобъ я не зрисувавъ (бо мени рисувати заказано) свого недуга (углем у комени), то и положили за благо перевесты мене въ казарми, до люлекъ, смороду и зыку. Ставъ я потрохи привыкать, а тутъ спиткала мене цыпга лютая, и я теперъ мовъ Іовъ на гноищи, тилько мене нихто не провидае. Такъ мени теперъ тяжко, такъ тяжко, шо якбы не надія, хочъ колы небудь побачить свою безталанную крайну, то благавъ бы Господа о смерти.

Такъ Днипро крутоберегій
И надія, брате,
Не дають мени въ неволи
О смерти благаты.

Иноди такъ мене нудьга за серце здавыть, що (безъ сорома казка) ажъ заплачу. Якбы все те росказувать, шо я терплю теперъ . . . . . то и за тыждень не росказавъ бы. Цуръ же йому. Нехай воно сныця тому, хто людямъ добра не хоче.

Поклонитесь гарненько од мене Дзюбину, як побачете. Добряга чоловикъ (затерто: „колы вы знакомы“. *Ред.*). Нагадайте йому про Излера[1]) и ростяган[2]), про Адольфинку и прочіи дыва. Скажить, що я його частенько згадую. N. N. Плетеневъ повиненъ мене знать, тілько нагадайте йому П. Бориспольца[3]). Та будьте ласкави, побачтесь зъ Чернышовымъ[4]), винъ теперъ уже въ Петербурги (спытайте въ а. художествъ, де винъ живе), а якъ побачитесь, то роспитайте його, чи винъ поотдававъ мои письма, шо я посилавъ черезъ його и що йому сказано на ти письма, та попросить його одъ мене, щобъ винъ докучавъ моєю прозьбою надто Карлу Павловичу, а зъ Дубельтомъ шобъ притьмомъ побачився. Якъ побачитеся зъ В. И. Далемъ, то поклонывшеся йому одъ мене, попросить його, шобъ винъ ублагавъ В. Петровского, щобъ той вызволивъ мене хочь изъ казармъ (сиричъ випросывъ мени позволеніе рисовать). Даль чоловикъ добрый, розумный и могущій, винъ добре знає, якъ тутъ мы пропадаємо, то тяжкій грихъ йому буде (далі слово затерто. *Ред.*) якъ не схоче промовыть за мене хочъ одно слово.

Докучаю я вамъ, добрый мій земляче. Та що-жъ я маю робить? Якбы мени тилько рисувать було можна, то я и не журився бъ, ходивъ бы соби въ сирій шенели, поки дійшовъ бы до домовины, то все-бъ хвалывъ Бога, а тепер!.!. (затерто: цуръ *Ред.*) ой лышенько и вимовить не хочиця!

Напишить до мене, колы матымете часъ, хочъ малесенькій лысточокъ, нехай хочъ трошки я зап(л)ачу добрими слиозами.

Будьте ласкави роспитайте гарненько, де теперъ живе Василій Андреевичъ Жуковскій, винъ перше живъ у Досель-

Сьвітлиця для туристів на могилї Шевченка.

дорфи на Рейни, а теперъ не знаю, та й прышлить мени його адресъ, а колы надрукована його Одисея, то и ін пришлить, прочитавши, я отдамъ вамъ або Ѳ. Матвѣевичу[5]), бо ей Богу, окроме Библіи, нема въ мене ни однисинькои книжички. (Приписка з боку. *Ред.*): Та вже чи разъ батька по лобу вдарить, чи двичи — однаково, хочъ воно трохи и не до речи просыть мовъ той старець, та що-жь робить, колы нигде взять, пришлить ради поэзіи святои Лермонтова хочъ одинъ томъ, велыку, превелыку радисть пришлете зъ нымъ вашому удачному и безталанному земляковi *Т. Ш.*

(Друга приписка зверху. *Ред.*): Здаєця вы знакоми зъ Василемъ Езучевскимъ[6]), колы винъ вернувся зъ дому, то якъ побачитесь, гарненько вылайте його за мене, за й(о)го щирость и добри(с)ть, и Галузу[7]), свояка його; добри и щыри люде, щобъ ты знавъ, земляче.

(Третя приписка з боку. *Ред.*): Не здывуйте, Бога ради, шо на такому клантыкови пишу до васъ, бо въ цёму Божому краи папиръ почтовый на-вдыовижу.

---

[1]) Петербурський кафе = реставратор.

[2]) Народня московська потрава — растьогаї (назва походить від слова „растьогівать ся“ = розперізувати паса) — великий періг начинений рибою.

[3]) Мабуть товариш Тарасів по Академії.

[4]) Маляр, що́ коло того часу побував в Оренбурщинї.

[5]) Хведір Лазаревський, брат Василя Матв. Л—го, що́ служив тоді в Оренбурзї.

[6]) Черниговець, що́ служив у Петербурзї.

[7]) Галузевський, те-ж Черниговець.

Шевченко в домовинї.

НА СПОМИН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

Соловейко.

Затих! Нема соловейка!
Давно не сьпіває,
Але пісьня його й досї
По сьвітї лунає.
І лунатиме та пісьня
Поки сонце сяє,
Поки місяць по блакитнім
З зірками гуляє.
Не затихне та й не може,
Бо то сьвятий голос;
Буде лунать, поки жито
Викидає колос;
Поки ростуть, зеленїють
Дїброви та квіти,
Поки будуть на сьвіт Божий
Родити ся дїти.

Твоя пісьня по вік не вмре,
А буде лунати:
Будуть старі говорити,
Дїти лепетати.
Не забудуть і правнуки,
Тебе, соловейку,
Як ти вік свій не забував
Украйну Неньку.
Хто про неї, як ти колись,
Тепер засьпіває?
Хто ту долю і недолю
Людям пригадає?
Хто про дїдів, як ти колись
Нам тепер роскаже?
Хто нам язик закований
Розкує, розвяже?
Ти найкраще дав зрозуміть,
Що ми в неньки дїти
Що ми древа великого
Великії вїти;
Що є мова у нас рідна,
Що є рідна мати,
І як неньку ми повинні
Свою поважати.
Ти єдиний так голосно
Сьпівав Украйні,
Ти єдиний так сумував
На скелях руїни!
Ти воскресив людям память
Про тих, що́ вмірали,
І за волю, й за неволю
Голови складали
В ті могили, що і досї
Чорніють по полї,
Де кров лилась дїдів наших
Бажаючи волї.

Я не скажу: вічна память
Тобі! хоть не має
Давно тебо вже на сьвітї,
Так імя витає.
А як іма живе з нами,
То й ти не вмираєш;
Ти по сьвітї, як і перше
І досї сьпіваєш.

Сьпівай! Батьку соловейку!
Поки сонце сяє,
Поки місяць білолиций
По небі гуляє...

Щасливий ти! Твоє імя
Живе не вмірає:
Твої дїї, добра слава,
Між людьми витає.

Щасливий ти, що повсюди
Тебе й дїти знають,
Твоє імя як сьвятого
Люде поважають.

П. Сич.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

Около 1840. року в лїтературі загально-европейській став ся фикт, хоч може й не так голосний, але важний і характерний. В лїтературі появив ся мужик, простий сїльский мужик. До того часу поети і повістярі не бачили єго зовсім, або хоч навіть вводили єго до своїх творів, то тілько як декорацію, як нїму фіґуру, як безбарвну сїру масу, або що найбільше як побічні, епізодичні постатї, або як силу елємептарну, руйнуючи на слїпо і недоступну нїяким глибшим людським чутям. Згадаю тілько про справедливо осьміяні постатї сентіментальних, іділлїчних пейзанів французьких XVIII віку, про вірні і з могучим натуралїзмом підхоплені, але епізодичні нїби калейдоскопові фіґури хлопів у Шекспіра і у нїмецького писателя Ґріммельсгавзена ще в XVII вїцї і в траґедії Ґете „Götz von Berlichingen“, згадаю про гарні, хоч також більш анекдотичні оповіданя з житя мужиків руських в латинській поемі польского писателя Кльоновича „Roxolania“ (1584), декораційне трактованє фіґур мужицьких в таких поемах, як Ґощинського „Zamek kaniowski“ і Міцкевича „Pan Tadeusz“, — і думаю, що достаточно буде умотивоване те твердженє, що давнїйша лїтература мужика не знала, і житя єго не ставила нїколи головним предметом для творів поетичних. Се впрочім і не диво, коли зважимо, що мужик той був невольником і в більшій части країв европейських і з суспільного, і з полїтичного і з юридичного погляду майже не вважав ся за чоловіка, а що найменше не був істотою повноправною.

Аж около р. 1840. починають майже у всїх лїтературах Европи появляти ся твори, в котрих мужик являє ся героєм, житє єго стає ся головним предметом, канвою талановитих творів лїтературних. У Франції з творами того рода виступає женщина, одна з найґенїяльнїйших заступниць жіноцтва, Жорж Занд, видаючи La Mare du Diable, François de Champi і другі прекрасні новелї з мужицького житя. В Нїмеччинї в р. 1838. розпочинає Бертольд Авербах публїкацію своїх більш хвалених нїж цїнних „Schwarzwälder Dorfgeschichten“. В лїтературі польскій в тім самім часї появляють ся сїльскі повісти Крашевського, а іменно „Ulana“, — „Jermoła“ і др. В лїтературі росийській тілько в другій половинї 40-их років виступають від разу Тургенев з першими оповіданями із своїх „Записок Охотника“, Ґригорович з „Антоном Горемикою“ і Достоєвський з „Бідними людьми“. Нарешті в лїтературі украйінській, дрібній, слабій, неначе в кут якийсь забитій, на котру мало хто й звертав увагу, появляють ся далеко швидше нїж де инде, бо ще 1829. р., оповіданя Квітки-Основяненка, черпані виключно з житя народного, а в р. 1840. випливає на верх явище зовсім майже (виключаючи Шотляндця Борнса) нове в лїтературі сьвітовій — мужик, що́ більш як 20 лїт житя двигав ярмо кріпацькой неволї. Виступає він уже не як герой повісти або поеми, але як живий дїяч, як робітник і борець за потоптані людські права всего поневоленого мужицтва, всего обідраного і скривдженого довговіковою історією украйінського народу, як защитник усїх кривджених, гноблених і переслїдуваних. І що найцїкавїйше: зараз від першого появленя в друку єго творів той мужик, недавній невольник, загальною опінією своїх земляків зістає признаний проповідником, перворядним сьвітилом украйінської лїтератури. Той сам, що́ перед кількома лїтами ще мусїв тремтїти перед грізним поглядом свого пана і тілько злучайно спас ся від лютих різок економа Прехтеля, той сам, котрим торговано, котрого оцїновано і продано за 2.500 рублїв як якого породистого коня, — тепер зістає признаний за провідника цїлого народу! З нечуваним ентузіязмом витає єго молодіж, приймають і гостять як рівного собі ті самі поміщики, котрі преспокійно держать у себе в неволї сотні й тисячі єго братів мужиків. Єго на випередки запрошують до

себе, угощують і відзначують усякими способами, а пісьні єго швидко вже стають ся предметом народної гордости. Справді, в історії всесьвітної літератури мало знайдено прикладів подібної наглої зміни долї. Тим вибранцем долї, котрому судилось з найтемнійшого дна суспільности виплинути на єї сонячну поверхність, щоб по кількох літах широкого, свобідного житя знов, з роздертою душею і надломаною надією провалити ся в темну пропасть і знов по десяти літах виплинути з неї на короткий час і тодї вмерти, — тою справді незвичайною, високо траґічною появою був Тарас Шевченко, доси найбільший і в своїм родї одинокий поет український.

Не думаю тут оповідати детального єго житя, ту епопею сумних досьвідів, коротких тріюмфів і страшенних розчарувань. Ограничусь ту тілько на поданю головних, витичних дат і фактів.

Тарас Шевченко родив ся 1813. р. як молодший син кріпостного мужика Грицька Шевченка в селї Моринцях, власности пана Енґельгарда, помосковщеного Німця. Утративши швидко матїр, малий Тарас багато натерпів ся від злої мачухи, вчив ся читати у сїльского дяка, а почувши охоту до малярства, в 8-мім роцї житя пустив ся на вандрівку по сусїдних селах і місточках, шукаючи майстра, котрий би навчив єго малювати. Але не можучи знайти ні у кого науки, вернув до рідного села міркуючи наняти ся за громадського пастуха. Та не така чекала єго доля. Як раз тодї помер був старий Енґельгард. Син єго, вихований більше в польскім дусї, зажадав, щоб з поміж піддапих набрано для него нову прислугу. Між таких новобранців попавсь і Тарас, зразу яко кухта, а пізнїйше авансований на покоєвого козачка прислугуючого самому пану.

З паном Енґельгардом подорожував Тарас то по Україні, то до Вільна, то до Варшави, звичайно по ярмарках та контрактах. Побачивши у молодого хлопчини охоту до малярства, Енґельгард віддав єго в Варшаві на науку до маляря-портретиста Лямпі. Несповна по роцї тої науки вибухло повстанє польске в падолистї 1830. р. і перервало науку Тарасову. На жаданє пана всю єго двірню, що́ пробувала в Варшаві, а враз з нею й Тараса, вислано пішком, „по стану“, по нашому-б сказати „цюпасом“, аж до Петербурга. Ту на усильну просьбу самого Тараса віддав єго пан на науку до маляря Шираєва, у котрого Шевченко пробув 8 лїт. На лихо Шираєв не був зовсїм малярем в правдивім значіню того слова, — то був маляр комнатний, ремісник, у котрого Шевченко, побувши рік у Лямпі, не мав чого вчити ся, а тілько мусїв заробляти на себе й на пана. З праць, котрі він виконав тодї в наймі у Шираєва, і розуміє ся на єго дохід, годить ся згадати про орнаменти al fresco в великім театрі петербурґськім. Але все таки роботи того рода, а надто погане наємницьке житє у Шираєва мучили Шевченка, не могли вдоволити єго духа. Украдком, вечерами бігав він до парку званого Лїтний Сад і відрисовував поусталювані там дрантиві статуї мітольогічних фіґур. Підчас одного з таких сеансів перед ґрупою Лаокоона здибав єго земляк єго, Сошенко, що́ й сам вийшовши з бідної міщанської родини і раз-у-раз борючись з нуждою, добивав ся в Петербурзї науки і хліба. Сошенко ужив всїх способів, щоб допомогти землякови, про котрого чув уже давнїйше. Познайомив єго з невеличким урядником, але талановитим писателем російсько-українським, Євгенієм Гребінкою, автором пречудових українських байок, а Гребінка старав ся звернути на Шевченка і на єго страшну долю увагу великого пана і знаменитого поета російського Жуковського, що́ був домашним учителем наслїдника престолу, а пізнїйшого царя Александра II. Сошенко розказав про Шевченка також своєму вчителеви в Академії штук Брюлову, завідателеви артистичного товариства Григоровичу, маляреви придворному Венеціянову і другим. Ся ґрупа сьвітлих людей, талановитих артистів і чоловіколюбців заняла ся поліпшенєм долї Шевченка, котрий зіткнувши ся хоч здалека з тим сьвітом, до котрого рвала ся єго душа, попав в таку тоску і тугу, що думав о самовбийстві, а далї захорував на сильну горячку і мусїв бути відданий до шпиталю. Тимчасом Жуковський і Венеціянов вуміли заінтересувати долею Шевченка панську родину. За почином царині устроїло льотерію на портрет Жуковського намальований Брюловим. Всї білєти тої льотерії закупила царська родина. Венеціянов сторгував Шевченка у єго пана, і за ціну портрету, 2.500 рублїв, викуплено Тараса з неволї. Тепер міг він вступити в пороги Академії штук, котра доси була для него замкнена як для кріпака. Швидко став ся Шевченко одним з улюблених учеників Брюлова, а навіть по части єго товаришем, а по виїздї Сошенка на Україну заприязнив ся з другим талановитим малярем української природи, Штернберґом.

Але рівночасно з музою малярства підчас прогульок по Лїтному Саду і друга сувора та далеко більше могуча муза завитала до бідного челядника славетного майстра Шираєва. Ще в кріпацтві повстали перші поетичні плоди Шевченка, а й пізнїйше, вже як студент Академії штук, він частенько кидав пензель і палїтру і хапав за перо, щоб виливати на папір мельодійні пісьні заповняючі єго душу. Сошенко нерадо дививсь на ті відскоки від малярства, а й Штернберґ мабуть не дуже на них розумів ся. Аж ось в р. 1840. оден панок український, на прозвище Мартос, познайомивши ся злучайно з Шевченком, зайшов якось до него на кватиру. Тараса не було дома, тілько був живший з ним ураз Штернберґ. На столї, на ліжку і під ліжком Шевченка найшов Мартос кілька шматків записаного паперу; піднявши оден з них, він прочитав на нїм слова: „Червоною гадюкою несе Альта вісти“ і т. п., — і слова ті від разу вдарили єго своєю поетичною силою і мельодійностью. Товариш Шевченків сказав єму, що такого добра у Тараса цїлий пакет. Коли прийшов Шевченко, Мартос випросив у него той пакет для перегляду, і заким ще наш артист встиг упімнути ся о єго зворот, побачив на книгарських полицях книжочку маленького формату під заг. „Кобзарь Тараса Шевченка“. Повторила ся ту по трохи та сама історія, що 1798. р. з Котляревським, у котрого якийсь Парнара переписав і украдком видав перші части Енеїди. І сим разом маленька, без відома автора видана книжочка мала становити епоху в історії духового розвою цїлого народу українського.

Але виданє тої книжочки становить епоху і в житю самого Шевченка. „Кобзарь“ зробив величезне вражінє на сьвітлих Українцях. Всї Українцї побачили в авторі сеї книжочки від разу перворядне сьвітило рідної літератури, а такі великі пани як ґр. Тарновський запобігають єго приязни, переписують ся з ним. Правда, в тогочасній літературі російській, занятій фільозофією Геґеля, Ґетим, штукою для штуки і ставившій Діккенса низше як Поль де Кока, Шевченко не найшов прихильного принятя, а видана ним в сьлїдуючім роцї обширна поема „Гайдамаки“ стрітила острую критику не тілько в Петербурзї, а й за границею, в Липскы в видаваних Йорданом Slavische Jahrbücher. Але на Україні слава поета росла. Книжки єго облетїли весь край від Збруча до Дону, з Харкова писав до него загально шанований і цїнений писатель Григорій Квітка вельми прихильними словами, Тарновський запрошував єго до себе, увесь сьвіт усьміхав ся молодому поетови. Почув він, що не малярство, але поезія є ґоловним призванем єго житя. Кинув ся читати книжки, студіовати рідну історію, великі пляни почали снуватись в єго голові. А тимчасом туга рвала єго на Україну, котрої більш як 12 лїт не бачив і про котру так багато говорили єму оповіданя Штернберґа, а ще більш може товстий єго альбом рисунковий. В р. 1843. поїхав Тарас на вакапії до рідного краю. Був се свого роду тріюмфальний поворот чоловіка, що́ перед 12 лїтами покинув сї сторони в дрелїховій куртцї покоєвого козачка, ведений шупасом ураз із купою голодних і холодних кріпаків під конвоєм салдацьким. Правда, рідна хата поетова і відносини родинні від того часу зовсїм не поліпшила ся і зробила на него важке, пригнїтаюче вражінє, тим більше, що помимо своєї слави і свободи Тарас був бідним студентом Академії і нїчим не міг допомогти своїй нещасній родинї.

Вернув до Петербурга в осени того-ж року, осьвіжений повітрєм рідної України, упоєний запахом єї степів, покріплений і збогачений знакомством з многими людьми, розмовами з мужами найчільнійшими, яких тодї мала Україна. По дворах панських він придививсь і прислухавсь останкам козацької традиції, познайомив ся з людьми, що́ колись учили ся в заграничних університетах, пішерек перейшли Европу в наполеонських походах, належали до тайних товариств конституційних, що повторили ся були в остатних часах панованя Олександра I., а й тепер ще, заховавши ся в тихих хуторах і дворах при-

Зазив до походу. (З Гайдамаків).

дніпрянської України, під попелом чудацтва і здичіння хоронили іскри сьвятого огню — любови до всего що чесне і добре. До таких людей зачислити треба де Бальмена, обукраїнщеного еміґранта французького, далї Закревського, історика України Маркевича, богатого поміщика Лизогуба, Тарновського і других. Вплив тих людей і близше познайомленє з лїберальними напрямами і республїканською традицією козацькою значно розширили сьвітогляд Шевченка. Але може найважнїйше і найблагодатнїйше для него було коротке пробуванє в Яготинї, в домі князя Репнїна, колишнього віцекороля саксонського і ґенерал-ґубернатора „Малоросії“, одного з найінтелїґентнїйших і найлїберальнїйших людей в тодїшній Росії. Дочка князя, Варвара, стає ся єго щирою приятелькою, порадницею і опікункою. До так живих вплівів додати треба ще й вплови літературні, особливо вплив Міцкевича і тодїшнього славянофільства. Шевченко в р. 1844. пише в Петербурзї свою поему „Сон“, модельовану на взір Міцкевичевої поеми „Petersburg“, збирає матеріяли і студії до поеми „Іван Гус“ і в знаменитім прольоґу до тої поеми короткими словами висказує проґраму славянофільства, основаного на братерстві, рівности і любві взаїмній усїх славянських племен.

Лїтом 1844. року Шевченко покидає Петербург і їде знов на Україну, скінчивши науку в Академії і одержавши золотий медаль і титул свобідного художника. Час від 1843 до 1847 року, то найвисший розцьвіт єго таланту, найщасливійша доба в єго житю. Свобідний, щасливий він їздить по Україні, від двора до двора, витаний усюди з великою радістю. В Київі дістає місце при комісії археоґрафічній. Тамже довкола него громадить ся молодіж, котра вже перед тим, певно по части і під вплівом єго пісень, утворила була таємний звязок в цїли осьвічування народу і знесеня кріпацтва. Шевченко вносить новий дух, нові погляди в ту громадку людей молодих, горячих і перенятих бажанєм загального добра. Огненна єго поема „Кавказ“ проймає перестрахом найінтелїґентнїшого з тої молодіжи — Костомарова, котрий з Харкова приніс був більш вироблену проґраму федералїстичного славянофільства. Завязує ся товариство Кирила і Методія, котре лучить в собі проґраму осьвіти народу, знесеня підданства з проґрамою федерації всїх Словян на ґрунтї рівноправности і автономії поодиноких племен, під протекторатом царя російського. Шевченко хоч і не належав до того товариства, то все таки був єго душею, так як Костомарів єго інтелєктуальним провідником. Рівночасно Шевченко з порученя комісії археоґрафічної їздить по Украйні, рисує види памятних в історії України місць, старих будівель, розкопує могили, збирає вражіня і думки, котрі опісля переливає в чудові пїсьні.

Але нараз з початком 1847. року вдарив ґрім з ясного неба і від разу знищив усї надії, усї пляни поета. Задля денунціяції студента Петрова відкрито товариство Кирила і Методія, арештовано єго членів і відвезено до Петербурга. Арештовано й Шевченка задля єго віршів „Сон“ і „Кавказ“, найдених у когось в рукописях. Вірші ті цар Микола взяв до себе і засудив їх автора в салдати до смерти, заборонивши єму при тім що небудь писати і рисувати. По тримісячній вязници в Петропавловській кріпости Тараса всадили в кібітку і вивезли до Оренбурга, відки опісля єго вислано до форта Петропавловського. В Оренбурзї і Петропавловськім доля єго була ще несоґірша. Здибав він там людей інтелїґентних, що симпатично віднеслись до него, і між своїми начальниками, і між товаришами недолї, полїтичними засланцями, між котрими була ґрупа Поляків, як поет Желїґовський, Броніслав Залеський, Янковський і другі. Доля єго поліпшилась ще, коли комендант краю оренбурського прикомендерував єго як моряка (матроса) до наукової експедиції ученого академіка Бера, котра мала розслїдити береги Аральского озера і пусті степи Раїмські. Більш як півтора року проплавав Шевченко по Аральскому озері, урядово вважаючись моряком, а на дїлї займаючись рисованєм видів місцевостей, трактований членами експедиції як рівний з рівними. Аж коли по поворотї до Оренбурга він предложив комендантови свій альбом видів околиць аральских, а комендант думаючи що виєднає для него полекшу, доніс про се до Петербурга, відтам надійшла до коменданта остра нагана, Шевченкови альбом звернено і кару єго заострено, бо вислано єго до одного з найстрашнїйших місць карних, до Орської кріпости над Аралом, де поет наш в тяжкім духовім пригнобленю, в тяжких муках і стражданях пробув фатальних шість лїт. Кореспонденція єго з тих лїт, се один ненастанний зойк живої душі, закопаної, як бачилось, на віки вічні в страшній Богом забутій пустини. Але в тім цар Микола вмер. Під пановань Александра II. настала доба лїбералїзму, роспочав ся живий рух літературний і суспільний. Приятелї і протектори Шевченка виробили у царя увільненє поета з кирґізських степів. О увільненє старались найбільше президент Академії штук ґр. Толстой і єго жінка. По десятилїтній відсутности Шевченко вернув вкінци до Петербурга, зломаний на здоровлю, але не зломаний на дусї. Малярство і ритовництво заняло тепер вправдї найбільшу часть єго часу, але й поезії він не покидав. Вертаючи з Оренбурга, в дорозї до Москви задержаний в Нижнім Новгородї написав поему „Неофіти“. Загалом муза єго, по 10 лїтах примусової мовчанки (та й то не цїлковитої, бо в тих тяжких лїтах крім многих оповідань на російській мові повстало багато дрібних, чудово гарних і глибоких пісень лїричних, повних жалю і болю, і з погляду на простоту, живість та безпосередність чутя гідних певно стояти поруч з найкрасшими творами лїричними, які має література всесвітна) — муза єго не вертає вже до тем національних і полїтичних, але вибирає теми загально людські, суспільні, релїґійні. Повстає цїлий ряд поем, як „Відьма“, „Неофіти“, „Марія“, і дрібних віршів, як „Гимн черничий“, „Царі“, „Сьвіте ясний“, котрі найвиразнїйше заперечують усїм тим критикам, що вважають час по поворотї Шевченка з неволї добою упадку єго таланту поетичного.

Але здоровлє єго було надломане. Ще раз побачив поет Україну, хоч і сим разом не обійшлось без конфлїкту з полїцією, — ще надія малювала єму перед очима тихий рай родинного житя над Днїпром, серед степу коло Канева, — аж ось в лютім 1861-ого року заскочила єго смерть в Петербурзї, і Канів замість побачити Шевченка своїм горожанином, дочекав ся тої чести, що на єго земли, на сугорбі Днїпром стала могила послїдного кобзаря України.

Справдї незвичайне, бурливе, повне конфліктів і перемін долї було се житє, богате на терпіня, але не позбавлене й радости, дружби, симпатії, подиву і тихої любови, — велика і всесторонна школа для поета. І коли з чисто людського погляду мусимо обурюватись на долю, котра так тяжко побивала поета, то з погляду артистичного випадало-б нам благословити її. Терпіня чоловіка, одиниці, перетопили ся для нас в брилянти, котрими величає ся цїлий народ, уся Словянщина. Без тих тяжких і перемінних пригод, котрі сто раз більше і лїпше позволили Шевченкови пізнати сьвіт і людей, ніж не знати яка школа, ніж тисячі прочитаних книжок, — не був би він здужав видобути з своїх грудей таких глибоко правдивих, натуральних і проймаючих тонів, які видобувати вміє оден тілько народ з своєї мілїонової груди і з вікового досьвіду. Справедливо одже говорить Драгоманів, що українські пісьні народні і твори Шевченка — се два найцїнїйші витвори ґенія українського народу, найкрасші сьвідоцтва про спосібність того народу до осьвіти і розвою, найкрасші задатки єго будучого поступу духового і культурного.

Поетичну дїяльність Шевченка натуральним способом можемо подїлити на чотири періоди, значно дечим різні оден від одного. Перший період від 1838 р. до 1843 року, то єсть від увільненя з кріпацтва до першої поїздки на Україну. Ту Шевченко стоїть ще на ґрунтї романтичнім, пише баляди і сентиментальні думки, компонує менші а далї і більші поеми історичні, котрих короною являє ся поема „Гайдамаки“, зачата ще 1838-ого, а видана 1841-ого року. В поемах тих Шевченко ідеалїзує козаччину з єї гетьманами, походами та пожарами. Але вже й ту пробиває ся нахил поета до реалїстичного трактованя предметів, до аналїзи чутя людського і до чисто псіхольоґічних проблєм. В тій першій добі повстає чудова „Катерина“ і „Черниця Марьяна.“

В другій добі, котра тягне ся від першої поїздки на Україну 1843-ого до арештованя весною 1847-ого року, твій Шевченка широко розпускає крила, вдаряє з великою силою в різні струни. Романтична струя не переста[illegible] повстають ще й тепер деякі баляди, але чисто балядний

тон в них глухне і тихшає супроти голосних нот псіхольоґічної і соціяльної аналїзи. Так само й традиція козацька відзиваєсь ще й ту в „Невольнику“ і в „Черцю“, але також більш як докорація тонкої аналїзи псіхольоґічної. Романтична наївність в поглядах на рідну історію уступає місце критиці, нераз дуже острій, — повстають такі річи, як „Чигрин“, „Суботів“, „Іржавець“ і пр. З рамок націоналїзму душа поета рве ся на широке поле всесвітної боротьби духа людського за поступ і свободу, — він пише „Івана Гуса“, „Кавказ“. З другого боку з українського становища національного Шевченко переходить і на становище соціяльне, підносить могучий голос в оборонї крепаків („На панщинї пшеницю жала“, „Сестрі“, „Марина“, „Сон“, „Посланіє“) і підймаєсь на високу висоту вчителя і пророка народного, обличителя деспотизму полїтичного й соціяльного. Але побіч того з під пера єго виходять і чудові реалїстичні картини з житя, як „Наймичка“, в котрій поет наш з великою любовю аналїзує прояву абнеґації задля любови материнської.

Нагле, страшне нещастє підтяло ту широку діяльність поетичну, знищило навіт деякі доси написані твори, як поему про „Гуса“. Під тиском реґляменту военного Шевченкови годї було думати про таку широку творчість. Під впливом непривітних людей і ще більше непривітної природи кірґізських степів він заглублює ся в своє нутро, аналїзує себе самого і вливає на папір свою власну журбу і муку. Період другої неволї поета — се період лїричних пісень, по части особистого змісту, хоч і з широкою полїтичною та соціяльною закраскою, по части вельми оріґінальних і характерних парафраз на пісні народнї.

Вкінци четверту добу становить час від 1858-ого р. до смерти поета. Поезія лїрична, почата в неволї, ту звучить дальше, зміцнюєсь і розширюєсь аж до могучих акордів пісні „Сьвіте Ясний“, котру можна назвати вітхненою апотеозою світла, поступу і свободи. Але характеристичним признаком доби є зворот ґенія Шевченкового до тем релїґійних (Неофіти, Марія, Царі, Псалом, Гимн черничий і т. п.)

Коли-б менї прийшлось одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, то я сказав-би: се п о е з і я б а ж а н я ж и т я. Свобідне житє, всесторонний, нїчим не опутаний розвій единиці і цїлої суспільности, цїлого народа, — се ідеал Шевченка, котрому він був вірним цїле житє. Неволя і переслідованє — чи то народне, полїтичне, суспільне, чи релїґійне — мали в нїм непримиримого ворога. Бажанє житя пробиває ся у всїх єго творах як золота нитка з посеред рїжнобарвної тканини. Індівідуальність людська без огляду на стан, народність і віру — є для него сьвята. Терпіня і кривди людські порушували єго все з однаковою силою, чи то були терпіня мужички гнаної на панщину і лишаючої свою дитину під снопом, чи терпіня молодої княжни, котрої житє знївечив рідний батько, чи ґенеральші, котру мати продала за ґенерала, за палати, чи тої жидівочки, котра мстить ся кроваво на рідному батькови за поругані права люблячого серця.

Оттим-то, линучи цїлою душею до всїх страждущих і покривджених, Шевченко найревнїйших тонів добував із своєї кобзи, коли йшло о представленє недолї жіночої. Не знаю в лїтературі всесьвітній поета, котрий би так витревало, так горячо і з цїлою сьвідомостью промовляв в оборонї жінок, в оборонї їх права на повне, чисто людське житє, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що вяже, деморалїзує і тисне женщину. Не знаю в лїтературі всесьвітній поета, котрий би представив так високий, а так щиро людський ідеал жінки-матери, як се вчинив Шевченко в своїх поемах „Відьма“, — „Неофіти“, — і „Марія“. Не посьвяченє своєї людської індівідуальности для дїл милосердя, переможенє власних терпінь, забутє власних ураз, де йде о службу високій і піднеслій ідеї — добра загалу, добра людськости — отсе ідеал жінки, який полишив нам в спадщинї Шевченко. Тож не диво, що й найвисший дотеперїшний здобуток людськости на полї моральнім, велику ідею любви ближнього, сю основну ідею христіянства Шевченко в головній мірі вважав дїлом женщини — Марії матери Ісусової.

Іван Франко.

На Шевченковій могилї.

(З записної книжки. Серпень 1888 р.).

До Канева було ще, мабуть, з пів години плавби, як з лївого боку (ми плили з низу Днїпра, з Кременчука) забілїв на горі, висунувшись з темно-зеленої гущавини листви, високий Тарасів хрест. Трохи чи не всї пасажири, що́ були на палубі „Імператора“*), як тілько пароход порівняв ся з хрестом,

*) Назва парохода.

в один дух повставали з лавок і поздіймали шапки. Дехто побіжно хрестив ся. Я обернув ся і глянув на публїку: знати було, що дехто з публїки хрестив ся „за ґуртом“, не тямлячи на що він хрестив ся і перед чиїм хрестом зняв шапку. Я повернув ся знов лицем до хреста і обперпшись на більце не зводив очей з Тарасової гори. Поплїч мене з правого боку стояло кілька простих селян з Чернигівщини, що́ вертали до господи „з заробітків на Дону“.

— Над ким то хрест стоїть? — спитав ся один з них, не обертаючись з тим питанєм нї до кого.

— Чи справдї не знаш?! тож ваш Мойсїй! — відповів чийсь голос позад мене. Я обернув ся: то був голос старого сивоволосого, червоновидого, з ясними великими чорними очима жида.

— Який наш Мойсїй? — озвав ся матрос (родом з Калеберди, козак), невідь що верзе: „Мойсїй!“ — то над Шевченком... то Шевченкова могила, а він Мойсїй...“ сказано — жид, не брехне, так і не дихне...

Жид зневажно глянув на матроса, докірливо похитав головою і промовив нїби сам до себе:

— Наче я не знаю, що то Шевченко..., коли-б ще ти так знав...

— Так таки справдї кажіть, хто то: чи Мойсїй, чи Шевченко? — допитував ся Черниговець: — хто-ж тут правду каже?

— Ну, звістно Шевченко; жид шуткує, каже Мойсїй, а ти ймеш йому віри, — відповів хтось з гурту.

— Хто-ж то такий Шевченко? — допитував ся Черниговець.

— Та Шевченко і єсть ваш Мойсїй; я не шуткую, — мовив жид: — ти письменний?

— Три годи ходив до школи, — відповів Черниговець.

— До якої школи? — спитав я.

— До нашої, Г—ої...

* * *

І нагадала мінї отся розмова ту прирапу полишену нашими земляками в Петербурзї у вечері першого дня по смерти Тараса. Між иншим було приражено: зложити премію за лїпшу житєпись Шевченка на українській мові... Минає 28 рік, а такої житєписи нема: не спромогли ся на неї за перші 15 років, а після 18. мая р. 1876 така житєпись стала річ неможлива на Україні... Неможлива на мові українській, так можлива на мові „общерусской“ — а де-ж вона? Вже-ж певна річ, що й по „общерусскому“ правдивої широкої житєписи Шевченка цензура не пустила-б; але для народу можна в житєписи й не займати нецензурних подій з житя поета; ну хоч би-ж така була!... Коли-б хоч коротка житєпись Шевченка була надрукована та пущена по Україні тисячів сотень дві, чи три, так не питав би тодї п и с ь м е н н и й селянин: хто був Шевченко? Звідкіль справдї, довідатись йому про Шевченка? Звідкіль? коли на Україні такої книжки нема?! Була, правда, видана р. 1874 д. Масловим коротенька житєпись Тараса, але вона не зовсім придатна для народу, та її д а в н о в ж е н е м а п о к н и г а р н я х. Друга — ґеть ширша житєпись поета, скомпонована М. К. Чалим, по своїй цїні зовсім недоступна для народу. Одначе-ж за шість років роскуплено її трохи чи не всї 3.000 примірників... Значить потреба є!

А що коли-б у жидів з'явив ся отакий свій поет, як Шевченко? певна річ, що кожне жиденя знало-б свого Шевченка...

Може бути, хоча я в тому й не певен, що Шевченкової житєписи і не дали-б школярам читати по школах; „господа инспекторы“ може-б зараз спостерегли тут „пропаганду“ або

„интригу“, так ачей же нїхто-б не забороняв її читати по-за школою...

* * *

З пристанї нема до самої могили Тарасової доброї проїздної дороги: проїхавши верстов зо дві понад берегом, треба далї йти пішки стежками, з гори на гору... Як порівняти могилу сучасну, до тієї, яка була тодї, коли я її в останнє бачив р. 1875 і про яку писав колись в „Правдї“ (гл. „Правда“, 1875 р., стор. 923—925. *Ред.*), так сучасна могила геть-геть далеко лучше. Тепер Тарасова гора не пустир, а добре обгороженє місце, з хатою на дві половини, одна для сторожа, друга для приїзжих: на самій могилї обгороженій прегарною ґраткою залїзною стоїть на постументї превеликий хрест залїзний. Памятник істинно відповідний житью, вдачі і творам поета!... в залїзо його ковали; десятилїтня іржа азіятського мордования не переїла глибокої чистої сьвятої любові Тараса до українського народу, до рідної мови, до рідної національности. І до віку, до суду жадна іржа не переїсть впливу його творів, його житя! Хоч як мало ще відоме народові його житє, хоч як мало росповсюжені в народї його твори [на превеликий сором досї нема дешевого видання його творів!], одначе-ж слава Тарасова росте і по вік не поляже. Підождемо ще 22 роки, доки мине термін „права собственности“ на твори Шевченка і тодї, певна річ, знайдуть ся люде, що видадуть з його творів усе, на що призволить цензура і видадуть по такій дешевій цїні, щоб спроможно було купити їх кожній убогій хатї. Тодї настане той час, давно бажаний час, що буде можливим глибше а глибше головні риси з житя і творів Шевченка зашрубовувати в народї, в тому народї, за котрий він і мучив ся і полїг... А доки що — „на сторожі“ — стоїть „право собственности“ та книгарі-спекулянти — і от промінь Шевченкового всенародного сьвітла горить і сьвітить для тих лишень, хто спроможен „не стєсняясь“ видати 1 руб. чи й більш... От чому письменний селянин не знає, хто був Шевченко...

Дак, кажу, сучасна могила Шевченкова тепер без порівнання лїпша, нїж була до р. 1883. За те полагоженє могили вічна дяка Василю Тарновському, Полтавському Губернському Земству і тодішньому губ. маршалові Павлу Устимовичу, та тодішньому редакторові „Одесскаго Вѣстника“ Павлу Зеленому... А скілько було клопоту і турбації з каневською полїцією і кіївською адмінїстрацією, доки вони „призволили“, щоб місце вічного „упокоєнія“ народного поета було обгороженє, щоб могили нашого ґенія не топтав товар!... Скілько списано паперу на те „призволенє“; скілько разів треба було турбовати ґенерал-ґубернатора Дрентельна [земля йому пером!], щоб напутив полїцію чинити по закону!... Христіянський, навіть музульманський, жидівський і всякий инший звичай, тай наш закон горожанський наказують берегти й чепурити могили небіщиків. Закон наказує полїції доглядати, щоб гробовища були обгорожені, щоб нїхто не руйновав могил; а тут! гляньте ся! полїція не дає обгородити могилу всесьвітнього поета; не дає охоронити його могилу — народні гордощі і сьвятощі — від руїни і розкрадування з могили каміння!... Ой, ой!!

Не можна сказати, щоб і тепер могила була причепурена і держала ся відповідно своєму достоїнству: біля могили багацько буряну, бракує зовсїм кущів, квіток і трави-муравн. Далеко ще до того стану, в якому повинна бути Шевченкова могила...

Думали-гадали школу збудувати, коли не біля самої могили, так хоч де в найблисшому селї; захожували ся коло села Пекарів. Селяне пристали, але усї ті заходи окошили ся на тому, що шкільного інспектора С. витурено навіть з посади...

Захожувало ся 12 гласних кіївської думи ублагати думу (26. лютого 1881 р.), щоб назвала іменем Шевченка одну з кіївських елєментарних шкіл... З тих заходів вийшла тільки превелика пляма в історії кіївської думи, найпаче пляма на тодішнього голову Кіїва. Соромно і сумно згадувати сей факт... Нехай історія його роскаже...

* * *

У ніг моїх Днїпро мигає,
Тихенько хвиля гомонить;
Над головою місяць сяє
Да небо синеє висить;
А я пригноблений, прибитий,
З пекельним клекотом в крові,
Дивлюсь, наш ґенію великий —
Кобзарю волї і любви!
Дивлюсь на хрест твій на могилї,
На образ твій, що́ на хрестї,
І думаю: ми легкосилі,
Ми слабодухі і хісткі....

О. Я. Конiський.

ДЕЩО З ЖИТЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В РАЇМІ.

Записано з слів Е. В. Н.

„Нехай над ним земля пером!“

Цїлих десять лїт, з 1847 по 1857 р., пробув незабутній український поет Шевченко на засланню. Богато з того часу води утїкло, не раз міняв ся стан печатного слова, але й досї ми не маємо певних звісток до вияснення причин, що викликали таку тяжку для поета кару, як віддача в москалї в степові оренбурські баталїони. Офіціяльні документи вказують тільки на „малоруські вірші надто смілі і бунтовливі“. Про теж саме казав нам в семидесятих роках небіж Тараса Григоровича, котрий передав нам навіть самий текст ноеми „Кавказ“ (на жаль, в перекладї на російську мову), за яку нїби-то заслано поета. Споминки М. Костомарова (Русская мысль“ 1885 р.) натякають на те, що причиною заслання була належність поета до Кирило-Методієвского братства, а сам Тарас Григорович на місци заслання (в Раїмі) росказував товаришам про дві карикатури: на одній була намальована юрба ляццаронї, котрих щедро надїляють червінцями з роскішного ридвану, а на другій — юрба „русских“ старців, котрим з того самого ридвану одказують „дасть Біг“. Певне, що удїл Тараса Григоровича в Кирило-методієвскому братстві, котре мало на метї єднання славянських народів, мав чималу в сім разї вагу, але трудно зрозуміти, щоб за се одно призначено було таку надзвичайну кару, як віддача в москалї в далекї степові баталїони, а тим більше, що всї инші навіть найголовнїйші братчики далеко легше відпокутовали свою вину. В секретному папері, при якому прислано Тараса Григоровича в оренбурський корпус, значилось, що він віддаєть ся в корпус „рядовим з правом вислуги, під найпильнїйший догляд, з забороною йому писати й м а л ю в а т и, щоб від нього нї в якім разї не вийшло якого бунтовливого писаня або п а ш к в і л ю“ („Историч. Вѣстникъ“ 1886 р.). Маючи на увазї сю заборону малювання і згадуючи слова самого поета про причину заслання, здаєть ся, не помиляючись можна сказати, що найголовнїйше тут мало вагу писання і малювання. Щож до належности його до братства, то сам Дубельт начальник „III-го Отдѣленія“ дивив ся на се доволї скептично: „що то за товариство, в котрому був Шевченко“ — казав він. Ми найголовнїйшу причину вбачаємо в малюванню, бо інакше трудно зрозуміти заборону брати пензель в руки, а що така заборона буза, то про се свідчить також одповідь ґрафа Орлова на запитання ґенерала Обручева, комендапта оренбурського корпуса: „вслѣдствіе отношенія Вашего Превосходительства за № 55, я входилъ съ всеподданѣйшимъ докладомъ къ Государю Императору о дозволеніи рядовому Шевченкѣ заниматъ ся рисованіемъ, но Высочайшаго соизволенія на таковое мое представленіе не послѣдовало.“ (Историч. Вѣст.“ 1886 р.) Тож-то коли братство дало привод до арештування, то все таки тяжка кара, що спіткала поета, була викликана найголовнїйше писанням бунтовливих вірша, що попали в руки слїдчої комісії в справі таємного товариства, і карикатурами про котрі казав сам Тарас Григорович.

Як би там не було, а в 1848 році він був вже в Раїмі (Раїм-Кала — названо так по іменню кіргізького лицаря),

на річці Сир-Дарьї, що́ була тоді саме на межі між Росією і самостійними степовими народами Азії. Країна ся — побережья Сир-Дарьї і Аральського моря — була в той час зовсім terra incognita для всього цівілізованого сьвіта, а уряд наш тільки що починав дбати про потребу міцнійшого зъєднання сього краю з Росією. І справді, країна ся здавала ся страшною пусткою. Весь шлях від Ірґіза, особливо після орської фортеци простягав ся по неоглядним сипучим піскам, що́ від самого малого вітру починали рухати ся і зовсім змінялн весь профіль місцевости. Берегами Сир-Дарьї простягали ся майже без перерви болота, котрі заросли величезним до 3 сажнів заввишки очеретом, а в непроглядних нетрах очерету безліч водило ся водяного птаства та вкупі з ним вепрів, тиґрів, гадюк то-що. Не дивно, що сей край, ставши з легкої руки ґенерала Обручева місцем воєнно-адмінїстративного зіслання, не принаджував до себе нїкого і населяв ся найголовнійше людьми, що́ мусїли відбувати кару, а з доброї волї тут майже нїхто не оселяв ся. От на приклад, яким побитом попав сюди молодий прапорщик Н., котрий допіро скінчив оренбурський неплюєвський корпус. 1848 рік приніс тяжке лихолїття в Росію. — азіятська холєра пронеслась трохи чи не по всїй Росії. Найтяжче лихо спіткало Оренбург. Жертви страшної хвороби валяли ся без лїку, їх не вспівали ховати. З Оренбурга розсилали ся по всїй околиці на десятки верств козачі чати, щоб ховати трупи, котрі гнили під відкритим небом. Тих, що́ вмірали в місті, цїлими десятками без жадної одправи кидали в так звані „братські“ могили, не було нї домовин, нї покривал, бо їх не достачало в місті. В місцевому війску хвороба зробила таке спустошення, що зміна варти робила ся через 3 або 4 днї, офіцери цїлими тижнями не бували дома. Мерців ховали арештанти. Їх приводили з замку великими ватагами і вони цїлими днями копали могили та звалювали туди мерців. Раз якось девять арештантів не витримали і втїкли, вертаючись до замку з „каторжної роботи“. Того самого дня вартовим в замку був прапорщик Н. От за се його й запровадили на край сьвіта, в Раїм, куди не задовго перед тим був зісланий і наш поет Тарас Григорович. З слів сього прапорщика, тепер шановного земського дїяча, ми й пишемо сї споминки.

Перший раз п. Н. побачив поета на паради коло церкви. Переказуємо слова самого оповідача. Мене здивувала, каже Н., якась чудна постава, не росийська і не комлицьки, а Бог зна яка, такої я ще й не бачив. Велика смушева шапка, якась особлива одежа і борода зовсім видїляли сю поставу з того військового люду, що́ був кругом його. Чоловік сей вільно гуляв по майдану, підходив до офіцерів, шуткував, словом був зовсім як дома. Я собі подумав, чи не пін се якої небудь вірменської чи караїмської церкви (таких я бачив на малюнках) і спитав ся якогось офіцера. Він зареготав ся взяв мене за руку і трохи не силою підвів до Шевченка. — Ось прапорщик вважає вас за попа. — Шевченко засміяв ся і відповів: — Хіба по бороді. Я такий же пін, як він паламар! — а потім зараз же витягнув ся по салдацки і додав: „Здравія желаю, ваше благородіє!“ Н. засоромив ся, але офіцер сказав йому, що Тарас Григорович справді рядовий, а коли носить бороду, то се йому дозволено за силою „поетичної вільности,“ бо Шевченко український поет, заславший, за якусь полїтичну справу. Після паради Н. був закликаний на обід до начальника кріпости полковника Юхима Матвієва і там знову побачив Тараса Григоровича, котрий і тут поводив ся вільно, як свій чоловік. Він росказував щось дуже веселе попаді, що́ сидїла в товаристві двох чи трьох молодих офіцерів. За обідом п. Н. сидїв доволї далеко від Шевченка, балакаючи з Матвієвим, котрий цїкавив ся оренбурськими і всеросийськими новинами, а через се Н. якось і забув про поета, але в кінці обіда, коли всї гості були вже добре на підпитку, Шевченко звернув на себе увагу всїх. Н. почув гучний регіт на тому кінці столу, де сидїв Тарас Григорович.

— Що там таке? Знову мабуть Тарас чудасії.... витваряє? — спитав Матвієв.

— Де вже там чудасії! — відповів Шевченко, що теж був вже під чаркою. — Я похвалив доброго чоловіка, а вони регочуть ся.

— А ну, ну роскажи, кого похвалив?

— Та самого ротнього. Послав наш добрий полковник, нехай йому легенько ікнеть ся, мостити гаті на тій проклятущій кому — Дарьї, а кому — мачусї: Зібрав наш ротній Богомол команду, настановив старшого і каже: „ідїть к чортовій матері“. Я тієї матері нїколи не бачив, ну й примостив ся до команди. Прийшли ми до місця, треба очерет рубати, аж сокир чорт-ма! От старший і каже: — а ну-те лишень, хто за сокирами збіга? Я й кажу: „Я піду.“ Побіг, засапав ся, прийшов до нашого Богомола: „дайте, кажу, три сокіри.“ — Чого? — питае. — „Сокіри!“ — „Какой сокіри?“ — Тут вже я бачу, що він добре смикнув горілки, тай кажу: „Ваша благородія, унтер-офіцер прислали, щоб дали три тапора! — От він почухав потилицю, дочовпав ся до дїла і питає. — „Щож, Тарасе Григоровичу, треба, каже, писать требованіє?“ — „А пишіть,“ кажу. — „А в мене-ж руки дрїжать“. — „Ну і в мене, кажу дрїжать“. Узяв мій Богомол перо і почав дряпати. Писав, писав, а далї кинув перо: — „Чорт би його забрав!“ і бумагу розідрав. Узяв новий лист: писав, писав — „чорт би його забрав“ і знов подрав. Узяв третій лист і знову теж саме. А я стою тай думаю: От розумна голова, все пише та дре! — А далї взяв четвертий лист і надрянав: „атпустить три тапора Богомолов.“ От, каже, голову поламав!

Всї дуже сьміяли ся, слухаючи се оповідання, і сам бувший тут Богомолов сьміяв ся трохи чи не більше всїх. З сього можна бачити, що Тарас Григорович жив в кріпости зовсім не так, як простий салдат. Прибув він в Раїм ранійше п. Н. на пів року. Тоді начальником кріпости був єще Ґрофеєв, але й він, як росказує Н., котрий чув се від самого Тараса Григоровича, відносив ся до нього так саме, як і Матвієв. Взагалї Тарасу Григоровичу було дозволено багато дечого, об чім і не марили його петербурські приятелї, але треба завважати, що доля його цїлком була в руках начальства, котрому вільно було по своїй волї робити, то не знаючи відносин до начальства, котре було жичливим до його, можна було справді трепетати за долю поета. П. Н. не застав Ґрофеєва, але з слів Шевченка і других він переказував такі вчинки самодурства сього доброго чоловіка, від котрих не мало людських душ перебрало ся скаржитись на той сьвіт. Раз якось Ґрофеєв задумав справжнїй поход на лївий берег Сир-Дарьї. Треба завважати, що з гори був наказ нїкому не переправлятись на той бік, щоб не дратувати лївобережних Кірґізів. Але Ґрофеєву, у котрого в голові нїколи не видихала ся горілчана пара, захотїло ся подивитись, як буде палати корокалпацьке сїльце-кріпость, що було саме проти Раїма, на тім боцї Сир-Дарьї. Привезли гармати, набили ґранатами і почали палити. Село незабаром запалало. Так звані „Мирні“ Кірґізи, неначе ворони, чуючи поживу, верхи переправились на той бік, розграбували село і порізали тих карокалпаків, що́ не встигли утїкти. Протверезившись, Ґрефаєв схаменув ся і зрозумів, що дїло погане, щоб часом начальство вище не довідалось. Не гаючи часу, він сїдає за стіл і пише „рапорт“ про несподіваний напад карокалпаків, а далї, перелїчивши лицарські подвиги раїмської залоги, допоминаєть ся нагороди. І нагорода справді прибула.

Пьянство в кріпости було страшенно велике. Одержавши місячну плату, Раїм доти не міг вгамувати ся, поки все жалування не переходило до рук маркитантів. Звичайно, що й Тарас Григорович не відставав від начальства. Тверезим він був завжди похмурний, не говіркий навіть з близькими приятелями. Більшу частину дня він проводив на ліжку в своїй хатинї, де він жив з якимсь салдатом, зісланим Поляком (прозвища його п. Н. не міг певне згадати, здаєть ся Вернер). Але як тільки на столї зъявляла ся чарочка — настрій поета зовсім міняв ся, він ставав веселим, щирим балакучим, росказував анекдоти і дуже смішив всю компанію. Однак се було не надовго, помірно з тим, як горілка робила своє дїло, жарти та сьміхи зміняли ся злим глузуванням, а далї сльозами та гіркими скаргами на свою долю. Тоді Тарас не вважав нї на що і п. Н. памятає, як Шевченко в вічі називав добродушного Матвієва бурбоном, катом і бажав йому разом з цїлою кріпостью провалити ся в безодню. В загалї життя Тараса Григоровича в Раїмі, по словам п. Н., малюєть

ся дуже сумними фарбами. Трохи чи не все воно проходило в гульбі, хіба коли-не-коли приймав ся він за малювання якого небудь потрета, ще рідше займав ся він віршами, котрі зараз же розривав. Читати зовсім не було чого, коли не лічити двох чи трьох книжок, що були у де-кого з офіцерів.

Тарас Григорович дуже бідував, не маючи грошей, а помочі ні звідки не було. Єдиним заробітком його було малювання потретів офіцерів, від котрих він мав по червонцю за кожний. Так як офіцерів в кріпости було не більше десяти, а до того ще не кожний мав достатки, то Тарас Григорович заробляв за рік не більше 10—15 червонців. Обід він мав у кого небудь з офіцерів, але се було не завжди. Коли він був в сумному настрою, то ні защо не хотів нікуди йти і тоді звичайно мусив вдовольняти ся салдацькою пайкою. Хоч салдацька їжа в кріпости була далеко краща від армійської, але ми не можемо залишити одної дуже характерної пригоди, що скоїлись за бутя Тараса Григоровича в Раїмі, саме перед тим, як виряжено його в експедицію по Сир-Дарьї та Аральському морю з Бутаковим. В той час вже гадали про те, як робити харчові консерви. От якийсь з наших ґенералів, мабуть Німець, вигадав сушену капусту. На се звернули увагу, насушили цілі гори листків капусти і розіслали по різних місцях для харчування терпучих москалів, прислали і для раїмської залоги. З консервованих листків капусти зварили якусь бурду і при всім начальстві дали покоштувати салдатам. Покоштували сердешні раз і в друге, обтрусили ложки і поховали їх в закарваші рукавів шинельних. — Добре? — спитав Матвієв. — „Так точно, ваше высокоблагородіе!“ — А може викинути? — „Так точно, ваше высокоблагородіе!“ — Матвієв замислив ся. Кидати казьонне добро не годить ся, написати, що салдати не їдять — теж не можна, а що коли в других місцях їдять та ще може й вихваляють? Але тут командира визволив Тарас Григорович. — А ви-б Юхим Матвієвич, може Кірґізам замість тютюну спустили? Я, як був малим, а грошей було чорт-ма, так я й смалю листя капусти. — Вигадка припала до вподоби Матвієву — і весь транспорт казьонних капустяних консервів Матвієв проміняв Кірґізам, спустивши замість тютюну.

Ми сказали, що їжа москалів в Раїмі була далеко краща, ніж в других місцях. Се залежало від того, що по берегам Сир-Дарьї водило ся дуже богато птиці і всякої дичини, а як салдатам не збороняло ся полювати, то они цілими ватагами ходили на полювання і навбивали такого богато вепрів, качок, гусей, бажантів то що, що вся залога годувала ся дичиною. Весною починаючи з марця, яйця диких птиць, привозили в кріпость цілими возами. Весь той час, поки Н. був там, порціоний товар зоставав ся цілим; полювання Тарас Григорович не любив і ніколи не ходив з рушницею, але п. Н. згадує один випадок, коли Шевченко був на полюванні за Тигром. Раз якось четверо стрільців козаків вбили здоровенного вепра, сяк-так витягли його з очерету і покинули на березі, щоб другого дня приїхати за ним з возом. Коли-ж в ранці приїхали, то половина вепря була з'їдена. Тоді хтось порадив лишити вепря на місци, але просто на те місце направити рушниці. Так і зробили: установили рушниці на підпорах, а від вепря провели до круків вірьовки. Тарас Григорович дуже клопотав ся в сім ділі. Коли вранці прийшли на те місце, то побачили, що всі рушниці були вистреляні, мясо вепря лежало цілe, а круг його великі калюжі крові, котрих багато було й дальше від сього місця по напрямку в степ. Ясно, що когось дуже поранено. Сьмілива кумпанія наважалась піти по слідам крові і за верству від того місця, знайшла тигра мертвим: в йому було аж шість куль. Шкура сього царя очеретів мала, не лічучи хвоста, коло чотирьох аршинів завдовжки,

Як ми казали, Шевченко часто бідкав ся за грошима і не раз сам обертав ся до офіцерів, предкладаючи зняти потрет. Н. мав кілька писаних тушью потретів, але з їх, на жаль, зостав ся тільки один поясний потрет прапорщика. Н. згадує при сьому одну цікаву розмову з Тарасок Григоровичем. Шевченко часто їздив з офіцерами гостювати по сусідніх становищам Кірґізів і Комликів. В одну з таких поїздок до бія (комлицького князя) Тарас Григорович, лежачи на простеленому біля бієвого намета килимі за так званим „Кирничним чаєм“, спитав ся, чи не хоче Н., щоб зняти з нього потрет в теперішній порі і обстанові. Н. був тоді чогось в недоброму настрою і схильний був моралізувати. — Покиньте, Тарас Григоревич, сказав він; коли-б той червонець, що від мене добудете, та пішов на що небудь добре, тоді-б варто було, а то все одно на ром піде. І другим на вас дивитись важко, тай вам погано. — Шевченко схилив голову і махнув рукою. — „Ех, друже мій, промовив він через хвилину: „От вас теж як і мене за вину сюди запровадили, але ви знаєте, що швидко й конець сьому, що за вас клопочуть ся батько, мати і ви незабаром знову будете на волі, а я? Не то що не знаю, коли й куди, я навіть не знаю, чи й визволюсь коли небудь з сієї каторги!“ — Потрет однак був намальований, але Тарас Григорович ні за що не захотів взяти за нього гроші. Цілий той день він був дуже сумний, похмурий і зоставшись на ніч в наметі з Н., цілу ніч росказував йому про своє колишнє життя, колишні надії, про гірке теперішне і невідоме, сумне будуще. На превеликий жаль, в памяти Н. з сієї ночі і з сіх розмов не лишило ся нічого.

Окрім потретів Шевченко малював іноді які небудь мальовничі місця і легенькі жанрові малюнки, а один раз намалював велику карикатуру на місцеве товариство. Жіночого елементу в кріпости було дуже мало. Окрім згаданои поподі була ще тільки одна родина провьянтського урядника Цибісова, та ще жінка Дамиса. Тож то нема нічого дивного, що дочка Цибісова — гарненька чорнувка девятнадцяти років опанувала серця всіх офіцерів. В неї були закохані всі Раїмські кавалєри і дівчині не можна було вийти на вулицю, щоб зараз же не оточила її ціла юрба закоханих. Особливо виявляло ся се жениханнія в перших числах кожного місяця, коли голови офіцерів були затуманені після кількох ночей безмірного пьянства. Бідолашна дівчина в сі дні мусила вислухувати трохи не від кожного пяне женихання і кавалєри просто вдирали ся в господу Цибісова. Звичайно, що се не подобалось батькові і він частенько витав гостей далеко непривітно. От на се то „палання пяних сердець“ Тарас Григорович і намалював карикатуру. Він намалював всіх, що залицяли ся до дівчини, простуючих довгою низкою до дому Цибісова простісінько з шатра маркитана. Тут поміж инших офіцерів Н. пригадує поручника Ейсмонта, Н., лікарів Лаврова і Кількевича (зо всіми чотирма особами Тарас Григорович був в найбільшому приятельстві). Виноватниця демонстрації — дочка Цибісова — сиділа коло хати в обіймах матері, а понад ними підіймала ся гнівна постать батька з піднятою в гору лопатою в руках. Ся велика, завбільшки в півтора аршина карикатура, на жаль, не могла зберегтись, бо Тарас Григорович намалював її не на папері, а просто на чистій дошці звичайного некрашеного стола в кватирі того-ж Н., і Н. памятає, як по троху втирала ся і мерхнула ся карикатура від розлитого на неї чаю то-що.

Ось при яких обставинах прожив наш поет найкращий час свого віку, коли найбільше виявляєть ся сила і здатність чоловіка.... Та яке-ж инше життя могли вести і останні товариші його, піонери заселення степової Руси, Каракалпаків, тифів, сипучих пісків, плавель та болот Сир-Дарьї? В літку вони мали хоч яку небудь розвагу — полювання поїздки, катання на човні, але зімою, коли сьнігові замети завишки в сажень замітали з верхом хати, коли по цілим тижням не видко було сьвіту божого від безперестанної хуртовини, коли навіть не одміняла ся варта, — обивателі нічого не мали робити як тільки спати та пити без просипу до повної страти розуміння. Як тут можна було ділити ся живими думками, коли не кажучи вже про книжки та ґазети, яких тут і в заводі не було, в далеких степових кріпостях часто не достачало навіть найпотрібнійшої провізії.

Про все те можна сказати, що в той час, про яки дознаємось від п. Н., життя Тараса Григоровича в Раїмі, не дивлячись на салдацький стан поета, було таке, що ще можна було терпіти. Він мав багато волі, міг навіть носити бороду і цівільну одежу, що й тепер заборонено військовим законом. Не вважаючи на категоричну заборону малювати, Тарас Григорович міг завжди малювати пером і тушью, а перед командировкою з експедицію Бутакова на Аральске море він навіть мав цілу скриньку красок від ґенерала Фа-

дѣєва, що́ прибув в Раїм для змѣни залоги. З других жерел відомо, що такий стан швидко змінив ся і на голову поета посипались репресалії, на котрі він так гірко нарікав в своїх листах до приятелїв. Але сих репресалій Н. вже не бачив — се було після його. П. Н. прожив в Раїмі два лїта і зїму. На друге лїто Тарас Григорович поїхав в Аральску експедицію з Бутаковим. Ци бачив його Н. після експедиції — сього він не згадав, та й богато того що він бачив і чув, за сорок лїт з 1849 по 1890 рік вилинуло з його памяти. І не диво: слава Тараса Григоровича, ся вередлива коханка, котра найбільше вінчає свого вибранця вже після тяжких пригод або під кінець його віку — слава Тараса Григоровича залунала і заблищала на всю Русь вже після описаного нами часу — і тоді тільки Н. дознав ся, з ким звела його доля.

І тепер в споминах п. Н., що вже потьмарили ся туманом минулого, образ вигнанця-поета малюєть ся дуже блїдими обрисами. „Він часто читав нам вірші, каже Н., і я як тепер чую його нїжний, сьпівучий, ласкавий голос. Памятаю, раз на провеснї вийшли ми з ним на сонечко і посідали на земляних лавах біля східної стїнки салдацьких казарм. Ми сидїли мовчки, Шевченко довго дивив ся в далину на блискучі білі піски голого степу і тут почав менї читати на память якісь уривки на своїй гармонічній мові. Я не згадаю їх змісту, але у мене зостало ся в памяти одне слово, здаєть ся назва поеми „Наймичка“.

Так і салдацька шайка і тяжке заслання не мали сили витерти з журної душі поета рідних згуків далекої рідної України.

(Д. Клеменсов. „Южный Край“ 1890 року № 3435).

Переказала М. Комарівна.

Два портрети Т. Шевченка.

З ласкавими Читачами „Зорі“ можу поділити ся вісткою про два цїкаві портрети пок. нашого славного поета.

У д. Стефана Трухіма, властителя села Семирівки коло Яворова, є оригінальний портрет покійного ґенія, писаний єго власною рукою на кілька місяцїв перед смертію, як раз тоді, коли він пересиджував постійно в петербурській академії „художеств“. На темно-сірім тлї змальований портрет майже до пояса. На голові козацька кучма, борода без заросту, а в виразистім лици слїдна та буря і та утома, що єї пережив наш ґеній в кіргізських степах і над аральским морем. Погрудє вкрите кожухом застегненим аж під шию, цїлість держана в строго реальнім виразистім тонї визначує ся головно великим і знатним викінченєм черт лица; в очах же глубина якоїсь безмежної задуми. Малюнок сей похожий на ті звичайні портрети нашого поета, що мабуть доводять ся копіями після сего оригіналу. На другім (відворотнім) боцї полотна, не більшого над $^{60}/_{40}$ центіметрів стелить ся виразний підпис: „Рысовалъ 1860 р. б. Т. Г. Шевченко въ Ст. Петербургѣ“. Сей образ купив десь колишній директор „Общого рольничо кредитового заведенія въ Львовѣ“ д. Теодор Кусьнірський, а відтак прислав єго в дарунку на імянини д. Трухимови мабуть ще перед двайцяти лїтами, бо оба панове свого часу покумавшись остають до нинїшного дня в сердечній дружбі. Коли-б товариство імени Шевченка схотїло завдати собі заходу, то хто знає чи звістний на всю околицю з своєї щедроти і патріотизму д. Трухим не згодив би ся відступити сей портрет товариству.

Звістно, що покійний Тарас на своїм вигнаню жив в великій дружбі з Броніславом, братом польского Бояна бандуриста Богдана Залєського. Обох однакова доля загнала на далеку чужину, оба поетичної вдачі пристали до себе, та ще і тому, що оба вони иншим серцем і иншими очима глядїли в будуччину цїлої Славянщини. Тож сердечному свому другови передав безсмертний Тарас на спомин свій оригінальний портрет з часів неволї. З сего портрету відтак Броніслив Залєський, дістався на волю і прибувши до Парижа, зробив копію аквафортом; єго-ж заходом після сеї копії зроблено кількасот відбитків літографічних, а з тих кілька дісталось і до Галичини. Яко суплєнт при ґімназії в Тарнові зайшов я раз вечером до свого сердечного знакомого д. Володислава Серединського, колишнього кустоса бібліотеки академії умістностей в Кракові. Д. Серединський, оден з лучших польских естетиків, був як раз добре розположений. Ми заговорили про славянські речи, про польско-руські взаємини, а сердечний ентузіяст, хоч журою житя чимало зломаний, так тоді вподобав собі мої пересьвідченя, що на памятку сеї гутірки зробив менї, як не мож милїйшу несподіванку. Винявши з просторої шафи велику теку різних ескізів найшов портрет нашого ґенія і подарував єго менї кажучи при тім: „Памятайте, кілько разів гляднете на се лице, що в імя ідеї сего ґенія ми всї повинні бути добрими братами“. — Тодї-ж то і довідав ся я, що Броніслав Залєський дві такі копії прислав до Кракова. Одну для Академії умістностей, а другу для особи д. Серединського. Коли-ж вона стала вже моєю власностью, нехай-же днесь по причинї, що „Зоря“ стала ілюстрованою часописею, вільно менї буде переслати єї хвальній Редакції, з тою уклінною просьбою, щоби знявши з літографії сеї подобизну замістила єї в „Зорі“, коли би се було можливо, при нагодї роковин смерти безсмертного Кобзаря.

На копії париській стоїть виразно: Лїворуч під самим рисунком: Br. Zaleski ag. fort. Понизше підпис: Taras Szewczenko według jego własnego rysunku zrobionego w Stepie kirgizkim 1853 roku. Ще низше фірма інститута літографічного: Imp. Beillet, Quai de la Tournelle, 35. (Paris).

Ясло, в сїчни 1891.

В. І. Масляк.

Рідня Шевченкова.

I.

Д-р Ю. Д. Талько-Гринцевич подав в журналї „Кіевская Старина“ в статьї „Поѣздка въ Кириловку“ (Вересень 9. Томъ XXVI 1889) цїкаві вістки про рідню поета, з котрої статьї подаємо ту дещо важнїйше:

В селї Кирилівцї живе ще вглядно найбільше Шевченкової рідні. Живуть там: Орина з Шевченків Ковтунова, дочка найстаршого Тарасового брата Микити. Вона має тепер 50 лїт, є ниського росту і собою найбільше ще пригадує поета. Ѓї смугле, худощаве лице з запалими, виразними, темними очима, що́ трохи виглядають з підлобя, надають їй сумний вид. У неї 10 дїтей, з котрих 7 слїпих: слїпота у них походить з катаракти рогівки, як небудь вона не перешкаджає їм займатись фізичною роботою. Двом в р. 1888 здійняли катаракту в університетській клїнїці в Кіиві. Дїти не мають розумного виразу лиця своєї матери, навпаки — лиця у них мало виразні і не вельми мисловаті. Помраченє рогівки і далекогляд показує ся унаслїдованою хоробою в родинї Шевченків. Найменша Тарасова сестра Маруся, слабувала на очи, може бути в наслїдок такої самої хороби. В другім поколїню оден з синів Шевченкового брата Осипа, Іван, котрий є стрічним братом Ковтунової, слабує на сю хоробу, а в третім поколїню — дїти Ковтунової і син єї рідного брата Прокопа. — Живе там Петро Шевченко, брат Орини, середного росту, добре збудований, 44 роки, нїчим не нагадує свою сестру і звістний тип Шевченків. Волосє у него русяве, лице біле, очи ясно-сині, вираз лиця взагалї веселий і отвертий. Гарно збудована хата і инші ґосподарські будинки вказують на те, що Петро належить до заможнїйших ґаздів. Має 6 дїтей, а 2 померли на запалїнє мозґу. — Мешкає там також Прокіп Шевченко, також син Микити. Єго хата стоїть на тім місци, де батьківщина поета: там де тепер льох, стояла колись хата, в котрій родились всї батьки і дїди; в ній приїшов на сьвіт також сам Тарас. З матеріялу, що́ лишив ся по розібранію старої хати, побудував Прокіп поруч з нею нову хату. Навкруги неї стоять вишнї, а за хатою яр із старими деревами. У Прокопа 4 дїтей, з котрих 2 калїки. — В Кирилівцї живе ще і жінка Микити, старенька вельми симпатична бабуся.

Великі колись лїси навкруги Кирилівки привчили Шевченків з давен-давна займатись колодїйством. Тим ремеслом займав ся батько поета Григорій і єго сини, а тепер займаєсь ним Петро і инші. Старший Тарасів брат Микита, був немов би опікуном в родинї та займав ся по свойому і Тарасом. Окрім него поет мав ще молодшого брата Осипа, від котрого лишилось потомство — три сини, з котрих оден, Андрій, перейшов жити в херсонську ґубернію, — і три сестри: Катерина, замужна за Красицьким в сусїднім з Кирилівкою селї Зеленій Дуброві (Звенигородського повіту), мати вельми численної родини, — Орина за Бойком, що́ переселив ся в херсонську ґубернію, — і Маруся, наймолодша поетова сестра, що умерла ще дївчиною. Ось коротка родопись Шевченків, з котрої походить наш поет:

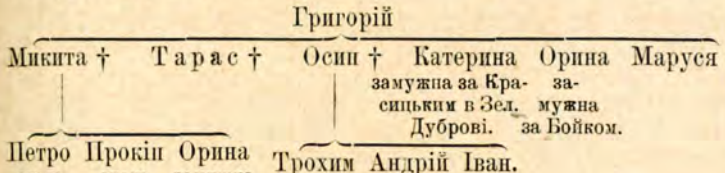

В родї Шевченків видають ся два осібні антропольоґічні типи. Оден з них представляє смугле лице, темні очи і волосє, невеличкий ріст і крїпку будову тїла, а у другого, противно, тїло біле, волосє темно-русяве, але очи ясно-сині, ріст висший, будова тїла менше крїпка. В родї Шевченків ясно виступає унаслїдоване нервопатичних вилівів. Злучаї мозґових хороб в лїтах дїточих, у великого числа членів родини хороба далекозору з зизом, і помраченє рогівки.

Василь Лукич.

II.

В ґазетах чимало було звісток про бїдування Орини Ковтунової. Вістки сї розійшлись, дякуючи найголовнїйше п. Кретчмеру, котрий з чисто христіянською щиростью два роки побивав ся, щоб хоч трохи зарадити тяжкій долї родини Ковтунової. Тяжке нечуване лихо спіткало сю родину: чоловік Орини Влас Ковтун давно ослїп, а з десяти дїтей їх семеро слїпих. До всього того бідність страшенна: три десятинї землї та маленька в $6^1/_2$ аршинів хатина — ото все їх добро; бідність така, що коли дїтям зробили в Київі операцію, то мати їх Орина повела дїтей пішки в село Кирилівку за 345 верст від Київа, бо не мала нїякого достатку на проїзд. Одже доля таки змилувалась над безталанною семьею і післала їй доброго і щирого заступника п. Кретчмера, дякуючи котрому семья Ковтунової тепер на віки забезпечена. Кретчмер багато писав в ґазети, закликаючи земляків до запомоги, багато листів розіслав скрізь, відкіля можна було сподївати ся помочі, чимало й всякого иншого клопоту принав на себе, щоб дати поратунок бідній семьї. Більше всього помочі можна було сподївати ся від лїтературного фонду, але Петербурське „Товариство для запомоги бідним писателям“ мовчало, а Одеське покінчало на тому, що прислані йому десять рублїв одіслало Ковтуновій. Приватних жертв теж було не густо. Тут багато значило те, що в Росії не вільно без особливого дозволу збірати ґрошї, а добути такий дозвіл Кретчмеру не довелось, але чимало там можна поставити в докір звісній байдужости наших земляків. Про все те ґрошей зібрало ся стільки, що Ковтуни мали спромогу збудувати нову просторнїйшу хату і поправити де в чім своє ґосподарство, а окрім того на ґрошї одного добродія п. Кретчмер возив слїпих дїтей Ковтунів в київську клїнїку і в Харків до професора Ґіршмана. Там їм зроблено операції, але поратували тільки трьох, котрі стали видющими, а останні всї слїпі, — і всї професори в Київі і в Харкові сказали, що нїякого поратунку їм не має. Тимчасом нові жертви хоч і присилали ся, але їх було не багато, а організувати певну запомогу не було надії. Не маючи дальше нїякого способу, п. Кретчмер зважив ся удати ся до милосердя Царської родини. Недавно в багатьох ґазетах з'явила ся вістка, що Найясніша російська Цариця милостиво зглянулась на тяжку долю семьї Орини Ковтунової і призначила їй пенсію по 300 рублїв в рік. Звістка ся, як ми довідались, зовсїм певна і таким побитом доля семьї Ковтунової, дякуючи ласцї Високої Добродїйки та невсипучій енерґії п. Кретчмера, від тепер можна сказати забезпечена.

М. К.

III.

З повисшої замітки про семью небоги Т. Шевченка Орини Ковтунової відомо, що доля сїєї семьї вже обезпечена. Але тепер от ґазети сповіщають про бїдування других родичів нашого славного поета — семьї небожа його І. Бойка. Сьвященик І. Мельниківський, довідавшись з ґазети „Кіевское слово“ про бідування семьї Бойка, мав змогу допевнитись в сьому, і в тій же ґазетї подає такі сумні звістки. І. Бойко рідний небіж Т. Шевченка — а син сестри його Ярини. Учив ся він в київській ґімназії на ґрошї дядька Т. Шевченка, після смерти котрого мав запомогу від проф. Вол. Бон. Антоновича. Скінчивши ґімназію, Бойко не пішов звичайною стежкою нашої інтелїґенції, котра перш усього добуває ся карьєри і випинаєть ся в пани, а віддав себе на службу народній осьвітї. Незабаром він дїстав місце народного учителя на Волинї, де і прослужив 13 років, працюючи завжди над полегшеннями способів початкової науки в сїльській школї. Одружив ся він ще в молодих лїтах і жив с початку доволї щасливо, та відколи вже з'явили ся у його ознаки якоїсь псіхічної недуги, котра що дальше розвивала ся все більше і на послїдок звела його в богадїльню (шпиталь божевільних). От вже шість років, як він пробуває в житомирському шпиталї без жадної полегкости і надії видужати, — принаймнї лїкарі признали, що він нї в якім разї не одужає. Бідолашна жінка його з трьома дїтьми поки-що сяк-так перебивала ся, проживаючи останнї крихти від колишнього заробітку, та давно вже мусїла взяти дїтей з Кременецької духовної школи, бо не мала чим платити за них, а тепер зостала ся без нїчого. Сьвященик І. Мельниківський напослїдок заявляє, що семья Бойків просто голодує, її навіть чекає голод на смерть, коли не наспіне запомога. Певне, що земляки на Українї, шануючи память свого Кобзаря, відгукнуть ся на поміч бідолашним родичам. Сподіваєм ся, що і в Ґаличинї, де память Кобзаря шануєть ся не менше, як і в Українї, не відцурають ся від доброго дїла. Коли-б можна було упорядкувати запомогу в такий спосіб, щоб обезпечити семью Бойків якою небудь пенсією — се було-б найкраще, а поки-що кожна сама найменша запомога стане в пригодї. (Всякі жертви для семьї Бойків приймемо радо і вишлемо, куди слїд. Думаємо одначе, що підмога мусить бути розумною. Патріоти нашї на Українї повинні постаратись о те, щоби дїтям Бойків дати добру осьвіту, з котрою вони відтак не потребували-б спускатись на публичну запомогу. *Ред.*)

М. К.

16/28 лютого 1891 р.

IV.

Менї здаєть ся, що тепер наступив останнїй час здїйняти мову про одне вельми прикре питання, що́ тежь стосуєть ся до памяти Шевченка, та гірко воно стосуєть ся і ганьбить нас усїх Українців, яко громадян; — я хочу сказати про бідування скількорічне Шевченкової родини, наслїдників його майна і лїтературної спадщини. Бідування се гірке і річ відома усїм, але обставини дїла викликають гіркі думи, викликали на Українї мовчазний жаль на людей, що́ мали обовязок моральний і громадський не допустити до того, що трапилось. А трапилось ось що. Nomina sunt odiosa. тому ми нїкого на йменя не визначимо — ще не прийшов час історичної осуди, але питання треба поставити. Невідомо коли й як наслїдники Шевченкові опинились без його наслїдства. Про се українська громада не допевняла ся і нїчогісенько не знала. Аж ось наче громом вдарила кожного Українця звістка 1888-ого року, звістка, що́ обігла всю Росію і Ґаличину, що Шевченкова родина (именно дїти його небоги Орини Ковтунової, дочки його брата Микити) страшенно бідувала і бідує, і що лиш поміч добрих людей спасає її від голодної смерти. „Що? Як?“ — „А спадщина лїтературна?. і коли вона не в їх руках, то як сьміли до того допустити се ті, хто керує і роспоряжа виданням творів Шевченкових?“

Яку відповідь дадуть вони перед судом громадським і її сумлінням, що ми Українці дожили до того, що „Кіевлянинъ“ і „Новое Время“ оголосили збір грошей через свої редакції на підмоги „бѣдствующей семьѣ Шевченка“? Такі питання шарпалм кожне українське серце, але відповіди жадної не було. І пішли поголоски темні, що накидують тінь на винних. Які сі поголоски, ми мовчатимемо, констатуємо тільки певний факт, що українська громада сподівала ся і ждала сьвітла в сім ділі — але сьвітла ніякого не було. На який час забулось і се, як усе на сьвіті забуваєть ся. Українська громада мала право думати, що ті, кому се знати належить, схаменуть ся і запобіжать лихові, се-б то забезпечать з величезного доходу з творів Шевченкових родину і наслідників нашаго батька хоч від матеріяльної нужди і вбожества, — що́ доходить до крайности (зауважмо, що сливе усі Орининї дїти люде хворі та нещасні). Усій родинї Шевчевковій вистарчило-б 350—300 карб. річного удержаня. На сій думці заспокоїлись Українці були. Але ось несподївано сього вже 1891 р. випливе факт на сьвіт божий, з котрого добачаємо, що нїчого того не зроблено. Дбали про Шевченкову родину люде, та не ті, на кому лежав морально-юридичний навіть обовязок. З листу п. Кулябки в одному з сїчневих чисел „Одесс. Вѣстника“ довідуємось, що добрі люде виклопотали за для родини Шевченків 150 (? *Ред.*) карбованців „пенсії“. Значить досї вона не одержувала подібної „пенсії“ чи удержання від тих хто мусїв, повинен був її дати? Так, панки добродії? Коли так, то що про се думати і що на се сказати? Але може не варт-би було з сього робити публїки, люде мовляв. хоч пізно, та зробили хоч частинку того, що треба. Дак то-ж-то воно й є, що не так. Д. Кулябка не говорить звідки ся „пенсія“, бо в Росії досить сказати слово „пенсія“, щоб знали, що се уряд дає удержання, бо в Росії сього терміну уживають тільки яко „удержання від уряду, чи урядових закладів“ (не так як в Галичинї). Мало того, ми маємо звістки, що „пенсія“ ся має йти від щедрої царськои родини, чи загалом уряду. Мусимо сказати за се тут сїм Високим добродіям (коли царська родина) наше щире спасибі і згоріти від сорому, коли ся звістка чи чутка є правда певна. Одже хай, кому се знати треба, хай потурбують ся дати хоч дрібненькі пояснення до сеї сумної справи, хай хоч вони скажуть, що вони зробили задля Шевченкової родини, і чи вони сю, оголошену Кулябкою пенсію видають їй, чи може правда, що се зробити має уряд?!! Сьвітла, хоч крихітку сьвітла, до сеї темної справи!.. Сумлїння громадське того має повне право допевнятись. Z.

НАРОДНА ПАМЯТЬ ПРО ШЕВЧЕНКА.

Лєґенда про Шевченка.

Сього лїта мінї частенько трапляло ся читати міщанам городка Звенигородки (київскої ґуб.) твори нашого поета. Заневне, усї не могли наслухати ся в смак, жінки-ж раз-у-раз плакали і раднїйші були, щоб і по кілька разів я читав те саме. Здебільшого слухачі мої допіру од мене знакомили ся з Шевченком. Часом, правда, доводило ся мінї чути: „Це Шевченкове? О, я вже знаю де-що з цього. Який він був гум-(-ум)! Як він прикладно все нам витолкував!“ Але за особу великого Кобзаря я не міг нїчого довідати ся, опроче, що він тепер мусить бути в Петербурзї. Одного разу каже мінї старий Андрій Поштар: „Я його знаю, — деньґай був такий“. На д е н ь ґ а я (= багатиря) Шевченка я уваги не звернув. По кількох днях син Андрія-Яків росказав мінї таке:

„Шевченко усе ходив із Кулїшем: вони разом товаришствували; тїльки-ж Кулїш не був такий хвабрий та хитрий, як Шевченко. А Шевченко був багатир страшенний; куди він ступне́, за їм грошї річкою течуть, і бідняків-голодра́бів збіралась коло його сила: всї доставали грошей повні пригорщі. От його дуже не злюбила полїція та десятники, бо такий багатир; щоб загра́бати його грошї, вони навели на його сильний сон, поклали у ґріб та й поховали. Але Шевченко був великий знахур, та не собакуватий; три днї він був у землї, а там ожив і живе, мабуть, і досї.“

Мій оповідач чув цее од письменного хлопчика, на прозвання Нете́личка, котрий це ніби вичитав звідкілясь.

Хванько Кримський.

МУЗИКА ДО ПОЕЗІЙ Т. ШЕВЧЕНКА.

Чимало наших композиторів потрудилось вже над тим, щоби музикою з'ілюструвати поезії Шевченка, щоби єго безсмертні твори завести у ноти. Доволї буде вказати на Лисенка, Вербіцького і Воробкевича, котрих музика до слів „Кобзаря“ звістна широко. Але і чужі композитори посьвятили частину свого таланту нашому поетови, як Заремба, Бонковський, Сичев і инші. Критика одначе загально годить ся в тім, що тільки в Лисенку найшов Шевченко найлїпшого ілюстратора і інтерпретатора тої різнородности ідей, котрою переповнені єго ґеніяльні твори. Знаменитий наш маестро пише свою музику до слів Шевченка з замітним увзглядненєм і увидненєм тих відтїнків чуття і думи, котрі визвали у поета такий чи инший їх вислов. Музика єго своїм кольоритом відповідає дуже добре то радісному або сумному, безнадійному або бурному настроєви, в котрім була душа поетова в хвилї єго творчости. Шевченко написав багато поезій, котрі дуже близькі до творів простонародних: між єго пезіями ми найдемо і приколискову пісню української жінки, і жаль матери, що́ видала свою дочку замуж, і скаргу української дївчини чи парубка на долю, і мужицьку думу про те, чому на сьвіті так багато злого, і таку саму думку дїдуся, і безжурно-гумористичну пісню баби чи легкої молодицї, і природописний образ, котрий інколи переходить у форму баляди із епічним змістом, а інодї в елєґію і т. и. Лисенко се зрозумів і для таких творів потрафив найти і музикальні форми, що́ нїчим не рїзнять ся від чисто народних мельодій на подібні теми. Але, як звістно, у Шевченка є багато творів суб'єктивно-лїричного змісту на теми загально людські або з побутового чи історичного житя України, котр очевидно рїзнять ся від згаданого горі рода творів. В таких творах і в музиці Лисенка ми добачаємо дальший розвій, нхі основах національних загально-европейських форм музики. Лисенко мусїв одже вийайти відповідні для них форми у видарій, дум ширшого змісту, хорів, віддїльних музикальних сцен і кантат...

Побіч Лисенка треба поставити, хоч трохи дальше, дотичні композиції Вербіцького, а відтак Воробкевича, хоч не дасть ся заперечити, що і инші земляки-композитори як Вахнянин, Остап Нїжанковський, Рубець і Маркевич також зрозуміли чуття і думки поета і гарно з'ілюстрували єго твори. Ту подаємо спис як надрукованих так і спочиваючих ще в рукописях творів музичних до слів Т. Шевченка, о кілько удалось нам їх зібрати. Не беручи одвічальности за повноту, будемо щиро вдячні всякому, хто зволить сей спис поповнити.

Сьпіви на жіночі та чоловічі голоси.[1])

I. Соля, дуети і тріо в супроводї фортепяну.

а) Соля.

М. Лисенко. 1. Ой, одна я, одна, як билинонька в полї (Сопран. Ціна 30 коп.). 2. Туман, туман, долиною (Сопран. 30 коп.). 3. На городї коло броду (Сопран. 30 коп.). 4. Садок вишневий коло хати (Сопран або Тенор. 30 коп.). 5. Ой, чого ти почорнїло, зелепеє поле (Барітон. 30 коп.). 6. На що мені чорні брови (Сопран або Тенор. 40 коп.). 7. Ой, люлї, люлї (Сопран. 30 коп.). 8. Як би менї, мамо, намисто (Сопран. 40 коп.). 9. Нод днїпровою сагою (Контральт. 50 коп.). 10. Полюбила ся я (Меццо-сопран або Альт. 20 коп.). 11. Закувала зозуленька (20 коп.). 12. Утоптала стежечку (30 коп.). 13. І богата я, і вродлива я (Контр-альт. 30 коп.). 14. Минають дні

[1]) Означені * доси ще недруковані.

(Барітон. 40 коп.). 15. Огні горять (Тенор або Барітон. 20 коп.). 16. Ой Дніпре мій, Дніпре (Барітон. 30 коп.). 17. Гетьмани, гетьмани! (Барітон. 30 коп.). 18. Не жени ся на багатій (Барітон. 20 коп.). 19. На тополю високую вітер нагинає (Сопран. 20 коп.). 20. Ой на горі ромен цьвіте (Тенор. 30 коп.). 21. Як би менї черевики (30 коп.). 22. Реве та стогне Дніпр широкий (Барітон. 30 коп.). 23. Ой крикнули сірі гуси (30 коп.). 24. У неділю вранці рано (50 коп.). 25. Учіте ся, брати мої*. 26. Чи ми ще зійдемось знову*. 27. Менї однаково, чи буду я жить в Українї (Сопран або Барітон)*. 28. Ой, сяду я під хатою (Сопран)*. 29. Ой, гляну я, подивлю ся (Тенор)*. 30. Гомоніла Україна (Тенор)*. 31. У перетику ходила (Сопран)*. 32. Не вернув ся із походу Гусарин-Москаль (Сопран)*. 33. Ой, я свого чоловіка в дорогу послала (Сопран)*. 34. Ой, умер старий батько (Контр-альт)*. 35. По-над полем іде, на покоси кладе (Барітон)*. 36. Дума: За думою дума роєм вилїтає (Барітон)*. 37. По діброві вітер віє, гуляє по полю (Тенор)*. 38. Вітер в гаї не гуляє, в ночи спочиває (Тенор)*. 39. Та не дай Господи нїкому (Бас)*. 40. Молїтесь, братія! (Бас)*. 41. У тієї Катерини хата на помостї (Тенор)*.

Н. Вахнянин. Тяжко, важко в сьвітї жити (Барітон)*.

М. А. Маркевич. На що менї чорні брови (Сопран. 45 коп.).

А. Рубець. Думи мої, думи (20 коп.).

Євг. Купчинський. На тополю високую (Тенор. 25 кр.).

Я. Сичев. 1. Не жени ся на багатій (30 коп.). 2. Як маю журити ся (20 коп.). 3. Тяжко, важко в сьвітї жити (30 коп.).

Д. Бонковський. Карі очи (30 коп.).

В. Заремба. 1. У перетику ходила (30 коп.). 2. Вітре буйний (Сопран. 40 коп.). 3. Ой, умер старий батько (Меццо-сопран. 30 коп.). 4. До сестри (Сопран. 30 коп.).

А. Дерфельдт. 1. Для чего мнѣ черны бровы? (30 коп.). 2. Для чего бы мнѣ женить ся (30 коп.).

Невідомий. Тарасова ніч: Була колись Гетьманщина (Барітон)*. Плавай, плавай, лебедоньку*.

II. Дуети і тріо.

М. Лисенко. Дуети для сопрана і тенора: 1. Зацьвіла в долинї червона калина (50 коп.). 2. У широкую долину (30 коп.). 3. Росли у купочцї, зросли*. 4. До сестри*. Тріо-тенор і два сопрани: Сонце заходить (80 коп.).

Ост. Нїжанковський. 1. У широкую долину (Дует для сопрана і тенора)*. 2. Минули лїта молодії (Тріо: тенор, барітон, скрипка і фортепян)*.

III. Квартети і хори.

М. Лисенко. 1. Бьють пороги... (Кантата для сольо, мішаного хору і орхестри. Фортепяновий укладъ [Klavierauszug] 1 руб. 30 коп.). 2. Радуй ся ниво неполитая (Кантата. Про хори, сольо, квартети — 5 нумерів)*. 3. Ой, нема, нема, нї вітру, нї хвилї (Хор чоловічий)*. 4. Ори ся ниво долом-долиною (Мішаний Гурт). 5. Заповіт (Сольо тенорове з хором чоловічим в супроводї фортепяну)*. 6. Іван Гус (Хор мужеський в супроводї фортепяну. Вид. у Львові. Ціна 50 кр.).

М. Вербіцький. Завіщанє моїм землякам на Українї (Сольо басове в супроводї двох хорів і повної орхестри. Друковане накладом редакції „Газеты школьной“ — одначе з витягом фортепяновим укладу В. Матюка. Ціна 30 кр.).

С. Воробкевич. Хори мужеські: 1. Ой чого ти почорнїло зеленеє поле*. 2. Гомоніла Україна, довго гомоніла..*. 3. Ой нема, нема нї вітру нї хвилї*. 4. Чого мінї тяжко?* 5. Думи мої, думи, квіти мої дїти*. 6. Огні горять*.

Н. Вахнянин. Ой по горі ромен цьвіте (Хор мужеський)*.

І. Білїковський. Хори мужеські: 1. Ой нема нї вітру нї хвилї. 2. Три шляхи.

Г. Топольницький. Три шляхи (Хор мужеський. Видане „Бібліотеки музикальної“. Том XIV. Ціна 25 кр.).

Друковані твори українських композиторів можна дістати в Київі, в книгарнї Б. Корейви („Книжный и музыкальный магазинъ Болеслава Корейво, Кіевъ, Крещатикъ № 35“), — а галицьких у Львові, в книгарнї Ставропігійській.

Василь Лукич.

Всячина.

Польскі переклади поезій Т. Шевченка. Майже всї народи славянські знають нашого поета в перекладї на свої мови. Найкрасші одначе суть переклади московські і польскі, На польску мову перекладало чимало. Деякі перекладчики оголошували свої переклади друком, як Хаєньский Альфред (Hamalej, poemat, napisał T. Szewczenko, na polski język przełożył Alfred Ghajęski. Київ, 1861 р. 16°), Горжалчиньский А. І. (Przekłady pisarzy mało-rosyjskich A. I. Gorzałczyńskiego. Tom I. Київ, 1862 р., 148 стор. 8°), Грудзїньский, Совіньский Леонард Taras Szewczenko. Studium z dołączeniem przekładu do Hajdamaków. Вільно 1861 р.; XLVIII і 127 стор. 8°. — Najemnica, przekład A Sowińskiego. Львів 1870 р., 40 стор. 16° з портретом автора. Думки, поміщувані від часу до часу в львівській газетї Tydzień), Сирокомля Володислав (Kobzarz, z małorosyjskiego spolszczył Władysław Syrokomla [Kondratowicz]. — Вілчно 1863 р. 120 стор. 12°, — і видане бібліотеки „Mrówki“. Львів 94 стор. 16°), Левіцькій Остап. Сестрі, Минаючи убогі села і т. п. в калєндарях 1868—1871 видаваних у Львові М. Ф. Поремброю), *В. Ф.* (Nie dla ludzi, nie dla sławy i Patrzę ja na step niezmierny — гл. Wydawnictwo na cele dobroczynne Samborskie. IX Rocznik, стор- 172—173, Людомир Жигмонт (Iwan Podkowa przełożył і wstępem opatrzył Zygmunt Ludomir гл. Черновецька gazeta polska ч-а 84—85) і Блаховськнй А. Конст. Pięknie kobza twa przygrywa, Za parowem parów. Obojętnie mi czy żyć będę w Ukrainie, Dobrze tobie druhu bracie, masz gdzie skłonić głowę, Wśród niewiast Błogosławiona, Mijając ubogie sioła ponad-dnieprzańskie — в статї Kilka poetycznych utworów Tarasa Szewczenki гл. Kurjer stanisławowski 1891 ч-о 251. — Але окрїм друкованих, чимало Шевченкових перекладів ходить також в рукописях з рук до рук. Ось і менї недавно попав ся в руки невеличкий зшиток поезій Францїшка Станкевича, де я подибав ось які переклади 6 поезій нашого поета зладжені ним в Могильницї ще в 1868 р. Заповіт (Gdy ja umrę, pochowajcie...), Заснів (Dumy moje, dumy moje, oj licho mi z wami), На що мінї чорні брови (Na cóż mi ta brew czarniawa), Ой люлї, люлї (Oj luli, luli, moje dziecinie), Росли у-купочцї, зросли (Rośli sy razem, rośli, wyrośli), Тополя (Po dąbrowie wiater wieje, szaleje przez pole). Переклади сї не належать до добрих і надто вже они свобідні не віддають гаразд думок оріґіналу, а навіть грішать против польскої мови.

Василь Лукич.

Метрикова випись про родини й хрестини Шевченкові. Сю випись здобуто д. Л. Мацієвичем через посередництво свящ. с. Сегединець о. Петра Андрієвського і її автентичність посьвідчена свящ. с. Моринець о. Іваном Березницьким. Досї напевне не знали, де родив ся Тарас, чи в Моринцях, чи в Кирилівцї. Подаємо випись в перекладї з московського: „Метрична випись. В метричній книзї, що при Богословській церкві села Моринець, київскої губернії, звенигородського повіту, в першій частинї: про роджених, за тисяча вісїмсот чотирнадцятий рік артикул про родини і христини поета Т. Г. Шевченка записано під ч-ом 10 такими ось словами: Місяця лютого 25 числа день роджения і 28 того-ж місяця день охрестин. У жителя села Моринець Григорія Шевченка і жони його Катерини родив ся син Тарас. Молитвував і хрестив ієрей Олексій Базаринський. Кумом („воспріемником“) при охрестинах був Григорий Іванів Дяденко, мориньский житель.“ Що звишречений артикул про родини поета Тараса Шевченка виписано вірно з метричної книги села Моринець, те посьвідчаю. 5 жовтня 1889 р. Па-

рафіяльний свящ. с. Моринець, благочинний 3-ї округи — Іван Березницький.“ Z.

Звістка за часи побуту Т. Шевченка в Раїмській фортеці. Сю звістку взято з архівного документу: „Дѣло канцеляріи начальника Раимскаго укрѣпленія на претендіи рядового Шевченка о взысканіи съ подпоручика Бархвица 68 р. 30 к. серебром. Начато 8 Апрѣля 1849 г., кончено 10 Апрѣля 1849 г.“ Копію подав секретар Сир-Дарьїнського статистичного комітету И. Гейер. Ось та копія в перекладї на нашу мову: „Список з рапорту і д. начальника Раїмської фортеці начальникові 23 піхотної дівізії від 10 квітня за N° 901. Рядовий лїнейного оренбургського N° 4 баталіона Тарас Шевченко, що є на службі в Раїмській форрецї, а тепер в екіпажі „описательної“ виправи (експедиції) Аральского моря, ознаймив менї, що баталіона N° 5 підпоручик Бархвіц винен йому шістьдесять вісїм руб. тридцять коп. серебром і прохав мого заступництва, щоб виправити з підпоручика Бархвіца належиті йому грошї; додав ще він на доказ, що про позичку сю в зимї 1848 р., коли Шевченко служив в баталіонї N° 5, знає ротний його командир штабскапітан Степанів, котрий про се посьвідчив і командиру бриґади. Шевченко квітка від Бархвіца не має, але каже, що позичав по злучаю виїзду підпоручика Бархвіца в город Оренбурґ. Тим часом по відписцї командира баталіона N° 4 від 1-ого минулого лютого за N° 946, Бархвіц зрік ся тої позички і просив вчинить з рядовим Шевченком як того вимагають закони, буцїм би за лживу заяву претенсії. І командир баталіону N° 5, котрому було передано про обставини дїла підп. Бархвіцем, не спитавши навіть посьвідчення штабс-капітана Степанова, передає командиру баталіона N° 4 лиш про посьвідчення Бархвіца та про його домагання. Предкладаючи се на милостиву розвагу вашого превосходительства, маю честь шановне просить належитого роспорядження мро законне вдоволення рядового Шевченка і про забезпеку його від подібного звищреченному домагання. Підписав — підполковник: Матвѣевъ. Скрішив: підпоручик Богданович. Вірно: И. д. секретар І. Гейер“.

Садок Шевченків. В зимі 89/90 року один з моїх друзїв здибав ся на зелїзницї з колишнїм, здаєть ся, комендантом форта Олександрівського, що́ лежить на схо́дно-півничнім березї Каспійського моря. Він передав мому другові звістку дрібненьку, що стосуєть ся до нашого Батька. Якъ ні дрібна ся звістка, одже я її подати уважаю потрібним до громадського відому. Як памятаю, у Чалого нема звістки про побут Шевченків в фортї Олександрівськім; одже комендант сього форту передав, що́ там і досї є невеличкий сквéрик (садок), що єго жителї зовуть „Садок Шевченків“. Зовуть-же так з за того, що тут пробувавши (коли, не сказано) Шевченко насадив своїми руками сього садка, і на пошанівку жительцї його і прозвали їменням Шевченковим. Зауважати треба, що таких садків в сьому фортї небагацька, а може се й єдиний, бо згадка таки запала Олександрівцям про се мабуть через те, що округи форта піски та глина і Шевченко наносив землї (чорнозему) з узгірря якоїсь гори неблиської Що подія ся певна здам ся ще на те, що істнованя садка імени Шевченка в тому таки фортї Олександрівськім я опісля прочитав в якійсь часописї, чи в „Южн. Кра-ї“ у Харкові, — чи у київских часописях Дуже-б було добре, коли-б ся невеличка звістка викликала згадки чиї про побут Шевченка в Олександрівськім фортї, а також коли-б сей історичній садок попав хоч-би на малюнок.

Z.

Наші ілюстрації.

Зазив до походу. [Стор 88].

Прольоґ до „Гайдамаків“ Т. Шевченка зачинає ся думою на тему, що „всьо минає і краю не має“. Яка на сьвітї у всїм гармонія! — роздумує поет. В якім незвичайно строгім порядку наступає одна поява по другій, і нїхто не може вияснити, чому то так і до чого: „І дурень і мудрий нїчого не знає!“ День минає за днем... Одно цвите, а друге вяне; проживкле листє розносить вітер; всьо зміняє ся на сьвітї, а тільки сьвіт стоїть оден і той сам: Зорі завсїгди однако сьвітять, сонце так само сходить і заходить, а білолиций так само як і передше гуляє по синьому безкрайому морю. Відтак поет зачинає вести свою улюблену розмову з білолицим і радить ся єго, що єму робити з думами-дїтьми: „Єсть у мене дїти, та де їх подїти?“ Чи пустити в сьвіт, чи лишити при собі? Нї — заховать з собою — гріх: душа жива!“ І так, нехай йдуть в сьвіт сини-Гайдамаки:

Сини мої Гайдамаки! Пошукайте доï...
Сьвіт широкий — воля... Сини мої. орли мої
Ідїть, сини, погуляйте, Летїть в Украïну!...

Там не дадуть вам загинути, там вас привитають не так як ту на чужинї... Ту наступає чудова картина: вся давна Украïна переходить перед духовними очима поета:

Аж до моря Запорозцї Вигривають... А пороги
Степ широкий вкрили; Між очеретами
Отамани на вороних Ревуть стогнуть, розсердились
Перед бунчуками Щось страшне сьпівають...

Сї то слова поета ілюструє нам образок поміщений на стор. 88.

Д-Р ОЛЕКСАНДЕР ОГОНОВСЬКИЙ.

[Посмертна споминка].

Велику-превелику страту понесла наша вітчина! 10 нов. ст. лютого с. р. попращав нас на віки Д-р Олександер Огоновський, оден з найгорячійших наших патріотів, з найщирших дїячів, оден з найсьвітлійших наших людей науки, оден з найсимпатичнійших, найприязнійших, найсердечнійших членів нашої сьвітлої громади Русинів-народовців, — коротко кажучи, оден з тих людей, котрі суть нашою гордостю, нашою окрасою... Син сьвященика (родив ся 1848 р. в Букачівцях) скінчивши науки правничі і фільозофічні, зложив докторат фільозофії і прав, потім вже в 1873-ім р. в університеті львівськім став спершу доцентом для австрійського права цівільного, відтак в 1878-ім р. надзвичайним — а опісля в 1882-ім р. звичайним професором того права з руською мовою викладовою. Був одже першим професором, що́ викладав австр. право цівільне в нашій рідній мові.

Дїяльність єго була всесторонна... Нїяке віче, нїяка робота політична, ні одно з народних товариств, ні одна з часописей, ані взагалї ні одна з важнійших наших народних робіт чи виступів, — не обійшлись, коли вже не без єго живої і дїяльної участи, то хоч без єго сьвітлої ради-поради... Головно одначе посьвячував він свій зайвий час праци фаховій, науковій. Яко добрий знавець нашої мови зладив передовсїм підручник для австр. закона цивільного (поки-що в рукописи: денещо подано в літоґрафованих скриптах, виданих д-ром Евг. Олесніцьким при участи і під пильним наглядом самого автора), — брав живий удїл в кружку, котрий працював над уложенєм питомої нашої термінольоґії правничої (зложено богатий матеріял) — і враз з молодшими нашими правниками (адв. др. Костем Левіцьким, др. Евг. Олесніцьким і др. Ант. Горбачевським) засновав „Часопись правничу“, де помістив дві дуже цінні розправи — в р. 1889: „Замітки до теорії о блудї при умовах облїґаційних“ (Ч. 1—5) і в р. 1890: „О зъобовязанях природних“ (Ч. 9—12). — Надто крім многих моноґрафій в нїмецьких часописях фахових видав Покійний в 1877 р. студію „Die Gaschäftsführung ohne Auftrag“ а в р. 1880 велике дїло „Österreichisches Ehegüterrecht“, — перше в австрійській літературі правничій з того предмету.

Покійний належав до основателїв усїх наших руськонародних товариств: в деяких був головою (Народна Рада, Дружній Лихвяр, Товариство педаґоґічне) а в инших — видїловим. Яко взірцевий патріот не відтягав ся від нїякої праці народної (в рр. 1872—1876 був навіть редактором „Правди“); всюди де треба було, спішив радо, ставав в перші ряди і брав на себе найтяжшу роботу, котру сповняв як найсовістнійше. В наслїдок сього був Єго голос між Русинами вельми важкий.

Тож несподівана смерть (умер на удар серця) викликала незвичайний жаль в цілій нашій вітчині, чого виразом були величаві похорони, в котрих взяло участь кілька тисячів людей. При виносі тлінних останків промавляв п. Корнило Устиянович, а над могилою д-р Йос. Левицький, проф. Вахнянин і студ. Філ. Колеса. І ми з чувством глубокого жалю кличемо над свіжою могилою: Пером тобі земля, вірний і щирий сину України-Руси! Память твоя буде між нами сьвята і вічна!

ФРАНЦ КСАВЕР МІКЛЬОШІЧ.

Знаменитий славіст, радця двору, член палати вельмож австрійської ради державної, дійстний член цісарської академії наук, професор на університеті віденськім, упокоїв ся у Відни дня 7 марця 1891 р. в 78 році життя свого. В числі 2-гім „Зорі“ подали ми єго портрет і обширнійшу згадку про єго діяльність літературну та значінє для нашої мови, котрої самостійність він науковими досьлїдами та доказами потвердив. Вічна єму память!

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

З'їзд наших учених і письменників. Редакція „Правди“ застановляючись у випуску за сїчень с. р. над сим невідрадним фактом, що минувший рік на ниві нашого письменства не був вельми урожайний, і бажаючи, щоб в новому році було урожайнїйше, щоб сприяти доброму урожаю, радить нашим товариствам: імени Шевченка і Просьвіти скликати в червню або в липню раду українсько руських учених і письменників. Ми з свого боку щиро попираємо сю думку знаючи, що матеріялу до того рода нарад є у нас доволї. Одначе, коли така рада має відбутись в червню або в липню сего року, треба вже тепер роспочати робити приготовляючі.

Періодичні видання для дїтей і молодїжи. Наше наймолодше поколінє не може жалуватись на обонятність до него старших братів в справі осьвіти. Мало котрий нарід славянський, винявши хіба Москалїв, може повеличатись так добре редаґованими виданями для дїтей і молодїжи, як ми Русини. У нас, як звістно, виходить два періодичні того рода видання — старше: „*Бібліотека для молодьжи*“ в Чернівцях, і молодше „*Дзвінокъ*“ у Львові. Оба вони гарно ілюстровані. Вирадї Русини мали вже в 70-их роках ґазетку „Ластівка“, але вона не могла подобатись, анї добором матеріялу, анї єго обробленєм, а вже найменше — ілюстраціями... Відтак справою осьвіти наймолодшого поколїня у нас мало хто займав ся. Аж допервa проф. Ом. Попович в Чернівцях в р. 1885, а проф. Вол. Шухевич у Львові в р. 1890 взялись до сего діла і виповняють єго справдї дуже добре. Оба впорядчики згромадивши коло своїх видань добірні сили літературні і не жалуючи коштів на гарні ілюстрації, ведуть у нас справу осьвіти наймолодшого поколїня як не мож вже красше. Видання ними порядковані визначують ся цїкавим і відповідно до вїку читачів популярно обробленим матеріялом, рівнородностю змісту, гарненькими ілюстраціями, а що в наших обставинах має преважне значінє — також національним напрямом. „Бібліотека“ і „Дзвінокъ“ справдї виховують нам молоденьких патріотів. Тож нї одна наша родина не повинна обходитись без тих цїнних помічників у великім дїлї виховання як загального так і національного.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“ з р. 1890

„Кіевъ Входъ въ ближнія печеры“ — Т. Козачинського (Ч. 32).

Ту спочивають тлїнні останки між иншими преп. Теодозія, лїтописця Нестора, Миколи Сьвятоши, сина князя Чернигівського а внука Ярослава Великого.

„За водой“ — Котляревського (Ч. 33).

На Україні мало річок, місце їх на хуторях займають стави, котрих вода в більшій частині не смачна; тому-то до питя і вареня їди беруть воду з колодязїв штучних (журавлем) або натуральних (криниць). Рисунок Котляревського з'ображує молодицю, що́ вертає ся від колодязя перелажучи через тин.

„Видъ на рѣкѣ Кубани, въ Кубанской области“ — В. Червинського (Ч. 35).

„Шведская могила“. Гробниця шведскихъ воиновъ, павшихъ въ Полтавскомъ бою, въ 5 верстахъ отъ Полтавы— Насвѣтевича (Ч. 39).

По битві під Полтавою (27 ст. ст. червня 1709) велїв цар Петро похоронити тїла 9,234 Шведів з військовими почестями. Над гробом висипано високу могилу, котру називають доси „Шведська могила“.

„Прибитіе новаго соборнаго колокола въ Холмъ“ — з фотоґрафії В. Сиротинської (Ч. 39).

Сей звін ваги 320 пудів закуплено із складок, а посьвятили єго 25 ст. сл. марця 1890. На нім між медаліоновими з'ображенями єсть такожь Холмська Мати Божа.

Василь Лукич.

МУЗИКА.

Вальс „Зіронька“. Під такою назвою вийшла в Одесї нова українська пьєса п. Шишковського. Сей вальс либонь не призначав ся для танцю, він написаний для послуханя і чинить дуже миле враженє. Вступна часть єго — поважна, оріґінального характеру, далї тема й переходи єї написані в темні вальсу, хочай в мелянхолїчнім тонї. Мельодія „Зіронъки“ не нагадує нїякого відомого українського мотиву, однак у загальному характері цїлої штуки чуєть ся щось близьке й приємне для українського уха й почутя. Таким способом, бувши зразком так званої сальонової музики, вальс „Зіронька“ по своєму внутрішному строю зостаєть ся національним утвором, котрий з певностю можна поручити кожному домови, де люблять українську музику. Було-б вельми жадано, щоб п. Шишковський не спинив ся на сьому либонь першому своєму творови. Вальс коштує 50 коп. Можна здобути єго в одеських і київських нотних маґазинах, — а може й в иншихъ.

Олена Пчілка.

Музикалія а) фортепян. [Дальше до ч-а 2].

М. Лисенко. [Означені * доси не друковані].

Op. 22. Gavotte d-moll на українську тему: „Ходить гарбуз по городу.“

Op. 23. Polonaise As-dur (№ 3).*

Op. 24. Rondo B-dur pour le piano.*

Op. 25. Scherzo héroïque, grand morceau de concert.*

Op. 27. Romance As-dur pour le piano, dediée à M-me Vicomtesse du Moirou.

Op. 28. Serenata f-moll pour le piano.*

Op. 29. Menuet A-dur.*

Op. 30. Gavotte F-dur.

Op. 31. Marche triomphale jubilare, à 2 pianos, à 8 meins. [Далї буде].

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Трупа Саксаганського. З 4-ого сїчня в Одесї почали ся спектаклї українські драматичної труни під орудою п. Саксаганського, котрі відбувають ся що-дня, окрім субіт. Досї грані звістні пьєси: Наталка-Полтавка, Чорноморцї, Безталанна,

Мартин Боруля, Пошлись у дурні і т. д. Незабаром мають поставити і дві нові пьєси: Сто тисяч, комедію Карпенка-Карого, і Гуцули, перерібку пьєси „Верховинці“. Спектаклї принажують до себе дуже багато публїки, шкода тільки, що обидва більші театри позаймані ранійше італьянською оперою і французькою опереткою, то нашим артистам довелось тулити ся в малому театрі, де дуже тїсно і невигідно, а проте щоденна виручка виносить середнїм лїком до 400 рублїв за вечір. Найголовнійша сила в товаристві — Саксаганський. Коли рівняти його з ким небудь з теперішних артистів, то хіба тільки з Кропивнїцьким. Звичайно, що у Кр. більше досьвіду, але по силї таланту Сакс. навіть переважує Кр—ого, принаймні в ролях чисто комічних. Поважне місце в трупі займає теж звісний український драматург — Карпенко-Карий, розумний і здатний артиста на ролї простаків і резонерів. Артиста Мова має дуже добрий голос і в опереткох поки-що не замінимий, хоч у грі його мало жизні і через се і сьпіви не викликають сильного враження. З молодих артистів треба згадати Решетнїкова — на ролї перших коханців і резонерів, — і Дяченка і Жарченка — на другорядні комічні ролї. Всї троє подають чимало надій, особливо Решетнїків, з котрого може виробитись другий Садовський, шкода тільки, що він не має такого чаруючого голосу до сьпівів, як у Садовського. В жіночім персоналї перше місце займає безперечно — Садовська, котра виступає в ролях Заньковецької. Гарний голос, добра дікція, виразність рухів, постать і вигляд артистки, добре розуміння ролї і дбалість, всї сї умови ставлять артистку дуже високо і в деяких ролях наближають іноді навіть до Заньковецької. На ролї старих жінок, добрі артистки Шевченко і Саксаганська. З молодих артисток Клименко і Калинина в другорядних ролях дівчат, придбавши більше сценїчного досьвіду, обидві матимуть успіх, особливо Клименко, котра має добрий голос і своїми сьпівами добула собі симпатію публїки. Як бачите, трупа Саксаганського, відбившись від великої і славної колись трупи Садовського, поки-що не величка і мабуть не вспіла ще вповнї скласти ся, принаймні не на всї амплуа має добрих артистів, а через се деякі пьєси ставлять ся без того енсамблю, який ми звикли бачити в українських спектаклях. Но все те більшість пьєс поставлено було дуже добре, чому не мало помагає і хор, котрий складаєть ся з 30 молодих і гарних дівочих і парубочих голосів.

М. Неїжмак.

БІБЛІОГРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Над чорни морем. Повість Івана Левіцького. Накладом Товариства імени Шевченка. — Львів 1891 р. 279 стор. 8°. Ціна 90 кр.

Буковиньскій альманахъ на рôкъ 1891. — Чернівці 1890 р. 52 стор. 8°. Ціна 25 кр. (В книжці 2 портрети: Ілярія Окуневського і Щасного Піна).

Мотылѣ, шкодники ґосподарству. Написавъ Иванъ Верхратскій: — Львів 1890 р. 28 стор. 8°. Ціна 12 кр. В тексті 20 ілюстрацій.

Якъ выбирати посла до рады державнои. Написавъ Кость Антоновичь. Накладомъ „Народнои Рады“. — Львів 1891 р. 15 стор. 8°.

Мандрôвка Івана Войтовича по свѣтѣ божôмъ. Землякамъ своимъ на хосенъ списавъ Дикъ зъ Хлѣбнôвки. [Выдавництво народне у Львовѣ. Рôкъ X. Книжочка 1.]. Накладъ другій. — Львів 1891 р. 31 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Дивка-чорнобрывка и сорокъ розбійныкивъ. Народня казка. Изданіе книжнаго магазина Ф. Іогансона. — Київ 1890 р. 32 стор. 16°.

Братъ и сестра. Крывенька уточка. Народни казкы. Выдання книгарни С. Гомолинського. — Київ 1890 р. 32 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Олексій Поповичъ. Маты-удова и три сыны. Сестра и братъ. Народни думы. Изд книж. магаз. Ф. Іогансона. Київ 1890 р. 24 стор. 16°

Очеркъ дѣвъ полку имени Адольфа герцоґа Нассавъ Н-ръ 15. Обробивъ Станиславъ Щепановичь ц. и к. Оберлийтенантъ. — Львів 1890. Друк. Шевч. 32 стор. 16°.

Схіматизмъ всего клира руско-католического епархій соединеныхъ перемыской, самборской и сяноцкой на рôкъ отъ Рожд. Хр. 1891. — Перемышль 1891. Друк. С. Ф. Пьонткевича. 280 стор. 8°.

Опытъ изученія малорусскихъ думъ. А. Н. Лисовскій. — Полтава 1890. Изданіе Полтавскаго Губернскаго комитета. — 58 стор. 8°.

Н. Леопардовъ и Н. Черневъ. **Сборникъ снимковъ** съ предметовъ древности, находящихся въ г. Кіевѣ, въ частныхъ рукахъ. Вып. I. — Кіев 1890 р. 12 стор. + 7 таб. знимків.

D-r Czerwiński. **O Rusinach i do Rusinów.** — Львів 1890 р. 7 стор. 4°.

Juliusz Turczyński. **Nad Czeremoszem**, nowele z życia ludu huculskiego. — Краків 1891 р. 243 стар. 8°. Ціна 1 злр. 30 кр.

Włodzimierz Wysocki. **Oksana**, szkic sielankowy (pośw. Wład. Okonskiemu = Al. Świętochowskiemu. Київ і Одеса 1891 р. 72 стор. 8°. Ціна 60 коп.

Moldа oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina. Von Franz Adolf Wickenhauser. 2 Bändchen: Moldauisch und Russisch Kimpolung (Huzulen) und die Einwanderung der Lipowaner [Urkunden, Berichte und Erlässe]. — Чернівці 1890 р. 109 стор. 8°.

Важнїйший матеріял лїтературний по періодичних виданях:

Правда (Том I. Випуск I. За місяць сїчень 1891 р. 68 стор. 8°]. Вступні статті: З новим роком. Боротьба, побитовий роман — Частина I. Дон Жуан, поема льорда Байрона, пересьпів П. О. Кулїша. Тарас Шевченко в сьвітлї европейської критики, Трохима Зьвіздочота. „Історична місія“ Росії в сучасности Реформа нїмецького шкільництва а Русини. На новий рік, вірш І. К. Вісти: Зі Станїславова Ъ-а; З Київщини Івхимия, З Харківщини Т. Зьвіздочота, Твердий Русин — вірш Ірса, До дївчини — вірш П. К, Сусїда — вірш П. Рябого, Нашого полку прибуло і Новітне козацтво — вірші А. Хванька. Що про нас пишуть за границею — лист з Петербурга Григоренка. Многоважна проява в справі рівноправности Русинів. Другі загальні збори „Народної Ради“ у Львові. Сучасна хронїка. Лист Вол. Барвінського до Навроцького. Переписка редакції і оповіщення на окладці.

Дѣло [1891 Ч-а 1—23]. Оповіданя і образки з житя: Пригоди в подорожах – начеркнув Іосиф З-ський (Ч° 1). Катон — Григорієвича (4). Здрячі — образок з Галицької Каліфорнії Стефана Пятки (5 і 7). В зимівці — образок з житя Ст. Пятки (11 і 12). Лїкар на провінції (17). Малий пасажер — портрет (23). Оцїнки і оповістки: Вихованець, комедія в 3 дїях з сьпівами Н. А. Янчука — Г. Ц. (3). Коза-дереза — дитяча комічна оперетка в одній дїї (8).

Народна часопись [1891. Оказ. 1 і 2 і Ч-а 1—24]. Оповіданя і образки з жита: Зоріяна: І так буває (1 ок.) і Сьвятий вечір (2 ок.). Єроніма Я. Луцика: Новий рік (1—2). І так буває (3). По ховзкій дорозї (10—12). Місіонар отець Дамян (21—24). За хороша, новеля Йокая (5—6). Пан начальник (7—9). Красенька, новеля Валєрії Солєцкої — перевів Є. Л. (13—19).

Народ [1890 Ч. 13—14]. Поезії. Івана Франка — З тюремних сонетів XXVII і XXVIII (23) — II—VII (24). А. Галки — Пісьня переселенця (24): Оповідання: На краю сьвіта (зі споминок архієрея), оповіданє Н. С. Льєскова, переклад М. Павлика (12—15). Два старці, опов. гр. Льва Толстого, переклад М. Павлика (16) і Міхаліни Рошкевички — При звуках музики (18). Драма: Власть темноти, драма в 5 дїях гр. Льва Толстого, переклад М. Павлика (17, 18, 20, 22 і 24). Розправи: Жіноча доля в Скільских горах (18). Покажчик до студій суспільно-економічних народних подлядів (24). Етнографія: Обжинки (Грибовичі піді Львовом), Лемко дома і в Америці, Убійство за дївку — народна сьпіванка (17). А. Хванька — Із турецьких народних пісень (18) і Хванька Кримського — Один із перських протестантів — Хейям (22).

Ілюстрована

БІБЛІОТЕКА

для молодїжи, міщан і селян

під редакцією **Ом. Поповича**

выходить вже 7. рік в Чернівцях місячними книжочками і коштує на рік (12 книжочок)

тілько один злр.

Поодинокі книжочки „Бібліотеки“ висилає редакція на показ даром.

Адреса: **„РУСКА БЕСІДА“**

в Чернівцях, улиця Петровича, ч. 4.

Відповідає за редакцію: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XII. | Виходить у Львові 1 і 15 кождого місяця в обємі $2^1/_2$ аркуша. — Редакція, адміністрація і експедиція в каменици під ч. 8 при ул. Академічній. | 1891. У Львові 15 (27) марця. | Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. (для заграниць 6 руб. або 12 марок), на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. Поодиноке число коштує 30 кр. | Ч. 6.

НАВІЖЕНА.

Повість Івана Левіцького.

(Дальше.)

Бичковський розвеселив ся, навіть розговорив ся. Марта Кирилівна присунулась до його близенько і пильно дивилась йому в вічи. Вона розчервонїлась, розгорілась. З червоним лицем, з червоними руками, в понсових бантах, в червоних зиґзаках взорця своєї сукні, вона вся ніби горіла, як неопалима купина. Вона прикинулась веселою, навіть трохи гулячою, говорила дрібно, весело, безперестанку та все зачіпала Бичковського.

— Весела баба! ще веселїйша стала, ніж тоді, як була панною. І компанїю держить добре: пьє вино таки гаразд. Та й видно, що й жар в неї ше не проходов: як розчервонїлась! — думав Бичковський.

— Як-би до його причепитись... дати йому знати, що я й заміж за його пішла-б. Чи не торкнути його ногою під столом... Але він тепер не розбере, хто його торкнув черевичком, бо кругом стола сидить багато Зевсів та ще й пяненьких. Або напишу до його лист... наче-б то давня приятелька... Або чи не підмовити Христину, щоб йому натякнула, — думала Марта Кирилівна, сьорбаючи вино з стакана.

Христина поглядала на Бичковського та на Марту Кирилівну і тільки осьміхалась, переглядаючись з жартовливим своїм братом, Бородавкином.

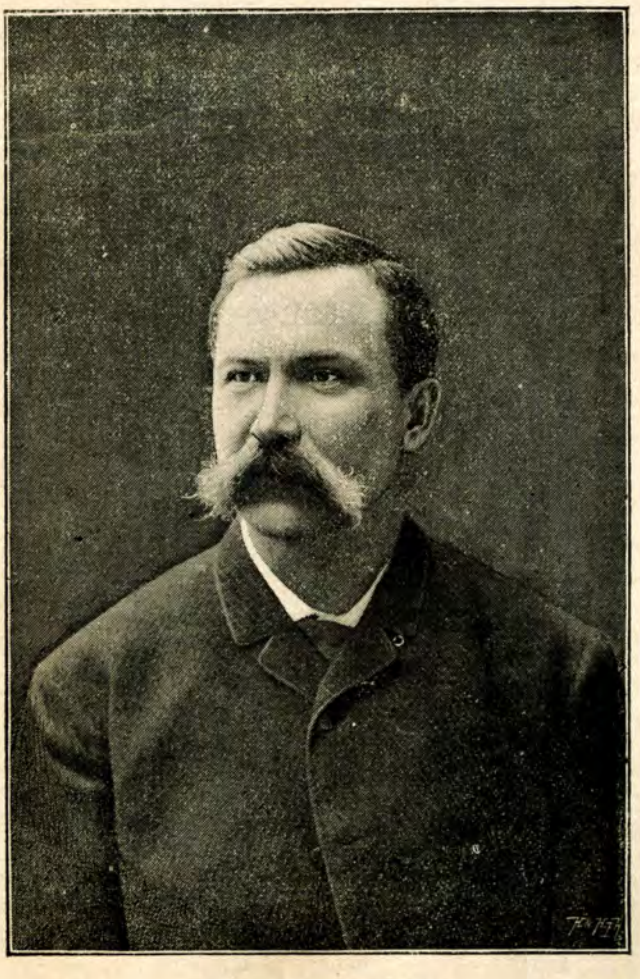

Наші артисти драматичні:

І. Карпенко-Карий.

Тимчасом Юпітери налиґались амброзії так, що вже й міру перейшли. Вони боялись, що не дійдуть до Олїмпу, тоб-то до дому, і почали прощатись.

Попрощалась і Марта Кирилівна. Вона двічі подала Бичковському руку на прощання і здушила його за руку, скільки в неї було сили.

— Навідайтесь-же до давньої знайомої. Не забудьте! Я вас жду, — просила вона Бичковського.

— Навідаюсь, доконче навідаюсь, — белькотав Бичковський, ледви стоячи на ногах.

— Завтра заходьте до мене на сьнїдання. Я покажу вам свою дочку. Чуєте? Я вас ждатиму, — сказала Марта Кирилівна на прощанні.

— Добре, зайду на сьнїдання, — говорив пяненький Бичковський. Він в той час і не розбирав добре, чи це в Кишиневі його просять на сьнїдання, чи в Бендерах.

Другого дня Марта Кирилівна ждала візити Бичковського. Вона звелїла Марусї готувати кофе і сьнїдання, послала взяти доброї горілки та міцного вина. Маруся одяґла ся в чорну сукню. Марта Кирилівна вглядїла її в чорній сукні і в неї майнула думка одяґти ся в убрання ясних кольорів.

— Маруся в чорному убранні наче постарілась на два-три роки. Одяґну ся я в сїреньке та в біле

і.,. помолодчаю на років пять або й шість. Вчора я з'явилась йому ніби в огні та в палкому жару. Сегодня з'явилась йому в легких зефірах. Може він тепер любить зефіри. Це буває в тих дохожалих вінців сотворіння...

Марта Кирилівна одягла ся в легеньку делікатнього сіренького цьвіту сукню, накинула білу мушлінову блюзу, але таки не втерпіла: накидала свого коханого огню та жару на убір: пришпилила на грудях понсовий букет і на шию почепила вузеньку понсову оксамітову стрічечку.

— Зефіри зефірами, а полумя все таки краще, — думала Марта Кирилівна: — Нехай тхнуть зефіри весняним духом, але нехай натякають, що за весною стоїть палке лїто.

Убравшись і причесавшись, Марта Кирилівна похожала по кімнатах і все виглядала в вікна. Вже настала дванадцята година. Вже й сьнїдання було готове. Вже Маруся і кофе поставила на плиту, а Бичковський не приходив. Марта Кирилівна ходила по гостинній неспокійна, тревожна. Вже годинник вдарив першу годину, а Бичковський не приходив.

Марта Кирилівна почала сердитись, пішла в пекарню, заглянула в кострулї, навіщось вилаяла куховарку, понюхала кофе і чогось причепилась до Марусї. Вже годинник вдарив два, а Бичковського не було. Марта Кирилівна була готова поламати на цурпалки усї вінці сотворіння.

— Напишу до його лист. Він ночував в Бородавкина. Буду просити, щоб зараз прийшов до мене на сьнїдання, — думала Марта Кирилівна.

Вона вхопила листок паперу і написала дві фрази: „Жду вас на сьнїдання. Не сподїваюсь, щоб ви не додержали свого слова. Памятаюча про вас — Марта Каралаєва".

Куховарка однесла лист і швидко вернулась назад.

— А одписка де? — спитала Марта Кирилівна.

— Не дали одписки. Сказали, що пан ще спить, — сказала куховарка.

— Варвар!... нїкчемний страхополох! Гладкий Бахус, а не Юпітер! — тихенько лаяла Бичковського Марта Кирилівна: — А може прийде ввечері на чай. Прийде! бо я його зацїкавила: ради його вихилила два стакани вина, аж і досї в голові гуде...

Перед вечером Марта Кирилівна пообідала і знов ждала Бичковського. І по обіді, лежачи на ліжку, все думала про його. В гостинній рипнули двері. Марта Кирилівна схопилась з ліжка і прожогом вбігла в гостинну. Там стояв Ломицький і веселенько осьміхав ся до неї.

— Не він! Прийшов молодий шелихвіст до дочки, — подумала Марта Кирилівна і ледви вдержалась, щоб не вернутись назад на ліжко.

Але вертатись було нїяково. Вона сїла і мусїла балакати з Ломицьким, поки вийшла в гостинну Маруся. Як тільки вийшла Маруся, вона встала, вийшла, і знов лягла на ліжко і прислухалась, чи не рипне хто дверима в прихожій.

Двері не рипнули. Бичковський не прийшов. Марта Кирилівна більше не виходила в гостинну до Ломицького.

V.

З того часу Ломицький почав ходити до Марусї на вечірний чай трохи не що-дня. Марта Кирилівна нїколи не виходила в гостинну до його. Як тільки вона бувало заглядить в вікно, що йде Ломицький, зараз одягаєть ся і виходить з дому або в гості, або на гулянку в сад.

Так діло тягло ся з місяць. Ломицький вже звик до такого обходїння з ним старої, але він постерігав, що матиме притичину, як тільки діло зайде про сватання.

— Стара або мене не любить, або має когось инчого на примітї для своєї дочки, — часто думав Ломицький, вертаючись вечерами до дому од Марусї.

Одного вечера Ломицький прийшов до Марусї на вечірний чай. Марта Кирилівна, по своєму звичаю, напившись чаю в своїй кімнатї, пішла з дому. Ломицький та Маруся вийшли в садочок. Вже стояла лїтня спека. Ломицький та Маруся довгенько ходили по садочку, але ходити було важко: духота втомлювала нерви, і вони сїли поруч на лавцї в тїнї під густим волоським горіхом. Вечірне сонце пронизувало зелені гільки волоських горіхів та абрикосів. Зелені, здорові абрикоси густо облїпили гільки і вже подекуди починали жовтїти. Краплї сонця прорвались через листя і сипались гарячими плямами на доріжки, на зелену траву. На дворі було тихо, тихо, що й листочок нїгде не ворушив ся.

— От і лїто розгорілось. І абрикоси вже жовтїють... Вже доволї часу минуло од того вечера, як я перший раз прийшов в ваш дім. Я памятаю, тодї саме цьвіли абрикоси... а тепер вони вже починають стигнути, — почав Ломицький.

— І я памятаю той тихий весняний вечір, — тихо обізвалась Маруся і чогось почервонїла.

— Тодї моя симпатія до вас саме розцьвітала ся, як весняний цьвіт, а тепер... — почав Ломицький та й не договорив. В його не стало сьміливости просто признатись Марусї, що він її любить і хоче її сватати.

Він замовк, довгенько мовчав, похиливши голову, і чув, що сила енергії його покидає.

— А треба признатись... Треба-ж колись сказати, що я люблю її і без неї жити не можу, — думав він, роздивляючись на золоті краплї сонця, котрими була обсипана доріжка попід абрикосами.

— Молоді панни тепер настали усякі: одні кинулись до просьвіти, до науки, йдуть в університети; другі кинулись до еманцїпації: вольно держать себе в товаристві, їздять верхи; треті пішли в народ, вдарились в демократизм; є такі, що нехтують стародавними звичаями, люблять лїберальничати і навіть оріґінальничати... — почав Ломицький.

— А вам ці всї категорії нашої сестри не подобають ся? — спитала Маруся і сьміливо глянула Ломицькому в вічи.

— Я не говорю, що всї категорії паннів мінї не подобають ся. У всїх категоріях я знахожу деякі прикмети, котрі мінї припадають до смаку, до моїх поглядів.

— Це дуже цїкаво знати, які-ж то ті прикмети, — сказала Маруся і трохи стревожилась за себе.

— Я люблю дївчину не тодї, як вона убрана в квітки, стрічки та корунки, лїтає метеликом в танцях на балю по лиснючому паркетї, як у неї блищать очи бакханальним огнем од жвавих мельодій бальової оркестри, од руху веселого танцю, од запалюючих очей веселої молодїжи. Я тодї ладен милуватись нею, сьлїдкувати очима за її легенькими рухами, ґраціозними позами, ловити іскряні погляди її очей, вогких і блискучих, але... любити такої дївчини не можу. Не люблю я молодої дївчини і тодї, як вона в довгій амазонцї летить, як вихор, на баскому коні в бадьористій позї. Я ладен милуватись її ґраціозною фіґурою, готовий дивитись, як вітер має довгою амазонкою, роскидає її хвильками по блискучому баскому коні, але... любити дївчини в тій позї не можу. Не люблю я тих паннів, що люблять оріґінальничати дуже вже простою одежою, напинають часом на себе трохи не старе дрантя, підперізують ся якимись простими шнурками, неначе ченцї Францїшкане, ходять для якогось демократичнього шику в викривляних старих черевиках тодї, як у їх є новісінькі і чистісінькі. Не люблю я паннів з паничівськими манєрами, що бігають по тротуарах з паличками в руках, з окулярами на носї, задравши бадьористо голову до неба і неначе промовляючи на всю улицю своєю вдатною фіґурою: Звертайте мов з дороги, бо летить вольна особа, гороженка, ґеній науки, що нехтує непросьвіченою, дурною, консервативною, старомодньою массою. Це та-ж сама модня чваньковитість, що і в стародавних дам, ті-ж самі тюрнюри та шлейфи, тільки надїті на инче лице... Нї, не такий мій ідеал молодої дївчини, — сказав Ломицький.

— Сказати щиру правду, і я нїколи не любила товаришити з такими паннами, — обізвалась Маруся: — Моя товариська компанія зовсїм не така.

— Знаєте, коли ви подобаєтесь мінї, Маріє Павловно? Тодї, як ви сидите в своїй маленькій гостинній і шиєте. Памятаєте, як я перший раз прийшов до вас? Ви сидїли на софі і шили. Кругом вас білїла купа тонкого полотна. На столї лежали білі нитки, шматочки порізаного полотна, ножиці, голки. Я вгадав, що ви любите ґосподарство, любите домашність. Од вас тодї вїяло таким спокоєм, таким миром... — сказав Ломицький: — Як я люблю ту хатню тишу, той спокій домовий!

— Памятаю, — сказала Маруся: — Я сама більше од усього люблю сїмянисте, тихе, домашне життя, люблю мир та спокій, та домове ґосподарство.

— А памятаєте, як я два тижні перед цим над вечір застав вас оттут в садку? — сказав Ломицький: — Ви сидїли під цими волоськими горіхами на лавцї і читали книжку. Я дуже люблю дивитись на вас, як ви сидите в такій позї, з книжкою в руках, з мислями на чолї, з думами на лицї. Такий був мій ідеал женщини давно, давно... Ще як я кінчав курс в унїверсітеті. І ваша мама, здаєть ся, любить книжки, любить читати. Правда? Вона все зачінає високі питання...

— Любить... але більше любить слухати, як я читаю, — сказала Маруся і осьміхнулась.

— А ваша мама чомусь до мене не виходить... — обізвав ся Ломицький і осьміхнув ся: — Я часто чув, як вона ходила тихою ходою за дверима в кімнатї, неначе крадькома; чув, як вона ходила навшпиньки, чимсь шелестїла, а до мене все таки не виходила.

— Моя мама не любить мущин... має їх за якихсь ворогів, вже не знаю, чи тільки для себе, чи для нашого пола, — якось знехотя обізвалась Маруся та й замовкла.

— І тепер ваша мама неначе зумисне тїкає, як я прихожу до вас; мабуть вона мене не любить, — несьміливо обізвав ся Ломицький.

— Не то що вона вас не любить... — сказала Маруся: — Мама часто каже, що не любить вашого пола. Ви їй вибачте за це; це її гріх. Було, як прийде до мене мій вчитель, ще як я готувалась в гімназію, то вона все було втїкає од його в свою кімнату, або в садок.

— Трохи чудно... Чи не було якої пригоди в життю вашої мами? — спитав Ломицький.

— Не знаю, — обізвалась Маруся і похилила голову: — Може й було, але матері не годить ся говорити про це дїло своїй дочцї.

— Може я не підхожу під смак вашої матері, під її погляд? Вона, здаєть ся, дуже лїберальна людина, а може й радїкалка, — сказав Ломицький.

— А хіба ви не лїберальний чоловік? Може ви консерватор? — спитала Маруся і осьміхнулась.

Ломицький стревожив ся. Маруся спитала його таким тоном, неначе докоряла йому за що, або дивувалась.

— Як скажу, що я лїберальний чоловік, то може Маруся часом прохопить ся в розмові, скаже товаришкам, а товаришки рознесуть по го́роду. Борони Боже, така чутка піде про мене і дійде до тих, котрим не треба-б про це знати... Як скажу, що я консерватор, Маруся може спротивить ся, одкинеть ся од мене... Вона все таки людина розумна, сучасна, любить читати. І це, сказати правду, мінї подобаєть ся. Та й мати її вже й геть то лїберальна: ладна́ кричати про свій лїбералїзм на все місто.

Ломицький почав заникуватись.

Нї, бачите... воно не те, щоб я... яле... але... я чоловік поперед усього обережний. Тепер знаєте, такий чудний час. Я поважаю прогресивні ідеї, але... бачите... так тільки для себе, щоб про їх не говорити, не кричати...

— Та й я не кричу про їх на вулиці, але між своїми щирими людьми, чом-би й не поговорити одкрито, — сказала Маруся.

— А ваша мама кричить... — вирвалось якось в Ломицького.

— Ат! — сказала Маруся, і тільки рукою махнула та й замовкла.

— Чи згодить ся ваша мати? — тихо, тихо спитав він в Марусї.

Маруся підняла рожеві віка і глянула на його великими блискучими очима.

— Що згодить ся? На що? — спитала Маруся тревожно.

— Видати вас за мене за... заміж.

— Хіба ви мене любите? — спитала Маруся.

— Люблю, — сказав тихо, неначе нишком Ломицький.

— Мінї здаєть ся, що перед нами стане велика притичина: я вам сказала, що моя мама не любить мущин, — сказала Маруся.

— То нехай собі не любить, коли того хоче, — сказав Ломицький: — То мати, а то ви; в матері свої норови, а в вас свої. Сама ваша мама сказала мінї, що вважає на вас, як на рівню для неї.

Маруся замовкла і задумалась: їй не хотїлось всього розказувати про свою матїр; не хотїлось зачіпати в своїй душі смутну струну в такий веселий, приємний час, поруч з милим.

Марта Кирилівна вже давненько вернулась до дому і з вікна назирала за дочкою та Ломицьким. При ясному сьвітї вечірнього сонця вона вглядїла тревожні румянцї на їх щоках, примітила, що в їх мова мовить ся незвичайна, щоденна, а дїло йде про щось инче.

Маруся й Ломицький увійшли в столову. Стара глянула на їх і про все догадалась... Вона догадалась, що велике слово про любов вже було промовлено між ними. В їх обох очи горіли, щоки палали. В очах сьвітилась така радість, таке счастя, неначе вони були десь в раю, слухали неземну музику, чули дивно гармонїчні мотиви і ті мотиви ще лунали в їх душах, ще виявляли свій одгомін в очах. Здавалось, ніби однакова душа, однакове чуття, однакова воля тревожила їх душі і одбивалась в їх очах.

— Обоє вони стревожені. В очах їх горить гарячий сьвіт; в обох блищать очи, горять щоки. Ох знаю і я той сьвіт в очах, той жар в щоках! Та для мене з того нїчого не вийшло. Може і цей хлопець дурить мою дочку; знає, що в мене є гроші, дім, садок... Треба їх розлучити... Він піддурить її, дочка втьопаєть ся в його, та ще й заміж схоче. Тод я зостанусь сама. А мій роман тільки що почав понавлятись Добре-б було самій попереду вийти заміж, а потім вже видати дочку. Не прийшов же отой одоробало... А як дочка вийде, зостанусь оттут в хатї одним одна... Нї, треба їх розлучити... Треба кудись виїхати і дочку вивезти. Може вона побачить когось кращого, а цього забуде... Дїло загаїть ся, а я тим часом захожусь коло Бичковського... Але куди-б виїхати? Чи на води, чи на морське купання до Одесси, чи на Лиман? На води їхати, коштуватиме дорого. Поїду до Одеси на морське купання. Може од морської води в Марусї простигне той дурний жар, бо море втомлює нерви... Та треба залїзти десь в глухий закуток, далеченько од Одеси, на Великий Фонтан, щоб і Ломицький нас не знайшов.

VI.

Другого дня ще зранку Марта Кирилівна все чогось кривилась і навіть трохи стогнала. Сидячи за чаєм, вона все ламала тїмя і хапала долонями виски.

— Що це з вами, мамо? Ви слабі, чи що? — спитала в неї Маруся.

— Чогось неначе нездужаю. Так мінї погано; і голова болить і чогось невесело. В ночи я погано спала, тричі прокидалась. І все мінї снились такі чудні та страшні сни. Все снилось мінї щось кудлате та пелехате, неначе ведмідь вскочив в нашу гостинну через вікно, кинув ся до мене та й почав мене душити. Мабуть я слаба. Треба побігти до доктора, — говорила Марта Кирилівна.

— Чи не застудились ви вчера перед вечером, як ходили в гості? — спитала в неї Маруся.

— Не знаю, може й застудилась. Щось мінї дуже погано. Коли-б і справдї не заслабнути, — сказала Марта Кирилівна.

— А може це з вами був кошмар: ви вчера за вечерою чимало поросятини з'їли, — сказала Маруся.

— От і вигадала! Чи то раз я вечеряла й поросятину їла, та, хвалить Бога, ніколи ведмедї не снились, — вже сердито говорила мати.

Перед обідом вона одягла ся і сказала дочцї, що йде до доктора. Але вона до доктора не ходила, бо в неї нїчого не болїло. Вона була здоровісїнька. Походила вона, побродила по мійському садку та по улицях та й до дому вернулась.

— А що казав доктор? — спитала в неї Маруся.

— Казав, що в мене нерви; велїв купатись в морї з місяць, або й два. Казав, як не полїчу ся, то може бути погано: мої нерви зовсім розбиті, розторсані. Сама я не поїду, — сказала Марта Кирилівна.

— Прийдеть ся ще й мінї їхати з вами, хоч я зовсїм здоровісїнька, — сказала Маруся.

— То й поїдеш, покупаєш ся, станеш ще здоровша. Сама я зроду-звіку не поїду. Думаю купатись на Великому

Фонтанї коло Одеси. Треба збіратись та вкладатись. Через днів два і виїдемо. На дворі година й суша: саме час купатись.

— Шкода. Прийдеть ся розстатись з Ломицьким саме в такий час, як у нас діло пішло гаразд. Треба хоч дати йому звістку, що ми виїзджаємо, — подумала Маруся.

Другого дня Маруся встріла ся на улиці з Ломицьким і сказала йому, шо вона виїзджає з матірью до Одеси і буде купатись в морі на Великому Фонтанї коло Одеси.

Ломицький подав ту звістку Христинї. Христина зараз догадалась про все.

— Це Марта Кирилівна або тїкає од Ломицького, або роспочинае свій роман з Бичковським. Цїкаво було-б сьлїдкувати за тими перипетіями двох романів. Щось є! Це не дурно! Нудьга бере мене. Поїду й я на купання! Брата може не пустить начальство. Візьму братову з дїтьми та й махну. Треба підбити й Ломицького, щоб їхав. Найму дачку, простеньку мїщанську хатинку на Великому Фонтанї, де брат часто пробуває з сїм'єю, заберу братову жінку з дїтьми та й покупаюсь трохи і... буде мінї чим розважати себе. Одначе нема чого робити. А тут аж два романи! Цїкава річ! Треба їхати! — думала Христина.

Чевез три днї Марта Кирилівна з Марусею виїхали до Одеси і найняли собі нумер в манастирській гостинницї на Великому Фонтанї.

— Оттеперечки нехай попошукає нас Ломицький! Чорта з два знайде! — думала Марта Кирилівна, розкладаючи свої рїчи і убрання в нумері. Але вона помилилась. Через кілька день після неї приїхала туди й Христина з братовою жінкою та з її малими дїтьми і оселились в яру над самим морем в рибальській хатинї. Ломицький і собі одпросив ся в начальства на місяць і виїхав до Одеси.

Він приїхав з Одеси на Великий Фонтан і попереду всего знайшов дачку, де жила Христина. Христина вже знала, що Марта Кирилівна живе в манастирській гостинницї на горі, недалечко од манастиря.

— Тепер йдїть до Марти Кирилівни з візитою, — сказала Ломицькому Христина: — От здивуєть ся стара, як угляднть вас!

Ломицький вибрав погожий і не дуже гарячий день і приїхав з Одеси на Великий Фонтан. Погулявши коло манастира понад кручами, надивившись на море та на скелї, роскидані попід кручами над морем, Ломицький примітив, що на дворі вже вечерїє. Він вернув ся до манастира і довгенько ходив в зеленому просторному парку, де стояла манастирська гостинниця. Йому хотїлось попереду побачитись та поговорити з Марусею. Але її нїгде не було видно. Він зайшов в гостинницю і довідав ся од слуг, що Каралаєва взяла нумер на другому поверсї. Ломицький тихенько постукав у двері. Марта Кирилівна Каралаєва саме тодї качалась на софі після купання в морі. Вона була трохи втомлена, бо круча над морем була дуже крута й висока. Каралаєва таки добре засапалась, поки вилїзла на ту кручу. Вона курила папіроса. Почувши, що хтось чужий стукає в двері, вона схопилась з софи і хотїла вхопити в руки яку-небудь роботу: вона думала, що прийшла Христина. Зверху на комоді, на столї нїгде не було й шматочка полотна. Вона одсунула шуфляду в комоді і вхопила, як їй здавалось, недошиту сорочку. Але під руки попалось простирядно. Вона вхопила його за кінець. Простирядно розгорнулось і впало на підлогу. Каралаєва кинулась шукати голки, і не знала, де Маруся поховала голки. Тим часом Ломицький вдруге постукав у двері.

— Хто там? — спитала Каралаєва.

— Я! Ломицький! — обізвав ся він за дверима.

— Його голос! от і сховалась! Таки приніс його чорт. Мабуть дочка дала йому звістку і написала, де ми живемо. І на що оце я обізвалась? Але... вже треба просити, — подумала Марта Каралаєва.

— Можна! — сказала Каралаєва, налапавши голку і сївши на софі з білим простирядном в руках.

Ломицький увійшов і привітав ся. Каралаєва побачила, що разом з простирядном з комоди чогось повискакували під її руками рушники та хусточки і валялись долї, неначе в комоді лазили та грались котенята. Вона встала і поскладала той дрібязок в комоду.

— Оце, як я розхазяйнувалась. Вибачайте, що застали в хатї такий гармідер, — сказала Каралаєва і знов сїла на софі і почала навіщось плутати ниткою по простирядні, наче-б то вона його рубила.

— А де Марія Павловна? — спитав ся Ломицький.

— Їй Богу, не знаю. Десь пішла. Я, бачте, даю волю дочцї і не сьлїдкую за нею, як инчі матери. Маруся вже не мала дитина, — сказала Каралаєва.

Ломицькому впало на думку, що настав добрий час поговорити з старою про своє дїло.

— Марто Кирилівно! — сказав він, запалюючи папіроску: — Ви знаєте, що я люблю вашу дочку. Я переговорив вже з нею і прийшов просити у вас її руки.

Каралаєва почервонїла, неначе їй здало ся, що Ломицький хоче сватати не дочку, а її саму.

— Нї, не знаю, що ви любите мою дочку, — обізвалась вона.

— Я люблю Марію Павловну, і дуже щасливий, бо знаю, що й вона мене любить, — почав Ломицький.

— Ви так думаєте? А я думаю зовсїм інакше. Я думаю, що вона вас і не думала любити, — сказала Каралаєва.

Ломицький стревожив ся і задумав ся; матові віка впали на його карі очи.

— А я чув од неї дорогі для мене слова на свої вуха, — сказав Ломицький.

— То не йміть віри й своїм вухам, — сказала Каралаєва: — Панни виходять заміж зовсїм не кохаючи. Кохаючись женять ся та виходять заміж тільки в романах. В життю буває зовсїм не так.

Віка на очах Ломицького одслонились, доки можна було їм одслонитись.

— Як-же-ж так? Ми любимо одно другого, — сказав Ломицький.

— Говоріть! Вона вас не любить і не любила. і не любитиме. Я знаю свою дочку краще од вас, — сказала Каралаєва: — Ви думаєте, що я йшла заміж за свого чоловіка по любови? Я чоловік новий в своїх переєвідченнях: я буду говорити з вами просто: я не любила свого чоловіка. Мій батько присилував мене вийти за його заміж. Знаю я, що й инчі панни виходять заміж так, як от, наприклад, ви займаєте собі десь вигідне місце на службі.

Марта Кирилівна просто крутила веремія. Вона не хотїла розлучатись з дочкою, бо таки любила свою дочку, — тільки по свойому.

— А я не так думаю, — обізвав ся несьміливо Ломицький: — Я маю надію, що Маруся щира людина і не буде мене дурити.

— Не йміть віри панянській щирости! Який ви ще молодий та зеленний! — сказала Каралаєва, хитаючи головою і дивлячись в самісінькі смирні очи Ломицькому: — Та правду сказати, я й не видам за вас своєї дочки: є тому деяка притичина, — додала різким голосом Каралаєва.

— Чом? сьмію спитати, — сказав Ломицький.

— Тим, що ви дуже ще молодий, а молоді паничі проповідують якісь там нові ідеї, поначитувались якихсь там мудрих книжок: Шпенсера та Дарвіна. Це для вас в життю небезпечна річ, — сказала Каралаєва, не примічаючи, що перекручує імення, котрі вона не могла собі вбгати в голову.

— Марто Кирилівно! Та й ви-ж казали, що читали Спенсера та Дарвіна. Ви й самі лїбералка; це я добре знаю, — сказав Ломицький: — А, що до мене, то я, здаєть ся, нїколи не лїберальничав перед вами: то ви все лїберальничали...

— Я... я що инче. Я вольний чоловік. Маю право думати, як схочу, читати, що схочу, а ви на службі, — сказала Каралаєва і грізно насупила свої тонкі брови.

— А я думав про вас зовсїм не так, — несьміливо обізвав ся Ломицький.

— Як хочете, так і думайте. Я стою проти того навіть, щоб дївчата виходили заміж. Чоловіки варвари, тирани, деспоти; одна річ — погані люде та й годї, — сказала Каралаєва.

— Але я сьмію думати, що не буду для вашої дочки нї варваром, нї тираном, нї деспотом, — обізвав ся Ломицький, зовсїм втративши сьміливість. Його зовсїм збила з пантелику Марта Кирилівна своєю фільозофією.

П а р н а с. (Пісьля Рафаеля).

— А хто вас знає. Ви усї до вінця такі тихі, хоч у вухо бгай, а після вінця десь у вас і назурі з лап повисовують ся, — сказала Каралаєва: — Ви мінї вибачайте за мої різні річи. Я чоловік сучасний, лїберальний і люблю говорити, хоч різко, але щиро й правдиво. Я машкари нїколи не надїваю нї перед ким.

— А що, як оце усе на її фізіономії тільки машкара, — подумав Ломицький: — Од неї правди трудно допитатись: може Христина й правду казала, що в неї сидить дві бабі... Треба поговорити з Марусею.

Ломицький устав і почав прощатись з Каралаєвою:

— Це ваше останнє слово? — спитав він, виходячи з хати.

— Це моє останнє слово. Я не то що за вас не хочу видавати своєї дочки. Я її нї за кого не видам, — сказала Каралаєва і подумала про себе: — Не видам її заміж, аж доки сама не вийду.

— Прощавайте! бувайте здорові, — сказав Ломицький.

— Прощайте! — обізвалась Каралаєва зза стола.

Ломицький вийшов. Каралаєва сїла на софї і обтерла піт з лоба.

— Та й втомилась. Цур йому, пек йому! Але-ж за те добре налякала хлопця! Він таки добра сплюха, таки добре мяло! Більше мабуть не чеплятиметь ся до дочки, — подумала Каралаєва, кидаючи простирядно на поміст. (Далї буде).

Я ЧОЛОВІК.

Я видів раз, як з бідної хижини
Провадили на вічний упокій
Умершу матїр сиротят дїтий
В зимі, в часї страшної хуртовини.

Чіпались босі дїти домовини
І бігли по снїгу коло саний
І плакали: Ах Боже наш сьвятий,
Хто дасть нам хлїба завтрішної днини?

Сьвітились сльози не в одних очах,
Що́ на сиріцтво кругле се дивились...
І менї по лицях сльози покотились,

І любо стало менї потім в грудях...
Боже! Тих слїз я не забуду в вік,
Бо я пізнав, що й я ще чоловік!...

Т. Бондаришин.

ЛЇС.

Чогось-то лїс дрімучий не шумить,
Та не трясе буйною головою...
Повитий сїрою, мов дим імлою
В тяжкій задумі темний ліс стоїть...

Я рад би знати, що єго болить...
Чому він так пригноблений журбою?...
Чи се він тужить за яром-весною,
Чи може инший біль єго палить?...

Гей, зашуми, заграй, сосновий боре!
Та розжени свій жаль, тяжкеє горе...
Мовчить сердега темний лїс, дрімає...

А в лісї тисяча сокир іскрить ся,
На землю тисяча дерев валить ся
Й веселих тисяча пісень лунає...

Т. Бондаришин.

МАТИ.

Образок з життя.

Було півдня. На небі анї жадної хмарки. Спека страшенна. Сонце, мов за яку вину, наважилось спалити увесь сьвіт — так і пече, так і варить. І хоч би тобі маленький вітрець подихнув — скрізь тиша. А в го́родї спека ще дужча. Од залїзних криш та од каміня так огнем і пашить: навіть дихати важко. По вулицях зовсїм мало людей та й ті, ховаючись у холодок, думають як би швидче до дому, чи куди там їм треба, „Оце спека! Такої ще, здаєть ся й не було: і з хати не можна вийти“ — кажуть вони.

Саме в цю спеку у город увіходила жінка. Вона поминула вже кільки вулиць і що-разу, спиняючись, питала щось у стрічних людей. На їй була стара спідниця; біла сорочка, вимережена на рукавах і на плечах, припала пилом і зробилась сїрою; через плече на спинї висїв мішок з кількома хлїбами, печеним курчам, яйцями та иншим. На лївій руцї держала вона згорнуту юнку, а в правій палку. Загоріле худе обличчя її од пилу зробилось ще чорнїйше; якийсь смуток обгорнув його; в очах теж панувала журба. Убрання її та розпитки казали, що вона іде здалека і нїколи не була в цьому го́родї; а смуток та журба, — що її погнало сюди якесь важке лихо. Чи пішла-б вона у такий час за півсотнї верстов, як би не лихо? Чи покинула-б своє, хоч і невеличке хазяйствечко, тодї, як усї люде на полї порають сьвятий хлїбець? Нї, не пішла-б вона, не покинула-б свого хазайства: певно спіткало її якесь лихо...

Ось вона вже на майданї, перед нею висока башта; думаючи, що то церква, вона перехрестилась, проте-ж не знала куди йти і стояла на однім місци.

— Паночку, скажіть, спасибі вам, де тут больниця, — обернулась вона до пана, що́ йшов поуз ню.

Але він не звернув на ню нїякої уваги і, мов би не чуючи її питання, пішов геть.

— Господи, невже-ж йому важко було сказати! Хоч би слово тобі промовив... Боже, які то горді люде є на сьвітї...

Ось знов вона стала, питає у другого, тільки це вже не такий: простїйше одягнений та й очи у його які добрі.

— А ось підеш просто по цїй вулицї, там у-праворуч побачиш невеличку каплицю і червоний будинок, а по-біля його залїзну огорожу — ото-ж у тих хатах і больниця.

Жінка подякувала, дивуючись, що пан, а балака „по простому“.

— Що-ж хворий там у тебе хто є, чи так?... — спитав він.

— Син... машина ногу одрізала, — здержуючи сльози, тихо одказала вона. — Хто зна, чи він живий, чи мо... — сльози не дали їй скінчити.

— Він же може ще живий... От скільки менї не доводилось чути про таких, що або ногу або руку машина одрізувала, так усе видужували, — втїшав стрічний плачучу жінку.

— А великий же син? — знов спитав він.

— Нї, хлопчик: тільки оце десятий пішов, та ще одним один і знов сльози полились з замучених очей.

— Не журись, не завдавай собі смутку, ти-ж ще не знаєш, може-ж він уже і здоровенький, — промовив стрічний, повертаючи укупі з жінкою за ріжок.

— Як би-ж то Господь зглянув ся на мене...

— Ото і больниця, — обірвав він її і вказав пальцем.

— Спасибі-ж вам, паночку, дай Боже вам здоровля, — подякувала жінка і пішла, простуючи до больницї.

Ось і каплиця і ворота, ось і другі і треті — та якого їх багато!... Куди його тут і йти?... Спитати оцего дїда — він мабуть зна і вона підійшла до больничного дїда.

— Ви, дїдусю, не знаєте, де тут больниця?

— Оце-ж вона сама і є. А тобі кого треба?

— Та у мене син тут: прийшла довідать ся, чи він ще живий, тремтячи спитала вона.

— Сьогодня не можна: прийдеш у четвер або у неділю.

— До своєї рідної дитини? — здивувала ся вона.

— Хоч би й до рідного батька чи до матери, не то що! — задерикувато промовив Миколаївської служби салдат.

— Дїдусю, голубчику, я вже вам за це подякую, тільки ради самого Господа пустіть, — благала вона дїда.

— Кажу-ж тобі, не можна: тільки по четвергам та по неділям пускають; це не од мене, начальство так велить...

— Боже-ж мій милостивий, сьогодня-ж тільки ще понеділок... Що-ж його робити? Що його казати?

— Та ти відкіля? — геть мякше спитав у неї дїд.

— З Безпалівки, верстов пятьдесять буде...

— Чим же він хворий?

— Та йому машина ногу одрізала...

— Так це невеличкий хлопець? — допитував ся дїд.

— А тож: десятий тільки пішов... Пустіть, спасибі вам, я за вас буду Бога молити.

— Ну, значить сина твого вже нема, — одказав дїд.

— А де-ж він? — спитала вона і заглянула йому у вічи, мов би швидче хотїла там знайти собї одповідь. Сама-ж уся тремтїла і тїпалась. Дух у неї сперло...

— Вже тиждень, як одвезли його на кладовище...

— Боже-ж мій! — скрикнула вона і, захитавшись, поточилась на бік. Руки у неї опустились і юпка та палка упали до долу.

— Дивись, ще впаде, — з жалем промовив дїд і, узявши за руку, посадив її на лавцї, що́ стояла тут по-близу.

— Сину мій, моє голубятко, хоч би-ж я тебе мертвим побачила, все-б лекше було... Одвезли, заховали без матери, не дали й подивить ся на тебе, моє ти, соколятко!... Ох, як-же важко!... — і вона схопила еебе рукою за серце.

Дїд, перелякавшись, щоб з нею не сталось чого поганого, почав її заспокоювати:

— Та то може й не твого поховали: тобі-б треба самій дійти до начальства, роспитати ся...

До матери знов вернулась надія побачити свого сина живим. „Може він справдї помилив ся! Хіба їх тут одно: з усієї губернії сюди привозять“ — думала вона.

— Ох, дїдусю, голубчику, поведіть мене туди, до начальства, — упрохувала бідна мати.

Дїд вже не одмагав ся — одвів. Проте-ж і тут од самого лїкаря почула вона теж саме, що син її вже тиждень як похований. Їй навіть прочитали по книзї, коли він умер, та тільки вона вже не чула. Ледви держачись на ногах вийшла вона з больницї, шепчучи: „Умер... вже тиждень як поховали... Розбійники, кати! зарізали... Вам заздрісно, що у мене був син.. Один і того одняли людоїди! Та нї, це неправда: вони його сховали, щоб мучити, різати. А, я знаю, куди сховали... Моє лебедятько, я ось — не бій ся нїчого....“

Очи у неї страшно якось блищали. Кожен, хто йшов поуз ню, казав: „Божевільна“ — і швидче обминав її.

І. Спілка.

БІЛОЧКА.

Пухнату Білочку до себе Лев приняв,
На віщо й як — того нїхто не знав,
Бо не довідались сороки-цокотухи;
Вони-б усюди бре́хні рознесли,
Зробили-б бугая із мухи:
„І так і перетак, ми бачили, були“.
Дізнав ся я, що Білочка служила,
Нїчого не робила;
Було їй сказано: нї ку́ди не втїкать
І панову хандру потроху розважать.
Марудна служба, що й казати;
Аж жижки трусять ся скакати,
А тут сиди, очицями моргай.
Наш вік біжить, не скажеш потривай
І Білочка свого діждала,
Старенька і беззуба стала;
Пора прийшла —
І службу відбула.
За те чумацький віз оріхів надїлили;
Хоч слово панове справдили,
Аж любо глянути — оріх в оріх, —
Цілїсїнькую-б зиму, дякуючи, їсти,
Та тільки що-ж? дивись на них:
Дали тогдї, як нїчим гризти.

* * *

С приказка весела: їж,
Коли роток ще сьвіж,
А то як прийде час, зовяне,
Тогдї нї що вже не загляне.

Леонїд Глїбів.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[13. Панасъ Мирный.]

(Дальше.)

Проти такого засуду по́шовъ Чипка въ го́родъ позыватись. „И що́ я безъ землѣ?“ думавъ вонъ собѣ, — „людській попыхачь, наймитъ!... Безъ землѣ нема волѣ! Земля тебе годує, — земля хозяиномъ робить. А безъ землѣ — все пропало й моя надѣя пропала!“ (стор. 174). Саме тогдѣ йшовъ вонъ мимо хутора Максимового. И ось побачила єго Галя та почула, якъ вонъ проклинавъ лихихъ людей. Коли-жь Чипка на неѣ сердито зиркнувъ, то она скочила въ двôръ. И вымовивъ го́рко Чипка: „И вона втекла, — не по́дождала, — не побалакала!“

Въ городѣ зустрѣвъ ся вонъ зъ ябедникомъ Василемъ Порохомъ, що́ сутяжнымъ писавъ „прошенія“ до суду. Порохъ обѣцявъ єму дурно написати „прошеніе“ та казавъ Чипцѣ принести зъ шинку горѣлки. Во́дтакъ ябедникъ ввѣвъ єго у свою хату. Хоча-жь Чипка заявивъ, що доси не пивъ ще горѣлки, то все-жь теперь напивъ ся, бо чувъ давно, буцѣмъ горѣлка робить полегко́сть. Незабаромъ стали въ него темнй думки проясняться, стала прокидатись вѣра, взяло єго завзятє. И єму стало такъ весело, неначе-бъ земля була вже єго й мовь-то вонъ вертавъ ся до дому забезпеченый. Тогдѣ довѣдавъ ся вонъ во́дъ Пороха, що на свѣтѣ то́лько й правды, поки повна пляшка. Опо́сля Чипка спавъ-не-спавъ, вставъ въ ранцѣ зъ досадою въ серци й по́шовъ у судъ. Тутъ довѣдавъ ся вонъ во́дъ секретаря Чижика, що зъ прошенія єго „нѣчого не буде,“ дарма́, що громада єму землю одсудила. Во́дтакъ Чижикъ натякнувъ Чипцѣ, що дѣло можна поправити, якъ бы було пятьдесять рублѣвъ. Почувши таке, Чипка здивувавъ ся й сказавъ: „А де-жь та правда, коли такъ?“ Кровь приплыла єму въ голову, серце затѣпалось, — на виду зблѣдъ вонъ, а очи свѣтили, якъ у вовка. Вонъ потягъ на-прямки до Пороха. Розказавши старому ябедникови про своє лихо, запытавъ ся єго: „А горѣлка є?“ А коли до́знавъ ся, що нема нѣ капельки, то кинувъ на сто́лъ карбованця, а во́дтакъ ходивъ по хатѣ хмурый, якъ но́чь, нѣмый, якъ домовина. Небавомъ опо́сля горѣлка змѣшала ся зо страшною зло-

стью й запалила серце Чипки. Ажь знемôгъ ся вôнъ... Коли-жь заснувъ, то Порохъ вытягъ єму зъ кешенѣ тихенько кесетъ зъ тютюномъ та грôшми... Прокинувшись другого дня въ обѣдню пору Чипка розпрощавъ ся зъ Порохомъ и пôшовъ до дому. Понѣсъ вôнъ у Пѣски задурманену голову, ще дужче помучене серце. Одна неправда та втрата, — втрата всього наймилѣйшого пекла єго серце... Надъ вечôръ доволôкъ ся до Максимового хутора, до своєи землѣ, — вôнъ и не глянувъ на неѣ, а повернувъ до шинку. Тутъ побачивъ вôнъ, що въ него нема нѣ кесета, нѣ грошей, — тому-то скинувъ вôнъ свиту й швиргонувъ єѣ жидôвцѣ, котра здивувалась великимъ дивом, побачивши Чипку въ-перве въ шинку. Посходились деякі люде й засѣли кругомъ столу коло Чипчинои горѣлки. И заявивъ Чипка, що теперь буде пити й гуляти, бо нѣгде немає правды, немає добра, й земля єго пропала.

Ажь передъ свѣтомъ приплѣвъ ся вôнъ до дому, — пяный-пяный, пянѣйшій землѣ. Якъ глянула Мотря на него, то й перелякала ся. Материне єи серце мовь хто въ жмени здавивъ. И стала Мотря умовляти сына, кажучи мѣжь иншимъ: „Плюнь ты на ту землю! Що-жь робити? Жили-жь безъ землѣ кôлька лѣтъ, та хлѣбъ ѣли,... и теперь не сидѣти-мемо безъ його!“... Але Чипка сказавъ сердито: „Етъ, толкуй!... Немає теперь у мене нѣчого — а нѣ-нѣ!... Пропало — все пропало! И добро й душа пропала, бо немає правды на свѣтѣ!“ (стор. 198 – 199).

Пючи та гуляючи пôдобравъ собѣ Чипка трьохъ товаришѣвъ, Лушню, Матню та Пацюка. Се були пôдтоптанi парубки, — пяницѣ, волоцюги, злодѣѣ. Бѣдна мати зъ-першу дивила ся на безпутнє житє Чипки, — плакала та вговорювала єго, — потôмъ лаяла-ганьбила та й жалѣлась людямъ, що єи сынъ звѣвъ ся нѣ-на-що та ходить въ одиôй сорочцѣ якъ харциза, якъ махамедъ якій! И порадили люде Мотри, йти въ волость. Мотря послухала людскои рады, — пожалѣла ся въ волости. Про-те взяли Чипку пяного й силомôць посадили „въ чорну“. Але надъ вечôръ товаришѣ продрали „чорну“, бо була вже лихенька й выпустили Чипку. Мовь бѣсноватый по-

Музиканти з Покутя.

летѣвъ вôдъ до дому: повыбивавъ вôкна, выломивъ двери й кинувъ ся зъ мокрымъ рядномъ на бѣдну матѣрь, щó зъ переляку залѣзла на печи ажь у кутокъ. Довго Чипка гукавъ, довго кричавъ, а опосля вытягши зъ скринѣ материну нову свиту, майнувъ зъ товариствомъ до шинку. Тогдѣ Мотря проклявши сына, звязала останнє своє добро въ клунучокъ и пôшла до сусѣды, старои бабы-пупорѣзки.

И не було Чипцѣ впину, не було забороны, бо й въ хатѣ не було нѣкого: вôнъ пропивъ усю свою одежу й зôстало ся тôлько те, що на йому: босый, трохи-не голый, безъ шапки, ходивъ вôнъ по селу вôдъ шинку до шинку. Лишили ся тôлько стôжки недомолоченого хлѣба на току, та й тѣ радивъ Лушня продати жидови. Але Чипка вôдказавъ, що не вôддасть жидови свого збôжа.

— „Пôйду завтра до Грицька“, мовивъ вôнъ товаришамъ, — „коли йому не продамь, то хочь такъ вôддамь!“ (стор. 212).

Мѣжь-тымъ Грицько Чупруненко ставъ тямущимъ хозяиномъ. Покинувши дѣда Уласа ходивъ на заробôтки й опинивъ ся ажь въ Херсонѣ надъ лиманомъ. Грицько робивъ, якъ той вôлъ цѣлый день, а въ осени двѣ сотнѣ карбованцѣвъ зъ лишкою лежали въ єго кешени. Зимою косивъ вôнъ очереты, а на весну закипѣла зновъ робота то на пристани, то въ поли. Вернувшись въ Пѣски кушивъ вôнъ великій огородъ зъ новою хатою й вже горнувъ ся до богатырѣвъ. Незабаромъ сватавъ ся вôнъ до дочки богатого козака Лозы, а коли той не хотѣвъ выдати дочки за простого козака, то Грицько оженивъ ся зъ веселою, моторною й робочою сиротою, щó єѣ звали Христею. Трохи зъ-годомъ вôдобравъ Грицько въ дядька Христѣ єи землю й заживъ тихимъ пахарскимъ житємъ.

И прийшовъ Чипка до Грицька, продавати свôй хлѣбъ. Простора хатина, тепла та ясна, вѣйнула на него якимсь теплымъ духомъ. На серци въ него стало такъ любязно: думки єго повернули ся назадъ до старого дѣда Уласа й до швидкого Грицька, щó на баранѣ ѣздивъ. Вôдтакъ глянувъ Чипка на Христю й понесли єго думки на поле мѣжь зелений жита, де вôнъ перше зустрѣвъ ся зъ Галею. Жаль єму стало свого бувалого житя, котре пестило єго надѣѣ, и єму забажало ся щиро, вôдъ серця побалакати зъ Грицькомъ и Христею, якъ зъ рôдными. Коли-жь вôнъ спôмнувъ про своє лихо, то обôзвалась Христя: „Хто-жь винуватый у вашому лихови? Мабуть чи не самй найбôльше?“ — „Та трохи й я самъ виненъ,“ вôдповѣвъ Чипка задумуючись, „а то таки й люде неправдою своєю!...“ (стор. 218). „Коли-бъ земля була въ мене, я-бъ нѣколи не ставъ такимъ, якимъ вы мене бачите!... Я може кращій вôдъ людей, та лиха доля моя!“ (221). — А вже-жь Грицько не хотѣвъ купити збôжа, сказавши, що не треба єму хлѣба. — „Ну, квли-жь не купишь, то такъ вôзьми!“... промовивъ Чипка до Грицька. „Вôзьми! Я тебе люблю й твою жôнку люблю... Увôйшовъ я до васъ у хату, — якъ у рай уступивъ.“ — „Про мене!“ одказавъ мовь не-хотя Грицько. „Коли вже такъ хочеть ся, то й заберу!“

Якъ Чипка пôшовъ, то Христя думала про розмову зъ нимъ. И здававъ ся ѣй Чипка не такимъ гольтѣпакою та волоцюгою, якимъ єго люде взывали; — она думала собѣ, що въ него й серце добре й душа чесна, вôдтакъ сказала Грицькови, що немає мѣжь людьми правды, що живуть они не по закону. И гукнувъ Грицько: „Христе! що це зъ тобою! Чи не закохалась бува въ Чипчиній голй пята?“ Тогдѣ Христине блѣде лице зъ-разу покрыло ся червонымъ заревомъ, — она сама не знала, щó се зъ нею стало ся. А коли Грицько пôшовъ зъ хаты, затягла она сумну та журливу пѣсню.

Дивнымъ дивомъ Чипка забувъ швидко про свою сповѣдь, яку зъявивъ передъ Грицькомъ та Христею, и зъ товаришами своими кожнѣсенькій день пивъ-гулявъ: зовсѣмъ пустивъ ся берега. Допивъ ся до того, що нѣ зъ-на двору, нѣ въ хатѣ не було нѣчого. Та поки хозяйствечко було, було й за що пити, а якъ забравъ Грицько жито до себе, то жидôвка безъ грошей не хотѣла дати горѣлки. Тогдѣ сказавъ Чипцѣ Пацюкъ, що вже краще пôдняти, де легко лежить. Та й Лушня озвавъ ся, що краще своими руками добути та погрѣти ся, чимъ усилковуватись та просити пархa. Почувши таку раду, Чипка стоявъ зъ-першу якъ зачумленый, — думки єго ходоромъ заходили: Отъ и въ него вкрали землю, — вкрали єго щастє, єго долю! Передъ Чипкою встала цѣла паньска облава на правду. „А справдѣ!“ думавъ вôнъ собѣ. — „Онъ вони щó роблять!... То имъ и можна?... Чому-жь намъ не можна? Гидко тôльки: злодюга, скажуть. Господи! де-жь твоя правда?“ (стор. 237).

И пôшовъ Чипка въ ночи зъ товаришами до пана въ гостѣ. Вôнъ спустивъ ся въ комору зъ пашнею, — попоравъ ся, якъ знавъ, а вертаючись наткнувъ ся на сторожа. Але Чипка не такои натуры, щобъ звертавъ кому зъ дороги. Не звернувъ вôнъ и сторожеви Деркачеви, а прибивши кинувъ єго харчати пôдъ коморою ледве живого. Вкрадену пшеницю переймивъ опôсля жидъ Гершко. А якъ сонце встало, то скрôзь по селу якъ у дзвоны задзвонили про крадѣжку, про сторожа. Незабаромъ у хату Чипки ввôйшовъ голова зъ пятьма соцькими: єго звязали й повели въ волость. Тамъ заставъ вôнъ уже своє товариство. Зôбравши всѣхъ до купы голова позапиравъ ихъ у чорну. Коли-жь Мотря довѣдалась, що пана обôкрадено й сторожа прибито, та що єи сына повели въ волость, то забула она обиду, яку заподѣявъ ѣй Чипка, и пôшла въ волость, бо хотѣла єго побачити, — хочь одно слово вôдъ него почути. Та не пустивъ єи соцькій; — вôдтакъ жалѣла она на голову, й на пана, й на соцького, — жалѣла на весь миръ: на панôвъ, що давлять мужикôвъ, — на мужикôвъ, що пруть ся въ паны. А Чипцѣ зъ товаришами байдуже! — въ чорнôй завели они жарты. И заявивъ Чипка товаришамъ, що якъ тôлько розвяжуть ся зъ симъ дѣломъ, се-бъ-то якъ тôлько выпустять ихъ зъ чорнои, то въ першу нôчь треба имъ обшахрати голову Савку, котрый наздиравъ зъ бѣдного й дукачемъ ставъ. И справдѣ, якъ ихъ черезъ тыждень выпустили, то на другій день голосила по селу чутка, що якйсь страшила въ ночи звязали головѣ руки й ноги, та й забрали велику силу грошей.

Мѣжь-тымъ Чипка запаливъ рай тихого щастя въ Грицьковôй хатѣ. Христя пригадуючи собѣ палку розмову Чипки, коли вôнъ прийшовъ до нихъ за-для продажи свого хлѣба, неразъ собѣ думала: „Чому люде не жнють правдою?“ — Она стала зовсѣмъ ниша до Грицька, и вôнъ помѣчавъ, якъ Христя мовь нехотя прихилялась до него, и якъ она чогось ховала ся зô своими сльозами, неначе соромлячись єго. Коли-жь она довѣдалась, що Чипка пана обôкравъ та прибивъ сторожа, то сказала Грицькови, чи не вôддати-бъ Чипцѣ єго жито, бо мôгъ бы коли-небудь въ ночи прийти пяный та ихъ зарѣзати за своє жито. Але Грицько вôдповѣвъ, що Чипка не такій уже, щобъ за те, щó самъ вôддавъ, ще й зарѣзавъ.

Того часу объявили людямъ волю: Пѣщане зашумѣли, якъ окрôпъ у горшку. Крѣпаки кидали роботу та йшли въ шинокъ — „волю женити“. Та отъ, казали имъ ще два роки робити для пана, дарма, що царь давъ волю. Коли-жь громада прийшла до пана Василя Семеновича за грôшми, що ще два роки служили, то вôнъ назвавъ ихъ дураками, щó повинній були тй два роки служити. И вчинивъ ся на дворѣ великій крикъ и гукъ мѣжь громадою, зъ-за чого Василь Семеновичь сховавъ ся въ горници. Але громада не розходилась цѣлый день: выгукувала та выкрикувала ажь до самого вечера. Коли-жь порозходились Пѣщане, то Василь Семеновичь зъ жôнкою поѣхавъ въ Гетьманьске, и отъ, уже на другій день ста-

новый и посередникъ[1]) намагали вгамувати громаду, але не вдѣяли нѣчого; — тôлько дармо накричали ся та зъ тымъ и поѣхали. Вôдтакъ приѣхали въ Пѣски справникъ, стряпчій,[2]) становый и посередникъ, а незабаромъ за ними вступила москалѣвъ сила, — сказано, прийшли бунтъ громады тушити. Але громада не вжахнулась: стала напирати на москалѣвъ, — зчепила ся бôйка зъ москалями. И тогдѣ-то дѣдъ Уласъ не выдержавъ натовпу, — впавъ. Якъ се побачивъ Чипка, закипѣло єго серце, заболѣла душа; — вôнъ ставъ бѣгати по-мѣжь козакôвъ и кричавъ: „Братця! не даймо глумити ся надъ нами!“ Але козаки пôшли въ розтѣчь, — утѣкъ и Грицько въ чужій огородъ та й присѣвъ за лѣсою. Тогдѣ кинувъ ся Чипка до крѣпакôвъ, скликуючи ихъ на оборону, та тутъ єго й схопили, а коли вôнъ боровъ ся, то стали єго бити. Вôнъ вставъ, неначе зъ хреста знятый, — повѣвъ страшными очима по всѣй громадѣ, глянувъ хижо на панство, на москалѣвъ и побѣгъ до дому. Качаючись по полу Чипка проклинавъ громадянъ, що они слова доброго, смѣтнины послѣдньои не стоять. — Мѣжь-тымъ Грицько прийшовши до дому, выгукувавъ на бѣсовыхъ крѣпакôвъ, а коли Христя жалѣлась, що тамъ мабуть на той свѣтъ позабивали сердешныхъ, то вôдповѣвъ Грицько: „Такъ имъ и треба, злодѣямъ!... На цепь ихъ, а не на волю!“

А вжѐ-жь товариство Чипчине, якъ побачило, що́-за баталія пôднимаѥ ся въ Пѣскахъ, втекло до жида Оврама въ шинокъ въ Крутый Яръ. Тымъ часомъ снивъ ся Чипцѣ дивный сонъ. Вôнъ видѣвъ паньского сторожа, котрого вôнъ прибивъ, — видѣвъ свою Галю, що́ єму дорѣкала зъ-за безпутнього єго житя. Чипка не мôгъ выдержати гôркихъ єи докорôвъ. Вôнъ вставъ и выйшовъ посередъ двору. Душа єго бажала подѣлитись зъ кимъ-небудь своимъ лихомъ, — серце бажало вылити накипѣлй сльозы, — такъ же кругомъ не було нѣ духа. Вôнъ вернувъ ся до хаты й ставши на вколѣшки моливъ ся. Ажь ось пôдъ вôкномъ зареготавъ ся товарищь Чипки Лушня й запытавъ ся єго, що́-то вôнъ вôдмолюѥ сльозами. Тогдѣ Чипка вхопивши макогôнъ выбѣгъ зъ хаты, покликуючи, що убѥ Лушню. Коли-жь той ставши вôддалѣкъ, запытавъ ся Чипки, чи вôнъ не здурѣвъ? чи не збожеволѣвъ? то почувъ вôнъ ось-яку вôдповѣдь: „Я черезъ васъ сорому набравъ ся!... мене черезъ васъ нѣвечено... Вонъ! Товариша бють, а вы по шинкахъ гуляѥте, та ще й смѣѥтесь?“... Коли-жь Лушня ввôйшовъ у хату й намагавъ задобрити Чипку, то той сказавъ сердито: „За тй сльозы, за ту кровь, що́ сегоднѣ безневинно пролито, будуть вони (нашй вороги) до вѣку мучити ся, до суду мордувати ся!... Поки вони мене не займали, я бувъ до нихъ, якъ усѣ люде... А зробили таке зô мною!... стережѣть ся-жь теперь!... Коли-бъ у насъ такй достатки, — и мы-бъ були такими, або ще й кращими! Та лихо наше, що вони все прибрали до своихъ рукъ, запрягли насъ у плугъ... навели на насъ москалѣвъ, били насъ, нѣвечили, знущали ся передъ усѣмъ свѣтомъ. Такъ оце правда? — коли такъ, — не даѥшь ласкою, оддаси силою! — Темна нôчь покаже, де моѥ, де твоѥ!“ (стор. 279—280). — Лушня слухавъ, духъ притаивши, — боявъ ся поворухнути ся, здыхнути,... зовсѣмъ оторопѣвъ. Вôнъ зъ-роду не чувъ, щобъ хто казавъ про се, та ще зъ такимъ страшнымъ завзятѥмъ. — И мовивъ Чипка далѣ ось-що: „Одъ сьогоднѣ шабашь пити! — годѣ гуляти! Станьмо й мы такими, якъ люде!... Знайдемо роботу, — рукъ не позычати... Коли ѥ правда, то для всѣхъ хай буде рôвна: — коли нема, то всѣмъ нема!... Усѣ налягли на нашу шию! — всѣмъ бажаѥться поѣздити на ѣй. Панъ, якъ панъ: вôнъ тôльки своѥ дѣло знаѥ, — панське!... Коли-бъ до насъ старшй надъ панами правдивй були, и панъ бы бувъ не той... И панъ и старшй — одна бѣда!... И свôй братъ-богатырь на насъ!... И пяницѣ мы, й злодѣѣ, й волоцюги!... Станьмо краще такими людьми, якъ усѣ, приймемось за роботу, — въ день будемо працювати, а нôчь-матѣнка й научить и скаже, де наше лежить! (стор. 280—281)·

Лушня притакнувъ Чипцѣ й заявивъ, що скаже про се обомъ товаришамъ, Матни й Пацюкови. Вôдтакъ сказавъ Чипка, що помирить ся зъ матѣрю та перевезе єѣ до себе. Незабаромъ товаришѣ Чипки пôшли до жида й стали на винници, а вôнъ самъ перепросивъ матѣрь, и послухавши єи рады не наймавъ ся въ винници, а станувъ въ Крутоярскôй окономіи въ току, заробляти хлѣба И якій ставъ зъ него робôтникъ! — золотй руки! А поки-що Мотря доживала зимы въ „довгопятои“ бабы, та ажь на весну стала зъ сыномъ поратись коло хаты. — Мѣжь-тымъ крѣпаки вôдгуляли мясницю, коли ось посередникъ приѣхавъ, уставну вводивъ, землю надѣлявъ. Та перелякали ся крѣпаки, щобъ зъ землею не надѣливъ вôнъ ще чимъ, — другою неволею. И загула громада: „Не хочемо землѣ! не треба!... До слушного часу!“ — Громада сподѣвалась того слушного часу, поки землю вернуть имъ даромъ, безъ грошей. Они думали, що царь волю давъ и землю подарувавъ, та що вже самй паны выдумали якусь плату. И вôдтакъ не въ одныхъ Пѣскахъ, — гукали про той слушный часъ скрôзь по Украшѣ. А вже-жь не стерпѣло начальство такои волѣ: почало єѣ силою вгамовувати.

Чипка принявъ ся за своѥ хозяйство: полагодивъ хату, — купивъ овечатъ, а въ косовицю придбавъ щось зъ пятьнацять копиць сѣна. Тому-то радѣла Мотря, хвалила ся людямъ, не нахвалила ся своимъ сыномъ. Теперь заживъ Чипка зъ Грицькомъ душа въ душу. И запыталась разъ Мотрѣ Христя, чому она свого сына не оженить? Та вôдповѣла Мотря, що Чипка не хоче. Тогдѣ Христя озвалась смѣючи ся: „И чому я теперь, матусю, не дѣвка! — отъ бы вашому сынови й пара була!“ Чипка-жь бачивъ Грицькове щастѥ, та оно єго не грѣло, а ще дужче жалю єму завдавало. Вôнъ де-далѣ робивъ ся все смутнѣйшій, — ставъ часто пропадати на цѣлу нôчь. И незабаромъ понеслась скрôзь чутка про лихй вчинки: тутъ Нѣмця-управителя пôдголено, тамъ жида обôдрано, тамъ церкву обôкрадено... Се поравъ ся въ ночи зô своѥю ватагою Чипка, котрого поставлено атаманомъ за те, що разъ вôдъ одного замаху вложивъ кацапа въ Гершка й добувъ велику силу грошей. Ватага верталась зъ полономъ до москаля Максима Гудзя, и въ него паювала на рôвнй части, що хто здобувъ Тутъ бачивъ Чипка Галю, „розбишацьку дочку“, зъ котрою давнѣйшо зустрѣвъ ся двѣчи на своѣмъ поли.

Коли Чипка въ-перве приѣхавъ зъ ватагою въ двôръ Максима, то Галя зустрѣвшись зъ нимъ въ ночи въ сѣ-

---

[1]) Становый — комисарь городскій. Мировый посередчикъ стоить надъ волостнымъ старшиною.

[2]) Справникъ — те що́ у насъ староста повѣтовый; — стряпчій — адвокатъ.

ньохъ, попрѣкнула єго, що вонъ зъ товаришами рѣже людей, якъ курей. И вôдповѣвъ Чипка: „Хиба мы рѣжемо? — мы тôльки рôвняємо богатыхъ зъ бѣдными!“ А вже-жь горнулась Галя до Чипки, якъ люба ясочка, й опôсля дарувала єму кесетъ, гарно вышитый червоными квѣтками. И задумавъ Чипка одружитись зъ Галею. Та отъ, она єму разъ заявила, що вже засватана за москаля Сидора.[1]) Коли-жь Чипка тяжко зажурився ся, то сказала єму Галя, що може ще не все пропало, кобы вонъ тôлько кинувъ таке житє, чуже добро грабувати, людей убивати. И вôдповѣвъ Чипка, що нѣхто на свѣтѣ не скаже, щобъ вонъ кого вбивъ, хиба що обороняючись руки не здержавъ. А коли Галя дорѣкала Чипцѣ, що вонъ лѣзе въ чужу хату красти, — що вонъ злодюга, то вôдповѣвъ вонъ: „А вони?... вони хиба кращî? — нажили ся зъ нашои працѣ та й панують!... Мы своє одбираємо!“ (стор. 320—321). Тогдѣ сказала Галя, що й єму буде зъ чого жити, — коли вонъ стане робити чесно, працювати щиро. А все-жь обѣцявъ вонъ Гали, покинути своє товариство, покинути таке житє. Опôсля задобривъ вонъ Сидора грôшми й посватавъ Галю. Богато добра всякого та худобы навезла Галя зъ собою въ хату Чипчину.

Хоча-жь Чипка живъ теперь мовъ въ раю, то не позбувъ ся своихъ сумовитыхъ думокъ, дарма, що Галя все була весела. Незабаромъ ставъ вонъ опять своє говорити, що, мовлявъ, кривда кругомъ, скрôзь неправда, — одначе Галя вмѣла якось втихомирити зворушенî змаганя єго палкои душѣ. Коли вôдтакъ три товаришѣ, Лушня, Матня й Пацюкъ, прийшли до Чипки, то не пустивъ ихъ у хату. Теперь Грицько зъ Христею припавъ єму до душѣ, и незабаромъ Галя була хрещеною матѣрю другого сына Христѣ. Вôдтакъ Чипка розжившись переставъ хлѣба робити, а ставъ по ярмаркахъ полотна скуповати та перепродувати. Люде стали єго знати, поважати й шанувати. „Нема чоловѣка добрѣйшого, якъ у насъ Чипка!“ хвалили ся Пѣщане. Тому-то Чипка подобавъ ся й становому Дмитренкови, и той прийхавъ до него въ гостѣ, коли привѣзъ земство[2]) въ Пѣски. И отъ, другого дня на майданѣ коло козачои волости Дмитренко прочитавъ указъ, — розказавъ, кого выбирати въ земство, заборонювавъ „сѣре мужичя“ въ гласнî[3]) перти, й радивъ панôвъ, котрî „все знають и все, щó треба, зроблять.“

Въ Чипчинôмъ серци вже ворушило ся бажанє верховодити въ громадѣ: єму хотѣло ся, щобъ громада єго послухала. Давнє забуло ся, мовь єго й не було нѣколи: вонъ думавъ, що вже отаманує въ громадѣ. — Трохи зъ-годомъ выбрали Чипку въ управу земства. И радѣвъ Чипка зъ жôнкою, що заробивъ людску шану-повагу. Тôлько Мотря сказала єму журливо: „И на-що воно тобѣ, сыну, зъ панами водитись? Ще, не дай, Боже, пôдведуть якъ... Самî-жь поховають ся, а тобѣ — буде“. — И отъ, незабаромъ выбôръ єго въ управу, зробленый пôдъ горячій часъ, безъ порады, безъ розмыслу, нѣкому не бувъ милый. Козацка старшина дивила ся на Чипку зъ-коса, а паны оханули ся, якъ уже выбрали „хама“. Неприятелѣ єго вышукали въ бумагахъ, що вонъ судивъ ся за те, що кравъ пшеницю въ коморахъ паньскихъ, та що прибивъ сторожа Деркача. Коли вôдтакъ Дмитренко радивъ Чипцѣ, самому тѣкати зъ управы, то той сказавъ: „Я людямъ служу, — мене люде выбрали, — мене люде й скинуть!“ (стор. 380). А вже-жь на другій день прийшовъ вôдъ предводителя приказъ, „устранить гласнаго Вареничка!“ — Упала ся вѣстка якъ грôмъ на Чипчину голову. — „Це гôрше крадѣжки, розбою!“ подумавъ вонъ. Поѣхавъ вôдтакъ у Гетьманьске, де старый ябеда Порохъ написавъ єму жалобу на панôвъ. Коли-жь вернувъ ся Чипка до дому, то дôзнавъ ся вôдъ матери, що Галя поѣхала до недужого-перебитого батька. Мотря натякнула на те, що на Красногорку, де живъ панъ польскій, напали розбишаки, та що сторожѣ ихъ вôдбили. Вôдтакъ на другій день поѣхавъ и Чипка до тестя, котрый хапавъ ся за спину й у страшныхъ боляхъ умеръ.

Мѣжь-тымъ паны въ Гетьманьскому радѣли, що по ихъ воли стало ся, а на Чипчину жалобу черезъ справника пôслали одказъ. Про те своє лихо довѣдавъ ся Чипка, коли бувъ на ярмарцѣ въ Гетьманьскому; — тогдѣ ставъ вонъ выгукувати на панôвъ, зовучи ихъ чортами, а не людьми. На єго крикъ нахопився ся Дмитренко й сказавъ, що вонъ людей бунтує. Вôдтакъ надъ вечôръ вертавъ ся Чипка до дому вкупѣ зъ Грицькомъ. Вонъ бувъ сумный, — мовчавъ цѣлу дорогу. Грицькови ажь моторошно стало; — вонъ сказавъ Чипцѣ, щобъ плюнувъ на панôвъ. — на ихъ земство й управу, а коли Чипка натякнувъ на те, що єго громада выбрала, то озвавъ ся Грицько: „То й на громаду плюнь!“ — Чипка ажь позеленѣвъ вôдъ такого слова й нѣчого не вôдказавъ. Якъ прийшовъ домôвь, то лежачи мовчки шептавъ вонъ: „Куды не глянь, де не кинь, — усюды кривда та й кривда!.. Коли-бъ можна, — ввесь бы цей свѣтъ выполонивъ, а выростивъ новый!... Тодѣ-бъ може й правда настала!“ (стор. 389).

Поховавши Максима Явдоха спродала дворище й перебрала ся до дѣтей. Та разомъ зъ нею вступило й нове лихо въ Чипчину хату, бо обѣ матери не могли помиритись. Явдоха хотѣла верховодити, зъ-за чого въ хатѣ бувала лайка та сварка. Чипка радивъ матери, щобъ покорилась, але она не слухала сына. Тогдѣ єму остогидла хата: вонъ почавъ згадувати старе товариство та говоривъ, що дома гôрше, нѣжь у пеклѣ. — Трохи-перегодя почавъ вонъ перекидати лишню, се-бъ-то пити, й тогдѣ сердивъ ся вонъ на всѣхъ. А коли Галя журливымъ голосомъ єго голубила й єму докоряла, то мовивъ вонъ: „Тяжко менѣ, важко! Самъ не знаю, де-бъ я дѣвъ ся, куды-бъ себе запровадивъ!... Хочь бы дѣти були!... Може-бъ вони розважили мою тугу!“ И порадила Галя Чипцѣ, щобъ кликнувъ до себе товаришѣвъ, та погулявъ зъ ними. Була-жь у нея така думка, щобъ навчити тî запеклî харцизяцкî душѣ, пяні головы — любови до людей, до ихъ мирныхъ звычаѣвъ, до разъ заведеного мирного житя... Але хочь Галя побивала ся, сумувала, плакала, то Чипка того вже нѣ чувъ, нѣ бачивъ. Вонъ ставъ бенкетувати зъ крѣпаками, та выкрикувавъ, що часъ бы й покарати! Чипчина хата стала притономъ гульнѣ пянои, несамовитыхъ реготôвъ, спѣвôвъ... Тому-то Грицько переставъ ходити до Чипки, хочь сей подарувавъ єму сто рублѣвъ на хрещеника.

И робивъ ся Чипка що-день все хижѣйшимъ: якъ той звѣрь кидавъ ся вонъ на кождого заможного чоловѣка. Перше „каравъ“ вонъ тôлько пана та жида, а вже

*

[1]) Той-то Сидôръ належавъ такожь до ватаги розбишацкои.

[2]) Земство въ Россіи є похоже на нашу раду повѣтову.

[3]) Гласный — той, щó на зборѣ дає свôй голосъ, — депутованый.

ставъ „одбирати своє“ й у свого брата, — заможного козака; — обдере бувало якъ липку, — тôлько живу душу на свѣтъ пустить. — Мотря видячи безпутнє житє свого сына, обливала ся горячими сльозами, а бѣдна Галя не мала силы, що-небудь подѣяти. Ажь ось умерла несподѣвано Явдоха. Пôсля поминокъ не було Чипки два днѣ а на третю нôчь привѣзъ повнѝ возы всякого добра. Ажь скрикнула Мотря, якъ се побачила. Она стала корити, ганьбити й сына й товаришѣвъ. Тѝ на докоры не змовчали, загрызли ся зъ Мотрею. Приставъ и Чипка; — зчинила ся въ нихъ лайка, буча, — а Лушня такъ розпаливъ ся, що збивъ Мотри зъ головы очѣпокъ. Вôдтакъ въ-ранцѣ пôшла она въ волость, жалѣти ся за те, що єѣ „волоцюга“ побивъ. Опôсля Чипка розпаливъ ся якъ огонь, и пяный налаявъ матѣрь та хотѣвъ побити. Лушня-жь ставъ кричати, що Мотря мабуть Явдоху зъ свѣта звела, — струила. Вôдъ такои зневаги Мотря занедужала. Ледве-ледве одходила єѣ Галя!

Ажь ось показалось, яка се правда, котрои добивавъ ся Чипка! Зô своєю ватагою напавъ вôнъ въ ночи на хутôръ Хоменка, а досвѣта вернувъ ся зъ товаришами до дому. Засвѣтили свѣтло. Мотря, лежачи на печи, выглянула зъ-за комина й затрусила ся. На кождому видно було слѣды свѣжои крови. Далѣ она почула, якъ стали въ печи огонь розводити, — одежу палити. Управившись, якъ слѣдъ, повмывавшись, розбишаки погасили свѣтло въ хатѣ й побрались у свѣтлицю. Тогдѣ Мотря злѣзла зъ печи й почала молитись передъ образами. Вôдъ щирои молитвы вôдôрвавъ єѣ несамовитый крикъ та стукъ у вôкно. Мотря кинулась до вôкна й выйшла на двôръ. Передъ нею стояла лѣтъ десяти дѣвчинка, боса, въ однôй сорочцѣ, обюшенôй кровю. Дѣвчинка сказала, що розбишаки запалили хату, всѣхъ порѣзавши й пострѣлявши, — тôлько она одна зôстала ся, — однои єи не знайшли, — и вôдтакъ она втекла. Мотря пôшла зъ нею въ волость. Незабаромъ прибѣгли волостнѝ, — назбиралось народу повнѣсенькій двôръ, — обступили кругомъ хату. Нѣ однои душѣ не выпустили: всѣхъ побрали, повязали. — Вôдъ крику прокинулась Галя, що спала у своѣй хатинѣ. Якъ глянула она на Чипку, якъ углядѣла обюшену кровю дѣвчинку, то скрикнула не своимъ голосомъ: „Такъ оце та правда?!... Оце вона!“ — й несамовито залилась божевôльнымъ смѣхомъ. Трохи-перегодя она повѣсилась; — Чипку-жь и єго товариство погнали на Сибирь. Мотрю взявъ Грицько, догодувати до смерти, але она швидко пôсля того вмерла.

* * *

Сей романъ зъ народного житя оцѣнивъ широко Володимиръ Барвѣньскій въ „Дѣлѣ“, 1882 р. (ч. 11—12 14. 21—24). Про головного дѣяча пише вôнъ мѣжь иншимъ ось-що: „Чипка являє ся яко чоловѣкъ чутливый и вразливый на свою й чужу кривду. Въ єго души живѣйше озыває ся бажанє правды й волѣ, якъ у звычайныхъ людей єго роду; — єго душа бôльше палка, єго воля менше податлива. Такихъ людей, зъ такою вдачею буває не-мало середъ народа. Се оправдувало-бъ, для чого въ романѣ выведеный Чипка яко герой и яко типъ такихъ людей. Вôнъ творить контрастъ до Грицька (типа нашого звычайного чоловѣка). И Грицько бачить людску кривду, та вôнъ не хоче розбивати муру своєю головою; — вôнъ розумѣє, що нѣчого не вдѣє противъ великои силы“... „Чипка се твôръ того бурливого дѣда Запорожця, того запорожского духа, щó въ нѣмъ мимо всѣхъ выскокôвъ и блудôвъ, зродженыхъ нещасною й неправдивою суспôльностію, все-таки горить праведна искра правды й волѣ. Такимъ бодай, думаємо, хотѣвъ намъ авторъ, чи авторы сего роману, вывести Чипку. Тôлько-жь на дѣлѣ не такъ склало ся, и Чипка не выдержує тои типичности и консеквенції свого характеру въ переведеню цѣлого роману. Вже самъ першій ступень до лиха, перша розпука зъ окликомъ „нема землѣ!“ — першій початокъ сего пяного бурлакованя — не выдає ся намъ достаточно умотивованый и психольоґично оправданый. — Мы не бачимо, а навѣть не знаємо на-певно, чи справдѣ єму ту землю вôдобрали, чи може судова постанова осталась на паперѣ. Мы зовсѣмъ не бачимо того Чипчиного суперника, Луценкового небожа, и не знаємо, чи вôнъ справдѣ посѣвъ землю Чипки“...[1])

(Дальше буде).

Листи Осипа Федьковича до Данила Танячкевича

з року 1863 і 1864.

Подав Титко Ревакович.

(Конець.)

Четвертий Лист.

17. Мая[2]).

Христосъ воскресъ!

Братя моі кохані та любі!

Вашъ даръ приймаю, и ни дякую навіть, бо ни годенъ ємъ. — Відправи[3]) ще и доси ни маю, и ни знаю, коли ся ій діжду, — вже ажъ ми ся збридло ждучи. — За тілько хоть гараздъ, що даютъ ми німці дома бути.

А ти братчику мій дорогій Даниле Танячкевичу[4]): ни бануй душко, що так ни скоро відписую, але бігме, що ни мавємъ коли, теперъ, бачъ, весна, та ще и не одна жура чоловікови головъ сушитъ: сіна нима, худібка пропадає, весна ся припоздила, верьхами снігъ у хлопа, нани за вівці друть, ярмарку ни було ані разъ, тай тілько. А ще до того німці ідя чоловіка приступаючи: я від коли дома, то хожу у цівільні одежи[5]), німці лаютъ, призвали мене лайдакомъ, хло-

[1]) „Дѣло“, 1882; ч. 22.

[2]) В оріґіналї не було ні року, ні місця писаня; очевидно писано в Путилові-Сторонци 17. мая 1863. — *Т. Рев.*

[3]) Се є „Abschied“ з війська, а властиво декрет пенсійний. — *Т. Рев.*

[4]) В моїх записках стоїть „Д. Т.“ — *Т. Рев.*

[5]) Ф. ходив все в сердаку гуцульскім, в кресани гуцульскій з топірцем лиш; так ходив до сямої смерти і в Черновцях. З тої причини мав великі неприємности. Я знаю два злучаї такої неприємности.

Про оден розказовав мінї д. Петро Йозифович, бувший ц. к. староста в Серетї таке: „Ще яко ц. к. практикант при старостві в Вижници дістав я був наказ їздити яко комісар рядовий з бувшим еніскопом (православним) Евгенієм Гакманом підчас єго візитації канонїчної по Вижницькім повітї. Коли ми приїхали до Путилова-Сторонця, представили ся урядники ц. к. уряду повітового й другі гонораціори, а межи ними також офіцер Осип Федькович в гуцульскім убраню яко начальник громади Путилівської. Єпіскоп Гакман (як звістно син руського селянина з Васлївців й щирий Русин) офукнув ся на Федьковича за се убранє гуцульське й коли го пізнїйше враз з другими гонораціорами просив на обід до себе, додав до него слова: „Тілько прошу прийти у офіцирськім убраню“. На се відповів Федькович: „Коли Вашому Преосьвященьству милїйше є моє офіцирське убранє, як моя особа, то даруйте, що не прийду!“ І не прийшов, що було дуже неприємно єпископови, що щиро симпатизував з руським народом“.

Другий злучай: Ф. пішов в 70-их роках до президента краєвого Піна мабуть в справах громадських в авдієнції — також в гуцульскім убраню. Піно розгнївав ся й діткнув Ф—а дуже за се, що не прийшов в офіцирськім убраню. Загально розповідають, що Ф. зложив зараз свій

номъ, гадиновъ; а найдуще вже імъ ни по іхъ, що я таки такъ гадаю и ходити, якъ зъ війська ся визволю, — лаяли доки лаяли, а на решті вже и прося, але дідька ззідя всі, Господь би імъ очи заплювавъ.

Зъ мого сватання такожъ ячмінь: голубка мині відповіла, — старий, каже, задумшливий, мині кращого треба. — Зъ разу, то я ся про се трохи журивъ, але неня мене найліпше розрадили: Синку, кажутъ, того цвіту по всімъ світу; коби хлібъ, зуби ся найдутъ. Тай тілько. — А теперъ уже самъ ни знаю, ци ся женити ци парубкомъ гуляти? — бабу мині ся не хоче брати, а дівки мене зновъ ни хочутъ, — тай тількі.

Ти мині зновъ пишешъ, братчику мій солоденький, щоби я кобзу ни лишавъ. — Сли зможу, то запевно ій не лишу, але хлібъ нашъ насушний, — то перший. — Коли Галичане хотіли — — але вже нічо ни кажу, абесъ ся любчику ни осердивъ. А зновъ, ни думай, братчику мій пишний, що моє господарствечко хто зна яке; оно дуже маленьке, та треба ся гараздъ увихати, аби що було, а ненька вже ані разъ таки ни годни; треба жъ и іхъ годувати и самому якось жити, а податки страшні, та ще до того і вівця за опалъ. — . . . . . Лишъ ни думай, братчику, що я зо своєвъ теперішновъ долевъ ни контентний, — о — о! — я щастливий братчику, — гірько зароблю а солодко ззімъ. — Тай тількі.

Відъ сегодне за дві неділи у насъ храмъ[1]). — Шкода, що тебе ни буде, оттожъ бихъ ся тішивъ! — али чий тебе за тото літі побачу, лишъ кобесъ ни згордувавъ братчику бідновъ моєвъ хатковъ та моімъ обийстямъ. — Але, кобесъ ти лишъ прийшовъ, — я вже знаю, що зъ тобовъ робити, та де тебе діти, ни бій ся, — але абесъ знавъ, що скоро прийдешъ, такъ тебе заразъ по нашому переберу, а горівочки зъ мідкомъ та зъ калинковъ спражу, та вже упою тебе, упою! Лишъ коби, кажу, такому щастливому бути, абе тебе, Ангеле мій сизокрилий, у своїмъ халашу уздріти. А є въ насъ у селі циганъ, знаєшъ, ей тотожъ то грає неся віра!

. . . . . Ненька моя клонятъ тобіся низенько, и прося за тебе Бога лягаючи и встаючи, — слёзи іхъ муся Господа милосердного за тебе упросити, а я зновъ, братчику мій любий, та солодкий, та пишний, та дорогий та красний! — я тебе ни забуду, доки мого віку.

А ви зновъ братя мої предорогі, що сте мене у тяжкій годині такъ щире спомянули! — дай же Боже, абисте усігди такі честні, та такі величні, як колачі пшеничні, та абисте у світі ніколи не зазнали, що то є та тяжка година.

Вамъ зновъ, братя: Климковичу и Шашкевичу, покланяю ся тричи: у щістю, у здоровю и во славі добрій, а прошу мене и на далій не забувати.

Напиши мині братчику, що стало ся зъ моімъ „Кобилицев“[2]) зъ „окрушками“.

Тарасъ батько въ золотихъ рамцях у мене. — Я покладу го в образи, та до него отче нашъ казатиму.

А коли хочешъ наші гори звидіти и пізнати, то ідь зъ Кутівъ черезъ Тюдевъ до Ростікъ, зъ ростікъ (галицкихъ) черезъ Бервінківъ у Довгополе, відти на Гриневу ажъ у Голови и т. д. ажь у Мармарошъ; вертаючи перейди на волоский бікъ[3]) ідь Яблоницевъ у наше Довгополе, відти у Устє путилівъ, Дехтенецъ и т. д. ажь до мене у Сторонецъ. Відси відправю тебе у Плоску, Шипітъ, Селятинъ, найкращу країну нашої Буковини, відси у Путну и т. д. ажь до Радівцівъ; відси поідешъ до Сочави, мешъ бачити монастирі, Dragomірну и Сочавицу, и вернешъ до Чирнівцівъ, а відси поштовъ до Львова.

Якъ мандрувати мешъ, то низабудь у Довгімполи довший часъ забарити, бо ніде якъ тамъ утримав ся ще типъ справедливий гуцульский. — А якъ будешъ може у Красноілі, то низабудь піти до Добушевої керниці, а у Ростокахъ (галицкихъ) до „писаного каменя“.

Пятий Листъ.

$^{12}/_{6}$[1]). Братіку мій солоденький!

. . . . . .

Минула ся братіку лихая година: ни тілько, що мене німці домівъ пустили, але дали мині ще и пенсійку, теперъ лишь би жити, але що съ того, коли здоровя нима. — И зо мною відай до знаку такъ буде, якъ зъ тимъ чирвакомъ, що въ хріну свій вікъ збувъ, а влізъ у моркову та здохъ, якъ тото приповідаютъ. — Груди мня дуже боля, здаєт ця, що, гірське остре повітрє мині ни панитъ, а ни такъ тото повітрє, якъ тота гризота! Тутейші німці не даютъ мині на світі проживати, интригуютъ, прозиваютъ лайдакомъ та хто зна якъ, а то лишь черезъ мій теплий руський сердакъ...

Яжъ бо тебе ни звержу ся,
Руский мій сердаче,
Теперъ ажъ я заспіваю,
Теперъ ажъ заплачу,
Бо маю ся в що утерти:
Широкні поли.
Ни скину тя мій сердаче
Ніколи ніколи!

И тогди ся го ни скину, якъ бихъ мавъ відси піти. Руский край великій; — а такъ братіку?

А що з вечірницями[2]) ся подіяло, га? Я вже хто знає, від коли іх ни дістаю. За що ви ся такъ дуже на мене загнівали, братя мої кохані? краще бъ було, якъ би ви мині безъ рукавицъ усю правду сказали, якъ таковъ німецковъ політиковъ коло мене ходити; то ни є красно, ни є по козацьки. Або може правда, що тутъ говоря, що вечерниці уже ни муть виходити? А то хто мині казавъ: вуйко. „Хтожъ бо“, каже, „видів у вечерниці такі „простії“ сторіі слати, якъ ти шлешъ. Певно, що черезъ тебе устали вечерниці виходити, ни черезъ кого иншого.“ Такі речи я тутъ мушу вислухати, братику мій любий, тай ще і сто раз гірші. Така моя доля.

Що ся тичитъ моі музи, то мушу тобі ся по правді признати, що теперъ дуже мало пишу, и що зачну, то ни маю охоти навіть докіньчити, бо та гордість, той укір, та зневага котровъ мня тутъ частуютъ, гризе якъ трута моє серце, ни дай Христе Боже, аби се такъ остало! волієш ми дати смерть погану. А ще до того и мати мня зневажає; розумієшъ ти, братіку, що то значитъ? Мати тому собі мене жилала, бо гадала, що стане зза мене панею, ажь то — ни туда ся моє серце горне. Отъ и причина моіхъ угризків. Братцю мій дорогий: хіба оденъ Богъ мині віритъ, а більше ніхто.

Боже милий, кобихъ тебе хоть побачивъ, але мині ся у одно видитъ, що ти чогось сердитий. Якъ ти маєшъ на мене яке діло, то пиши мені від разу: ти отце та отце ни гарно зробивъ, або якъ тамъ уже нибудь, лишъ ни сердь ся, ни завивай ся у папірчики. Я разъ такий чоловік, що мині можна усе сказати, — за правду, — то я ся ніколи не гніваю, а я би сегодня навіть яко поета багато вище стоявъ, коби було кому було, мині правду уповідати та усе на праву дорогу наводити. Боже милий, Боже, чому теперъ такъ тяжко за правду повстало?!

Видівємъ сегодне „страхопуда“ тай и єго „концертъ руский“, тай єго бесіду читавъ. Мині ся видитъ, братіку любий, що руска справа у Галичині ни здойме ся д' горі;

характер офіцирський (задержавши пенсію), щоби не був більше нагабуваний за гуцульске убранє. Похоронено єго в гуцульськім убраню, а помимо того брала удїл в похороні військова музика того полку, з котрим Ф. був 1859 в італійській війні, і єго давні товариші-військові, штабові офіцири. — *Т. Рев.*

[1]) по галицьки: „празник“. — *Т. Рев.*

[2]) Люкіян Кобилиця, герой-гуцул, що боров ся в горах руських на Буковині, за свободу гуцулів із дїдичами, що їх утискали ще в самих початках 40-вих років. Поему Федьковича „Кобилиця“ мав я цілу відписану в 60-их роках; єї випозичив у мене о. К. з С. — і вона пропала. — *Т. Рев.*

[Поему „Лукіян Кобилиця“ подали ми в Ч-ї 1 с. р. — *Ред.*].

[3]) То є на Буковину, котра в тих сторонах і далеко ще у глуб краю є чисто руським краєм; а назва „волоський бік“ походить від того, що колись Буковина належала до Молдавських господарів (князїв), котрі були „Волохами“. — *Т. Рев.*

[1]) очевидно 1863-ого року. — *Т. Рев.*

[2]) „Вечерниці“ — письмо літературне, що виходило у Львові в рр. 1862 і 1863 зразу під редакцією Федора Заревича а відтак Володимира Шашкевича. „Вечерниці“ виходили дуже неправильно, і в першій половині 1863-ого р. перестали виходити. — *Т. Рев.*

[В р. 1863-ім вийшло всього 16 чисел. — *Ред.*].

якъ же ще стоїтъ руска словесність на Вкраіні? Ци и зъ неї кпитъ си леда дурень? Ох, охъ руский роде: видитъ ми ся, щось пропавъ на віки. . . . . .
Ни знаєшъ ти соколе хоть одного такого куточка на рускому світі, де би я отця-матіръ найшовъ, де би зъ мене люде ся ни сміяли, де би я бувъ щастливый? Нима відай братчику. А чогожъ я ще жию на сему світі? най мині хто скаже.

Я до тебе багато вже де чого писавъ, та тебе питавъ, та ся радивъ, але ти мині ніколи на всі моі питаня ни відповідавъ, чиму братю? ни варта моя просьба хоть тілько у тебе, аби ти мині на усе відповівъ? Але ви — Львівце — стали зовсімъ німецькими дипльоматами: коли ни хочете на яку річь відповісти, то чините ся, що сте на ню забули, и словечкомъ згірнимъ ни згадаєте. Ни гнівай ся братіку за правду.

Шестий лист.

26. лат. новембра 1863.

Годний Пане Брате!

За писанячко твоє любе: Спасибі! — Я хоть ни здоров, а все ще ся волочу по світі.

Пенсію и досі побіраю, — а хоть би и ні, що ти мині серце поможешъ? — Дуфаєшъ може на Галицькі русини? — Бідний ти.

Німці німцями; а що нашь нарідъ — жиє та дожидає правди. — . . . . . .
. . . . Я много де чого позачинавъ а нічо ни скіньчавъ; ни маю я братіку до нічого волі, — хожу мовъ ни по своему світу. — Дома писоглась, вороги на всі боки, а до того ще и здоровя того нітъ. — Доле моя! — . . . . . .
. . . . А тим панамъ gречнимъ молодцямъ, що до мене ся поклонили, нехай Богъ поклонитця щастямъ та долечковъ додобровъ; аби ся такъ здоймали, якъ ся здоймаютъ ті орли сизі на чорні наші чорногорі.
. . . . . .
. . . . Ни дивно мині, що тобі ся въ горахъ сподобало, але мині дивно, якъ вамъ ся могло въ мене тутъ подобати.— Одно те: що ми собі дуже бідно живемо, а друге те: що трапилисте до насъ саме въ пістъ, отъ ни чули ні скрипки, ні танцівъ ни бачили, а до того ще и погода слотава, въ насъ въ горахъ тілько осінь та зіма красна: снігу ще и досі тута ни було, худоба пасетця ще полонинами. Красно та тепло!“

Семий Лист.

$^{2}_{4}{}^{2}/_{1}$[1]) 1864.

Братіки моі срібні та годні!

У суботу по новому році поховав я свою неньку стареньку, ту мучиницю удову, а самъ оставсь сиротою, на віки братя. — Яжъ теперъ я знаю, якъ то люде плачутъ! . . . Дари ваші приймивъ и перші и послідні; — спасибі вамъ, братіє! — Да ни читавъ я ще нічого, бо мині теперъ ни читаєтця. Туга та жура мене їсть, мовъ та ржа залізо: и одинокий ємъ, якъ та билина въ полі, звісно сирота, и вдовживсь, що и ни знаю, якъ тимъ жидамъ та дофторямъ зъ рукъ вийти, и вороги мия обсіли, мовъ ті собаки скажені.....

А ви братіки моі любі та годні, про віщо-жъ ви ся такъ тратите за длі мене? — ви гроші ни куєте, браття: отъ лишіть мині хіба такі дорогі та величні дари[2]) слати, бо я ни знаю, якъ вамъ дякувати: и слівъ не стає, и паперу такого ни має.

Або ви може сподіваєтесь моіхъ пісней у заплату? — О братіки моі якъ рідні! мині ни до співаня, коли треба самому и зготовити собі и випрати, и ще и відъ ворогів одгризатьця.

А за симъ словомъ прощайте! — Даруй Васъ Боже щастямъ та здоровямъ, та славовъ добровъ, и ни забудь васъ, якъ ви ни забуваєте бідного того жовняра сироту —

Федьковича.

А теперъ же нехай я собі зъ тобою поворкую, Данилечку братіку мій, Янгеле мій ширий та добрий! . . . мабіть я у Бога свято го дуже щасливий, коли вінъ мині приятеля такого горячого навернувъ!

Я въ великі печалі, братіку, — туга моя безконечна..... а коби ни листи твоі часті та ни речи твоі щебетющіі, то ябъ мабіть розсівсь, так братіку: я би вмеръ.

Одна біда
Якъ рідна сестра;
Але коли зійдесь сім бід
На оденъ обід,
Отъ тогди ажъ гіркий світъ!

Ото таке и моє: оспротівъ, одовжився, а тутъ ще и вийшла „сервитутъ“ комісія, та накинула на мене якесь депутацтво чи що; — зъ писання та зъ труду мабіть и не вийти. — Отъ такі то злидні, братику.
. . . . . Отъ теперъ що приіхавъ прохфесоръ нашъ изъ Чирнівцівъ. Уповідає, що и тамъ руське парубоцьство оживає. — Боже помагай!

Пенсія мині ще йде. Да позавчора прийшло мині від нашоі вербицирки письмо, щобъ по велицідни на ново до супровіту ставитиця, — хочуть мабіть мене назадъ у військо взяти. — Що жъ свої бідні голові отъ тогди ажъ діять, братіку? — Ни годенъ я вже військові муки зносити.

Ни знаю, що вже тобі більше и писать въ мою нужду. Дякувавъ бихъ тебі за всю твою доброту та щирість — ни вмію, просивъ бихъ тебе, мене бідного и на далі не забувати — та ни сьмію, отъ хіба помолюсь Богу святому та Причисті, щобъ тебе благословили. *Федьковичъ.*
. . . . . Дуже я давно маю охоту на лірі вчитись.— Ни можъ би у Львові достати? — Роспитайсь братіку, а потім мині напиши, — можебъ я якого веремя спомігъ ся. — А коли у Львові нима, то буду попросити Климковича, щоб мині у Кіеві роздобув. — Въ Італіі такожъ граютъ на ліру, да ни знаю, якъ би то можна відтиля достати. — На що єму Ліри? питати ся мешъ. — Отъ на що, братіку: якъ мене нищасна година ни мине, та схочуть назадъ въ військо взяти, подякую імъ за іхъ хлібъ, а самъ піду співаючи по всі Буковині. — Нашъ народъ дуже любитъ ліру.

Моя ненька якъ умірали, то всіхъ васъ благословили, братіки моі любі. — „Пиши ім синку“ кажутъ, — „що я іхъ благословю изъ сего и того світа.“ — Господи, що плакали конаючи; — ужем іхъ на лаву поклали, а они ще плакали. — Другоі днини раненько, якъ я імъ личко вмивавъ (бо у насъ на Буковині така поведінка, що кождого ранку, кількі тіло лежить, то мусить синъ або дочка батькові або неньці личко умити, утерти, волосячко причисати, отчинашъ прочитати, попюлювати у руки и у ноги, и по имени прокликати) — отъ же якъ я імъ личенько вмивавъ, то ще слізоньки у очехъ стояли. — Віщувала мабіть моя ненечка покойна, що мене ось на нужду та ворогамъ на наругу покидає!....

Ни знаю вже, коли тобі писатиму, братику мій солодкій, бо такий ємъ теперъ бідний, що и листъ не маю чимъ заплатити...

Ни приймай, братіку, щобъ львівські молодці для мене все дари слали. Они сподіваютця, щобъ я імъ за іхъ дари співавъ, а моя теперішня пісня знать яка. Они ждатимутъ-ждатимутъ, а далі осердятця на мене, а може ни такъ на мене, якъ на тебе, братику милий...

А нащо намъ того?
. . . . . .

Бувайте здорові, братці любі та пишні, та дорогі, та красні, та милі! Нихай Васъ Мати Божа благословитъ.

Осьмий Лист.

$^{5}/_{3}$ 64.

Соколе!

Оба листи доставъ: и той зъ грішми, и сей. За гроші ни дякую, бо ни вмію.

„Лавра и Петрарка... де ни буде ні облуди ані зради... одна любовъ тільки и зелена надія...“ що ти отце пишешъ, братіку? — ни второнаю. Манишъ Ти, друже, и мене, и себе мабіть. Пожаль ся Боже.
. . . . . .

---

[1]) Так стояло в оріґіналї; я вияснюю се так, що листъ був писаний від 2-ого до 24-ого сїчня 1864-ого р. — *Т. Рєв.*

[2]) О кілько собі пригадую, висилав Д. Танячкевич Ос. Федьковичеви книжки, куплені за складкові гроші. Чи молодїж семінарицька висилала Федьковичеви ще і інші дарунки — не знаю. — *Т. Рєв.*

Братіку сердечко, дай, мині відповідь борзесенько!! Незабудь, якъ жде та дожидає

Федьковичъ.

Да ни пиши, місяцю мій, манівцями, да пиши таки звичайно, бо — ей Богу — ни второпаю, якъ ось про Петрарку, чи що.

* * *

Мушу ще дещо від себе додати:

Всї новисше згадані листи оріґінальні вернув я відтак Вп. Данилови Танячкевичеви назад. Відписи-ж тих листів, як також відписи двох других живучих літератів, з котрих оден (Володимир Стебельскій) давно покинув рідних пенатів і служить чужим богам, визичив я 1867-ого року Вп. Костеви Горбалеви. Сї мої записки дістав я в літї 1890-ого р. назад. Публїкуючи їх, думаю, що прислужусь нашому літературному дїлу.

Пїдбуж, в жовтни 1890.

Титко Ревакович.

Популярні книжки.

(Конець.)

IX.

Але тут не доведецця багато сказати. Нам доведецця тільки висловити бажання, щоб усе, що може бути видане для народу з наших старих і нових авторів, з'явило ся в сьвіт нарізними невеличкими книжками. Се річ така, для котрої найменш буде припини, бо навіть росийська цензура белєтристику та поезію дозволя. Скажемо хіба ще те, що нема нїякої рації обмежовувати ся в таких виданнях тільки тими творами, де описуєцця народ та село. Народові цїкаво буде взнати також і про інтелїґенцію, як вона живе та що дума, та до чого прямує. Навіть більш народові треба се знати, бо тільки тоді, як він знатиме се, можна сподївати ся духового з'єднання народу з інтелїґенцією. На превеликий жаль, таких творів, здаєцця, не знайдецця в українській літературі, — раз тим, що й взагалї в українській літературі мало творів з сюжетами з інтелїґентного життя, а вдруге тим, що в таких творах мова народові буде дуже незрозуміла, а сама річ, про котру кажецця в творові, о стільки далека од простого мужицького життя, що зрозуміти її буде не з так легко — тим ще найбільш, що як писано все це для інтелїґенції, то про багато річей, народові цїлком не відомих і пояснення вимагаючих, там і не згадуєцця, яко про загально відомі. Тим то ми тільки можемо висловити наше гаряче бажання яко мога скорійше побачити такі зрозумілі народові твори з сюжетами з сьогочасного інтелїґентного життя.

Ще одна увага, котру пощастило нам зробить на підставі власного досьвіду. Всякі описи природи народові незрозумілі, скучні і тільки утрудняють йому читання. Нам в цьому доводило ся вневняти ся не один раз. Ще недавнечко одна добродїйка читала голосно в гуртї твори українських письмовців. Проміждо слухачами була письменна селянська дївчина, котра сама ранійш читала не одну книжку. Читано в ряд твори Левіцького: Дві московки, Микола Джеря, Кайдашева сїм'я, Старі батюшки та матушки, Хмари (дївчинї в „Хмарах“ довелось багато дечого вияснити). Селянська дївчина слухала-слухала та й каже: „Левіцький так гарно пише, що як живе все бачиш. Кращого я не читала. Тільки у всїх його творах єсть однакове“. — Як то однакове? — „Та оте, де він описує, яке там місце було та як там гарно було — воно всюди однакове“. — Т'але-ж він описує не однакові місця. — „То що, що не однакові — воно все виходить однаково“.

Як бачите, дївчина, котра з великою увагою переслухали Левіцького (а також і других авторів, з котрих і сама читала Шевченка, Куліша, Кропивницького, М. Вовчка, Карпенка-Карого, Мирного та инших) зовсім не зрозуміла описів природа і тим вони здались їй однаковими, а значить — і скучними.

Вдаючись тепер до народніх творів — казок, пісень та иншого, ми мусимо сказати, що дуже і дуже було-б бажаним, щоб усе з їх, здатне з педаґоґічного боку, пішло у народ. Дещо здалось би дїтям, а дещо й дорослим, бо народ і досї любить казки (не кажучи вже про пісьні). На се можуть сказати, що все це народ і сам зна, бо з його-ж уст його й узято, — тим не варто й видавати. Нам здаєцця, що такий погляд буде помилкою. Раз те, що дїти дуже мало знають з цього величезного матеріялу, а друге, що й дорослі теж забули вже цей коштовний скарб свій: инше й зовсїм уже невідоме в народї, а инше відоме тільки в деяких місцевостях, іноді деяким тільки людям, а де инде про його й не чули. Ось через віщо ми думаємо, що значна частина з збірників Чубінського, Драгоманова, Куліша, Рудченка та инших повинна піти в народ: його добром та йому-ж і чолом. (Часом в таких річах стрічаюцця помилки в мові, — їх треба виправити: се не етноґрафічні наукові видання, і народові треба давати суто українську вироблену мову).

Зостаєцця сказати ще дещо про переклади та перерібки з чужоземних авторів. Переклади з таких авторів, як на пр. Діккенс (деякі з різдвяних оповіданнїв на пр.), Брет-Гарт, Шекспір (Отелльо на пр. або Король Лїр), Шіллер (Тель), Ґете (Герман та Доротея), Фльобер (Юліян Милостивий), Гюґо, Бічер-Стоу, Купер, В. Скотт та инші були-б дуже бажані в народній літературі. Нам доводилось бачити, що розвитїйші з селян розуміють такі речі. Одно тільки: мова дуже вже літературна. Ми тут радили-б зробити спрощені переклади, одмінивши деякі дуже закрутькуваті вирази на простїйші, переклавши чи пояснивши чужоземні слова, подавши в потрібних місцях пояснення тексту і нарештї спростивши дуже важкі читачеві з народу чужі ймення. Звісно, доведецця обмежувати ся за того тільки прозаїчними творами, бо вірші і перекладати, і розуміти важче. Не треба думати заздалегідь, що народ нїчого не зрозуміє в таких книжках: він багато не зрозуміє, але-ж багато й зрозуміє і те, що зрозуміє, підніме його розвиток вище, нїж він був.

Але-ж, радючи такі спрощені переклади, ми стаємо проти перерібок з великих авторів. На нашу думку такі перерібки позбавляють первотвір усієї його артистичної краси, а чи здатнїйш вони через те народові стануть, що це ще велике питання.

Дещо инше мусимо ми сказати про перерібки таких річей, де не артистичність, а наукова популярізація головна мета твору — на пр. повісти Ж. Верна. Як що важка мова, чи великий обсяг (а через те й дорога ціна) стають поки на перешкоді виданню перекладу такої книжки, то нам здаєцця, що можемо ми зробити й спрощену перерібку такого твору — тим, кажемо знову, що в таких творах головне місце бере не артистичність, а наукова популярізація. Тільки одно: перерібки мусять робити ся доладно та не складати ся з уривків з первотвору, стóчених в'ялими додатками од переробляючого. Така перерібка скйдатимецця на шматки з дорогої одежі, позшиваної з ганчірками. Коли переробляти, то переробляти усе, щоб перерібка мала односкладній характер.

X.

На останцї декільки слів ось про віщо. Може дехто скаже: на що це все, всї ці балакання про те, які книжки писати, а які нї, коли всяке зна, що на Вкраїнї релїґію, науку, історичню поезію, а також все змісту утилїтарного цїлком в книжках заборонено. Чи не єсть таке балакання просто тим, про що народ каже: Дурень думкою багатїє?

От-же нї! Ми вже казали про те, що повинні ми тепер робити на Вкраїнї: познайомити народ з українською книжкою, заснувати „Лубочну“ літературу. Що-ж до всього, що не може з'явити ся на Україні, то чому його не робити тепер-же та не друковати в Галичинї, віддаючи хоч-би „Просьвїтї“? Галичинї так саме треба такої працї, як і Україні. А потім: даючи Галичинї, ми даємо Україні, бо тодї, як Галичина, через широку народню просьвіту, зробицця морально дужа, і Україна віддихне лекше і все те, що друковано в Галичинї, знайде місце і на Вкраїнї.

Ми скінчили те, що хотїли сказати. Нам довелось казати дещо таке, що воно вже й пристаріле і всїм відоме. Але-ж, нам здаєцця, що висловили ми декільки думок, котрі яко не теоретичні, а здобуті з досьвіду, може не без користи будуть тому, хто заходивсь-би коло сьвятого дїла народньої просьвіти. У всякому разї ми вдоволені будемо, як що наші дрібненькі уваги просто хоч нагадають більш знаючим та дотепнїйшим людям, що давно вже треба зняти й рішити се питання про народньо-просьвітну лїтературу, таке потрібне, таке важливе завсїгди і всюди, а особливо у нас тепер. А як що з'являцця й роботи в такому напрямку, то ми будемо дуже щасливі.....

Василь Чайченко.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

І. Мартинъ Боруля

комедія в 5 дїях Карпенка Карого.

Шляхтич Мартин Боруля, головний богатир сеї комедії, розбогатївши, нараз почув у собі відразу і зневагу до того стану, до котрого належить; стати дворянином і зажити по дворянськи — ось мета, до котрої прямують усї єго думки і бажаня; дворянство — се обіцяний край, до котрого треба дістатись за всяку цїну, без огляду на повний недостаток осьвіти, на міщанські привички, що лїтами вкоренились, і на всї сьмїшні і неповоротливі рухи своєї фїгури. Чим іменно єго притягає і манить се дворяньство, він сего не розбирає; що і між дворянами можуть бути люди, котрих дїла доступні критичній оцїнці міщанської льоґіки, — се єму навіть в голову не приходить: малий писар, що пропиває свою платню, марнотратник, що придумує над тим, якби тільки легким способом роздобути тисячі, видаєсь єму великаном, коли він тільки дворянин. І що то за роскіш кинутись в обійми такого великана та хоч діткнутись єго!..

„Стати на дворянську лїнїю“ — ось єго мета і бажанє. Не торгуючись одже, дає він адвокатови 120 рубл. і документи з тим, щоб він доконечно роздобув єму дворянство. Тепер всї сусїди знатимуть, що не тільки сам Боруля, але і єго предки починаючи з прадїда, були дворяне; тепер ті мужики-злодїї будуть говіти перед ним, а не переслїдовати, як се бувало доси. Сина свого Степана, котрий передше помагав єму в ґаздівстві, удалось єму пхнути в канцеляристи земського суду, і тепер Степан служить вже по роскладцї два з половиною у місяць; воно, очевидячки, мало, але Боруля прецї не скупий, — можна поки що підпомогти провізією і грішми, а за те в будуччинї... чини і гроші, гроші і чини! Коли приходить богатий шляхтич-чиншовик Гуляницький, щоби сватати свого сина Миколу за Борулину дочку Марисю. Боруля гордо відказує, вважаючи се сватанє за велику обиду; та і справдї чи не можна тим обидитись, коли сам Колєжський реґістратор з ратуша, Нацївевський, готов женитись з Марусею? Та се не жарти! Реґістратор, та ще колєжський!...

Роздумуючи відтак над будучим щастєм своєї дочки, Боруля заповідає жінцї, що при хрестї першого внука кумом буде непремінно полковник, кумою ґенеральша, а там дальше... о дальше Боруля ще себе покаже.

Після довгого дожиданя Борулею, сподіваний чиновний жених вкінци приїжджає. Він пяний, веселий, розвязлий. В тій розвязлости прозирає незвичайна сьмілість чоловіка, знаючого що в тім домі всьо єму можна, що тою сьмілостю може навіть богато виграти при питаню о приданім. Він сьпіває доволї розвязлу пісьню, а Боруля на радощах навіть єму в такт покивує головою, немов каже, ось, бач, так веселять ся правдиві і півілїзовані дворяне. Коли другої днини рано Марися каже єму, що вона проста дївчина, нїчого не вміє, не хоче бути жінкою дворянина і що взагалї вона єго не любить, а любить другого, він зовсїм тим не смутить ся, і відповідає, що перше треба оженитись, а відтак любов сама вже прийде. Збитий трохи з пантелику єї останною заявою, що вона любить другого, він кинєсь в сусїдній кімнатї, щоби підслухати розмову увійшовших саме ґосподарів. Між супругами починає ся горяча розмова о будучих кумах. Не розібравши в чім дїло, жених додумуєсь, що мабуть невдовзї на сьвіт має появитись живий доказ живої любови до иншого, а се вже єму не до вподоби. Коли гості, запрошені на сватаня, вже зійшлись, нараз дають знати, що Нацївевський утїк. Позор і роспука Борулї не мають границь. Він пускаєсь єго доганяти; доганяє і нагайкою платить за позор. Але в тім як раз дістає вістку, що єго не приняли між дворян, і за що? За якусь там букву в єго прізвищи — Боруля. Він аж заслаб від тих непріємних несподіванок. Окружаючі слабого Борулю домашні і чужі радять єму кинути в піч зверпені єму документи і тим чином положити конець своїм дворянським забаганкам, що ведуть єго до повної руїни; він вельми хитає ся, але все таки не піддає ся, поки єго не звіщають, що син Степан остав ся „за штатом“. Сего удару він вже не може знести: документи летять в піч і Марися дістає від батька призвіл вийти за Миколу.

Комедія Карпенка-Карого написана доволї скромно, без широких замислів і без усякої тенденції. Вона схоплена з самого житя, і тому-то всьо в нїй віддихає правдою житя, нема нїякої фальші, нїчого штучного, нїчого натягненого. Тому-то вона повна гумору, того гумору, котрим переповнене житє, і котрим так прегарно покористував ся шан. автор. Боруля живий чоловік, він цїлий перед нами. Від першої хвилї, здає ся, що він наш знайомий, що ми єго десь бачили. Як тілько він зачинає говорити, ми відразу відгадуємо, що він скаже. Він незвичайно консеквентний в своїму родстві. Він представляє собою олицетворенє бідноти ниського неосьвіченого чоловіка, з природи доволї доброго і тямучого, котрого одначе пїлком опанувала шкідлива страсть — честолюбність. Ми сьміємо ся з него, і в тій хвилї бачимо в нїм щось таке, від чого і ми самі не є вольні. Нас сьмішить не так єго честолюбність, скілько та виродлива форма, в котрій ся честолюбність виражує ся. Як би і нї був сьмішний Боруля, в нїм одначе все таки є характер, богато енерґії і чимало глузду. Майже через цїлих 5 дїй він не сходить з сцени; він увесь жиє; над кождим кроком застанавляє ся; він входить у всї подробиці, чи се дотичить карієри сина, чи будуччини дочки, стрічи гостей, ґаздівства і т. п. — В 5-ій дії, в котрій представлена боротьба Борулї з тяжкими і несподіваними для него обставинами, видко перо тонкого знавця людської душі. Тяжко Борулї відречись від так довго голубленої мрії; але розумні докази окружаючих щиро прихильних до него людей і воскресаюча природна льоґіка перемагають єго страсть. Лихо, що зависло над єго головою, показалось дуже добрим лїкарством.

З наведених одже причин нова комедія нашого знаменитого драматурґа зовсїм заслугує на те, щоби заняти замітне і визначне місце в сучасній нашій драматичній лїтературі.

Щоби зазнаємити широку громаду з „Мартином Борулею“ — зачинає „Зоря“ друковати сю комедію в слїдуючім числї.

Василь Лукич.

Рослини комахоїди.

Розмова О. Степовика.

(Конець.)

IV.

Від сих комахоїдних рослин, що мають силу руху в різних частинах листа, перейду тепер до рослини, котра звичайно стоїть спокійно, а тим часом теж добре захоплює комах. Се — глечики з роду латаття (Nepenthes), що росте на острові Яві і має цїкаві листя: кожний лист її, до $^1/_4$ аршина завдовжки, складаєть ся з широченького черешка, котрий переходить в кручений ус, а сей ус на кінцї ширшає і складаєть

ся в якусь баньку, що́ по формі нагадує глечик; над вінцями сього глечика єсть нїби листочок, що́ закриває глечик з одного боку.

От в сих то цїкавих глечиках звичайно буває прозорий, безколїрний сік. Довго думали, що сей сік єсть не що инше, як вода від дощових кропель, що попали в глечик, або від водяної пари, котру звичайно випускають листки кожної рослини. Одже, висьлїжуючи пильнїйше, побачили, що сей сік не єсть ні то, ні друге, бо звичайно він буває трохи кислий, а коли туди попаде яка небудь комаха або инша яка їстовна річ, тоді сей сік на смак робить ся ще кислїйшим.

Так паневне, що й ся рослина, по анальогії з попередними, єсть комахоїдна. Натура сього соку ще не досить висьлїжена, але проф. Гукер каже, що сей сік має ще дужчу силу харчування, нїж у попереднїх рослин. Випускаєть ся він теж особливими залозками, котрих тут налїчують дуже багато, до 3.000 на квадратовий цаль поверху. Через се й не дивно, що іноді сього соку збираєть ся на третю частину глечика.

Як сей сік прозорий, мов вода, і до того тільки трошки кислий, то іноді при потребі можна й напити ся і хоч трохи заспокоїти згагу. Від сього в прежні часи, при фантастичному погляді на природу, думали так, що сей сік природа запасає за-для того, щоб заспокоїти часом згагу тварів, а зовсїм не для інтересів самої рослини. Але наукові наглядання розвіяли сей фантастичний туман. На повірку вийшло, що сік глечиків так саме росчиняє їстовний матеріял: і справдї, часто можна бачити в глечиках багато різних комах. Щож їх принажує туди і від чого вони там зостають ся, що перешкажає їм визволити ся звідти?

Цїкаво, що й тут ми бачимо пристрої для принади і утримання комах. Окрім залозків, що́ випускають той кисленький сік, під самими вінцями глечиків єсть ще инші залозки, що́ випускають з себе цукровий сік, котрий і принажує комах. Сї залозки роскидані подекуди купками і дальше од вінців аж до самого поверху того кисленького соку. Сей солоденький сік і принажує комах, котрі залазять в глечик і перебігаючи від однїєї купки до другої, спускають ся аж до самого поверху того кисленького соку. Покоштувавши його і побачивши, що се вже не те, вони повстають назад, але тут на перешкоді стирчать проти них шерсткі волоски, котрі лежать зверху в низ і через се, не боронячи злазити зверху в низ, зовсїм не дають піднїмати ся в гору. Таким побутом комаха нїяк не здужа визволитись звідти, все однаково як миша з такої пастки, в котрій коло самої дірки пастромлені голки, повернуті гострим кінцем в середину пастки. Знемігшись в даремній боротьбі з тими волосками, комаха на посьлїдок падає і достаєть ся на здобич рослинї. Коли-б часом комаха задумала вилетїти з того зрадливого глечика, то й се їй трудно зробити, бо стїнки глечика не прямі, а вигнуті та вихилені, то комаха по дорозї натикаєть ся на той або инший виступ, або-ж на той листочок, що́ зверху нахиляєть ся з одного боку, і тодї бідолашна комаха зразу падає. Кінчаючи на сьому опис найголовнїйших комахоїдних рослин, зробимо спільні виводи в сій справі. Всї сї рослини випускають сік, котрий має силу на їстовні речі, подібно тому, як шлунковий сік. Сей сік у деяких рослин (у росянки та жирянки) дуже липучий і тодї служить і до захоплювання комах, у других він не липучий, а рідєнький, але в такім разї до захоплювання комах служать листки, здатні стуляти ся, як у мухоловки, або инші пристрої, як во у глечиків. На посьлїдок, у всїх сих рослин росчинені їстонлї речі поглитують ся і служать до годування рослини. Словом, ми бачимо тут таке-ж саме усвоїння їстовних речей, як у тварів, де їжа переварюєть ся шлунковим і кишковим соком, а потім їстовна росчина вбираєть ся стїнками шлунка і дрібненькими сісечками кишок, подібно тому, як у комахоїдних рослин вона вбираєть ся залозками. Коли у рослин не має шлунка, то се не робить великої рїжницї, бо що у тварів робить ся в середині орґанів харчуваріння, те саме у рослин відбуваєть ся в листках. Та ще й те треба сказати, що далеко не всї тварі мають особливі орґани харчуваріння: у деяких червей і нижчих тварів не має нї рота, нї орґанів харчуваріння — вони теж годують ся, поглитуючи росчинену їжу стїнками свого тїла.

Чим-же одрізняєть ся годування рослин і тварів? В прежні часи на се питання одмовляли катеґорично: твари годують ся орґанїчними речами, а рослини неорґанїчними і деякими ґазами, що́ мають ся в повітрі. Взагалї, се й справдї так, та не завжди: комахоїдні рослини годують ся чимало і орґанїчними речами, так саме, як і всї паразитні рослини, напр. Омела (Viscum), котра, впускаючи своє коріння в дерево, годуєть ся соками дерева, подібно тим тварям, що́ живуть паразитами на рослинах.

Кінчаючи сю розмову, я повинен сказати, що всї наукові відомости про комахоїдних рослин ми маємо найголовнїйше, дякуючи працї славного природознавця Дарвіна. До нього зовсїм не знали — як і чим об'яснити захоплювання комах деякими рослинами, але приторкнув ся до сього питання ґенїй славного природознавця, і сей темний куток осьвітив ся.

Наші ілюстрації.

І. Іван Тобилевич Карпенко-Карий. [Стор. 101].

Теперішній репрезентант реального напряму в нашій драматурґії, родив ся 14 вересня 1845 р. в селї Арсенївці, Єлисаветградського повіту. Скінчивши школи служив враз з М. Кропивнїцьким в городській управі в Бобринци: відтак через 20 років поперебував на службі державній та громадській. В 1883 р. вступив він у славну трупу М. Старицького, де грали тодї Кропивнїцький, Заньковецька і Затиркевичка. Він став одже товаришем тої артистичної трійцї, котра сценїчною грою стала славною в цїлій Росії. Від р. 1884—1887 був на засланю в Новочеркаску на Дону: вернувши ґосподарував в Шепетівці: тепер від 2 років єсть знов в театрі, передше в товаристві М. Садовського, а тепер — А. Саксаганського. Оба вони суть єго рідними братами. Літературну свою дїяльність почав Карпенко-Карий ще в 1881 р. написавши оповіданє „Новобранець“, а відтак „Безталанна“. В 1883 р. став писати драматичні твори для українського театру. Доси написав драми: Чабан, Бондарівна, Хто винен (Безталанна), Наймичка, Не так пани як підпанки (Що було те мохом поросло, Батькова казка), Іван Тубилець і т. и., — і комедії: Мартин Боруля, Сто тисяч і инш. Деякі з тих творів видані друком.

Драматичні твори Карпенка-Карого суть справдешною окрасою літератури нашої. В них кожда особа — живий і цїлий характер, осібний сам про себе, кожда хвила — частина житя, вся дія — драматична цїлість. Він шукає тем, змісту — серед самого житя, бере свої драми чи комедії (тему, характери і поодинокі сцени) прямо з живого житя; в кождій сценї, в кождім слові чути се живе житє... То й не диво, що в єго творах кожда сцена, кожде слово вяже увагу, викликує глубоку задуму.

Карпенко-Карий єсть батьком реального напряму в теперішній драматурґії українсько-руській: він навернув нашу драматурґію рішучо на шлях новий, а що вельми замітне, придержує ся естетичної міри в реалїзмї.

Твори драматичні Карпенка-Карого виставляє в Галичинї театр Ів. Біберовича, а на Україні тільки товариство А. Саксаганського, в котрім головні ролї в тих творах грає сам автор. Віддаючи належну честь знаменитому авторови і артистови, містимо єго погрудє в нашій часописи.

II. Парнас. [Письля Рафаеля. Стор. 105].

Парнас, фреськовий образ Рафаеля представлений на одній сьтінї Ватикану. В образї тім представив Рафаель Апольона граючого і девять муз слухаючих єго; докола них уставив громадками знаменитих поетів так старожитних як і новійших свого часу. Рисунок Апольона не зовсїм удатний, натомість з постатей муз віє правдива розкіш невинна, веселість, чувственність, любов; уклад їх невимушений, а з способу убраня і укладу волося прозирає принадне занедбанє, лиця їх сіяють солодичею та приязнею. Поети ту представлені то люде не нервові, дражливі, але людяні, смирні. Ту Гомер сьлїпий здає ся

мов би деклямував уступ своєї безсмертної Одиссеї; там Піндар імпонує спокоєм пророчого духа; ту сальоновий Горацій в складно подпнятій одежи зближає ся чемно до сидячого Грека, котрий немов вказує єму дорогу, но котрій повинен би ступати; там Петрарка задивившись в солодкі очи своєї Ляври забув о лишнім сьвітї. Словом — з кождої громадки постатей віє глибша гадка.

III. Музиканти з Покутя. [Стор. 108].

Хоть Словяне й не були такі вже лагідні та податливомирні, за яких їх довго голосили, то все таки від найдавнїйших часів при зброї та плузї любимим знарядєм були в них інструменти музичні, чи в часї мира, чи війни. Завважали се давно Византійці, а на дворі княжім, чи в таборі козацькім, чи при гучній забаві міщан — не обходилось без музики й сьпіву.

На жаль витиснули з часом новітні інструменти (добре ще, коли пянїно, фортепян, ґітара, а не кручені катаринки, арістони і т. і.) занадто вже наші інструменти давні, особливо серед інтелїґенції. Але між народом заховались все ще інструменти давні, коли не гусли, так лїра і кобза, бандура і теорбан, а для танцю — звістна музика „троїста“: скрипка, бас та цимбали, а декуди замість цимбалів решето. Поминаємо інструменти менше придатні до властивої музики: дудки, сопівки, трембіти, фльояри, що з них можна ледви кілька тонів добути.

Лїрники становили колись, ще недавно, великі розгалужені корпорації, з осібною мовою. Музиканти до танцю знайдуть ся доси ледви не в кождім селї, особливо на Покутю і Поділю — голос сопівки, трембіти розлягаєсь по пасовисках та полонинах. Уміне грати переходить часто з батька на сина, часом буває наука за оплатою. Музику троїсту замінює часто двоїста, скрипка й бас, або скрипка й цимбали, або решето.

Образок „Зорі“ представляє власне таких двох покутских музикантів, і то, як видно зараз з першого погляду — фахових. Цїкаві особливо правдиві „цимбали“, з крущцевими струнами, по котрих бєсь палочками. Що цимбали становлять властиву суставну часть троїстої музики видно з того, що декуди перейшла назва цимбалів на решето, хоть решето, з дзвінками чи без дзвінків, є лиш звичайним бубенцем. **К-о.**

ЛЇТЕРАТУРА і ШТУКА.

Дрібні вістки. Мусимо передовсім занотувати приріст в публїцистиці, котра послугує ся русько-українською мовою: З новим роком в Шенандоа Па в Америці зачала виходити часопись „Руске слово“. Появляєсь вона у форматї 4° кождого четверга і коштує на рік — в Америці 2 доляри, а у нас 5 злр. Згадуємо про ню тепер, бо до Галичини насїли числа доперва сего місяця. (Адрес редакції: Ruske Slovo. L. Box 68. Shenandoah, Pa). У Львові же зачне з 8 нов. ст. квітня друковатись популярна ґазета „Хлібороб“, котра має бути посьвячена практичним справам робітних людей по селах і мїсточках. Видаватимуть її д-р Северин Данилевич та Ілярій Герасимович з Коломиї два рази в місяць по пів аркуша мал. 4°. Предплата до кінця року виносить 1 злр. 50 кр. (Адрес редакції: Коломия, при ул. Міцкевича ч. 58). — Саме тепер вийшли дві вельми замітні брошурки: „Про руску правопись, написав С. Нагнибіда,“ — і „Про плян науки руской мови в ґімназіях, написали Степан Смаль-Стоцький і Федір Ґартнер. В першій з них розбирає автор дуже популярно наше правописне питанє з огляду на мову, письменників, на історію, етимольоґію, фонетику, церкву, полїтику, практичність і педаґоґіку, і приходить вкінци до сего висліду, що тільки „фонетична правопись руської мови і своя рідна і питома і народна і історична і самостійна.“ — Друга брошурка містить кілька заміток про се, як шан. автори гадають, щоби учити руської граматики в ґімназії. Відтак шп. автори викладають засади, після котрих належало-б в шкільній руській граматиці побічні форми або наводити яко рівноуправнені, або лише нотувати, або і зовсім вилучити. Дальше радять до шкіл ввести фонетичну правопись Евг. Желехівського, — утворити питому руську граматичну термінольоґію, подавати в граматиці наголос руських слів, — а виступають проти сего, щоби руської мови вчити на основі літинського язика (Обі брошурки по 5 кр. за 1 прим. можна купити в книгарнї Пардінї в Чернівцях). — Яко Ч. 10 „Літературно-наукової бібліотеки“ видаваної Ів. Франком, появилась: Легенда про святого Юліяна Милосерного, Ґустава Фльобера, в перекладї В. В. Сави. В легкім оповіданю представляє автор, як то в середних віках вирікались сьвіта і робили з себе самоофіру для релїґійної ідеї до остаточних майже границь. — Редакція „Правди“ зачала вже друковати другу частину Гомерової Одисеї в дуже гарнім перекладї проф. П. Нїщинського, і що місяця додає безплатно своїм цїлорічним предплатникам по 1 аркуші. Доси вийшло 2 аркуші (32 стор. 8°). — Яко 38 том „Бібліотеки найзнам. повєстей“ зачало „Дѣло“ друковати роман з козацької старини Евгенія Гребінки „Чайковський“ в складнім перекладї пок. Ксенофонта Климковича. Нїчого казати, що „Дѣло“ подавши передше Нечуя „Причепу“ і „Хмари“ та Куліша „Чорну раду“ впало на вельми добру думку популяризовати повісти наших клясиків, а зглядно в перекладах познакомлювати публїку з творами чужими, до котрих одначе автори брали сюжети з нашої давнини. З огляду одже на завданє популяризовати і тому цїну дотичного твору о кілько можна знижувати, не можемо зрозуміти, длячого редакція між поодинокими роздїлами повісти дає такі величезні відступи, котрі дуже користні для складача, але за те вельми непрактичні для публїки, котра хоче щоби на аркуши було як найбільше тексту, а найменше порожних місць. Полишанє таких великих відступів розуміємо у виданях елеґантних; ну але-ж „Бібліотека Дѣла“ до таких не може себе числити: впрочім сего вона, і зовсім справедливо, не має на метї. — Тов. „Просвѣта“ зачало друковати яко книжочку за Май житєпись Ів. Котляревского, зладжену Вас. Чайченком, а видало гарний стїнний календар на 1891 р. (Цїна 25 кр.). Проф. Ол. Барвінськвй ладить популярну історію нашого письменства, котру видасть тов. „Просвѣта“.

Василь Лукич

НАУКА.

[Нова динамічна машина Мандайфта Боротьба з димом в Льондоні. Чим ми віддихаємо? Алькоголь і опіюм].

В технїці витворювання рубінів в лябораторії Фремі на перший погляд видає ся дивною та обставина, що кристалїзація відбуває ся не при помочи елєктрики, як сего можна було сподївати після деяких попередних проб, а просто ґазом, що правдоподібно походить з сего, що кристалїзація мусить тревати довший час і відбуватись рівномірно. Ми так привикли в остатних часах бачити, що елєктрику уживають до всього, що вже видає ся нам дивним, наколи в дечім обходять ся без неї. Хоч треба признати, що елєктрика поки що — дорога річ; доконечне треба постаратись о те, щоб вона була таншою, і упростити жерела, з котрих вона видістає ся. В тім зглядї заслугує на увагу новий приряд женевського доктора Мандайфта, котрому мабуть прийде ся грати важну ролю в елєктротехніці. Сей приряд складає ся з цинкового цїлїндра, порожного в серединї, о поперечії 50 сантіметрів, і з грубого мідяного цїлїндра о поперечії 40 сант. Мідяний

ціліндер вложений в середину цинкового. Оба ті ціліндри обертають ся з скоростю 500 оборотів на мінуту, але напрям руху мідяного ціліндра противний рухови цинкового. При таких условинах не повстає ще нїяка електрика: але скоро тілько в просторонь поміж ціліндрами увійде водяна пара під тисненєм шести атмосфер, так зараз повстає сильна електрична котроі напружене скоро зростає в міру того як збільшує ся швидкість обороту ціліндрів і тисненє водяної пари. Щоби приряд пустити в рух, вистарчить зовсїм машина о половинї сили коня. Як бачимо, ся динамічна машина єсть і проста і тана. Саме тепер з прирядом Мандайфта роблять проби в Льондонї, котрі будять живий інтерес серед анґлїйських електротехнїків. Приряд функціонує дуже добре і електрична струя видістає ся значно танше, нїж при давнїйших машинах динамічних, на тій підставі єму рокують блискучу будуччину. Хто знає, — дуже може бути, що сей як раз приряд практично рішить питанє таного електричного осьвітленя приватних мешкань, наколи і не безпосередно, то хоч при помочи акумуляторів.

Рівночасно з тими дослїдами в Льондонї роблять цїкаві проби з прибором Елїота, що́ вступає в поважну боротьбу з димом вельми численних льондонських фабрик і заводів. Прибір заснований на властивости води поглощувати і немовто роспускати в собі дим, і складає ся з невеликої воздушної турбіни і резервоару з водою: сей прибір уміщує ся на початку комина; призначенє турбіни — вганяти дим в воду резервоара, де він і задержує ся; окремий приряд удержує воду в постійнім русї. Істота дійства сего прибору лежить в тім, що дим, переходячи крізь воду, лишає в нїй шкідливі ґази, і виходячи відтак через комин в атмосферу стає вже зовсїм нешкідним. Після означеного протягу часу воду, насичену шкідливими ґазами, замінюють сьвіжою. Єсть повна підстава думати, що при помочи простого прибору Елїота в фабричних місцевостях удасть ся на тілько очистити воздух, що він перестане бути заразою для околичного населеня, і тим способом хоч трохи зменшить смертність серед робучого люду. Проби в Льондонї оказались зовсїм удатними і вже говорять о обовязковім введеню сего прибору у всїх фабриках і заводах столиці Анґлії. Чим скорше, тим лїпше, позаяк по примірови Льондону підуть і інші фабричні центри, тим більше, що цїлий апарат коштує дуже небогато.

Чистий воздух — головна условина для здоровля. Се така правда, що ледви про се треба розводитись. Але чим ми в дійстности віддихаємо, і подумати страшно. Ми не говоримо вже о тім воздусї, котрий в Льондонї задумують очищувати при помочи прибору Елїота. Погляньмо лїпше, що містить в собі, так званий чистий воздух наших обширних кімнат, котрі суть в обставинах зглядно добрих. В тім зглядї дуже цїкаві спостереженя і обчисленя Джона Еткіна в Льондонї. Виходячи з того спостереженя, що всї мікроскопічні міхурчики води, котрі уносять ся в воздусї, суть тілько оболонкою для поміщеної в них пилинки, і осаджуючи ті воздушні міхурчики на срібну бляшку, поділену на квадратові мілїметри, Дж. Еткін знайшов, що в кубічнім сантіметрі чистого кімнатного воздуху не більше, нї менше, як 400,000 пилинок. І тим воздухом ми віддихаємо в кімнатах при лїпших условинах. На отвертім воздусї в Едінбурзї, коли впаде великий сьнїг, котрий як звістно поглощує воздушні пилинки і складає їх на землю, дуже добре очищує воздух, Еткін найшов 75,000 пилинок на куб. сант. Ми говоримо ту тілько о твердих часточках пилин, відповідно нешкідливих, наколи вони входять в наші легкі не у великім числї. Наколи-ж додати до сего масу їдовитих ґазів, що́ уносять ся у воздусї побіля мешканя чоловіка, то можна дивуватись не тому, що людскість так багато терпить від ріжних хороб, а скорше тому, що терпить мало.

Та чоловік терпить не від самих тілько условин житя, котрі він не завсїгди може змінити. Він часто троїть себе сам, майже незнаючи о тім. Превелике число доказів можна найти у вийшовшій саме тепер в Парижи книжці професора Тугенек „Les Poisons“, трактуючій про прерїжні їди, котрими троїть ся чоловік як власновільно так і мимовільно. Особливо цїкаві уступи, посьвячені алькоголеви і опіюмови. З довголїтних спостережень автор вповнї пересьвідчив ся, що в лїченю алькоголїзму терапевтика майже безсильна і всяке лїченє хороби в дійстности не веде рішучо майже нї до чого. До тої пори, поки алькоголю не стануть продавати яко лїкарство на рецепту лїкаря, алькоголїзм буде одною з важнїйших причин виродженя людскости. В остатних часах ся хороба не тілько не зменшає ся, але навіть росте з кождим роком а притім з великою силою. Від 1870 р. уживанє алькоголю у Франції значно зросло, а за ті 20 лїт число збожеволївших від алькоголю збільшилось в четверо. Заразом з тим росте і число провин. Шкоду, яку наносить алькоголь, можна порівнати хіба тілько з шкодою від опіюма, котрого уживанє в Европі збільшує ся з кождим роком. Що року спотребовують опіюм на цїлій землї 180,000 кільоґрамів; з того числа медицина спотребовує на свої медикаменти не більш 13,000 кіл., то єсть около $^1/_{13}$ усеї скількости, а решта 12 частей ідуть, очевидно виключно на те, щоби троїти людскістьї

На ум Срібнаренко.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Театр під управою Ів. Біберовича виїхавши зі Львова, давав вистави в грудни 1890 і сїчни 1891 в Перемишли, в лютім в Добромили і в Золочеві, а тепер гостить в Тернополи. З новостей виставив твори М. Янчука: Вихóванець і Пилип Музика. — Товариство М. Старицького від половини сїчня давало вистави в Харкові (в театрі Ушинського), а звідтам виїхало до Орла. Велось єму добре. — Трупа М. Кропивницького почала 20 сїчня свої вистави в Ростові над Доном, де і скінчила сезон зимовий; перед тим гостювала у Владикавказї, Тифлїсї і Баку, де їй велось дуже добре. — Товариство А. Саксаганьского вернувши з Петербурга, грало від 26 падолиста в Єлисаветґрадї, а відтак з дуже добрим успіхом в Одесї (в „Русскомъ театрѣ“). — Трупа під управою М. Садовського гостила до 2 грудня в Орлї, а відтак переїхала в Москву. Про її побут в Москві одержали ми обширну кореспонденцію, котру помістимо в однім із слїдуючих чисел. — Трупа Деркача давала в грудни вистави у Москві, звідтам переїхала до Тули, лїтній сезон роспічне в Ярославли, — З поменших товариств — труна Копилова гостила в Ризї, а відтак в Пскові, — Скарбінського в Ізмайлї, а Ґаєвського в Курськїй ґуберниї. **Василь Лукич.**

Дрібні нотатки. В Кунянську аматорський театр дав від 3 сїчня 1890 до 4 сїчня 1891 разом 12 вистав, а в кождій з них були і українські твори — В Немирові під управою Лїрської виставляли в остатних часах між иншими і українські водевілї. — В Одесї драматична труна виставила твір під заг. „Богданъ Хмельницкій“, а у Пскові під управою П. М. Максимова — „Тарасъ Бульба“.

Василь Лукич.

Конкурс на оріґінальні руські твори сценічні. Видїл краєвий Королївства Галичини і Володимирії з В. Княз. краківським росписав 24 лютого 1891 до Ч-а 3861 (а оголосив в Часописях доперва 18 нов. ст. марта) конкурс з преклюзійним речинцем до кінця місяця вересня 1891 на оріґінальні руські твори сценічні, з обсягу драмату, поважної комедії і народних штук зі сьпівами або без сьпівів, такого обему, щоби заповнили цїлий вечір театральний. Праці конкурсові треба посилати в повисшім речинци під адресою Видїлу краєвого у Львові заосмотрені знаком або девізою автора, котру треба помістити також на замкненій куверті, містячій в собі імя, прізвище і адрес автора. Праці друком вже оголошені і також виставлені на якій будь сценї, навіть аматорській, виключають ся від конкурсу. Також недопустить ся до премівоваия праць авторів вже неживучих, хоч би вони дотепер не були оголошені. В протягу трьох місяців по упливі конкурсового речинця наступить рішенє конкурсу і признанє нагород окремою комісією конкурсовою, котра зберe ся у Видїлї краєвім під проводом Маршалка краєвого або єго заступника. До сеї комісії запросив Видїл краєвий: 1) Василя Ільницького радцю шкільного і члена надзорчого комітету руської сцени; 2) Д-ра Омеляна Огоновського п. к. професора руського язика і літератури у львівськім університеті; 3) Д-ра Степана Смаль-Стоцького, п. к. професора

руського язика і літератури в університеті черновецькім; 4) Олександра Барвінського ц. к. професора учительської семінарії у Львові; 5) Дамяна Гладиловича, ц. к. професора руської ґімназії у Львові; 6) Д-ра Уляна Целевича, ц. к. професора руської ґімназії у Львові; 7) Володимира Коцовського, ц. к. професора руської ґімназії у Львові; 8) Д-ра Евгенія Олесніцького, адвоката краєвого; 9) Миколу Шухевича, кандидата адвокатури у Львові; 10) Д-ра Дамяна Савчака, члена Виділу краєвого; 11) ґр. д-ра Станіслава Баденього, посла до Сойму краєвого і 12) Платона Костецького, літерата. Комісія конкурсова рішить більшостю голосів і признасть три нагороди, а іменно одну в сумі триста злр., другу в сумі двіста пятьдесять злр. і третю в сумі двіста злр. а. в. трьом творам, узнаним за найліпші з поміж надісланих на конкурс, без взгляду на рід твору, щоби лише належав до родів, поданих в сім оголошеню. Тож комісія може признати всі три премії творам одного роду. Оголошенє конкурсу в публичних письмах і виплата нагород наступить в місяци грудни 1891. Нагороджені твори стають власностю товариства „Руська Бесіда“ у Львові з виключним правом вистави їх на сценї. Рукописи надіслані на конкурс зверне ся властителям на їх кошт разом з замкненими кувертами, наколи Виділови краєвому вкажуть свої адреси в иншій спосіб.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

(Подає Василь Лукич).

Про руску правопись написав С. Нагнибіда. — Львів 1891 р. 16 стор. 8°. Ціна 5 кр.

Про плян науки руской мови в ґімназиях — Степана Смаля Стоцкого і Федора Ґартнера. — Чернівці 1891 р. 8 стор. вел. 8°. Ціна 5 кр.

Леґенда про святого Юліяна Милосердного — Ґюстава Флобера З французько переклав В. Сава. [Літературно-наукова бібліотека Ч° 10]. — Львів 1891 р. Ціна 10 кр.

Homo sum. Романъ Юрія Еберса. [Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей „Дѣла“. Томъ 37]. — Львів 1890 р. XI + 315 стор. 8°. Ціна 1 злр. 20 кр.

Педагогія руска або наука о воспитанію — написавъ Іоаннъ Бартошевскій Дръ Богословія професоръ львôвского университету. — Львів 1891 р. VIII + 392 стор. 8°.

Про управу ячменю, вôвса и инчихъ ростинъ господарскихъ. Написавъ М. Барта. [Книжочка тов. „Просвѣта“ Ч° 130]. — Львів 1891 р. 38 + 4 нен. стор. 16°. Ціна 12 кр.

Житє угодникôвъ божихъ трехъ святителѣвъ: І. Св. Іоана Златоустого, ІІ. Св. Василія Великого, ІІІ Св. Григорія Богослова. Написав Сельскій Душпастырь. [Выдавництво народне у Львовѣ. Рôкъ Х. Книж. 2.]. — Львів 1891 р. 38 + 2 нен. стор. 16°. Ціна 8 кр.

Шематизмъ всечестного клира греко-католическои митрополитальной Архидіецезіи Львôвскоѣ на рôкъ 1891. — Львів 1891 р. XVI + 247 стор. 8°.

Шематизмъ всего клира греко-католическои епархіи Станиславôвскои на рôкъ божій 1891. Станіславів 1891 р. XX + 320 стор. 8°.

Ôдозва. Русины! Ôдъ головного руского комітету выборчого. У Львовѣ, дня 17 (29) сѣчня 1891. (З підписами членів комітету). — Львів. 1891. З друк. тов. Шевченка. 1 стор. folio.

Відозва. Панове громада! Від виконуючого комітету „Руско-украйінскоі радикальноі партіі“. Львів 1-ого лютого 1891. (Без підписів). — Львів 1891. З друкарні народної. 2 стор. 4°. Видала редакція „Народа“ у Львові.

Відозва. Братя селяне! Підписано Михайло Павлик і Іван Франко. Львів 15-ого лютого 1891. — Львів 1891. З друкарні народної. 2 стор. 4°. Видала редакція „Народа“ у Львові.

Важнїйший матеріял літературний по періодичних виданях:

Правда [Ток І. Випуск ІІ. За місяць лютий 1891 р. 69—132 стор. 8°]. Вступна статтѣ: В трийцяті роковини смерти Т. Шевченка. На роковини Шевченка, вірш Гнащенка. Боротьбѣ, побитовий роман. (Частина І). Донъ Жуанъ, поема льорда Байрона, переспѣвъ П. О. Кулїша. Думки при нагодї роковин Шевченкових. Народна память про Шевченка. Поступові придбання Росії за останні 10 лїт, Б. Журмана. Відповідь М. П. Драгоманову, В. Т. Вісти: З Київщини, З Бердичівского повіту, Ізота. Націоналізм в политиці, статтѣ В. Слонимского. Замітка бібліографічна, Т. Зьвіздочота. Виборчий рух. Посмертна звістка (про Олекс Огоновського). Переписка редакції і оповіщеня на окладї.

Дзвôнокъ [1891. Ч-а 1—5]. Вірші: Леонїда Глїбова (Дїдуся Кенира) — На новий рік. Кому привіт? (1). Будяк і Васильки. Хто баба? (2). Лисиця-жалібниця. Хто она? (3). Ластівка й шуліка. Сон. Дуля. Загадки і жарти (4). За щедрівку — пісенька (5). Олени Пчілки — З ґранджолками (1). Дїти (2). Зимовий вечер, переспѣвъ (3). Ю. Федьковича — Король Ірроль (1). Вас. Чайченка — Лев-спільник, байка (3). Шевченкова могила (5). Івана Троєцького — Змій (3). Максимовича — Похорон Шевченка (5). Т. Шевченка — Думка. Вибір гетьмана (5). Сервантеса-Мирона — Пригоди Дон-Кіхота (2—5). Казки: Андерзена-Олесї Зірки — Дванайцять подорожних (1). Ганни Барвінок — Украла (2). Вас. Чайченка — Хлопець і малпа (3). Оповіданя і записки: Наталки Полтавки — Ага попав ся! (2). Амічіса-Шумила — Записки школяра (4—5). Розвідки і споминки: Новий рік (1). Князь Ярослав Мудрий (3). Ол. Тищинського — 50 років письменства Л. Глїбова. Леонїд Іванович Глїбів (4). М. Коцюбинського — Тарас Шевченко (5). Наталки Полтавки — Деякі споминки про Т. Шевченка (5).

З теки гумористичної.

Наші дїти. Батько (до сина-ґімназіста 5-ої кляси): Господи, який ти дорогий тютюн куриш! Я от батько твій, а мій тютюн подвійно дешевший. Син: На мою думку, татусю, маючи 5 чоловіка дїтей, треба було-б і цїлком не заживати...

Юний поет (до панни): Два днї я й шматочка хлїба в ротї не мав: усе пишу вірші! Панна: А чим-же ви живитесь? Поет: Славою! Панна: Гм! То бо то й так ви похляли!

Дві українофілки. 1-а: Не пригадаєш, хто написав „Співомовки Руданського“? 2-а: Забула, але здаєть ся, що той самий, хто написав і „Гребінчині байки“.

В женській школї. Катехит: Так от що каже Спаситель: коли тебе вдарять по одній щоцї, підстанови другу. Одна з учениць: Батюшко, ну, а коли поцїлують в одну щоку, тодї так само?

Домашня сцена.

Жінка: Ну, чим ви виправдаєтесь?

Чоловік: Я... Марусе...

Ж.: Мовчать!... Нї слова!... А!... Ну?

Чол.: Та я...

Ж.: Стидно, добродію!... Нї слова!... Ви навіть нїчогісінько сказати в оправданна не можете!... Мовчать... я вам кажу!... О, я безталанна!...

А. Кримський.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІЇ.

Вп. Наталка Полтавка. Спасибі. „Драму у хатї“ одержали. Ми висилаємо найправильнїйше, але мабуть Ваша адреса тому винна, що Числа доходять пізно. — Ред. **„Елисаветгр. Вѣстника“.** Від Ч-а 36 не дістаємо Вашої ґазети. Просимо висилати, а то і ми мусїли-б здержати висилку „Зорі“. — **Вп. Ів. Спілка.** „Правдиве оповіданє“ дістали. Будемо старатись вволити Вашому бажанню. **Вп. Хванько.** Всьо одержали; спасибі! Зробимо по Вашій волї. Вам, добродію, і товаришам велике спасибі за щирість і ласку. Поезію передали. — **Вп. Т. Бондаришин.** Сподобалось. Просимо і на дальше не забувати! — **Вп. Певний.** Велике спасибі! Грошї передали „Дзвôнкови“. Пошукаємо. — **Вп. В. Масляк.** Портрету Ш-ка ми не дістали; не могли одже єго помістити в Ч-ї 5.

Поправки похибокъ друкарскихъ. Въ „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, 1891, ч. 4.) на сторонѣ 71. въ першôмъ стовпци въ стрôчцѣ 6. зъ горы замѣсць: мати Мотрины — читай: мати Мотрина; — въ стрôчцѣ 18. зъ горы замѣсць: жне — читай: жне, — а въ другôмъ стовпци тои-жь стороны въ стрôчцѣ 10. зъ долу замѣсць: порчакувавъ — читай: порачкувавъ, въ стрôчцѣ 13. зъ долу замѣсць: дѣзнатись — читай: дôзнатись.

Впорядчик части літературно-наукової (почавши від Ч-а 17. з р. 1890) **Василь Лукич.** — За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.